

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

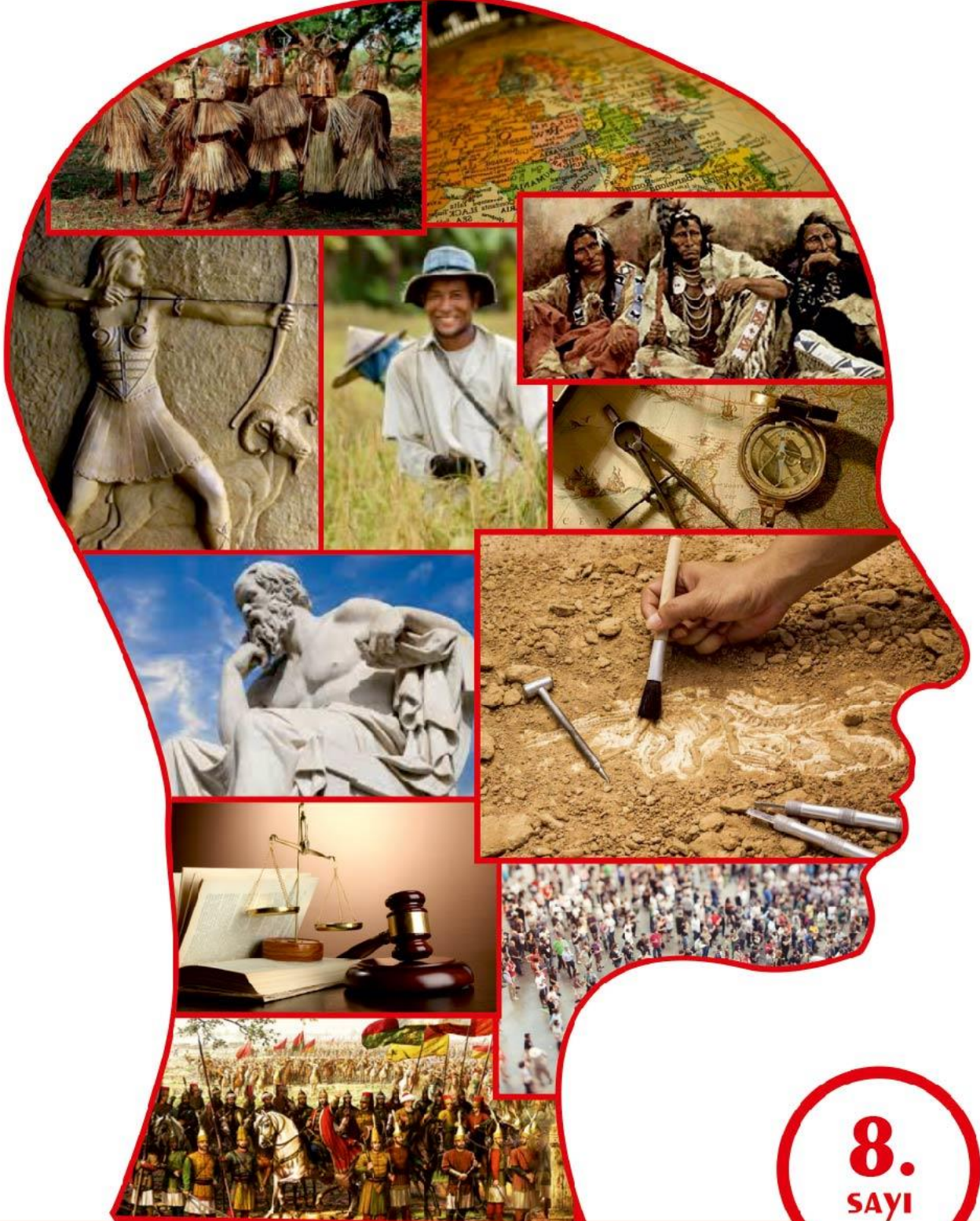
INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Cilt/Volume: 4

Sayı/Number: 8

Yıl/YEAR: HAZİRAN 2021

ISSN: 2636-8641

8.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 8 – 2021

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing*

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Akmatali Alimbekov - Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen

Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Prof. Dr. Elif Asude Tunca

Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi

Prof. Dr. Hasan Kaplan - Prof. Dr. Hüseyin Gül

Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Prof. Dr. Necla Türkoğlu

Prof. Dr. Tamas Dezsö - Prof. Dr. Tuba Hasdemir

Prof. Dr. Uli Schamiloğlu - Doç. Dr. Cristina Ilie Goga

Ankara 2021

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi / INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Sayı / ISSUE 8 – Yıl / YEAR 2021

Sahibi/ Published : Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Baş Editör / : Prof. Dr. Meryem Bulut
Chief Editor

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Akmatali Alimbekov - Kırgızistan - Türkiye Manas
Editorial Board Üniversitesi
: Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Mersin Üniversitesi
: Prof. Dr. Elif Asude Tunca - Girne Amerikan Üniversitesi
: Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Nevşehir Hacı Bektaş
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi - İstanbul Üniversitesi
: Prof. Dr. Hasan Kaplan - İbn Haldun Üniversitesi
: Prof. Dr. Hüseyin Gül - Süleyman Demirel Üniversitesi
: Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Gazi Üniversitesi
: Prof. Dr. Necla Türkoğlu - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Tamas Dezsö - Eötvös Lorand Üniversitesi
: Prof. Dr. Tuba Hasdemir - Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Uli Schamiloglu - Nazarbayev Üniversitesi
: Doç. Dr. Cristina Ilie Goga - Craiova Üniversitesi
:

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Murat Batuhan Ezgü

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Sema Şişman

Mizanpaj Editörü / Assing Loyout Editor : Deniz Karatekin
Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Editör-Hakem(Yayın Danışma) Kurulu
Review Board

Prof. Dr. - Ayşe Azman - Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. - Gülay Günay - Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. - Mustafa Çapar - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. - Yaşar Erjem - Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. - Zeynep Erdoğan - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. - Abdurrahim Özmen - Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. - Anıl Gacar - Manisa Celâl Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. - Ceren Aksoy Sugıyama - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. - Fatma Nur Başaran - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. - Yeliz Kındap Tepe - Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç.Dr. - Şadiye Deniz - Ege Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Bayram Çağlar - Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Ercan Keser - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Gülşah Göçmen - Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Kadriye Şahin - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Onur Öksüz - Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Özgür Güldü - Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi - Süreyya Bulut - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin Sevinç – Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. - Elif Tuğçe Çitil - Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. - Pelin Kümbet - Kocaeli Üniversitesi

Dr. Arş. Gör. - Rukiye Kızıltepe - Ege Üniversitesi

Öğrt. Görv. - Şeyma Kilci Erciyas - Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Millî Eğitim Bakanlığında Görevlerinden Ayrılan Kariyer Uzmanları: Ayrılma Nedenleri / Career Experts Leaving from the Ministry of National Education: The Reasons for Leaving • 137 - 159

Şule KEÇECİ

Popülizm Bağlamında Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs – FPÖ) ve Yabancı Düşmanlığı / The Austrian Freedom Party (Freiheitliche Partei Österreichs - FPÖ) and Xenophobia in the Context of Populism • 160 - 186

Bekir HALHALLI

Karacakılavuz Dokumalarının Coğrafi İşaret ve Kültürel Miras Bağlamında Değerlendirilmesi ve Belgeleme Çalışması / Evaluation and Documentation of Karacakılavuz Weavings in the Context of Geographical Indication and Cultural Heritage • 187 - 198

Ayşem YANAR, Kardelen ARİN

Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Planlamalarının, Kişilik ve Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi / Examining the Career Planning of University Students in Terms of Personality Traits and Demographic Characteristics • 199 - 216

Feyyaz Cengiz DİKMEN, Hale ŞAHİN ÖZDEMİR

Genişletilmiş Anne Bekçiliği Kavramsal Modelinin Anneye Özgü Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi / The Evaluation of the Expanded Conceptual Model of Maternal Gatekeeping in terms of Mother-Specific Variables • 217 - 237

Güleycan AKGÖZ AKTAŞ, Melisa EBEOĞLU DUMAN

The Hand Reaching out to Migrant Women and Children: The First Stroke!* / Göçmen Kadınlar ve Çocuklara Uzanan El: İlk Kulaç! • 238 - 247

Keziban AMANAK

Gazetecilerin Haber Yapma Pratiklerinin Yerel Düzeyde İnsan Hakları Açısından Araştırılması: Trabzon Örneği / An Investigation of Journalists' Reporting Practices in terms of Human Rights at Local Level: The Case of Trabzon • 248 - 270

Elif KEBELEK, Yavuz BAYRAM

Zazacanın Gündelik Hayattaki Konumu: Diyarbakır Örneği / Usage of Zaza Language in Daily Life: Example of Diyarbakır • 271-284

İnan KESER, Melkan BÜLBÜL, Berçem SEVİNÇ

Suriye Kürtleri ve Ulus-Devlet Vatandaşlığı: Dâhil Etme ve Dışlama Mekanizmaları / Syrian Kurds and Nation-State Citizenship: Inclusion and Exclusion Mechanisms • 285 - 306

Ayşe YILDIRIM

Emeğin Dijital Dönüşümü ve İstihdam / Digital Transformation of Labor and Employment • 307 - 328

Özlem KÜÇÜK

Animal Studies in Contemporary British Drama: Stef Smith's Non-Human and Human Animals / Çağdaş İngiliz Tiyatrosunda Hayvan Çalışmaları: Stef Smith'in İnsan Olmayan ve İnsan Hayvanları • 329 - 346

Cenk TAN, Özlem ÖZMEN AKDOĞAN

Göç Nedeniyle Van Kırgızlarının Doğumla İlgili Gelenek-Göreneklerinde ve Çocukluk Dönemindeki Geçiş Törenlerinde Oluşan Değişimler / Changes in Birth Traditions and Childhood Rites of Passage of the Van Kyrgyz Due to Migration • 347 - 361

Aya BAPAEVA

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

Kadına Yönelik Şiddetin Dijital Dünyaya Yansıması / Digital Reflection of Violence Against Women • 362 - 370

Ebru CİRBAN EKREM, Sezer ER GÜNERİ

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 28-04-2021 – Kabul/ACCEPTED: 08-11-2021

Millî Eğitim Bakanlığında Görevlerinden Ayrılan Kariyer Uzmanları: Ayrılma Nedenleri

Career Experts Leaving from the Ministry of National Education: The Reasons for Leaving

Şule KEÇECİ¹

Abstract

In this study, it is aimed to determine what the expectations of the persons who worked as national education experts or national education assistant experts and left their job between 2012-2020 related to their titles before starting the duty and which jobs they worked their during tenure at the Ministry of National Education, which started to recruit career experts for the first time in 2012. Afterwards, it is also aimed to examine the reasons for leaving the job and to put forward suggestions for improvement in the content of the staff. In this research, case study, one of the qualitative methods, is used. The participants of the research are 10 people who worked as national education experts and / or

Öz

Bu çalışmada, ilk defa 2012 yılında kariyer uzman alımına başlayan Millî Eğitim Bakanlığında 2012-2020 yılları arasında millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanlarında çalışıp görevden ayrılan kişilerin göreve başlamadan önce unvanlarından beklentilerinin ne olduğunu ve görev yaptıkları süreçte hangi işlerde çalıştıklarını belirlemek, ardından görevden ayrılma sebeplerini inceleyerek kadroların içeriğinde iyileştirme önerileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2012-2020 yılları arasında millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı olarak görev yapıp sonrasında

¹ Şule KEÇECİ, Millî Eğitim Uzmanı, Millî Eğitim Bakanlığı, suleakkayakececi@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1830-1891

assistant experts between 2012 and 2020 and then left their jobs. Semi-structured interview form developed by the researcher is used in the study. According to the results of the study, the reasons for leaving the position of national education experts and / or assistant experts comes to the fore because the title was a relatively new position in the Ministry, and therefore, its position in the hierarchy and job descriptions were uncertain.

Keywords: National Education Expert, Experts'assistant, Carrier Expert, Carrier Job, Ministry Of National Education.

görevden ayrılan 10 kişidir. Çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcılarının görevden ayrılma sebepleri olarak unvanın Bakanlıkta görece yeni bir kadro olması, dolayısıyla gerek hiyerarşideki yerinin gerekse görev tanımlarının belirsizliği ön plana çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Millî Eğitim Uzmanı, Millî Eğitim Uzman Yardımcısı, Kariyer Uzmanı, Kariyer Meslek, Millî Eğitim Bakanlığı

Giriş

Son yıllarda hem kamuda hem de özel sektörde sıklıkla kullanılan bir kavram olan kariyer; Latince “*carrus*” ve “*carrera*”, Fransızca “*carriere*”, İngilizce “*career*” sözcüklerinden gelmektedir. Türkçe Sözlük'te kariyer; “bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Kariyer kavramı, kamu yönetiminde bir meslek ya da kadro özel sektörde ise meslek hayatındaki başarı şeklinde değerlendirilebilir.

Alanyazına bakıldığında kariyer kavramı tanımlanırken, genel olarak, bir işte başarılı bir şekilde ilerlemeye vurgu yapıldığı görülmektedir. Albayrak (2016: s. 46) kariyeri, “çalışanın iş yaşamı boyunca aldığı terfiler ve görevde yükselmeler” olarak tanımlarken Yüksel (2019: s. 113) kariyer kavramını “bir çalışanın daha fazla gelir, sorumluluk, statü, güç, saygınlık elde etmek amacıyla çalışabileceği yıllar boyunca herhangi bir iş alanında adım adım ve sürekli olarak ilerlemesi, deneyim ve beceri kazanması” şeklinde tanımlamıştır. Benzer şekilde Tortop (1994: s. 32) da kariyeri çalışılan bir işte ilerlemek ve bunun sonucunda daha fazla tecrübe ve kabiliyet kazanmak olarak tanımlarken aynı zamanda daha fazla toplumsal prestij kazanmak diyerek kariyerin başka bir yönüne de vurgu yapmıştır. Gökdeniz (2017: s.124) de “uzun yılların birikimi olan başarının getirdiği toplumsal statü” diyerek kariyerin bu yönü üzerinde durmuştur. Akat ve diğerleri (1994: s. 450) ise kariyeri, “kişinin hayatı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetler” olarak daha genel bir şekilde tanımlamıştır. Yılmaz (2019: s. 13) bunun sebebinin bir meslek hayatının her zaman pozitif yönde ilerlememesi olarak açıklamıştır.

Diğer bir kariyer tanımlaması ise memurluğun bir meslek durumuna getirilmesi şeklindedir (Gökdeniz, 2017: s.124; Yurttakal, 2019: s. 59). Daha ayrıntılı bir ifadeyle çalışanların belirli meslek dalında o mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve edinimlerine bağlı olarak önceden belirlenmiş basamakları yine önceden belirlenmiş kurallar esasında tırmanarak ilerlemelerine yükselmeleridir (Albayrak, 2015: s.46-47). Benzer şekilde Eryılmaz (2014: s. 322) da kariyeri “memurun haklarını, yükümlülüklerini, terfisini, güvenliğini ve hizmet şartlarını düzenleyen statüler içinde sürekli çalışarak yetişmesi ve idari hiyerarşide yükselerek kamu hizmetlerini yürütmesi” olarak tanımlamıştır.

Kariyer meslek ve kariyer uzman kavramlarına bakıldığında ise her iki kavramın birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi her iki kavramın da tanımının mevzuatta tam olarak yapılmamış olmasıdır. Kariyer meslek ve kariyer uzman ifadeleri sadece 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de geçmektedir (Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum, 2018). Burada da her iki kavramın tanımı yapılmamış, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 36. maddesinin ortak hükümler bölümünün (A) fıkrasının 11 numaralı bendine atıf yapılmıştır (Devlet Memurlar Kanunu, 1965). 657 sayılı Kanun’un bahse konu maddesinde ise derece yükseltilmesi uygulanacak kariyer meslekler belirlenmiş ve bu mesleklerin hangileri olduğu sayılmıştır. Ancak bu, kariyer uzmanlıkların sadece bu maddede sayılanlar ile sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Zira düzenleyici ve denetleyici kurumların kariyer uzmanlıkları kendi özel kanunlarında düzenlenmiş olup 657 sayılı Kanun’un ilgili maddesinde sayılmamalarına rağmen ilgili maddenin esaslarına tabi tutulmuşlardır (Söyler, 2019: s.58).

Kariyer meslek ve kariyer uzman kavramlarının geçtiği mevzuata bakıldığında her iki kavramın birbirlerinden ayrı kavramlar olduğu ve kariyer meslek kavramının kariyer uzmanlığı kapsadığı görülmektedir. Zira müfettiş yardımcılığı, müfettiş, denetmen yardımcılığı, denetmen vb. unvanlar da kariyer meslek olarak nitelendirilmektedir.

Kariyer uzman, en genel ifadeyle, mesleğe özel yarışma sınavı ile alınmış, yardımcılık döneminde birtakım kazanımları yerine getirme zorunluluğu bulunan, maaş ve emeklilik hakları bakımından diğer memur unvanlarından daha avantajlı olan ve mensubu olduğu kurumun özel bir unvanı ile donatılmış memurlar şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2019: s. 14; Yüksel, 2019: s. 117). Bir başka ifadeyle “çalıştığı kurumun adını taşıyan, unvanı ile başka bir kuruma nakil olamayan meslek memurluğu”dur (Yılmaz, 2019: s. 14). Dolayısıyla kariyer uzmanlık;

- *En az dört yıllık lisans eğitimi veren hukuk, siyasal bilgiler, iktisat, işletme, iktisadi ve idari bilimler fakültelerinden veya bakanlıklar ve kamu kurumlarınca yürütülen kurumsal hizmet gerekleri çerçevesinde en azından dört yıllık eğitimi veren yükseköğretim kurumlarından ya da bunlara denkliği Yükseköğretim Kurulu tarafından kabul edilen yurtiçi veya yurt dışındaki öğretim kurumlarından mezun olunduktan sonra atılabilen,*
- *Mesleğe özel yarışma sınavı ile alınan,*
- *En az üç yıl çalışmak ve istibdam edildikleri birimlerce belirlenecek konularda hazırlayacakları uzmanlık tezinin oluşturulacak tez jürisi tarafından kabul edilmesi gerekli bulunan,*
- *Uzmanlık yeterlik sınavında başarılı olunması gereken,*

- *Yeterlik sınavında başarılı olanların uzman kadrolarına atanabilmeleri için Yabancı Dil Sınavından asgari (C), dışışleri uzmanlığı için asgari (B) düzeyinde veya dil yeterliği bakımından bunlara denkliği kabul edilen ve uluslararası geçerliği bulunan başka bir belgeye yeterlik sınavından itibaren en geç iki yıl içinde sahip olunması gereken*

bir meslek grubu olarak tanımlanabilir (Söyler, 2019: s.57).

Türkiye’de kariyer uzmanlığın ortaya çıkışı hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. İlk görüş, hesap uzmanlığının Türkiye’deki ilk kariyer uzman kadrosu olduğudur (Karslı, 2013: s.4-7). Hesap uzmanlığı, 1945 yılında oluşturulmuştur (Hesap Uzmanları Kurulu, 1945). Bahse konu Kanun’da hesap uzman yardımcısı ve hesap uzmanı olarak atanabilmenin şartları ve hesap uzmanlığı kadrosuna ihtiyaç duyulmasının gerekçesi belirlenmiştir. Kanun’a göre hesap uzmanlarının görevleri “Beyanname usulüyle tarh ve cibayet olunan vergilerin hakiki ve sıhhatli rakamlara, dürüst ve samimi beyanlara müstenit bulunup bulunmadığını tetkik ve tesbit etmek”tir (Hesap Uzmanları Kurulu, 1945).

İkinci görüş ise kariyer uzmanlığın ilk kez Devlet Planlama Teşkilatının meslek memurluğu olan planlama uzmanlığı ile başladığıdır (Albayrak, 2015: s.129). Yılmaz (2019: s.19) ve Yüksel (2019: s. 116)’e göre hesap uzmanı olarak kariyer sistemine dâhil olan çalışanların günümüzde vergi müfettişi unvanıyla görevlerine devam etmeleri nedeniyle hesap uzmanlığının bir kariyer meslek olarak kabul edilmesi ancak kariyer uzmanlık dışında tutulması daha doğru olacaktır.

Devlet Planlama Teşkilatı, 1960 yılında kurulmuştur (Devlet Plânlama Teşkilatı, 1960). Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğu yıllarda faaliyette bulunan diğer kamu kurumlarının farklı modelde bir örgütlenmeye ve personel politikasına sahip olması kariyer uzmanlık sisteminin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır (Albayrak, 2015: s.130). 1971 yılında yürürlüğe giren Devlet Planlama Teşkilatı Sınav Yönetmeliği ile Devlet Planlama Teşkilatındaki uzmanlık bir kariyer meslek hâline gelmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı Sınav Yönetmeliği, 1971). Bahse konu Yönetmelik ile uzman yardımcılığına giriş ve uzmanlığa atanma şartları belirlenmiştir. Devlet planlama uzmanlığını kariyer uzmanlık hâline getiren bir diğer adım da 1975 yılında 657 sayılı Kanun’da yapılan değişiklikle olmuştur. Bu değişikliğe göre mesleğe özel yarışma sınavına tabi tutularak alınan müfettiş yardımcılarının yeterlik sınavı sonrasında müfettişliğe atanması ile birlikte söz konusu memurlara verilen ilave bir derece, devlet planlama uzmanları için de geçerli hâle getirilmiştir. Devlet planlama uzmanlığını 1979 yılında devlet bütçe uzmanlığı, 1984 yılında devlet personel uzmanlığı, 1986 yılında başbakanlık, hazine ve dış ticaret uzmanlıkları ve 1989 yılında devlet enstitüsü uzmanlığı takip etmiştir. 2000’li yıllara kadar kariyer uzmanlık belli istisnalar dışında hizmet bakanlıklarında bulunmayıp Başbakanlık ve bağlı kuruluşlarında yer almıştır (Albayrak, 2016: s. 198).

Kariyer uzmanlığın hizmet bakanlıklarında yaygınlaşması Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile başlamıştır. O zamana kadar kariyer uzmanlıklara genellikle hukuk, siyasal, İİBF mezunları alınırken söz konusu iki bakanlık kendi faaliyet alanlarına giren konularda en az dört yıl süreli öğrenim görmüş kişiler arasından da kariyer uzmanı alımı yapmıştır. 2011 yılında 666 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Devlet Memurları Kanunu’nda yapılan değişiklik ile hemen hemen

tüm kamu kurum ve kuruluşlarında kariyer uzmanlıklar ihdas edilmiştir (Kamu Görevlilerinin Mali Hakları, 2011).

Kariyer uzmanlık kadrosunu etkileyen son değişiklik ise 2015 yılında yapılmıştır. 6639 sayılı Kanun ile 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye eklenen ek madde 18 ile üst düzey kadrolarda çalışanların görevden alınmaları hâlinde hangi kadrolara atanacakları belirlenmiştir (Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik, 2015). Ancak bahse konu madde 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kaldırılmış ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye eklenen ek madde 35 ile kamu görevlileri arasından üst kademe kamu yöneticisi kadro, pozisyon ve görevlerine atanarlardan görev süresi sona erenler veya görevden alınanların Cumhurbaşkanı, bakanlar ya da atamaya yetkili amirlerce hangi kadro ve pozisyonlara atanabilecekleri belirtilmiştir (Anayasaya Yapılan Değişikliklere Uyum, 2018). Fakat bahse konu maddede hangi düzey üst kademe yöneticilerinin hangi şartlar dâhilinde belirtilen kadrolardan hangisine atanacakları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiştir (Söyler, 2019: s. 81). Bu durum, 3 no.lu Cumhurbaşkanı Kararnamesi'nin 6. maddesinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Üst Kademe Kamu Yöneticileri, 2018). Buna göre daire başkanı kadro ve pozisyonunda bulunanlar ile genel müdürden daha alt düzeydeki kadro, pozisyon veya görevlerde bulunanlar ve taşra teşkilatında il müdürü ve bölge müdürü kadro, pozisyon ve görevlerinde bulunanlardan;

a) Daha önce buldukları 657 sayılı Kanun'un 36 ncı maddesinin "Ortak Hükümler" bölümünün (A) fıkrasının (11) numaralı bendinde sayılan denetim elemanı ya da uzman kadrolarına veya bunlara denk pozisyonlara,

b) (a) bendi kapsamına girmeyenlerden bu fıkranın birinci paragrafında sayılan kadro, pozisyon ve görevlerde toplam en az üç yıl görev yapmış olanlar, 657 sayılı Kanununun 36 ncı maddesinin "Ortak Hükümler" bölümünün (A) fıkrasının (11) numaralı bendinde sayılan denetim elemanı ya da uzman kadrolarına veya bunlara denk pozisyonlara,

c) (a) bendi kapsamına girmeyenlerden bu fıkranın birinci paragrafında sayılan kadro, pozisyon veya görevlerde üç yıldan az süreyle görev yapmış olanlar, merkez veya taşra teşkilatında araştırmacı kadro veya pozisyonlarına atanmaktadırlar.

Millî Eğitim Bakanlığında kariyer uzman istihdamı 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılmıştır (Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri, 2011). Bahse konu Kanun Hükmünde Kararname'de Bakanlık merkez teşkilatında millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısı istihdam edilebileceği belirtilmiş ve 50 adet millî eğitim uzmanı, 400 adet millî eğitim uzman yardımcısı kadrosu ihdas edilmiştir. Sonrasında yürürlüğe konulan Millî Eğitim Uzmanları Yönetmeliği ile de uzman yardımcılığına giriş, eğitim, uzmanlığa atama ve çalışma esasları düzenlenmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı ilk kariyer uzman alımı için 24 Nisan 2012 tarihinde duyuruya çıkmıştır (Memurlar.net, 2012). İkinci alım ilanı 05 Ekim 2012 (Mebpersonel, 2012), üçüncü alım ilanı 10 Ocak 2014 (Memurlar.net, 2014) ve dördüncü alım ilanı 02 Mart 2015 tarihinde (Memurlar.net, 2015b) yayınlanmıştır. İlanlarda; birinci, ikinci ve dördüncü alımlarda 100, üçüncü alım için ise 129 kişilik alım yapılacağı belirtilmiştir. Her dört ilanda da belirlenen branşlarda Kamu Personeli Seçme Sınavında

belirlenen taban puana sahip olma şartı aranmış ve başvuru yapan adaylar arasından çağrılanlar sözlü sınava alınmıştır. Sözlü sınavlarda başarılı olan adaylar millî eğitim uzman yardımcısı kadrosuna atanmışlardır. Millî eğitim uzman yardımcılarının millî eğitim uzmanı olarak atanabilmeleri için millî eğitim uzmanlık tezi ve yeterlik sınavında başarılı olmaları ve Yabancı Dil Sınavından (YDS) asgarî (C) düzeyine veya dil yeterliği bakımından buna denkliği kabul edilen uluslararası geçerliliği bulunan başka bir belgeye sahip olmaları gerekmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı bunun dışında bir seferliğe mahsus olmak üzere direkt uzman alımına gitmiştir. 18 Şubat 2015 tarihli ilanda 75 kişilik kontenjan bulunmaktadır (Memurlar.net, 2015a). Kadroya başvuru şartları; 657 sayılı Kanun'un 36. maddesinin "Ortak Hükümler" bölümünün (A) fıkrasının (11) numaralı bendinde belirtilen kadrolarda görev yapanlardan Hukuk fakültesi mezunu ile Millî Eğitim Bakanlığı kadrolarında Maarif Müfettişi, öğretmen, okul müdürü, müdür yardımcısı ve müdür yardımcısı olarak görev yapıyor olmak, meslekte 5-10 yıl (10 yıl dâhil) arasında hizmeti bulunmak ve Yabancı Dil Sınavından en az 30 puan aldığına dair belgeye veya dil yeterliği bakımından buna denkliği kabul edilen ve uluslararası geçerliliği bulunan belgeye sahip olmak olarak belirlenmiştir. Başvuru yapan adaylar sözlü sınava çağrılmış ve başarılı olan adaylar direkt millî eğitim uzmanı kadrolarına atanmışlardır.

Millî Eğitim Bakanlığında, ayrıca, 6528 sayılı Kanun'un 3. maddesi ile yapılan değişiklikle Millî Eğitim Bakanlığı adına 1416 sayılı Kanun kapsamında yurt dışına gönderilenlerden gönderildikleri ülkede doktora öğrenimlerini tamamladıktan sonra mecburi hizmet yükümlülüklerini ifa etmek üzere yurda dönenler de millî eğitim uzmanı kadrolarına atanmaktadırlar (Millî Eğitim Temel Kanunu'nda Değişiklik, 2014).

Millî Eğitim Bakanlığında millî eğitim uzmanı olarak görev yapan son grup ise üst düzey kadrolarda en az 3 yıl çalışıp sonrasında görevinden ayrılanlardan 3 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre millî eğitim uzmanı unvanına atanmışlardır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; ilk defa 2012 yılında kariyer uzman alımına başlayan Millî Eğitim Bakanlığında 2012-2020 yılları arasında millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanlarında çalışıp görevden ayrılan kişilerin göreve başlamadan önce unvanlarından beklentilerinin ne olduğunu ve görev yaptıkları süreçte hangi işlerle uğraştıklarını belirlemek, ardından görevden ayrılma sebeplerini derinlemesine inceleyerek kadroların içeriğinde iyileştirme önerileri ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırma soruları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1. Millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı kadrosuna başvurma sebepleri nelerdir?
2. Millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı kadrosunda görev yapanların yaptıkları işler nelerdir?
3. Millî eğitim uzmanlarının ve/veya millî eğitim uzman yardımcılarının görevden ayrılma sebepleri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Millî Eğitim Bakanlığında 2020 yılı itibarıyla 47'si millî eğitim uzman yardımcısı, 158'i millî eğitim uzmanı olmak üzere toplam 205 kişi bulunmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020). 2012-2020 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığında ayrılan millî eğitim uzman yardımcısı ve millî eğitim uzmanlarının sayısı ile branş dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

2012-2020 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığında ayrılan millî eğitim uzman yardımcısı ve millî eğitim uzmanlarının sayısı ve branş dağılımı

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM				
	Y	Y*	Y	Y	Y	U*	Y	U	Y	U	U			
Alan Adı														
Güncellenmemiş veya Öğretmen Kökenli Olmayan	1	7	1	2	10		16	3	2	2	1	45		
Coğrafya					1							1		
Din Kült. ve Ahl. Bil.						1						1		
İşitme Engelliler Sınıfı Öğretmenliği					1							1		
Kimya/Kimya Teknolojisi							1					1		
Sınıf Öğretmenliği								1				1		
TOPLAM	1	7	1	2	12	1	16	1	3	1	2	2	1	50

*Y ile Millî Eğitim Uzman Yardımcısı, U ile Millî Eğitim Uzmanı unvanları kastedilmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde 2012-2020 yılları arasında toplam 50 millî eğitim uzman yardımcısı ve millî eğitim uzmanının görevden ayrıldığı; görevlerden ayrılanların 44'ünün millî eğitim uzman yardımcısı, 6'sının ise millî eğitim uzmanı olduğu görülmektedir. Ayrıca görevden ayrılan millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcılarının çoğunluğu, öğretmen kökenli olmayan kategorisinde yer almaktadır. Görevden ayrılmalar ilk alımın yapıldığı 2012 yılından başlamış ve 2020 yılı dâhil her yıl devam etmiştir. Alanyazın incelendiğinde millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcılarının görevlerinden ayrılma sebeplerine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın alanyazındaki bu boşluğu dolduracağı, görevden ayrılma sebepleri ve alınacak önlemler konusunda Millî Eğitim Bakanlığında yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, 2012-2020 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığında millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısı olarak görev yapıp daha sonrasında görevden ayrılan kişilerin görevden ayrılma sebeplerini derinlemesine incelemek amaç edinildiğinden nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, “bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntemdir.” (Büyüköztürk vd., 2011: s. 249). Yıldırım ve Şimşek’e göre (2011: s. 277) durum çalışması; “nasıl ve niçin sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinlemesine incelemesine olanak veren bir araştırma yöntemi”dir. Durum çalışması, bir araştırmacıya bir olaya müdahale etmeden derinlemesine inceleme, anlama ve birey, katılımcı ya da toplum üzerindeki etkisi ya da ilişkisi konusunda çıkarımlarda bulunma fırsatı sunar (Saban ve Ersoy, 2019: s. 140).

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubu, Millî Eğitim Bakanlığında 2012-2020 yılları arasında millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısı olarak görev yapan 10 kişiden oluşmaktadır. Çalışmada yer alan katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Tipik durum örnekleme yönteminde araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanır (Büyüköztürk, 2011: s. 91). Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler

Kod	Mezun Olunan Fakülte	İş Deneyimi*	Hizmet Yılı (Uzm. Yrd.)	Hizmet Yılı (Uzman)
K1	Eğitim Fakültesi	Evet	3.5 yıl	-
K2	Teknoloji Fakültesi	Evet	4.5 yıl	-
K3	Eğitim Fakültesi	Evet	2.5 yıl	-
K4	Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	Evet	2.5 yıl	-
K5	İlahiyat Fakültesi	Evet	-	3 yıl
K6	Eğitim Fakültesi	Evet	5 yıl	3 ay
K7	Eğitim Fakültesi	Evet	4 yıl	-
K8	Eğitim Fakültesi	Evet	5 yıl	1 ay
K9	Eğitim Fakültesi	Evet	5.5 yıl	-
K10	Hukuk Fakültesi	Hayır	4 ay	-

*İş deneyimi ile katılımcıların millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanında görev yapmadan önce başka bir unvanında görev yapıp yapmadıkları kastedilmektedir.

Tablo 2'ye göre çalışma grubunda yer alan kişilerin 6'sı eğitim fakültesi, 1'i ilahiyat fakültesi, 1'i teknoloji fakültesi, 1'i mühendis ve mimarlık fakültesi, 1'i hukuk fakültesi mezunudur. Çalışma grubunda yer alan kişilerin 1'i hariç hepsi millî eğitim uzmanı veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanında görev yapmadan önce başka bir unvanda görev yapmışlardır. Çalışma grubundaki kişilerin 3'ü millî eğitim uzmanı olduktan sonra görevlerinden ayrılırken 7'si millî eğitim uzman yardımcısıyken görevlerinden ayrılmışlardır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veri toplama aracının geliştirilmesi dört aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada araştırma problemine ilişkin alanyazın detaylı bir şekilde incelenmiş ve taslak bir görüşme formu oluşturulmuştur. İkinci aşamada taslak görüşme formu, dört farklı uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen görüşler doğrultusunda taslak görüşme formunda düzeltmeler yapılmıştır. Üçüncü aşamada 2015-2016 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığında millî eğitim uzman yardımcısı olarak çalışan bir kişiyle yüz yüze görüşme yapılarak pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamaya katılan birey, çalışma grubuna dâhil edilmemiştir. Son aşamada ise taslak görüşme formu, araştırmacı tarafından dil açısından incelenmiş olup görüşme formuna son hâli verilmiştir. Katılımcılara 3 demografik, 6 ana ve 4 ek soru yöneltilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, katılımcılarla yapılan görüşmeler ile toplanmıştır. On kişilik çalışma grubunun üçü ile görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmişken yedi katılımcı ile görüşmeler gerek kendilerinin şehir dışında olmaları gerekse COVID-19 salgın dönemi nedeniyle çevrim içi ortamda gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcıyla görüşme öncesi iletişim kurularak görüşmenin gerçekleştirileceği gün ve saat konusunda uzlaşıya varılmıştır. Ayrıca ön görüşmede katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu söylenmiş ve katılımcı bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce görüşmelerin ses kaydına alınması için izin istenmiştir. Tüm katılımcılar ses kaydı alınmasına izin vermiştir. Görüşmeler 02/09-11/11/2020 tarihleri arasında yapılmıştır.

Verilerin analizinde içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2011: s. 240). İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: s. 227).

İçerik analizi yapılırken Creswell (2014: s. 197-200)'in nitel araştırmalarda veri analizi basamakları izlenmiştir. Buna göre ilk aşamada ses kaydına alınan görüşmeler kâğıda geçirilmiş olup toplam 50 sayfalık ham veriye ulaşılmıştır. İkinci aşamada elde edilen ham veri araştırmacı tarafından dikkatli bir şekilde okunmuş ve verinin tamamına hâkim olmak amaçlanmıştır. Üçüncü aşamada verilerin kodlanması yapılmış, kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Bir sonraki

aşamada ise bulgular raporlanmıştır. Bulguların raporlanması sırasında katılımcıların görüşleri doğrudan sunulmuştur.

Bulgular ve Yorum

İçerik analizi sonucunda elde edilen kodlamalardan başvuru nedenleri, yapılan işler, kişisel ve mesleki gelişime etkileri ile ayrılma nedenleri olmak üzere 4 farklı kategoriye ulaşılmıştır. Bahse konu kategori ve kodlamalar ile katılımcıların görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Başvuru Nedenleri

Bu kategori doğrultusunda katılımcılara “Göreve başlamadan önce bu unvanın görev kapsamı hakkında neler biliyordunuz?” ve “Bu kadroya başvurma sebepleriniz nelerdir?” soruları yönlendirilmiştir. Katılımcılardan dokuzu göreve başlamadan önce millî eğitim uzmanı unvanının görev kapsamı hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığını ve araştırdıklarında dahi herhangi bir bilgi edinemediklerini belirtmiştir.

K8: “Açıkçası hiçbir şey bilmiyordum. Çünkü bilebileceğim yani ulaşabileceğim bir kaynak yoktu. Bilgi alabilmek için herhangi bir imkânım olmadı. Çünkü yeni bir kadroydu.”

K6: “İlana kadar açıkçası pek bir şey bilmiyordum. Yani başvuruyu yapmayı düşünene kadar. Başvurmadan önce işte Bakanlık merkez teşkilatında çalışıldığını, işte bir Yönetmelik’i bulunduğu öğrenmiş oldum.”

K1: “Hiçbir bilgim yoktu. Hatta öğrenmek için çok da uğraştım. Telefonlar ettim merkez teşkilata birçok kez. Ancak öğrenemedim.”

Sadece K5 konuyla ilgili genel bir bilgisinin olduğunu ifade etmiştir:

“Haberdardım bazı şeylerden. Özellikle eğitimin niteliğini, kalitesinin artırmaya yönelik buldukları yerde, daha araştırmaya incelemeye dayalı bilimsel tezler araştırmalar yapmaya dayalı bir alan olduğunu söylenmişti, öyle biliyordum.”

Katılımcılar, unvanla ilgili bilgi sahibi oldukları konuların yeterli süreciyle ilgili olduğunu belirtmişlerdir.

K2: “Yeterlik dönemi hakkında bilgim vardır. Hani araştırma yapmıştım zaten başvuru dokümanlarında vesaire de detaylı bir şekilde bunlar açıklanmıştı.”

K4: “Benim kariyer uzmanlıkla uzman yardımcılığı hakkında bilgim vardı. Yani genel olarak hepsi aynı olduğu için. İşleyiş, özellik, hakları konusunda daha çok teknik değil de idari ve stratejik planlama konusunda çalıştıklarına dair bilgilerim vardı.”

K10: “Sadece MEB ile ilişkili değil diğer kurumlarda da kariyer uzmanlık olduğu için tez, yeterlik vb. konular hakkında bilgim vardı sadece.”

Katılımcıların bu unvana başvuru yapma nedenleri incelendiğinde ise çeşitlilik arz eden nedenlere ulaşılmış olup bu nedenler arasında şehir ve statü ön plana çıkmaktadır.

K6: “Yani bu göreve başlama sebepim aslında çok hani maaş veya ailevi neden değil. Ben daha önce hiç Ankara’da bulunmamıştım yani birkaç küçük ziyaret dışında. Yani burada işte dil eğitimi alabileceğim, doktora eğitimimi Ankara’da daha rahat daha iyi şartlarda devam edebileceğimi düşünerek aslında başvurmuştum.”

K5: “Bakanlık merkez teşkilatına geçmiş oluyorduk. Güzelliklerinden bir tanesi buydu. Bir önceki işimde tayin vesaire durumları vardı, farklı bir ile gitme durumları söz konusuydu. Ben hem araştırma yönünde hem de doktorayı Ankara’da yaptığım için Ankara’da kalıcı olabilmek için millî eğitim uzmanlığımı tercih etmiştim.”

K9: “Bu unvana başvuru yapmamın sebebi farklı bir çalışma ortamı ve farklı bir şehirde yaşamak istememdi.”

K2, K3 ve K9 ise unvana başvuru sebeplerini unvanın sahip olduğu statü nedeniyle olduğunu belirtmişlerdir.

K3: “KPSS’den iyi bir puan almış ve öğretmen olarak atanmıştım. Daha iyi bir konumda olmam gerektiğini düşündüm ve karşıma böyle fırsat çıkmıştı. Bakanlık merkez teşkilatta olmak istedim.”

K2: “Birinci olarak ailemin hani devlet kadrosuna geçiş isteği, biraz o baskı oldu. İkinci olarak hani unvan olarak işte baktığımız zaman millî eğitim uzmanı hani pozisyon olarak kariyer uzmanı vesaire internetteki araştırmalardan baktığımız kadarı da hani pozisyon olarak da çok iyi bir yerde idi. Bir de maaş olarak hani ben o zaman yeni başlayan bir mühendise göre burada alacağım çok daha iyiydi.”

Katılımcıların unvana başvurmalarının diğer nedenleri ise daha çok çocuğa ulaşma, önceki işten memnun olmama, kendini geliştirme, görev tanımları ve MEB’in kabul görülen ilk kurum olmasıdır.

K10: “Yani şöyle o zamanlar tüm kamu kurumlarına başvuruyordum sırasıyla. MEB ilk kabul gördüğüm kurum olmuştu. O nedenle orada işe başladım.”

K8: “Yani benim şahsen en önemli sebepim öğretmenlikle ilgili, yani öğretmenlik mesleği ile ilgili. Çünkü açıkçası pek severek isteyerek okumadım. Bir şekilde mezun olduktan sonra öğretmen olarak başlayınca daha iyi gördüm öğretmenliği çok uzun süreler yapamayacağımı anladım, çok zorlandım. Böyle bir fırsat gelince de kaçırmak istemedim doğrusu.”

K7: “O sıralar farklı üniversiteler adına araştırma görevlisi olarak atanma hakkı kazandığım zamanlarda fakat ben uzman yardımcısı olmayı seçmiştim. Nedeni ise daha çok çocuğa ulaşma, faydalı olma isteğinden başka hiçbir şey değildi.”

K4: “O dönem 4 ya da 5 kurumun uzman yardımcılığı sınavını kazanmıştım. Aralarından stratejik planlama ne bileyim idari ve düzenleyici işler yapan MEB’i gördüm. O nedenle MEB’i tercih ettim.”

Yapılan İşler

Bu kategori için katılımcılara “Çalıştığınız dönemde yürüttüğünüz işler neleri kapsamaktaydı?” ana sorusu ve “Çalıştığınız dönemde yürüttüğünüz işler mezun olduğunuz alanı ne kadar kapsamaktaydı? Örnek vererek açıklayabilir misiniz?” ile “Çalıştığınız dönemde yürüttüğünüz işler Millî Eğitim Uzmanlığı Yönetmeliği’nde belirtilen görev ve sorumluluklar ile örtüşüyor muydu?” ek soruları yöneltilmiştir.

Katılımcıların ilgili sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde Millî Eğitim Bakanlığında çalışılan genel müdürlük hatta genel müdürlük içinde çalışılan daire başkanlığına göre cevapların değiştiği görülmüştür. Bu dönemde katılımcıların yaptıkları işler proje koordinatörlüğü, mevzuat iş ve işlemleri, bilgi işlem, okulların açma kapama ve dönüştürülme işlemleri ile rutin yazışmalar olarak sıralanabilir.

K8: “Yürüttüğüm işler üç yıl boyunca daha çok Avrupa Birliği projeleriydi. Genel Müdürlüğün yürüttüğü Avrupa Birliği projeleri veya uluslararası kuruluşlarla yapılan bazı projeler vardı UNICEF gibi. Burada da proje yürütücüsü mü diyelim proje koordinasyon ekibi üyesi mi diyelim yani kesin net bir görev yoktu. Ama genel olarak projelerin yürütülmesinden koordinasyon sağlanmasına, resmî yazışmaların yapılmasından projeler ile ilgili toplantılara katılmaktan saba ziyaretleri yapmaktan bir araştırma yapılıyorsa proje kapsamında araştırma raporu ile ilgili süreci içeriği takip etmek, ondan sonra çalıştaylar sempozyumlar vesaire düzenlemekten sonra bütün bu işleri yapıyorduk.”

K5: “Genel Müdürlükteki vazifem örgün eğitimle birlikte hafızlık projesi koordinatörlüğü idi. Genel Müdürlüğün verdiği diğer alanlarda da çalışıyordum. Ben mesela İzleme ve Değerlendirme biriminde çalıştığım için özellikle bu okulların takip noktasında başka diğer işlerle ilgili çalışmalar yapıyorduk anketler yapıyorduk, metin hazırlamalar konusunda arkadaşlara yardımcı oluyordum. Ama özel olarak işim yoğunluğum Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinin geliştirilmesi, sistematik hâle getirilmesiydi.”

K6: “Daha çok işimizi öğretim programlarının hazırlanması, ders kitaplarının hazırlanması, Talim ve Terbiye Kurulunda onay süreci, Genel Müdürlük tarafından yazılan kitapların Talim ve Terbiye Kurulundan zaman zaman savunulması gibi faaliyetlerdi ilk yıllarda. Daha sonraki süreçte Teftiş Kurulu Başkanlığında izleme değerlendirme faaliyetlerinde çalıştım. İşte denetim rehberliği, inceleme ve soruşturma işlemlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin işlemlerde görev yaptım.”

K2: “Bir mühendis gibi görev yaptım. Mesela Suriyeli öğrencilerin otomasyonu ile ilgilendim. Web servislerle ilgilendim. İlk başladığımda aradaki küçük yazılım uygulamalarıyla ilgilendim. Ama en büyük olarak işte Suriyeli öğrencilerin otomasyonu ile ilgilendim.”

K4: “Genel Müdürlükte alanlar, dallar, içerikle ve daha çok ben iki yıl boyunca tematik meslek liseleri ile ilgilendim.”

K7: “Görev yaptığım süreçte özel eğitim mevzuatı hakkında yoğun mesai barcadım. Özel gereksinimli bireylerin eğitim süreçlerinden daha nitelikli yararlanabilmeleri adına illerde yaşanan sorunların çözümünü adına sözlü ve yazılı çeşitli rehberlik çalışmalarında bulundum.”

Katılımcıların genelinde millî eğitim uzman yardımcılığına başvururken alanla ilgili iş yapacaklarına dair bir kanı olduğu görülmüştür. K8 bu durumun nedenini “Açıkçası şimdi millî eğitim uzmanlığı açıldığında başvurduğumda ben alanımla ilgili görevler yürüteceğimi düşündüm. Çünkü uzman yardımcılarını alanlara göre belirlemişler, onlara göre belli kontenjanlar ayırmışlardı. Belli alanlarda uzman yardımcısı aldılar. Dolayısıyla ben de kendi alanımdan başvurduğum için o alanda çalışacağımı düşünerek göreve başladım ama tabii gerçekte durum böyle olmadı” diyerek açıklamıştır. K1, K3 ve K2 de K8 ile aynı şekilde bu durumun nedenini açıklamıştır. K4 ise bu durumu direkt belirtmese de “Yani şöyle bir şey var, bir mühendis olarak verilmem gereken iki yer vardı zaten. Biri Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü diğeri ise Mesleki ve

Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü.. Yani elektrik elektronik mühendisinin yapacağı iki iş vardı. Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünde teknik iş yapardım, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğünde en azından teknik okulların modernizasyonu konusunda benim bir fikrim olabilirdi.” diyerek aslında beklentisinin branşıyla ilgili işler yapacağı olduğunu dolaylı şekilde belirtmiştir. K5 de alanla ilgili çalışma beklentisini benzer şekilde “Benim iki branşım vardı. Bir müfettişlik biraz daha hukukla ilgili Hukuk Müşavirliğine gidebilirdim. İkincisi ilahiyatçı olmam basebiyle Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne gidebilirdim. Şeyi tercih ettim dağıtım yapılırken millî eğitim uzmanı olarak Din Öğretimi Genel Müdürlüğünde ilahiyat branşıyla çalışmayı arzu ettim.” diyerek açıklamıştır. Bu durum, diğer katılımcılarda da görülmüştür.

Katılımcılardan K7, K4, K2, K9 ve K5 görev yaptıkları süreçte alanlarıyla ilgili işler yaptıklarını belirtirken K8, K6, K1 ve K3 görev yaptıkları süreçte alanlarıyla ilişkili hiçbir iş yapmadıklarını söylemişlerdir. K10 ise çalıştığı süreçteki durumu “Yani şöyle ilk çalıştığım genel müdürlükteki işler benle alakası işler yani tamamen. Hatta genel müdürle konuştuğumuzda bize hiç hukukçu vermiyorlardı demişti kendisi de. Dolayısıyla pek alanımla alakalı işler değildi. Ama Hukuk Müşavirliğinde tabii kendi meslek alanımla ilgili işler yaptık” diyerek açıklamıştır. K2 ise bu durumla ilgili “Şöyle baktığımız zaman ben dört buçuk senelik süreçte hani millî eğitim uzmanlığı kapsamında aslında hiçbir şey yapmadım. Hiçbir fikrim de yok bilgim de yok. Hani ben alanımızla ilgili işte o dönemde bilgi işleme geldim. Hani daire başkanlarımızın da inisiyatifıyla hani hep bilgi işlemde çalıştım ve alanımla ilgili çalıştım. Alanımla ilgili çalıştım ama unvanımla ilgili hiçbir şey yapmadım.” diyerek alanıyla ilgili işler yürütmesinin nedenini millî eğitim uzman yardımcısı/millî eğitim uzmanı olarak değil bir mühendis gibi çalışmasına bağlamıştır.

Katılımcıların çoğunluğu millî eğitim uzmanı/millî eğitim uzman yardımcısı olarak görev yaptıkları süreçte kendilerine verilen görevlerin Yönetmelik’te belirtilen görev ve sorumluluklara uygun olmadığını ve rutin iş olarak tanımlanabilecek işler yaptıklarını belirtmişlerdir.

K9: “Var olan yapılması gereken tüm işlerle ilgileniyordum. İş beğenmeme ve seçme gibi bir lüksümüz yoktu. Araştırma yapmamız bekleniyorken bize evrak işleri, DYS (Doküman Yönetim Sistemi) işleri gibi işler veriliyordu.”

K6: “Yani hani 100 birimlik bir iş olarak yaptığımız işi değerlendirsek 70 birimi değil. Yani küçük bir kısım yani o da sürecin geliştirilmesi olarak değil de sürecin tıkandığı yerlerde müdahale edilmesi yani sürecin tıkandığı yerlerde bu iş nasıl daha iyi yapılabilir sorusu Bakanlıkta iş yapılırken sorulan bir soru değil. İş tıkandığı zaman bu iş bu şekilde olmuyor nasıl yapabiliriz veya işte üst karar alıcılar tarafından alınan kararların hayata geçirilmesi veya bir araştırma geliştirme faaliyeti olarak değerlendirebilirseniz o 30 birim de bu bahsettiğim gibidir. Yoksa hani sistem bütünlüğü içinde çok araştırma geliştirme faaliyetlerinde bulunmadık görev yaptığımız süre içerisinde.”

K8 bu durumla ilgili “Yönetmelik’te belirtilen görevler biraz soyut kaldı sanki. Bana öyle geliyor ve çok genel konular. Hani ‘Bir millî eğitim uzmanı ne yapar?’ dediğinde bir kişi, Yönetmelik bunun tam bir cevabını vermiyor.” demiştir.

Yönetmelik’te belirtilen görev tanımlarına yönelik işler yaptığını belirten katılımcılar K5, K4 ve K7’dir. K7, “Aynı unvanı paylaştığım pek çok arkadaşşıma nazaran ben yürüttüğüm işler itibari ile görev ve sorumluklarımın uzmanlık mesleği ile örtüştüğü bir çalışma dönemi geçirme şansını yakalayanlardandım. Çalıştığım ilk an itibari ile Genel Müdürlükte bulunduğum süre içerisinde mevzuat geliştirme çalışmalarına aktif olarak katıldım,

çeşitli eğitimlere ve toplantılara Genel Müdürlük/Bakanlık adına hem dinleyici hem kursiyer hem de eğitici olarak katılma olanağı yakaladım.” derken K4 Yönetmelik’e uygun olarak yaptığı işlere örnek olarak şunları vermiştir: “Hem Avrupa Birliği’nin projelerinin bazılarında mesleki eğitimden sorumlu Türkiye Delegasyonuydum. Sürekli Brüksel’e gidip bu konudan toplantılara katılıyor ve görüşler veriyordum. Mesela benim üstüme Goethe Enstitüsü ve Hollanda Eğitim Vakfı zimmeliydi. Bakanlık adına Hollanda Eğitim Vakfı ve Alman Eğitim Vakfı ile ilişkiler benim üzerimden yürüyordu. Onların irtibat elçisi bendim. Ayrıca biz kendi işimizi tasarlayıp mesela tematik liseyi hiç yokken ortaya çıkardık. Dedik böyle bir şey yapalım bu güzel olur dedik ve böyle bir şey yaptık. Mesela yeni bir alan oluşturma yeni bir dal oluşturma tamamen bizim fikrimizdi. Bazı okulların saçma sapan bölümler açılmış bunların hepsini kapatalım fikri bizden çıkabiliyordu bazen. Bunları uygulayabiliyorduk. En azından bir şehrin meslek liselerinin hangi alanda hangi dalda ileri gidebileceğine biz karar verebiliyorduk. Böyle bir yetkimiz vardı elimizde.”

Bu konuda diğerlerinden farklı görüşte olan kişi K10’dur. Diğer katılımcılar Yönetmelik’te belirtilen görev ve sorumluluklara uygun işler yapmama durumundan rahatsızlıklarına dile getirirken K10 “Uzmanlıkta zaten size verilen işleri yaparsınız genel olarak.” demiştir.

Kişisel ve Mesleki Gelişime Etkileri

Bu kategoriye yönelik katılımcılara “Bu unvanda çalıştığınız dönemi kişisel gelişiminiz açısından nasıl değerlendirirsiniz?” ve “Bu unvanda çalıştığınız dönemi mesleki gelişiminiz açısından nasıl değerlendirirsiniz?” ana soruları sorulmuştur. Ayrıca katılımcılara “Olumlu katkıları nelerdir? Örnek verebilir misiniz?” ile “Olumsuz etkileri nelerdir? Örnek verebilir misiniz?” ek soruları yönlendirilmiştir.

Katılımcıların millî eğitim uzman yardımcısı/millî eğitim uzmanı olarak çalıştıkları dönemin kişisel ve mesleki gelişimlerine olumlu katkılarına verdikleri cevaplar incelendiğinde Millî Eğitim Bakanlığının politikalarına genel bir bakış açısı kazanma, mevzuata hâkim olma ve çevre edinmenin ön plana çıktığı görülmüştür.

K8: “Millî Eğitim Bakanlığının politikalarına genel bir bakış açısı kazandırdı, bütüncül bir bakış açısı kazandırdı. Çünkü öğretmenken daha çok o sınıfla ilgili veya o alanla görev yaptığımız branş ile ilgili veya okulla ilgili yerel düzeyde sıkıntılar sorunlarla daha çok muhatap oldum. Dolayısıyla buraya geldiğimde daha çok Millî Eğitim Bakanlığı genel sorunlarına genel politikalarına daha çok hâkim oldum. İyi bir çevre de kazanmış oluyor hâliyle insan hem kurum içinde hem kurum dışında. Çünkü çok hareketli bir görev. Kurum dışında diğer bakanlıklarla veya diğer kuruluşlarla da sürekli karşılaşma ihtimali olan toplantılarda vs farklı insanlar farklı kurumları tanıdım.”

K3: “Mevzuata özellikle de çalıştığım birim nedeniyle Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’ne ciddi bir şekilde hâkim oldum. Şu anda da batta okuldaki müdürüm mevzuatla ilgili birçok şeyi bana soruyor.”

K7: “Harika insanlar tanıdım. Bazıları ailem gibi oldu. Bunlardan bazıları birlikte çalıştığım birim yöneticilerim bazıları ise uzun zamandır merkez teşkilatta görev yapan eğitim çalışanları idi. Bu unvanda çalıştığım süre zarfında kişisel imkânlarım ile ulaşamayacağım çeşitli konuları da içeren pek çok eğitime katılıp yurt içinde ve dışında pek çok kurum ve kuruluşu ziyaret etme olanağı buldum.”

K6: “Kişisel gelişimimi sağladım ama bunu sağlayan uzman yardımcılığı değil. Bunu sağlayan biraz çevre yani yaşadığımız çevre bunu sağlıyor yani birinci derecede çevre bunu sağlıyor. Buradan kastım ne işte Ankara'nın imkânları. İşte buralarda bulunmanın imkânları. Faydalandım yani.”

K5, K2 ve K7; çalıştıkları dönemin branşlarına katkı sağladığını söylemiştir. K5, millî eğitim uzmanı olarak çalıştığı dönemi branşı açısından “Bana ilaç gibi geldi” diyerek açıklamıştır.

K2: “Kendi alanımla ilgili yani yazılımla ilgili bana çok fazla şey kattı. Çünkü millî eğitimin bilgi işleme çok dinamik ve sürekli iş olan bir yer. Ve hani yeni teknolojileri kullanmama da fırsat tanıdılar. Kapalı kutuya sıkıştırmadılar. Bu sebepten dolayı kendimi geliştirmede çok büyük katkısı oldu.”

K7: “Özel eğitim alanına dair çok güçlü bir mesleki donanım edinme imkânı buldum. Özel eğitim mevzuatının yazımına katkı sunup alana dair, özel eğitim okul ve kurumlarının işleyişi ile ilgili, doğrudan bilgi ve deneyim elde etme olanağı yakaladım. Özel gereksinimli bireyler ve aileleri ile farklı platformlarda bir arada olma olanağı elde edip onları dinleme anlama imkânı yakaladım. Sivil toplum kuruluşları ile çalışıp alana dair yasal savunuculuk görevi yürüten kurum ve kuruluşlar ile kişilerin anlatmak istediklerini daha yakından dinledim. Oldukça gariptir ki öğretmenlikten uzak kaldığım 4 yılın sonunda bugün çok daha iyi bir öğretmenim ve bunda bu 4 yılın çok önemli katkıları olduğunu düşünmekteyim.”

Katılımcılar tarafından belirtilen diğer sebepler ise aşağıda verildiği gibidir:

K9: “Kişisel ve mesleki anlamda diğer öğretmenlere kıyasla gözle görülür bir şekilde farklı olduğumu kaydettim. Daha becerikli, çözüm odaklı, şikâyet etmeyen ve pratik olma vb. gibi özelliklere sahibim. Bunun bakanlıkta bir süre çalışmış olmamla ilgisi var.”

K10: “İşe girmenin verdiği şeyle yani bir özgüven oldu. Onun haricinde MEB dışında başka kurumların mülakatlarına girdiğimde tabii bunun bir yansıması oldu mülakat sürecinde.

K4: “Olumlu olarak da oradan gittikten sonra her yeri beğenir oldum. Çok ciddiym. Yani ölümü gösterip sıtmaya razı olmuş gibiyim.”

Katılımcıların millî eğitim uzman yardımcısı/millî eğitim uzmanı olarak çalıştıkları dönemin kişisel ve mesleki gelişimlerine olumsuz etkilerine verdikleri cevaplar incelendiğinde katılımcıların olumlu katkılarına kıyasla olumsuz etkilerine verdikleri cevapların az olduğu ve katılımcıların olumsuz etkileri olumluya çevirme eğiliminde oldukları görülmüştür. Örneğin K4 bu durumu “Yani aslında olumsuz da olsa o da benim için bir olumlu etki.” diyerek açıklamıştır.

Katılımcılardan K6, K1 ve K3 olumsuz etki olarak branşlarından uzak kaldıklarını belirtmişlerdir:

K6: “Çalıştığım dönemin bana olumsuz etkileri biraz kendi alanımdan koştum. Zaten hani yüksek lisanstan sonra doktorayı da o alana çevirmedi. Yani alandan koştum. Şu an ben Türkçe öğretmenliği mezunuyum. Şu an gidip ortaokulda rahat bir öğretmenlik yapabilir miyim? Yapamam. Bunu tamamen yani kendi alan yeterliklerimi kaybetmemi ben bir olumsuzluk olarak görüyorum.”

K1: “Alanımla ilgili hiçbir iş yapmamam sebebiyle alanımdan uzak kaldım. O yıllar alanım için bir boşluk olarak kaldı.”

Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde K7 dışındaki bütün katılımcıların millî eğitim uzman yardımcısı/millî eğitim uzmanı olarak çalıştıkları dönemin kişisel ve mesleki gelişimlerine olumsuz etkilerini cevaplarırken çalıştıkları dönemde yaşadıkları sıkıntıları anlatma eğiliminde oldukları görülmüştür.

K5: “İsterim ki bütün arkadaşlarımız kendi alanlarıyla ilgili kendi hangi görev yüklenmişse Yönetmelik’te olan hangi görevler verilmişse onlarla ilişkili çalışmaları. Bakanlığın diğer birimlerindeki arkadaşların da diğer görevli şefi, şube müdürüydü o şeyin kaldırılması gerekiyor. Yani biz mesela onu yaşadık onu da söyleyebilirim. İşte isim yazılırken şube müdürünün altına yazma üstüne yazma gibi. (...) Benim bildiğim kadarıyla Diyanet İşleri Başkanlığında uzmanların en azından Daire Başkanlarından sonra geldiği, hatta daire başkanları gittiği zaman vekâleti bile uzmanlara verirken MEB’de uzmanlara karşı ön yargı olduğunu düşünüyorum, gerilimli bir durum olduğunu düşünüyorum.”

K9: “Tekrar etmiş gibi olacağım ama stres güdümlü hayat ve bırslı insanlar arasında çalışmak beni yordu.”

Ayrılma Nedenleri

Katılımcılara bu kategoriye yönelik “Görevden ayrılma sebepleriniz nelerdir?” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde görevden ayrılma nedenlerinin çeşitlilik göstermekle birlikte “mesleğin taşlarının yerine oturmaması” ve buna bağlı olarak “görev tanımlarının belirsizliği”nin ön plana çıktığı görülmüştür.

K8: “Uzmanlık çok bilinmeyen bir kadro hem merkezde hem taşrada. Merkezde hâlen oturmadı aradan geçen sekiz yıla rağmen. Hâlâ daha olması gerektiği gibi uzmanlar çalıştırılmıyor.” demiştir. K8 mesleğinin taşlarının yerine oturmamasına örnek olarak “bizim Millî Eğitim Bakanlığı özelinde mesela bir Disiplin Amirliği Yönetmeliği’nde uzmanlar yok sayılmış. Ben 2012’de başladım. 2012’den bu yana uzmanın amiri kimdir, kime bağlı çalıştırılmanın cevabı yasal metinlerde yok.” demiştir.

K6: “Bu mesleğin taşlarının yerine oturmaması yani kolay vazgeçmeme neden oldu. İş tanımlarının yerine oturmaması yani hiyerarşinin belirsizliği, görev tanımlarının belirsizliği. Bu belirsizlikler sürekli insanı yoran şeyler yani.”

K10: “2015 KPSS’de daha iyi bir puan aldım. Sonra nasıl diyeyim görece çalışabileceğim daha uygun bir kuruma başvurduğum. Kurumlar arasından da bir tanesini kazandım ve oraya yerleştim. MEB’de uzmanlık yeni başlayan bir şey yani 2012 yılında başlayan bir şey. Dolayısıyla kurumda genel olarak şube müdürleri ve öğretmenler üzerine kurulu bir sistem var. Diğer kurumlarda mesela üst kurullar olsun dış işleri olsun ticaret olsun buralarda uzmanlık kendi alanında köklü, nasıl diyeyim taa 80’lerden kalma bir kültür var. Dolayısıyla uzmanlara verilen değer daha yüksek. Ayrıca kurumun sağladığı imkânlar kurumdaki kuruma değişmekle birlikte daha iyi MEB’e göre.”

K2 de görev tanımlarının belirsizliğinin unvandan ayrılmasında etkili olduğunu belirtmiştir: “Yaptığımız işle bize yapılması söylenen iş ama yapmamamızı istedikleri iş hepsi bambaşka idi. Yani ne yaptığımız belli değil. Bir unvanımız var ama unvan olarak hiçbir işe yaramıyoruz.” K5 ise görevden ayrılma sebebi

doğrudan görev tanımlarının belirsizliği olmasa da bununla ilgili endişelerinin var olduğunu söylemiştir: “Çalıştığım dönem içerisinde veyahut belki bugün de çalışsam aynıysa olabilirdi, benim Genel Müdür ayrıldıktan sonra veyahut biliyorsunuz Bakanlıklarda şey var bir uzman dahi olsa görev yeri değişikliği var, başkanlık değişikliği var, birimler değişikliği var. Dolayısıyla çalıştığım proje benim elimden alınır veya ben bu vazifeyi yapmazsam diğer rutin işleri yapmaya başlarsam kendimi artık ifade edemem yani benim için sıkıcı bir şey olur düşüncesiyle biraz akademik şeye geçmek istedim. Çünkü genelde Daire Başkanının değişmesiyle genel müdürlerin değişmesiyle bazen vazife değişiklikleri de oluyor. Dolayısıyla belki zevkle yapmış olduğunuz bir iş sizin elinizden alınıp diğer arkadaşına verilebiliyor. Biraz onları da düşündüm.”

Katılımcıların görevden ayrılma nedenleri olarak belirttikleri bir diğer sebep ise alan bazlı uzmanlaşmanın olmamasıdır.

K1: “Millî eğitim uzman yardımcısı alımlarının alan bazlı yapılması nedeniyle alanımla ilişkili işler yapacağımı düşünmüştüm. Eğer böyle olmayacağını en baştan bilseydim bu göreve hiç başlamazdım.”

K2 ise millî eğitim uzman yardımcısı olarak çalıştığı dönemde aslında tamamen mühendis gibi çalıştığını ve bundan memnun olduğunu söylemiştir. Bu durumla ilgili “Eğer ben millî eğitim kadrosunda değil de mühendislik unvanında olsaydım hani istifa ederken çok ciddi çekincelerim olurdu. Hatta belki istifamı bile vermeyebilirdim. Ama millî eğitim uzmanlarının ilerisi için baktığımda alan uzmanlığı olmayacak benimle ilgili bir alan uzmanlığı olmayacaktı.” demiştir.

Katılımcıların bunların dışında belirttiği görevden ayrılma sebepleri; aile, kişisel hırsların öne geçmeye başlaması, Bakanlıkta çalışmanın oluşturduğu körlük ve fiziki imkânların yetersizliğidir.

K9: “Evlatlarımı yetiştirirken onlara ve kendime daha çok vakit ayırma isteğinden dolayı ayrıldım.”

K3: “Ailemin tek çocuğuyum ve onların olduğunu şebirde onların yanında olmak istedim.”

K7: “Bu unvan bana pek çok olanak sunmakla birlikte benden sahip olduğum bazı değerleri yitirmemi istiyor gibiydi. Kişisel hırsların öne geçmeye başladığını hissettiğim bir dönemde ayrılmam gerektiği konusunda artık emindim.”

K6: “Belki de en önemli nedeni oluşmaya başlayan körlük. Bizim Bakanlığın şöyle bir yapısı var yani. Ben bazen bunu karikatürize de ediyorum yani. İşte en altta bir nokta gibi okul. Okulun üzerinde işte ilçe. İlçenin üzerinde il. İlin üzerine Bakanlık. En altta ezilen bir okul var yani. Uzmanlık yaptığım dönemde diyebilirim ki hiç okula gitmedim. Buradan bakınca da taşra görünmüyor. Ve bu görünmezlik bir süre sonra insanı yormaya başlıyor. Yani ben bu işi niçin yapıyorum? Yaptım ama ne oldu? İyi bir şey miydi, kötü bir şey miydi? Yani bu yapılan yani bu atılan taş nereye gitti? Kimi ürküttü kimi ürkütmedi? Yani kimin işine yaradı. Bunları görememem meslekten ayrılma sürecimi başlattı.”

K4 ise diğerlerinden farklı olarak görevden ayrılmasının en önemli sebebi olarak Bakanlığının fiziki imkânlarının yetersizliğini göstermiştir: “Yani bizim çalıştığımız bina açık ofisti. Yazın hava 40 dereceydi ve rahatsız olanlar, üşiyenler olduğu için camı açamıyorduk. Ben kendi paramla Bakanlığa klima almak istedim. Ben üstüme klima alacağım kendi paramla ya şuraya üç tane klima alayım. Bakanlık ona izin vermedi. Elektrik sistemi yetmez diye. Bir elektrik mühendisine böyle cevap verdiler. Sonra otoparkı yoktu. Benim 8 kere arabam çekildi. Misafirim geliyor oturacak yer yok. Yani nasıl düşüştüm buraya dedim ilk gittiğim hafta.”

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, Millî Eğitim Bakanlığında 2012-2020 yılları arasında görev yapıp sonrasında görevden ayrılan millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcılarının unvana başvuru nedenleri, görev yaptıkları süreçte yaptıkları işler ve unvandan ayrılma sebepleri belirlenmeye çalışılmıştır. Alanyazında millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcılarının görevden ayrılmalarına yönelik bir çalışma olmaması, kariyer uzmanlığa yönelik çalışmaların da az olması nedeniyle tartışma bölümü sınırlı kalmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğunun millî eğitim uzmanı kadrosuna başvurmadan önce kadroyla ilgili bilgi sahibi olmadığı, sadece kariyer uzmanlıktaki yeterlik süreciyle ilgili bilgilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların kadroya başvurma nedenleri ise sırasıyla şehir, statü, daha çok çocuğa ulaşma, önceki işte memnun olmama ve kendini geliştirmedir.

Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı olarak görev yaptıkları dönemde kendilerine verilen görevlerin çeşitlilik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir nevi, çalıştıkları birimde hangi birimde veya hangi işte personele ihtiyaç duyuluyorsa o alanda çalışmışlardır. Bir başka ifadeyle katılımcıların Millî Eğitim Uzmanlığı Yönetmeliği madde 26'da belirtilen görev ve sorumluluklar doğrultusunda değil birimin ihtiyaçları doğrultusunda görevler yürüttükleri söylenebilir. Bu durum, Albayrak (2015: s. 214)'ın "Yaygınlaştırılan/genelleştirilen kariyer uzmanlıklar, mesleki kariyer adası olma konumunun büyük ölçüde kaybolmasına ve kariyer uzmanların 'yüksek ücretli memur' biçimine dönüşmesine yol açtı." tespitiyle uyumludur. Katılımcılar görev yaptıkları süreçte proje, mevzuat, rutin yazışmalar, okul açma ve kapama işleri gibi çeşitli işler yürüttüklerini belirtmişlerdir. Yürütülen işlerin genel müdürlükten genel müdürlüğe hatta daire başkanlığından daire başkanlığına değişiklik göstermesi millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanının görev kapsamı konusunda karışıklıklar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı alımlarında branş bazlı alımlarının yapılıyor olması kişilerde branşlarıyla ilgili işler yapacakları algısını oluşturmuştur. Ancak katılımcıların çoğunluğu branşlarıyla ilgili görevler yürütmediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların görev yaptıkları süreci kişisel ve mesleki gelişimleri açısından değerlendirdiklerinde genel olarak olumsuz etkileri söylemede çekimser kalmayı tercih ettikleri ya da olumsuz etkilerde olumluyu görme eğiliminde oldukları görülmüştür. Katılımcıların millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı olarak çalıştıkları dönemin kişisel ve mesleki gelişimlerine olumlu katkıları olarak en fazla belirttikleri hususlar millî eğitim politikalarına ve mevzuata hâkim olma, çevre edinme ve bulunulan şehrin imkânları dolayısıyla dil yeterliklerini geliştirme ile lisansüstü eğitimlere ulaşmadır. Katılımcılar, çalıştıkları dönemin kişisel ve mesleki gelişimlerine olumsuz etkileri olarak ise en çok branşlarından uzaklaşma hususunu belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların görevden ayrılma sebepleri olarak millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanının Bakanlıkta görece yeni bir kadro olması dolayısıyla gerek hiyerarşideki yerinin gerekse görev tanımlarının belirsizliği sebepleri ön plana çıkmıştır. Millî

Eğitim Bakanlığının ilgili mevzuatları incelendiğinde de söz konusu unvanın hiyerarşideki yerinin belirsiz olduğu görülmüştür. Millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanının görev tanımları ise sadece Millî Eğitim Uzmanlığı Yönetmeliği'nde yer almakta olup bu görevler, çalışmaya katılan katılımcılar tarafından belirsiz olarak nitelendirilmiştir. Ancak kamudaki diğer kamu kurumlarının uzmanlıkla ilgili mevzuatları incelendiğinde (Bilgi ve İletişim Teknolojileri, 2010; Kültür ve Turizm Uzmanlığı, 2012; Hazine ve Maliye Uzmanlığı, 2020) incelenen mevzuatlardaki görev tanımlarıyla Millî Eğitim Uzmanlığı Yönetmeliği'ndeki görev tanımlarının benzer olduğu görülmektedir. Bu nedenle asıl sorunun belirlenen görev tanımlarını uygulamaya aktarmada olduğu söylenebilir. Katılımcıların görevden ayrılma sebebi olarak belirttikleri bir diğer husus ise branş bazlı uzmanlaşmanın olmaması ve buna bağlı olarak branşlarından uzaklaşmalarıdır. Diğer kamu kurumlarında olduğu gibi Millî Eğitim Bakanlığı da millî eğitim uzman yardımcısı alımında branş bazlı dağılım yaparak ilana çıkmıştır. Her ne kadar unvanın ismi “millî eğitim uzmanı” ve/veya “millî eğitim uzman yardımcısı” olsa da ilanda branş bazlı dağılımın yer almasının adaylarda branş bazlı bir uzmanlaşma olacağı kanısını oluşturduğu düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırmanın sonucunda getirilen öneriler aşağıdaki şekildedir:

- Millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısının hiyerarşideki yeri mevzuatta yer almamaktadır. Bu nedenle millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcılarının kime bağlı olarak görev yapacakları konusunda karışıklıklar mevcuttur. Bu durum, Millî Eğitim Bakanlığının birimleri arasında da farklılıklar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu belirsizliğin mevzuat metinlerinde giderilmesi gerekmektedir.
- Millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısı kadrosunun görev tanımlarında her ne kadar branş bazlı görev tanımları bulunmasa da unvanda çalışanların beklentilerinin branş bazlı uzmanlaşma olduğu görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, 22 adet genel müdürlüğe sahiptir ve bu durum Bakanlığın oldukça geniş kapsamlı görev ve yetkilerinin olması anlamına gelmektedir. Her ne kadar millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısı adı, Bakanlığın geneline hâkim olmayı gerektirse de bu kadar fazla genel müdürlüğü bünyesinde barındıran Bakanlığın görev ve yetkilerinin tamamına hâkim olmak pek gerçekçi değildir. Bu nedenle millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcılarının genel müdürlüklere dağılımı yapılırken ve görev tanımları düzenlenirken branş etkeninin göz önünde bulundurulması görevden ayrılmalarının önüne geçmede etkili olacaktır.
- Millî eğitim uzmanı ve millî eğitim uzman yardımcısının görev tanımları, Millî Eğitim Uzmanı Yönetmeliği'nin 26. maddesinde yer almaktadır. Araştırma sonucuna göre görev tanımlarının belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu sorunun, Yönetmelik'in ilgili maddesinin güncellenmesinden ziyade kurum içi uygulamalarla giderileceği düşünülmektedir. Bu nedenle yöneticilerin söz konusu unvanda görev yapan personele görev verirken görev tanımlarına ve unvanın pozisyonun azami derecede dikkat etmesi önem arz etmektedir.
- Bu çalışmada, sadece millî eğitim uzmanı ve/veya millî eğitim uzman yardımcısı unvanında görev yapıp sonrasında görevden ayrılan kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bundan sonraki süreçte

yöneticilerin de görüşlerinin alındığı çalışmaların yapılması alanyazına katkı sağlaması açısından önemli olacaktır.

Kaynakça

- Akat, İ., Budak, G., Budak, G. (1994). *İşletme yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Albayrak, S. O. (2015). *Türkiye’de kamu personel rejiminde kopuş ve kariyer uzmanlık sistemi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Albayrak, S. O (2016). *Kariyer uzmanlık sistemi*. Türkiye Ortadoğu ve Amme İdare Enstitüsü Yayınları.
- Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünden Kararname (2018, 09 Temmuz), *Resmî Gazete* (30473 Mükerrer). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf>
- Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2015, 15 Nisan), *Resmî Gazete* (29327). Erişim tarihi: 30/1/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150415-1.htm>
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Meslek Personeli Yönetmeliği (2010, 07 Mart). *Resmî Gazete* (27514). Erişim tarihi: 30/10/2021, <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13833&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Geliştirilmiş 12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. C. (2014). *Araştırma Deseni* (4. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.
- Devlet Memurları Kanunu (1965, 14 Temmuz), *Resmî Gazete* (12056). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12056.pdf>
- Devlet Plânlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun (1960, 5 Ekim), *Resmî Gazete* (10621). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilâtı Sınav Yönetmeliği (1971, 17 Ağustos), *Resmî Gazete* (13929). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13929.pdf>
- Eryılmaz, B. (2014). *Kamu yönetimi*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Gökdeniz, İ. (2017). Özel sektör ve kamu yönetiminde kariyer planlaması. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (32), 123-131.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı Hazine ve Maliye Uzmanlığı Yönetmeliği (2020, 25 Ocak). *Resmî Gazete* (31019). Erişim tarihi: 30/10/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200125-28.htm>
- Hesap Uzmanları Kurulu Kurulmasına ve Maliye Bakanlığı Merkez ve İller Kadrosunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Kanun (1945, 05 Nisan), *Resmî Gazete* (5974). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5974.pdf>

- Kamu Görevlilerinin Mali Haklarının Düzenlenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Daire Kanun Hükmünde Kararname (2011, 02 Kasım), *Resmî Gazete* (28103 mükerrer). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-6.htm>
- Karlı, M. R. (2013). Kamu kesiminde kariyer uzman istihdamı. *Vergi Dünyası Dergisi*, 386, 92-101.
- Kültür ve Turizm Uzmanlığı Yönetmeliği (2012, 18 Ağustos), *Resmî Gazete* (28388). Erişim tarihi: 30/10/2021, <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16529&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Mebpersonel.com (2012, 05 Ekim), *MEB 100 Uzman Yardımcısı Alacak*. Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.mebpersonel.com/ilan/meb-100-uzman-yardimcisi-alacak-h16410.html>
- Memurlar.net (2012, 23 Nisan), *MEB 100 Uzman Yardımcısı Alacak*. Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://ilan.memurlar.net/ilan/17919/meb-100-uzman-yardimcisi-alacak.html>
- Memurlar.net (2014, 10 Ocak), *MEB Uzman Yardımcısı Alım İlanı*. Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://ilan.memurlar.net/ilan/27208/meb-uzman-yardimciligi-alim-ilani.html>
- Memurlar.net (2015a, 18 Şubat), *Millî Eğitim Uzmanı Alım İlanı*. Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://ilan.memurlar.net/ilan/31405/>
- Memurlar.net (2015b, 02 Mart), *Millî Eğitim Uzman Yardımcısı Alım İlanı*. Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://ilan.memurlar.net/ilan/31500/meb-milli-egitim-uzman-yardimcisi-alim-ilani.html>
- Millî Eğitim Bakanlığı (2020). Resmî Yazı. 20 Kasım, 16980383.
- Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011, 14 Eylül), *Resmî Gazete* (28054). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>
- Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2014, 14 Mart), *Resmî Gazete* (28941). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm>
- Millî Eğitim Uzmanlığı Yönetmeliği (2010, 30 Mart), *Resmî Gazete* (28249). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120330-9.htm>
- Saban, A ve Ersoy, A. (2019). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Söyler, Y. (2019). Kariyer uzmanlık statüsü cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenebilir mi?. *Yasama Dergisi*, 39, 51-104.
- Tortop, N. (1994). *Personel yönetimi*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, kariyer, Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 15/01/2021, <https://sozluk.gov.tr/>

- Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018, 10 Temmuz), *Resmî Gazete* (30474). Erişim tarihi: 30/01/2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=19&MevzuatNo=3&MevzuatTertip=5>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. tıpkı basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, F. (2019). *Türk kamu yönetiminde kariyer uzmanlık ve sorunları üzerine bir alan araştırması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yurttakal, E. (2019). *Türkiye’de bedensel engellilerin istihdamı: kariyer meslekler örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Yüksel, S. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi çerçevesinde kamu kesiminde işe alma faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi: kariyer uzmanlıklar örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 16-02-2021 – Kabul/ACCEPTED: 29-09-2021

Popülizm Bağlamında Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs – FPÖ) ve Yabancı Düşmanlığı

The Austrian Freedom Party (Freiheitliche Partei Österreichs - FPÖ) and Xenophobia in the Context of Populism

Bekir HALHALLİ¹

Abstract

It has been a period of radical right movements; xenophobia, racism and religious separatism have increased in Europe. Austria, as a country, has allowed the radical right party to come to political power. As the arrival of refugees in Europe continues apace, xenophobia and anti-Muslim sentiment has become more pronounced with the problem showing no signs of abating. In recent years, the populist Austrian Freedom party in Austria has sought to capitalize on such sentiments through the use of xenophobic, anti-immigrant and anti-Muslim rhetoric, an approach that has raised its profile and garnered attention among the electorate. In following a populist discursive strategy that embraces anti-immigration, anti-Muslim and

Öz

Son yıllarda Avrupa genelinde aşırı sağ hareketlerin, yabancı düşmanlığının, ırkçılığın ve dini ayrılmışlığın arttığı görülmüştür. Özellikle mültecilerin Avrupa'ya gelmesiyle birlikte, Avrupa'daki yabancı düşmanlığı ve Müslüman aleyhtarı muhalefet daha da belirginleşmekte ve bu sorun gün geçtikçe daha ciddi bir hal almaktadır. Bu kapsamda Avusturya ise aşırı sağcı bir siyasi partinin iktidara gelmesine izin vermiştir. Özellikle son yıllarda yabancı düşmanı, göçmen karşıtı ve Müslüman karşıtı söylemler üzerinden güç kazanan Avusturya'daki bu popülist Avusturya Özgürlük Partisi dikkatleri üzerine çekmekte ve kışkırtıcı bir dil kullanmaktadır. FPÖ, milliyetçi ve popülist yönleriyle; göç, Müslüman karşıtı ve yabancı

¹Bekir HALHALLİ, Dr., Uluslararası İlişkileri Bölümü, hiwyan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7148-0505

anti-foreign elements, its advocacy of homogeneity and support for anti-European Union discourses and strategies continue to build political momentum.

The aim of this study is to examine Austria Freedom Party in the context of populism. Austria has chosen to examine as far as possible the rise of the populist far-right in Europe. The reason for choosing Austria; the far right has a very special place in the history of this country, and Austria has a very special place in the history of the far right.

In this study, the nationalist and populist elements of the Austria Freedom Party's discourse within the context of Austrian politics will be analyzed through Critical Discourse Analysis. Through Critical Discourse Analysis, the period of 2001-2019 will be analyzed and compared. In addition to the methodological originality of the study, its current contribution is to reveal how this populist far-right party in Austria legitimizes their discourse. Newspaper contents, official websites, articles, party programs, public speeches, and social media discourses of the Freedom Party are examined empirically. In the study, a leading and influential politician is selected for this political party. In order to avoid the impression that the focus was the discourse of individual politicians, some pieces of discourse of other members of this party were analyzed, as well as the more general discursive material of the parties, such as party programs.

Keywords: Populism, FPÖ, Austria, Radicalism, Xenophobia

karşıtı unsurları içeren popülist bir söylemsel strateji izlemektedir. Homojen popülizmi savunan Avusturya Özgürlük Partisi, ayrıca Avrupa Birliği/düzen karşıtı söylem ve stratejilerle ivme kazanmıştır.

Söylemlere merkezi bir rol veren bu çalışmanın amacı Avusturya'daki popülist aşırı sağın yükselişinin mümkün olduğunca kapsamlı bir analizini yapmaktadır. Avusturya'nın seçilmesinin gerekçesi; bu ülkenin tarihinde aşırı sağın, aşırı sağın tarihinde de Avusturya'nın çok özel bir yeri bulunmasıdır.

Bu çalışmada, Avusturya Özgürlük Partisinin Avusturya siyaseti bağlamındaki söyleminin milliyetçi ve popülist unsurları Eleştirel Söylem Analizi (*Critical Discourse Analysis*) yoluyla irdelenecek, muhtelif yönleriyle mukayese edilecektir. Eleştirel Söylem Analizi yoluyla yapılacak irdeleme ve mukayese 2001-2019 yılları arası dönemi kapsayacaktır. Çalışma, alanında metodolojik özgünlüğü taşımakla birlikte Avusturya'daki bu popülist aşırı sağ partinin söylemlerini nasıl meşrulaştırdıklarını ortaya koyacak ve alana güncel bir katkı sağlayacaktır. Ampirik olarak incelenecek Avusturya Özgürlük Partisinin resmi web siteleri, parti programları, kamuya açık konuşmaları, sosyal medya söylemleri, konuyla ilgili makaleler ve gazete içerikleri de nazara alınacaktır. Analiz konusu bu parti için önde gelen ve etkili bir politikacı mercek altına alınacaktır. Ancak ana odağın bireysel politikacıların söylemi olduğu izlenimini önlemek için, bu partinin diğer üyelerinin bazı söylem parçalarının yanı sıra parti programları gibi daha genel söylemsel materyaller de analize tabi tutulacaktır.

Anahtar kelimeler: Popülizm, FPÖ, Avusturya, Radikalizm, Zenofoby

Giriş

Popülist radikal sağ partilerin yükselişi Batı Avrupa’da güncel siyasal gelişmelerin ana konusu haline gelmiştir. Popülist radikal sağ partiler son otuz yıldır Batı Avrupa’nın yerel ve ulusal meclislerinde ve Avrupa Parlamentosu’nda kazandıkları sandalyelerle birlikte giderek daha güçlü siyasi aktörler haline gelmişlerdir.

Avrupa genelinde, radikal sağ hareketlerin ve yabancı düşmanlığının, ırkçılığın ve dini ayrılcılığın arttığı bir dönemde, Avusturya’da aşırı sağ bir parti siyasal iktidara gelmiştir. Özellikle sığınmacıların Avrupa’ya gelmesiyle birlikte, Avrupa’daki yabancı düşmanlığı ve Müslüman aleyhtarı muhalefet daha da belirginleşmekte ve bu sorun gün geçtikçe daha ciddi bir hal almaktadır. Son yıllarda Avrupa, siyasette yükselen sağcı partilerin milliyetçi söylemleriyle yükseldikleri bir kıta izlenimi vermektedir. Avusturya’da yürürlüğe giren yabancılar yasası tartışmalı bir kanun olmuştur (Anadolu Ajansı, 2017). Sığınmacılar için ağır cezalar öngören yasa, Avusturya İçişleri Bakanı Wolfgang Sobotka tarafından halka tanıtılmıştır. AB üye ülkeleri ve Birleşmiş Milletler (BM), Avusturya’nın katı sığınmacı karşıtı politikalarını eleştirmiş olsalar da, hali hazırda yükselmekte olan aşırı sağ popülizmin gittikçe daha fazla güçlendiğini söylemek mümkündür (Deutsche, 2016).

Bu çalışma, eleştirel söylem analizinin analitik paradigmasına bağlı kalmaktadır. Fairclough (1992) gibi eleştirel söylem analistleri, söylemin hem toplumsal hem de politik süreçleri yansıttığına ve bu süreçlerin üretimine katkıda bulunduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla, bağlamsal faktörler ışığında söylemsel stratejileri analiz etmek, ideolojik hegemonik mücadelelerin yakından incelenmesini gerektirmektedir. Bu çalışma, İslam, göç ve yabancı karşıtlığı olgusunun tümünü, söylemsel inşaa sürecine aktif olarak katılan popülist FPÖ parti aktörlerinin söylemleri ile analiz etmektedir. Bununla birlikte söylemsel bir oluşum olarak İslamofobi, göç karşıtlığı ve yabancı karşıtlığını özel dinamiklerle ele almakta ve popülist radikal sağ partinin aktörlerince nasıl titizlikle inşa edildiğini analiz etmektedir.

Bu çalışmada kullanılan Eleştirel Söylem Analizinin analitik mekanizması belirli adımlardan oluşmaktadır. Çalışmadaki analiz üç söylemsel strateji ile belirlenmiştir: İma yollu stratejiler (*referential/nomination*), yüklemeler (*predication*), uslamlama (*argumentation*) stratejilerinin araştırılmasını içermektedir (Reisigl ve Wodak, 2001: 44). Söylemsel stratejileri gerçekleştirmek için kendini dilsel araçlarla sınırlamak yerine, öncelikle sorular yanıtlanırken uslamlama stratejileri vurgulanmaktadır. İma yollu stratejiler, söylemsel stratejide iç ve dış grupların ayrıştırılmasını sağlayan metaforları ve adlaştırmaları içermektedir. Yüklemeleme, ise belirli olgulara veya nesnelere pozitif ya da negatif çeşitli özelliklerin atfedilmesi sürecidir (Halhalli, 2021: 172). Uslamlama stratejileri ise söylemsel stratejiyi meşrulaştırmaya yöneliktir. Örneğin topluma yapılan muğlak ifadeler kullanılan popülist çağrılarını içerebilir.

Aynı zamanda çalışmada sadece söylemler incelenmemekte; pratik sonuçlar doğuran etkilere de değinilmektedir. Hâlihazırda FPÖ, ana parti web sayfası (www.FPÖe.at) veya partiyle ilgili bir düşünce kuruluşu dâhil olmak üzere, partiye özgü çeşitli web sayfaları aracılığıyla internet ortamında bir varlık sürdürmektedir. FPÖ üyeleri ayrıca Uncensored (www.unzensuriert.at) adlı bir blog ve resmi bir YouTube kanalı (www.youtube.com/Oesterreichzuerst) işletmektedir. YouTube kanalı, Strache’nin

konuşma ve röportaj kayıtları, rap şarkıları, seçim kampanyası spotları ve kısa filmler gibi çeşitli türlerden faydalanmaktadır. Ayrıca, partinin internet ortamındaki resmi varlığı, parti liderinin kişisel web sayfası (www.hc-strache.at) ve Facebook'taki kanalları (www.Facebook.com/HCStrache?ref=mf) aracılığıyla desteklenmektedir. Haider döneminde FPÖ'nün programı ve kişisel sunumuna göçmen karşıtı, milliyetçi ve revizyonist söylemler egemen iken son yıllarda İslamofobik söylemlerin egemen hale geldiği açıkça gözlemlenmektedir.

Avusturya bağlamında da FPÖ'nün göç, İslam ve yabancı karşıtlığını barındıran söylemsel stratejileri popülizm temelinde analiz edilmiştir. Göç olgusu ve göçmenler nedeniyle oluşan tehdit algısının Batı Avrupa'da popülist radikal sağ partilerin yükselişinin en önemli unsurlarından biri olduğu araştırmalar sonucunda hemfikir olunan bir konudur (Lubbers vd. 2002; Cutts vd. 2011). Bununla birlikte, 9/11 saldırıları sonrasında kırılma noktasına tanık olunmuştur; dini, kültürel ve tarihi argümanları harmanlayan İslam karşıtı söylem güç kazanmıştır (Taras, 2012: 43). 9/11 sonrası dönemde, popülizmin ana akıma daha fazla ulaşma, gündem belirleme ve yeni oylar alma kapasitesi, Avusturya'daki popülist radikal sağ parti tarafından fark edilmiş ve kullanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Popülizm

Literatürde, genel olarak, popülizmin ne olduğunu tanımlarken üç farklı yaklaşımı kullanmışlardır: geniş (kalın) bir ideoloji olarak popülizm; ince bir ideoloji olarak popülizm (Mudde, 2007); ve söylem olarak popülizm – ya da stil (Weyland, 2001). Bu yaklaşımlar, karşılıklı olarak dışlayıcı değildir ve popülizm kavramı üzerine literatürün yapılandırılmasında yararlı bir yol sağlar. Araştırmacılar, popülizmin karmaşıklığını tespit etmeye çalışmışlardır ve tanımlama oldukça uzun bir listeye sonuçlanmıştır. Bu minvalde, literatüre göre, popülist ideoloji uyumlu ve homojen bir halk fikrini vurgulamaktadır. Popülist ideoloji temelde geçmişe yönelmiştir (Taggart, 2000: 16–17).

Popülist hareketler genel olarak yabancılaştıkları mevcut dünyadan hoşnut değiller, bütünleşik ve tutarlı bir “halk topluluğunun” (*Gemeinschaft*) “köklülüğüne” dönmelerini talep ederler (Taggart, 2000: 16). Her ideolojinin ütöpik yönleri, yani ideal toplumun bir görüntüsü vardır ve popülistler için bu ütopya idealleşmiş bir geçmiştir. Bu özellik, popülistlerin 'halklar' adına konuşma dürtüsüyle doğal olarak bağlıdır. Siyasi seçkinler, yerleşik siyasi partiler de dahil olmak üzere yozlaşmıştır ve bu durum gerçekten halktan gelen bir hareketi gerekli kılar (Halhalli, 2020: 460).

Çoğunlukla radikal sağ partiler ve popülist partiler arasında kafa karışıklığı oluşur; popülizm burada diğer ideolojilerle harmanlanabilen bir doktrin olarak ele alınır - bir çeşit “boş kabuk” ya da ince merkezli ideoloji gibidir (Mudde, 2007). Bu kavrama dönük net bir tanıma ulaşılamamış olması önemli bir çaba olarak kabul edilir. Aslında Hawkins, “popülistin etiketinin genellikle herhangi bir sistematik ampirik gerekçe olmadan uygulandığını” belirtmektedir (2009: 1048).

Popülizm son yıllarda kapsamlı bir şekilde incelenmiştir ve bir çok teorik açıdan ele alınmıştır. Ionescu ve Gellner (1969), popülizmin sistematik araştırmasını yapan ilk sosyal bilimcilerdir; ancak sonunda fenomenin kapsamlı bir tanımıyla ortaya çıkmamışlardır. Ampirik popülizm vakalarını ortaya koyan bir takım akademik katkılar olmasına rağmen, akademik ilginin, kavramın kendisinin kuramsal açıklamasına ayrılmadığı düşünülmektedir (Deiwiks, 2009). Popülizm için kuramsal bir çerçeve ortaya

koymaya yönelik ilk başarılı girişim, popülist anlatının herhangi bir ifadesinin altında yatan üç ana varsayımına işaret ederek yapılmıştır: (1) halkın merkeziliği, (2) halkın yozlaşmış seçkinler tarafından ihanete uğraması (3) “halkın önceliğini” geri getirme ihtiyacı (Halhalli, 2020: 460). Taggart (2002) benzer sonuçlara varırken, aynı zamanda, popülistlerin temsili siyaset mantığına karşı düşmanlığını vurgular. Bir başka kavrayış ise, popülizmin ortaya çıkması için bir kriz veya korkunç bir acil durum hissinin gerekli olmasıdır (Taggart, 2002). Farklı bir şekilde, Deiwiks krizin algılanmasının popülizmin ortaya çıkması için gerekli koşullardan ziyade kolaylaştırıcı bir faktör olduğunu ileri sürmektedir (2009: 2).

Taggart (2000), popülistleri kavramsallaştırmanın bir yolu olarak “*heartland*” terimini kullanmıştır. Taggart'a (2000: 93- 95) göre, popülist ideoloji, idealize edilmiş bir coğrafyada, yani bir ‘heartland’ içinde yer alan seçilmiş bir insanın idealize edilmiş bir görüntüsünü inşa etme eğilimindedir. Bazı popülist hareketler için, bu ‘heartland’ bir ulustur, diğerleri içinse bir bölgedir. Hayal edilen, idealize edilmiş bir geçmiş tasavvur edilir. Bu hayali ‘*heartland*’da yaşayan insanlar, popülist ideolojinin ve retoriğin halkını oluştururlar; Geçmişin ‘heartland’ına ait olmayanlar, bugünün “halkına” ait değildir. Etnik olarak homojen ulus devletlerin idealize edilmiş geçmişinden oluşan bir “*heartland*” yaratırlar (Halhalli, 2020: 463). Ancak bu, etnik milliyetçiler oldukları ve ayrıca, bu partilerin radikal sağcı olarak tanımladıkları şeyin bir parçası olan gerici muhafazakârlıklarının (potansiyel olarak gerici radikalizme dönüşebilecekleri) bir özelliğidir. Üstelik, bu partiler “halkı” yekpare bir biçimde temsil etmektedir ve halkın içindeki bölünme hatlarından hoşnut değillerdir.

Popülistlerin yaydığı monolitik “halk” kavramının bir başka yönü, onu sınıf olarak, sınıfsız olarak sunma çabasıdır. “Halk”ın üniter ve farklılaşmamış olmasından dolayı, popülistlerin “halkın sesi” olduğu iddiası da olmalıdır (Taggart, 2000: 96). Bu nedenle, popülistlerin ‘çalışan insan’ ya da ‘orta sınıflara’ nadiren cezbettiklerini ancak ‘küçük adama’, ‘sıradan insan’ ya da çoğunlukla ‘halk’ı cezbettikleri görülmektedir (Halhalli, 2020: 464).

Yukarıdaki kavramsallaştırma akılda tutularak, popülizmin bir şekilde demokrasiyle nasıl bağlantılı olduğu ve temel işlevsel mantığıyla çelişki göstermediği görülmektedir. Bir ölçüde, popüler meşruiyet ve dikey hesap verebilirliğin temel kavramları, popülist mesajın ayrılmaz bir parçasıdır. Demokrasinin liberal varyantı düşünüldüğünde, popülizmin demokrasi ile çatışmasının neden daha açık bir şekilde ortaya çıkabileceğinin vurgulanması gerekir. Popülistler halk oyu mekanizmasını ve çoğunluk yönetimini kabul eder, ancak azınlıkların haklarına ve nihayetinde çoğulcu bir toplumun varlığına olumlu bakmazlar. Popülistler, homojen ve erdemli olarak tasvir edilen bir topluma atıfta bulunurlar. Ayrıca, herhangi bir politik çıktının kaynağı olması gereken iradeleri, yukardan monolitik bir birim olarak inşa edilir ve böylece müzakere süreçlerinin gereğini ortadan kaldırır. Bunun yanı sıra, kilit liberal ilkelerle gerilim kaynağı oluşturan durum, popülizmin toplumu bireyden daha çok önemsendiği gerçeğinde yatmaktadır (Swyngedouw ve Ivaldi, 2001: 16). Kontrol ve denge mekanizmasına, azınlıkların hakları ve çoğulcu bir toplumun gerçekliği konusundaki olumsuz tutumunun bir sonucu olarak, popülizmin bazı temel demokratik ilkelerle bağdaşmaz hale gelebileceği açıktır (Halhalli, 2020: 461).

Sonuç olarak, popülizmin Avrupa'daki çağdaş radikal sağcı FPÖ için ne ölçüde geçerli olduğunu tartışılmıştır. Bu parti genellikle - ve giderek daha fazla - popülist parti olarak adlandırılmaktadır (Taggart, 2000). Bu parti çoğunlukla etnik milliyetçilikle değil, popülist bir ideolojiyle tanımlanmaktadır. FPÖ söyleminde öncelikle ulusal kimliğe ve ulusal güvenliğe ilişkin sorular vardır ve göç, çokkültürlülük, İslamcı tehditlere odaklanılmaktadır. Sürekli halkı bir tehdit olarak gördükleri elitlere ve anaakım (merkez sağ ve sol) partilere karşı harekete geçirme çabası bulunmaktadır.

Avusturya'da Popülist Radikal Sağın Temsilcisi: FPÖ ve Gelişimi

Avusturya, 1960'lı yıllardan 1974'e kadar "konuk işçi politikaları" uygulamış ve 1990'lardan bu yana göç, entegrasyon ve vatandaşlık konusu Avusturya siyasetinde daha da önem kazanmıştır. 1956'ya Nazi sonrası "Bağımsızlar Derneği" nin devamı olarak kurulan FPÖ, ana akım partiler tarafından uzun süre dışlanmıştır. Ancak, 1970'lerin sonlarında, Sosyal Demokrat Şansölye Kreisky, FPÖ'nün etkisinin artmasına yardım ederek Halk Partisi'ni zayıflatmaya çalıştığına, bu durum değişmiştir. 1983 ve 1986 arasında Vranitzky yönetiminde Sosyal Demokratlar, FPÖ'yi koalisyon hükümetinde küçük bir ortak olarak dâhil etmiştir. Ardından, 1986-1999 yılları arasında, Sosyal Demokratlar ve Halk Partisi, FPÖ'nün ana muhalefet partisi olarak itibarının arttırmasına izin veren etkisiz bir "büyük koalisyon" oluşturmuştur (Howard, 2001: 22).

1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında göç, popülist radikal sağın yeni ve kabul edilebilir nedeni olmuştur. Birleşme (absorpsiyon) kapasitesi, entegrasyon potansiyeli ve kültürel uyumluluk hakkındaki rasyonel ifadelerin ardından, 9/11 sonrasında İslamofobi, radikal sağın söyleminde ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda, 9/11 saldırılarının dönüm noktası olduğu görülmektedir. 9/11 saldırıları, İslam karşıtı tezlerinin doğrulandığı iddiasıyla popülist radikal sağ tarafından araçsallaştırılmıştır. FPÖ lideri Jörg Haider² gibi popülist politikacılar, terörist saldırılarının "medeniyetler çatışmasının" özünün çarpıcı, acımasız, korkunç bir göstergesi olduğunu savunmuştur (Wodak, 2015: 40-44). 9/11'den bu yana FPÖ İslam karşıtlığına ciddi bir politik yatırım yapmış ve bunu söylemlerinin ve siyasi programlarının merkezinde saplantılı önyargıya dönüştürmüştür. Bu İslamofobi, Müslüman göçmene karşı nativist³ düşmanlığı beslemektedir. Popülist Radikal sağın karizmatik liderleri ve parti programları, İslam topluluklarına karşıtlığı güçlendirmiş ve İslamofobi'nin alevlerini körüklemiştir (Hafez, 2017: 2). Göçmenliğe yönelik kısıtlama politikaları için daha geniş bir baskıdan (katı sınır kontrollerinin uygulanması ya da belirli göçmen kategorilerinin sınır dışı edilmeleri gibi) cami ve geleneksel İslami gelenekleri hedef alan daha bariz İslam karşıtı kampanyalara kadar popülist radikal sağ, "ana akım" siyasi güçleri de bu konuları söylemlerinde yoğunlaştırmaya yöneltmiştir.

² Bir dizi siyasi yanlışlık nedeniyle parti, 1980'lerin ortalarında Avusturya siyasetinde ilgili bir siyasi güç olarak hemen hemen kaybolmuştur. Ancak, seçim başansı genç karizmatik ve popülist Jörg Haider'in 1986'da parti başkanlığına seçilmesinden sonra yeniden sağlanmıştır. Sonraki genel seçimlerde parti oyların yüzde 9'undan fazlasını almıştır. 1990'da seçim desteğini neredeyse iki katına çıkarmıştır. 1991'deki Viyana'daki bölgesel seçimlerde parti oyların yüzde 22,6'sını almış ve Viyana'daki en büyük ikinci parti olmuştur. Ulusal Cephe, Vlaams Blok ve FPÖ, düşen doğum oranları ile yabancı göç arasında bağlantı kuran ilk partiler arasında yer almıştır.

³ Nativizm belirli bir milliyetçilik inşasıdır ve milliyetçi bir epistemoloji üzerine kuruludur. Nativizm, hâlihazırda varolan ulusluk yapılarını "yerli" ve "yerli olmayan" çizgileri boyunca değiştiren bir mekanizma olarak ortaya çıkar. Nativizm, çoğunluğun etnik milliyetçiliği ile eşitlenemez, çünkü "yerel" toplumun inşasının etnik çizgiden ziyade ideolojik veya kültürel özelliklere dayandırılması mümkündür.

1993'te Avusturya göçmenlik referandumuna öncülük eden Haider, Viyana'nın Osmanlılar tarafından kuşatılması gibi tarihsel referansların ve Batı ve İslam'ın ayrı 'kültürel küreler' olduğu yönündeki etnopluralist argümanların karışımını kullanmıştır. Uslamlama stratejileri dışsallaştırmayı içermektedir. Türkiye'den göç ve Türkiye'nin AB'ye potansiyel üyeliğinden doğan korkular da mobilize edilmiştir. 1990'larda Haider, "Avrupa" ve "Batı" yaşam tarzı için mecazi bir tehdit olarak İslam temasını geniş bir şekilde kullanmıştır. Kısa süre sonra camiler, popülist radikal sağın İslam aleyhindeki söylemlerinin hedef noktası haline gelmiştir (Hafez, 2016: 25).

2008 yılında, ölümünden kısa bir süre önce, Haider, tahminen güvenlik gerekçesiyle, Avusturya Karintiya eyaletindeki tüm camileri yasaklama çağrısında bulunmuştur (Hafez, 2016: 26). İslamofobi'nin son yıllardaki artışı, sosyal, kültürel ve politik bir boşlukta ortaya çıkmamıştır. Esasen, FPÖ İslam'ı olağanüstü bir varoluşsal saldırı olarak, kapsamı ve ciddiyeti ile eşi benzeri olmayan, "Batı" değerlerine varoluşsal bir saldırı olarak kabul etmede özellikle başarılı olmuştur. Dini ve kültürel değişimin stereotiplerine dayanan daha geleneksel Müslüman karşıtı refleksi yeniden canlandırmıştır. Bu popülizm ana akım toplumdaki kültürel, ekonomik ve varoluşsal güvenlik konusundaki yeni kaygıları sürekli olarak beslemiştir. Avrupa'da hızla yükselen mülteci krizi ve sansasyonel medya Avrupa'daki Müslüman azınlıkları yeni sözlü ve fiziksel saldırılara maruz bırakmıştır (Hafez, 2017).

İslamofobi ulus ötesi stratejik ittifaklar için birleştirici bir güç işlevi gören radikal sağ partileri ve hareketlerinin büyük çoğunluğu için ortak bir politik ve söylemsel alan haline gelmiştir. Yine de, İslam'a yoğunlaştırılmış bir ortak düşmanlık, popülist radikal sağ partilerin ortak girişimleri için en başarılı platformları sağlamıştır (Hafez, 2017).

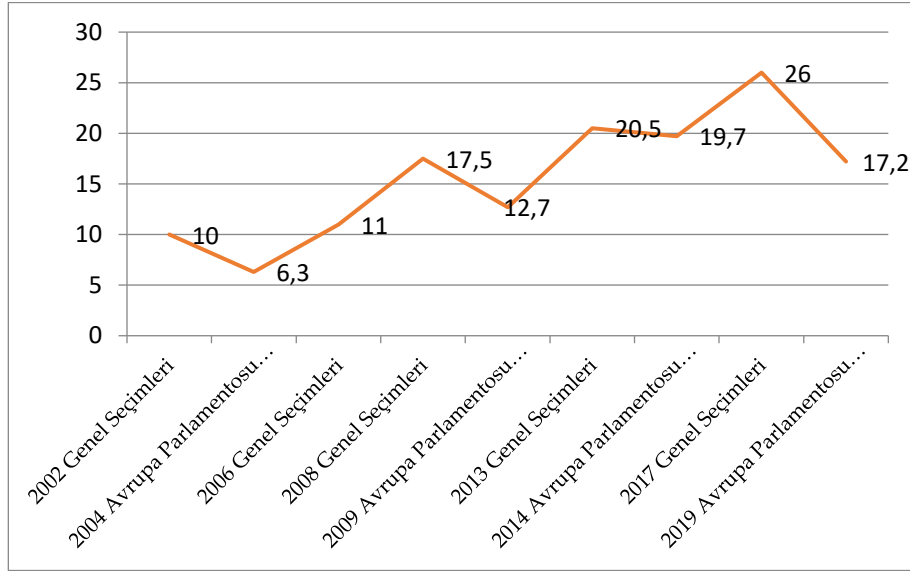
1999 yılı Kasım ayı seçimlerinde FPÖ, oyların % 27'sini alarak koalisyon hükümetinde Hıristiyan Demokratlar ile koalisyon oluşturmuştur. Haider'in partisinin koalisyon hükümetine dâhil edilmesini protesto etmek için, AB'nin diğer 14 üye ülkesi Avusturya'yla ikili ilişkileri askıya alacağını, Avusturya'daki büyükelçilerle teması azaltacağını ve Avusturya'nın uluslararası pozisyonlarına karşı çıkacaklarını açıklamıştır. AB'nin bu tepkisi, aşırı sağ partilerin AB değerlerine aykırı olduklarını göstermede sembolik bir öneme sahiptir (Howard, 2001: 25). 2002'de FPÖ içindeki seçimler konusundaki anlaşmazlıklar, koalisyon hükümetinin çökmesine ve Haider'in FPÖ başkanı olarak istifasının yanında birçok üyenin istifasına yol açmıştır. 2002 seçimlerinde FPÖ, sonraki hükümette hala koalisyon ortağı olmasına rağmen, oylarının yarısından fazlasını kaybetmiştir. FPÖ'nün oy oranlarının eğilimi aşağıda görülmektedir:

Tablo 1: 11 Eylül Saldırıları Sonrasında Gerçekleşen Seçimlerde FPÖ'nün Oy Oranları

2002 Genel Seçimleri	10	(ÖVP'nin küçük ortağı)
2004 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	6.3	
2006 Genel Seçimleri	11	(muhalefette)
2008 Genel Seçimleri	17,5	(muhalefette)
2009 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	12.7	
2013 Genel Seçimleri	20,5	(muhalefette)
2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	19.7	
2017 Genel Seçimleri	26	(ÖVP'nin küçük ortağı)
2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	17.2	

Kaynak: National Results, <https://election-results.eu/national-results/austria/> [01.09.2019]

Grafik 1: FPÖ'nün Oy Oranları Eğilimi

Kaynak: National Results, <https://election-results.eu/national-results/austria/> [03.09.2019]

FPÖ daha sonra, Haider liderliğinde Avusturya'nın Geleceği için İttifak'ın (BZÖ - *Bündnis Zukunft Österreich*) kurulması ile ayrılmıştır. Jörg Haider, politik oyunun karakterini değiştirmiştir. Haider'in siyasal iletişim tarzı onun halefi Heinz-Christian Strache tarafından daha da geliştirilmiştir. FPÖ, genellikle geleneksel medyada varlık arayışına girmiştir ve seçmenleriyle daha geleneksel siyasi iletişim türleri (özellikle mitingler, konuşmalar, vb. ama aynı zamanda parti programları gibi resmi türler aracılığıyla) aracılığıyla iletişim kurmuştur. Strache yönetimindeki FPÖ, temel web iletişimi kanalları olarak web tabanlı medyaya giderek daha fazla yönelmiştir (Krzyzanowski, 2012: 135).

Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ve Söylemsel Stratejileri

Eleştirel Söylem Analizi “biz” ve “öteki” arasında sınır oluşturan söylemsel pratiklere dikkat çekmekte ve dışlama pratiklerini özellikle vurgulamaktadır (Wodak, 2002: 73). Hangi söylemsel stratejilerle FPÖ yabancı düşmanlığı, göç karşıtlığı ve İslam karşıtlığını meşrulaştırmakta ve doğrulamaktadır? (Reisigl ve Wodak, 2001: 44). Bu çerçevede, üç ana strateji ima yollu stratejiler (*referential strategies*), yüklemeler (*predication strategies*) ve usamlama stratejilerine (*argumentation strategies*) odaklanılmaktadır. İma yollu stratejiler, söylemsel stratejide iç ve dış grupların ayrıştırılmasını sağlayan metaforları ve adlaştırmaları içermektedir. Yüklemleme, ise belirli olgulara veya nesnelere pozitif ya da negatif çeşitli özelliklerin atfedilmesi sürecidir. Usamlama stratejileri ise söylemsel stratejiyi meşrulaştırmaya yöneliktir (Halhalli, 2021: 173). Örneğin topluma yapılan muğlak ifadeler kullanılan popülist çağrılarını içerebilir (Reisigl ve Wodak, 2009: 93-94).

FPÖ'nün ‘biz’ ve ‘onlar’ın söylemsel inşasına yol açan stratejilerinin irdelenmesi gerekmektedir. FPÖ, Müslümanlar ve yabancılar dilsel olarak nasıl adlandırılmakta (*nomination*), onlara hangi özellikler ve nitelikler atfedilmekte ve bunlar hangi argümanlara desteklenmekte ve meşrulaştırılmaktadır? Metinlere yönelik bu üç ampirik araştırma sorusunun yanıtlanması sırasında üç aşamalı bir yol izlenmektedir. Birinci adım daha önce ayrıntılı biçimde gerekçelendirdiği üzere makro söylem

konularını belirlemektir. Bu bağlamda, çalışmada göç, İslam ve yabancı karşıtı söylemlerin popülist radikal sağın söylemsel stratejilerinin ana unsurları olduğundan yola çıkılmaktadır. Araştırma sorularının yanıtlanmasında, öncelikle ima yollu stratejiler, yüklemeler ve uslamlama stratejilerine odaklanılacaktır. İma yollu stratejiler, ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımının gerçekleştirilmesine olanak tanıyan adlaştırmalardır. Yüklemleme ise popülist sağ partilerin ülkelere, kişilere, olgulara pozitif ya da negatif çeşitli özelliklerin atfedilmesini tanımlamaktadır. Bu da çeşitli retorik araçlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Eleştirel söylem analizlerinde vurgulanan bir diğer nokta da uslamlama stratejileridir. Toplumla yapılan popülist çağrılar bunların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Reisigl ve Wodak, 2009: 94).

- FPÖ, Müslümanları, yabancıları ve göçmenleri dilsel olarak nasıl tanımlamaktadır? (İmaYollu/Adlandırma)
- FPÖ, hangi özellikler ve nitelikler; Müslümanlar, göçmenler ve yabancılara atfetmektedir? (Yükleme)
- FPÖ, hangi uslamlama araçlarıyla, göçe, İslam’a ve yabancılara karşı çıkma kararlarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır? (Uslamlama)

Pratikteki yansımaları bakıldığında, Avrupa İslamofobi Raporu’nda, çoğu kurumsal alanda (% 30), klasik medyada (% 23) ve eğitimde (% 20) yakından takip edilen 143 İslamofobik vaka listelenmiştir. Ayrımcılık Karşıtı Ofis Styria’ya İslamofobik bir geçmişi olan toplam 72 nefret suçu vakası bildirilmiştir. Özellikle Müslümanları hedef alan 13 dava ile toplam 57 nefret suçu belgesi sunulmuştur. 2017 yılı, Avusturya Halk Partisi (Almanca Österreichische Volkspartei – ÖVP)’nin FPÖ’nin İslamofobik popülizmini koordine ettiği ulusal bir seçim kampanyasıyla da karakterize edilmiştir. Bu bağlamda, Şansölye Sebastian Kurz, İslami anaokullarının kapatılması gerektiğini ifade etmiştir (Bayraklı ve Hafez 2017: 52). ÖVP ve FPÖ hükümet programı, Avusturya’daki Müslümanlara karşı 2015 İslam Yasası’nın başlattığı şekliyle daha da otoriter siyasi politikalara yönelmiştir (Bayraklı ve Hafez, 2017: 52-53). Raporda da belirtildiği gibi, 2017 yılı Ocak ayında Graz’daki federal seçimler için FPÖ, “*Önce Graz İnsanları İçin Toplu Konut*” başlıklı dört sayfalık bir bildiri yayınlamıştır (Bayraklı ve Hafez, 2017: 54-55). Bildiride Müslümanlar’ın “*garip*” kelimeleri altında bir alana girdikleri resim gösterilmektedir. Bu resimde Müslümanlar’ı açıkça dışsallaştırma stratejisi gözlemlenmektedir (Bayraklı ve Hafez, 2017: 54-55).

Başörtüsü yasağı üzerine tartışmalar, o tarihte Viyana Üniversitesi Rektör Yardımcısı olan Heinz Faßmann’ın röportajında başlatılmıştır: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin İslami dini eğitimi öğretmedikleri sürece türban giymemeleri gerektiğini; çünkü türbanın sadece bir tekstil parçası olmadığını; bir mesaj iletmediğini ifade etmiştir ve bu durumun laik bir devlette problemsiz olmadığını vurgulamıştır” (Zimmermann, 2017). Bu çerçevede semboller üzerinden bir tehdit algısı yaratılmaya çalışılmaktadır.

Başkan Strache, % 98.7 ile onaylandığı Klagenfurt’taki FPÖ parti kongresinde “Hayır, İslam, Avusturya’nın bir parçası değildir” diyerek izleyiciler tarafından büyük alkış almıştır (Strache, 2017). Strache şu ifadeyi kullanmıştır “İslam Avusturya’ya ait değildir. Ne tarihsel olarak ne de kültürel olarak ne de hiçbir şekilde Avrupa’nın bir parçası değildir” (Ichner, 2017). Bu söylemde açıkça birinci soru

doğrulanmakta, dini, kültürel ve tarihi argümanlarla birlikte İslam nativist bir ideoloji çerçevesinde dışsallaştırılmaktadır.

Buna karşılık, aşırı sağ ve faşizm gibi terimler Muhafazakar Parti ve FPÖ koalisyon programında bir kez bile geçmemektedir. İnsan haklarından sadece beş kez bahsedilmektedir. Hükümet programında, azınlığın korunması konusu, Avusturya’da artan İslamofobi ile aynı ölçüde yer almakta, “İslam” yeni programda bir iç güvenlik odağı haline gelmektedir (Hafez, 2017).

Bu amaçla, Özgürlük Partisi’nin parti lideri Heinz-Christian Strache’nin konuşmalarına bakıldığında göçmenlik meselelerini güvenlikle ilişkilendirdiği gözlemlenmektedir. 22 Ekim 2014 tarihinde FPÖ, Strache’nin Avusturya’daki güvenliğinin “gerçekten ideal olmaktan çok uzak olduğunu” iddia ettiği “İslamlaştırma ve Sığınma Kaosu yerine Güvenlik!” konulu bir kampanya başlatmıştır (StenProt, 2014a: 16). Burada yükleme stratejisi İslam’ın temelde güvensizlik yaratan bir atmosfer yarattığıdır. Dolayısıyla Müslümanlar ve göçmenler argümanları doğrular biçimde sorunların kaynağı olarak ele alınmaktadır.

Strache’ye göre, suç oranlarının artması, güvenlik alanına olan ilgiyi öncelemektedir. Radikal İslam’ın yanı sıra iltica alanındaki “kaotik koşullar” nedeniyle şunları ifade etmektedir: “İslamcılık tehlikesi her zamankinden daha belirgindir...” (StenProt, 2014a: 17). Strache’ye göre, Avusturya’da suç ve çatışmalara mülteciler neden olmaktadır (StenProt 2014a: 20). Bu çerçevede argümanlar tekrar görünür hale gelmekte, Müslümanlar, yabancılar ve göçmenler sorunların kaynağı olarak ele alınarak dışsallaştırılmaktadır.

Yine Strache, 2015 Mayıs ayındaki konuşmasında Avusturya’nın daha fazla göç kapasitesi olmadığını belirtmesi gerektiğini savunmuştur (StenProt 2015: 144). Sonraki iki yılda Strache ve FPÖ parlamentoda “Güvenlik ve İltica-Kaos” gibi başlıklar ile tartışmalar başlatmıştır (StenProt, 2015d: 68). Strache, Avusturya sınırını güvenceye alınacak gelişmelerden çıkarılması gereken dersler olduğunu belirtmiştir. “Göçmenlikte durmaya ihtiyacımız var! İltica kurumunun her zaman geçici koruma anlamına geldiği konusunda net bir uygulamaya ihtiyacımız var!” (StenProt, 2016b: 69). Burada da yine göç karşıtı bir söylemin varlığı açıkça gözlemlenmektedir.

Özetle, Strache’nin sığınmacıları çeşitli şekillerde “güvenlik-politik bir sorun” (Stenprot, 2015b: 36) olarak nitelendirerek ve Avusturya’nın “yabancıların saldırısı”na uğradığını vurguladığı (StenProt, 2015a: 134) gözlemlenmektedir. Bu bir uslamlama stratejisidir.

Strache, Avusturya tepki vermezse sık sık “felaket” olacağını vurgulamakta ve sınırların kapatılmasını savunan Macaristan Başbakanı Viktor Orbán bir rol model olarak sunmaktadır (StenProt, 2016b: 59). Strache’ye göre çok sayıda göçmen yalnızca güvenlik için değil aynı zamanda entegrasyon için de bir tehdit oluşturmaktadır: “On yıllardan beri büyük entegrasyon sorunları yaşıyoruz. Avusturyalılar açık kapı politikası için kendi cebinden ödüyor (StenProt, 2016d: 68). Strache’ye göre sadece köktenci fikirler güçlenmemiş; ayrıca paralel ve karşı toplumlar ortaya çıkmıştır (Stenprot, 2015: 68). “Yasadışı kitlesel göç” sonrasında entegrasyonun nasıl güvence altına alınacağını bilmediğini iddia etmektedir (Stenprot, 2015b: 37). Dahası, Hristiyan veya Yahudi olan mültecilere öncelik vermeyi savunmaktadır (StenProt, 2014a: 19; StenProt, 2015b: 68), İslam’ı eleştirmekte ve camileri

“radikalleşme yerleri” olarak nitelendirilmektedir (StenProt, 2014b: 17). Paris’teki terörist saldırılardan bahsettikten sonra, hükümetin etkin bir şekilde hareket etmesini ve radikal İslami dernekleri ve camileri kapatmasını talep etmekte ve ayrıca Viyana’daki 150 İslami anaokulunun da kapatılması savunmaktadır (StenProt, 2015c: 27). Bu noktada İslam ve göçün harmanlandığı ve doğrudan yabancı karşıtlığının en önemli hedefi haline geldiği bir söylem gözlemlenmektedir.

FPÖ’nün neo-ırkçı söyleminin tartışılmasına yönelik olarak parti üyesi Michael Howanietz’in “Özgür bir Avusturya İçin” kitabını da dikkate almak gerekmektedir. Temel tezlerinden biri Avusturya kültürünü korumak gerektiğidir (Howanietz, 2013: 49). Bu doğrultuda Avusturyalıların bir “kimlik problemi” olduğunu iddia etmekte; bu problemin de etnik çatışmalara yol açan ve entegrasyona karşı dirençli olan kötü eğitilmiş göçmenlerden kaynaklandığını iddia etmektedir.

Göçmenler daha fazla çocuğu doğurdıkları için Orta Avrupa’daki insanlar “tehdit altındaki türler” haline gelebilir: “Arkaik olan kazanır!” (Howanietz, 2013:19). Yabancılar ve Avrupalılar arasındaki “Dünya İç Savaşı” sadece zaman meselesidir şeklinde yazmaktadır (Howanietz, 2013: 25). Açıkça görüldüğü gibi burada argümanların birincisini doğrulayan nativist bir ideoloji güvenlikçi bir bakış açısıyla dile getirilmektedir. Özellikle kitabının sonuna doğru neo-ırkçı fikirleri yayarak “toplumun homojenliğinin” çok fazla dış etkiden etkilendiğini, göçmenlerin akışı devam ettiği sürece durumun daha da kötüleşeceğini, “şiddetli düşman” olacağından yabancılar ve yerliler arasında son derece acımasız bir iç savaşın yanı sıra toplumsal ayaklanmalar olacağını belirtmektedir (Howanietz, 2013: 148). Irkçılıkla ilgili yeni olan şey, bu kitapta kabul edildiği gibi, artık cilt rengine değil, kültürel farklılıkların varsayılan aşılabilirliğine ve çokkültürlülüğün imkânsızlığına odaklanmaktadır. Güvenlik nedenleri, fiili bir tehdit olan bazı göçmenleri dışlamayı gerektirmektedir. Örneğin Viyana’daki “150 İslami anaokulu” bir güvenlik tehdididir (StenProt, 2015c: 27). Bu çerçevede dışsallaştırma stratejisi kültürel argümanlarla uygulanmıştır.

Bununla birlikte, “Özgür Bir Avusturya İçin” kitabı daha net bir amaç sunar. Burada, mevcut “mülteci akışının” korunması, özgül bir varlık olarak gösterilen “istisnai” Avusturya kültürünü kurtarmak için bir zorunluluktur. Bireysel hikâyeleri olan milyonlarca göçmen, homojen, tehdit edici bir kitleye, sel metaforuyla dönüştürülür. Daha önce bahsedilen nativist ideoloji burada sel metaforu kullanılarak yükleme stratejisiyle ortaya çıkmaktadır.

Nativizm, göçmen karşıtı duyguları ve anlatıları popülist radikal sağın argümanlarına indirgeme tuzağından kaçınır. Nativizm sıklıkla ırkçılık ve yabancı düşmanlığını kapsar, ancak bu kavramlar, nativizmden daha büyük bir çapı olan üst düzey kavramlardır. Nativizm ayrıca, kendi kendine atanmış bir ‘yerli’ toplumun belirli bir göçmen grubu veya etnik topluluk tarafından ortaya konan temel tehdit karşısında kendi değerlerini tanımlamasının yeni yollarını vurgulayarak İslamofobi ve yabancı düşmanlığının analizini genişletmeye yardımcı olur. Bu değerleri tanımlarken, nativizm, laikliğin savunulması, toplumsal cinsiyet eşitliği veya cinsel azınlıkların hakları gibi sivil nitelikler kazanmaya devam etmektedir.

FPÖ, etnik / dinsel / dilsel / politik azınlığı, tüm sorunlar için günah keçisi olarak araçlara dönüştürmektedir ve ardından ilgili grubu tehlikeli ve ‘bize’, ‘milletimize’ tehdit olarak

yorumlamaktadır. Bu fenomen kendisini “koru politikası” olarak gösterir. 2017 yılı Ocak ayında Salzburg'daki FPÖ yıllık toplantısında konuşan Hofer, Nazizm'i İslami inançlarla karşılaştırmış ve Avrupa'nın demokratik kurallarını kabul etmeyen kişilerin Müslüman ülkelere geri dönmekte özgür olduğunu belirtmiştir. Çok açık bir biçimde, çalışmanın amacını doğrulanmakta ve Müslümanlar sorunların kaynağı olarak ele alınmaktadır.

Aynı toplantıda, parti başkanı Heinz-Christian Strache, İslam'ı faşist bir din kabul ederek eleştirmiş ve İslamcı siyaseti yasaklayan etkili bir yasa çağrısında bulunmuştur. “Bu İslamlaşma politikasını durduralım, yoksa Avrupalılar aniden yok olacak” (Strache, 2017). Günay (2017) da aşağıdaki metinde İslamofobi emarelerini ayrıntılı biçimde özetlemektedir:

2008 yılında politikacı Susanne Winter Hz. Muhammed'e hakaret eden ifadelerde bulunmuş ve İslam'ın geldiği yere Akdeniz'in ötesine dönmesi gerektiğini söylemiştir. 2016 yılında Daily Österreich adlı yayının baş editörü Wolfgang Fellner Brüksel'de yaşanan saldırılardan sonra İslam'ın yasaklanması gerektiğini savunmuştur. Identitaire Bewegung olarak adlandırılan sağ hareket sözde “İslamlaşmaya karşı” halkı uyaran posterler kullanmıştır. Aşırı sağ eğilimleri olan Özgürlük Partisinin 2016 yılındaki cumhurbaşkanı adayı olan Norbert Hofer pek çok kez İslam'ın Avusturya'nın bir parçası olmadığını ifade etmiş, mülteci hareketlerini ise İslam'ın ülkelerini işgali olarak tanımlamıştır. Avusturya'da yaşayan Müslümanların sayısının gelecek yıllarda artacak olmasının Avusturya için bir tehdit olduğunu belirtmiş ve kamusal alanlarda hicabın yasaklanmasını savunmuştur. Avusturya'da yayınlanan haftalık bir dergi olan Profil'de “Ölüm Saçan İslam” başlıklı bir makaleye yer verilmiş ve makale yazarı Peter Michael cihatla ilgili Kuran ayetlerini bağlamdan çıkararak kullanmış ve İslam'a yönelik suçlamalarda bulunmuştur. Die Presse adlı gazetede yayınlanan bir köşe yazısında yazar Gudula Walterskirchen İslamofobi ifadesinin düşüncü özgürlüğünü kısıtladığını ve bu ifadenin esasında kökten dinciler tarafından kullanıldığını iddia etmiştir. Der Standard adlı gazetede yayınlanan yazısında gazeteci Hans Rauscher Avrupa'daki Müslümanlara yönelik açık bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Rauscher şu ifadeleri kullanmıştır: “Basitçe söylemek gerekirse sizin için din çok önemli ama artık bizim için değil. Size göre İslam tüm hayatınızı kapsayıp düzenlemeli ama biz bu durumdan çok çok uzun zaman önce kurtulduk.” Österreich adlı gazetenin baş editörü İslam ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: Terörle mücadele açısından İslam'ın Avrupa'da yasaklanıp yasaklanmaması gerektiğine ilişkin tartışmanın yapılmasına izin verilmeli. Barışçıl İslam ve İslam adına terör arasındaki çizgi giderek bulanıklaşmaktadır. Belediyeye ait kreşlerde, camilerde terörü öven vaazlar verilmektedir.” Özellikle medyanın sürekli İslamofobiyi körüklediği bir ortamda Müslümanlar sıklıkla fiziksel ve sözlü saldırılara maruz kalmaktadır (Günay & Witjes, 2017).

Bu çalışmada söylemsel stratejileri ve temel anlatıları da ele alınmaktadır. Bunlar, diğerlerinin yanı sıra, İslamofobi'nin retoriklerini (Krzyzanowski, 2012) ve “suçlama ve reddetme” ‘söylenmeyeni söyleme’ ve sosyal ve siyasi tabuları kırma söylemsel stratejilerini kullanan FPÖ politikaları ve kampanyaları bağlamında analiz edilmiştir (Wodak, 2009). Bu analizde, siyasi iletişimin klasik ve yeni alanları da ele alınmaktadır. Odaklanılan bu türler arasında, bir yandan, reklam panoları gibi geleneksel siyasi iletişim medyası, diğer yandan ise çizgi roman veya rap şarkıları gibi ‘yeni’ melez türler incelenmektedir (sıklıkla YouTube'da videolar olarak da yayınlanmaktadır). FPÖ, söylemlerin yeniden çerçevelendirilerek farklı medya yoluyla mesajlarını farklı kamu alanlarına ve Avusturya seçmenlerine yaymaktadır.

Örnek vermek gerekirse, 2004 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde, Türkiye'nin AB üyeliği teklifi konusundaki endişeleri, FPÖ'nin kampanyasının çekirdeğini oluşturmuş ve bu da Avusturya'daki diğer siyasi partilerin seçimlerden hemen önceki pozisyonlarını da etkilemiştir. Bütün partilerin önde gelen adayları, Türkiye'nin AB üyeliğine Müslüman bir ülke olması gerekçesiyle karşı olduklarını dile getirmişlerdir (Bunzl, 2005: 506).

Eski FPÖ lideri Haider, Türkiye'nin AB üyeliğinden bahsederken tarihe de atıfta bulunmaktadır: 'Atalarımız ülkemizi Türklere karşı savunmuşlarsa, tekrar içeri girmelerine neden izin verelim?' (Gingrich, 1998: 104). Bu çerçevede FPÖ'nün eski liderinin tarihsel referansları kullanarak yine bir korku yaratmaya çalıştığı gözlemlenme ve daha önce bahsedilen tarihsel ve kültürel argümanları ön plana çıkarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Haider'in FPÖ lideri olduğu dönemde, partinin ana sloganı şu şekilde olmuştur: 'Türkiye AB'ye mi giriyor? Bizimle değil' (Bunzl, 2005: 505). Bu bağlamda, 2005 yılında Viyana Belediye Meclisi seçimleri kampanyasında FPÖ, göçmenlik, Türkiye, Türkler ve Müslümanlara karşı çeşitli söylemler kullanmıştır (Strasser, 2008: 180). FPÖ, Avusturya'nın en büyük Müslüman toplumu olan Türk göçmenleri önemli bir tehdit olarak yansıtmıştır. FPÖ'nün lideri Strache, Viyana'yı 1683 kuşatmasından kurtaran yeni Prenses Eugene olarak resmedilmiştir. Avusturya'da aşırı sağ söylemin yaygınlaştırıldığı bir işareti olan bu tutum, yabancı düşmanlığı ve İslamofobinin unsurlarını içeren aşırı sağ propagandaların ilgilerini çekeceğini düşünerek işçi sınıfı ve emekli seçmenlerin desteğini tekrar kazanma ihtiyaçları ile ilgili olabilmektedir. Burada vurgulananlar tarihsel argümanların kullanımınıdır.

2006 seçim kampanyasında; FPÖ, İslam ve Türklüğün Avusturya ve Avrupa ile bağdaşmadığını iddia ederek, 'Türkiye'nin olduğu AB'ye Hayır' gibi sloganlar kullanmıştır (Günay, 2009: 105). FPÖ'nün 2011 yılındaki parti programı aşırılığa karşı olduklarını vurgulamaktadır: Bu Avrupa değerlerinin ve temel liberal-demokratik düzenimizin fanatizm ve aşırılığa karşı kararlı bir şekilde savunulması gerektiğini iddia etmekte ve egemen kültürü sürdürmek ve geliştirmek için harekete geçmeyi içermektedir. Bu çerçevede usulama stratejisi Batı kültürünün üstünlüğünü gizil biçimde savunmaktadır.

İslamofobi, yirminci yüzyılın sonlarında var olsa da, 9/11 sonrasında ideolojik, politik ve sosyal bağlamda Avusturya'da da çok farklı bir ivme kazanmıştır (Allen, 2010: 83). Birçok durumda, radikal sağ popülizm; nativizm, göç karşıtı, Roman karşıtı, bazı durumlarda anti-Semitizm ve Avrupa-şüpheciliği unsurlarını içeren çok çeşitli bir söylem sunmaktadır. Ne var ki FPÖ bağlamında da 9/11 olaylarından itibaren, nativizmin İslam karşıtı bir söyleme evrildiği iddia edilmektedir (Wilson ve Hainsworth, 2012). Bununla birlikte, günümüzde İslam karşıtı söylem, Avusturya'da da özellikle 2000 sonrası dönemde şimdiki aşırı sağ söylemin kilit bir özelliği olarak kabul edilmiştir (Zúquete, 2008).

Popülist radikal sağ tarafından savaş karşıtı faşizm ya da savaş sonrası neo-faşizm ile ideolojik süreklilik şüphesini ortadan kaldırmak amacıyla kullanılan çok daha geniş bir stratejinin parçası olan 9/11 sonrası değişim, İslam'ı ve Müslüman göçmen topluluklarını ulusun, Avrupa'nın ve Batı'nın yeni "rakip düşmanı" olarak nitelendirmek için popülist radikal sağ partiler tarafından değerlendirilmiştir (Art, 2011: 189). Bu durumun genelde Avusturya, özelde de FPÖ tarafından hangi uslama stratejileri, ima yollu stratejiler ve yükleme stratejileriyle kullanıldığını saptamak gerekmektedir. FPÖ'nün İslamofobi'yi benimsemesi, hem Avusturya'da hem de ulus ötesi olarak güçlü seçim ve gündem belirleme avantajları sağlamaktadır. Bununla birlikte daha endişe verici olanı, İslam ve Müslümanlara yönelik radikal söylemin çok daha geniş alanda ana dinleyici kitlelere dokunmakta olduğu ve böylece Avusturya'da da populist sağın İslamofobisi'nin güvenlik endişeleri ve algı ile büyütülmüş bir ırksal-kültürel önyargı biçimi olarak daha derine nüfuz ettiğini ortaya koymaktadır. 1980 ve 1990'lı yıllarda,

Avusturya Sosyal Demokratları ve muhafazakârlar büyük koalisyon kurduklarında FPÖ için ideolojik alan açılmıştır. FPÖ'nin popülist ve elit karşıtı mesajları daha etkili hale gelmiştir (Art, 2011: 190).

Uslamlama stratejilerinden en önemlisinin, FPÖ'nün göçmen karşıtı tutumlarının yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı ile bağlantılı olduğu ve ulusal ve kültürel kimliğin bir savunusu olarak araçsallaştırıldığı savunulmaktadır (Rydgren, 2005: 251). Dolayısıyla, analizde görüleceği üzere FPÖ bağlamında da göç, İslam ve yabancı karşıtlığı göçmenlerin gruptaki üyeler tarafından bir tehdit olarak algılanmasıyla açıklanmaktadır. Bu çarpıcı süreklilik ve Avusturya'da İslam karşıtlığı söylemi, Osmanlı'nın Viyana kuşatması *topos*'unda da olduğu eski düşman stereotipinin yeni bir versiyonunu sunmuştur. Böylece, tarihi ve kültürel argümanlar yine ön plana çıkmaktadır.

Strache gibi liderler, demokrasiyi ve insan eşitliği ilkesini stratejik olarak kabul etmiş olsalar da, bunu, ev sahibi uluslar ve (özellikle) göçmenler arasında aşılmaz bir kültürel uyumsuzluk iddia eden söylemsel stratejiyi kabul ederek eski stil ırkçılıktan ayrılmak noktasında kullanmışlardır. (Spektorowski, 2003: 111). 9/11'den bu yana, radikal sağ İslamofobik söylemleri gittikçe daha yaygın, içerik bakımından daha radikal, kapsam açısından daha aşırı hale gelmiştir. Avusturya'da İslamofobi, çok yaygın bir şekilde normalleşiyor gibi görünmektedir; çünkü sözde siyasi ve toplumsal ana akımın içinde yer alan inançları derinleştirmiş ve korkuları harekete geçirmiştir.

Daha önce belirtildiği üzere İslam, göç ve yabancı karşıtı söylemlerin yoğunlaştığı tarih 9/11 olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, önemli bir metin daha sonrasında irdeleneceği üzere FPÖ ve ÖVP koalisyonu tarafından ortaya konulan Entegrasyon Anlaşması'dır. Burada Entegrasyon Anlaşması'nın incelenmesindeki ana amaç, 9/11 sonrasındaki durumu analiz etmektir.

Bu bağlamda İslam karşıtlığının kökenlerinin irdelenmesi ve 9/11 öncesindeki durumunun da ele alınması gerekmektedir. İslam korkusu Batı kültüründe derin tarihi ve kültürel köklere sahiptir. Oryantalist soyutlama ve kapsamlı genellemede, Müslüman karşıtı klişelerin yarım yüzyıldan daha fazla bir süredir tarihsel gelişimine izin verilmiştir. Bu çarpıcı süreklilik ve birçok Batı toplumunda İslam karşıtlığı söylemi, eski düşman stereotipinin yeni bir versiyonunu sunmuş, medeniyet, kimlik, insan hakları veya maddi kaynaklar, popülist radikal sağa 9/11'den önce bile eşsiz bir siyasi fırsat alanı sunmuştur. Yeni nesil radikal sağcı popülist liderler ve popülist sağ tarafları her ne kadar, demokrasiyi ve insan eşitliği ilkesini stratejik olarak kabul etmiş olsalar da bunu, ev sahibi uluslar ve (özellikle) göçmenler arasında aşılmaz bir kültürel uyumsuzluk iddia eden daha nüanslı bir bakış açısını kabul ederek eski stil ırkçılıktan ayrılmak noktasında kullanmışlardır (Spektorowski, 2003: 112).

Özellikle, FPÖ'nün 2010 yılındaki Viyana'daki seçim kampanyası incelendiğinde yeni bir siyasi iletişim alanı yarattığı görülmektedir. Eleştirel söylem analizi perspektifine dayanarak, FPÖ stratejilerini ve söylemlerini aşırı sağın medyayı araçsallaştırarak eksik siyasi katılıma karşı özellikle de gençleri hareketlendirmenin bir yolu olarak kullanmaktadır. Burada, tutarlı bir mesaj dizisinin ve söylemsel stratejilerin aktarıldığı çeşitli türleri özellikle vurgulanması gerekmektedir. Avusturya'da sağ popülist söylemin analizi, genel olarak karmaşık olayların 'biz' ve 'onlar' gibi basit ikilenimlere indirildiğini göstermektedir. Bu suçlama ve reddetme gibi söylemlerle stratejilerle, ikna edici ve ad populum (ortak tutuma başvurma argümanı) argümanlarıyla, 'hesaplanmış belirsizlik' stratejisiyle birden fazla izleyiciye

hitap ederek gerçekleştirilmektedir. Stratejiler az ya da çok kasıtlı olarak belirli bir sosyal, politik, psikolojik ya da dilsel hedefe ulaşmak için benimsenen uygulama planları (söylemsel uygulamalar dâhil) olarak tanımlanmaktadır (Reisigl ve Wodak, 2009: 94).

Siyasi kampanyalar söz konusu olduğunda, bu stratejilerin büyük ölçüde kasıtlı olduğunu varsayabiliriz. Olumlu benlik ve olumsuz diğer temsillerin makro-stratejilerinin omurgasını oluşturan ikna için en önemli stratejiler, adlandırma stratejileri (olayların/ nesnelere / kişilerin nasıl ifade edildiği), yükleme stratejileri (hangi özelliklerin atfedildiği), ve ‘uslamlama’ stratejileridir (hangi iddialar meşrulaştırılıyor?) (Reisigl ve Wodak, 2009: 93). Bu stratejilerin belirli bağlamlarda gerçekleştirilmesi, yaygın olarak siyasette benimsenen pragmatik araçlar ve *topos* gibi dilsel araçlara dayanmaktadır.

FPÖ’nün 2005 yılında Viyana belediye seçimlerinde İslamofobik söylemsel stratejilerini güçlendirmiştir. Viyana İçin Düello posterleriyle ‘biz Viyanalılar’ ya da ‘daha fazla göç’ arasında tercih yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu kampanya posterinde Sosyal Demokrat Haupl, daha fazla göçü savunurken arkasında Viyana’nın en bilinen camii görünmektedir. Yanında Strache görülmekte ‘Biz Viyanalılar’ için çabalamaktadır ve arkasında St. Stephen Katedrali bulunmaktadır. Bu Viyana’nın kent simgesidir ve bir yükleme stratejisidir. Bu posterde, iki bina eşit uzunlukta gösterilmiştir. Gerçekte, Viyana’nın 21.bölgesinde bulunan caminin minaresi 32 metredir, St. Stephen’in ana sütunu ise 136 metredir. Burada bir perspektifleştirme stratejisi kullanılmıştır. Bu İslam karşıtı mesaj, yükleme stratejileriyle güçlendirilmektedir (FPÖ Kampanya Poster, 2012). Bu paragrafta belirtilen dini ve kültürel argümanlarla Müslümanlar dışsallaştırılmaktadır. FPÖ, göçü ve İslam’ı Avusturya ve Avrupa kimliğinin önündeki çetin sorunlar olarak algılamaktadır. Örneğin, 2007 tarihli basın bülteninde FPÖ lideri Strache şu ifadeyi kullanmıştır: “Küreselleşme ve modern göçle karşı karşıya kaldığımız için; kimliğimiz kültürel, dini ve siyasi alanda tehdit altındadır. Mücadele etmezsek İslamcılık baskın gelecek ve tek kültürlü bir gelecek olacaktır” (Strasser, 2008: 183). Burada kullanılan uslamlama stratejisi korku yaratmak, göçmenleri ve Müslümanları tehdit olarak göstermektir. Daha önce dile getirilen 9/11 saldırıları sonrasında, dini, kültürel ve tarihi argümanların harmanlanarak İslam karşıtı söylemin güç kazandığı doğrulanmaktadır.

FPÖ’nün 2009 yılındaki bir posterinde de FPÖ’nün İslam karşıtı söylemi dikkat çekmektedir. Burada radikal İslamcılıkla savaşmanın özgürlüğü ve güvenliği koruma anlamına geldiği iddia edilmektedir. Sonrasında, FPÖ İslamcılığın ötesine geçerek somut eylemlerde bulunmayı önermektedir. Bu eylemler arasında ‘minare ve cami yapımının yasaklanması’, ‘sadece Almanca dua’ ve ‘Türkiye’nin AB üyesi olmaması’ bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye karşıtı argümanlar FPÖ’nün İslamofobik sloganlarında Avusturya’daki Türk toplumu örnek verilerek kullanılmaktadır. (FPÖ Kampanya Poster, 2009).

2010 yılında FPÖ örneğinde, bu söylemle; geleneksel seçim malzemeleri, bir rap şarkısı ve bir karma çizgi roman kitapçığında açıkça gözlemlenmiştir. Bu sefer “işgal eden Müslüman orduları ve göçmenlere karşı”, zulüm ve mağduriyet söylemi açıkça FPÖ’nin stratejisinin merkezinde yer almıştır (Hcstrache, 2012). Burada da Müslümanlar işgalci olarak dışsallaştırılarak yükleme stratejisi oluşturulmaktadır.

FPÖ'nün 2010 Viyana seçimlerindeki söylemi (Viyanalı Kanı - *Wiener Blut*) özellikle dikkat çekicidir. 'Avusturyalı olmayan tehdit' söylemi 'Viyanalı Kanımız için Daha Fazla Cesaret' gibi posterlerle güçlendirilmiştir. Burada yüklemleme stratejisi kullanılarak diğer siyasi partiler 'bizim' Viyanalı çıkarlarımız için korkak tutuma sahip olarak gösterilmiştir. Burada kana yapılan vurgu, nativizmi ön plana çıkarmakta ve biyolojik olarak kurulan gruplar ortaya koymaktadır ve ırkçı bir söyleme yaklaşmaktadır. Kanın saflığı 15. yüzyıldan bu yana ırkçı tutumun önemli bir göstergedir.

FPÖ'nin parti programına göre (2011), "temel egemen üye devletlerin anayasal ilkeleri AB hukuku üzerinde mutlak önceliğe sahip olmalıdır". Bu noktada, AB şüpheli söylem açıkça gözlemlenmektedir. Egemenliğin devrine açıkça karşı çıkmaktadır. Öte yandan, FPÖ'nin parti programı (2011), Avusturya'nın bir göç ülkesi olmadığını vurgulasa da, program, entegre olmuş, Almanca konuşabilen, Avusturya'nın değerlerini tam olarak kabul eden yasal ve meşru göçmenlere izin vermektedir. Yasalar ve kültürel olarak entegre olanlara kalma hakkı tanımaktadır. Öte yandan, FPÖ, kimlerin göç etmesine izin verilmesi gerektiğine ve hangi sayıda olacağına, Avusturyalıların karar vermesini savunmaktadır. Bu çerçevede görülebileceği gibi 'Avusturyalılar- biz' ve 'Göçmenler/Müslümanlar – diğerleri' arasında bir sınır çizme stratejisine başvurulmakta ve iç grup/dış grup ikilemi yaratılmaktadır.

Tüm bu siyasi iletişim araçları FPÖ'nün siyasi iletişiminin biz ve onlar arasında bir bölünme yaratarak, medeni ve medeni olmayan ikilemi yaratmaya çalıştığını göstermektedir. Ötekiler cami ve göç figürleriyle temsil edilirken, St. Stephen Katedrali ve Viyanalılara karşı olarak gösterilmekte ve yorumlanmaktadır. Bu kampanya partinin birçok belgesi ve materyali ile de metinlerarasılığa sahiptir. Viyanalı Kanı adlı rap şarkısı ve 'Mustafa Mizah Dergisi' olarak bilinen yayın bunun örnekleri arasındadır (FPÖ, 2010).

Yine de bu çeşitli araçlar, ek kitlelere hitap ederken göçmenlik ve "Viyana Kanı" gibi aynı konuları ele almaktadır. Çizgi romanın 550.000 tırarajı varken, rap şarkısı YouTube'da yaklaşık 200.000 kez izlenmiştir. Yukarıda belirtilen rap şarkısında göze çarpan pasajlar da bulunmaktadır. Daha da önemlisi, şarkı yalnızca partinin YouTube kanalında değil Viyana'nın en bilinen diskoteklerinden birinde sunulmuştur ve gençlerin seçimlerini hedeflemek için açık bir çaba göstererek belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Bu rap şarkısında İslam, minaret ve müezzinlerin yaygınlaştığı ve Viyana Kanı'nın öne çıkması gerektiği savunulmuştur.⁴ Burada adlandırma stratejileri FPÖ ve Strache için 'halk' ve 'bizim Viyana kanımız' olarak öne çıkarken 'İslamcılar ve İstanbul'da olanlara karşı gösterilmiştir (FPÖ, 2010). Burada vurgulanan nativist ideoloji 'Viyana Kanı' ile önplana çıkmakta ve popülist bir korku temelinde İslam karşıtı bir söylemsel strateji haline gelmektedir.

FPÖ'nün 2010 yılındaki bir mizah dergisinde Osmanlı'nın Viyana Fethi anlatılırken, oradaki görüntülerde Strache, tekrar çerçeveselendirilerek bir kahramana benzeltilmektedir ve sosyal demokrat belediye başkanı örneğinde olduğu gibi elit engellerini aşmaktadır. Burada bulunan bir resimde, Strache bir kılıç tutmaktadır ve erkek çocukla beraberdir. Burada Strache kılıcı erkek çocuğa

⁴ *Islamisten auf dem Vormarsch! Minarett samt Muezzin. Das wollen Rote installieren aber sonst kein Mensch in Wien! . . . Andre Länder, andre Sitten, gerne auch in Istanbul, Istanbul in Wien bingegen, findet nur der Häupl cool. . . . Zu viel Rot und zu viel Fremdes, beides tut hier niemand gut! Deshalb lautet die Parole: Mehr Mut für unser Wiener Blut.*

vermektedir. ‘Eğer Mustafa’ya vurursan bir sosis alacaksın’ Sonrasında çocuk Kara Mustafa’yı başarılı biçimde vurmakta ve bir Viyana sosisi kazanmaktadır. Ancak, “Mustafa” etiketi kullanarak, “Mustafa” stereotipik ve genel bir Türk adı olduğu için için “hesaplanmış belirsizlik” gibi paradigmatik bir durumu tanımlamak mümkündür. Bu nedenle, belirli bir Türk’e (Mustafa) odaklanması, geçmişin ve şimdiki zamanın bir karışımını mümkün kılar ve tüm Türklere yönelik şiddeti meşrulaştırır (FPÖ, 2010: 10–11). Genel olarak politik söylemlerinde ve özellikle de önceki seçim kampanyalarında, FPÖ, akademik araştırmaların yanı sıra, medyada geniş biçimde tartışılan belirli söylemsel kalıplar geliştirmiştir. Bu örnekte görüldüğü gibi kültürel argümanlarla nativist ideoloji güçlendirilerek yabancı ve İslam karşıtı popülist söylem güç kazanmaktadır.

Daha önceki seçim kampanyalarından örnekler, 2006’da “*Daham statt Islam*” (İslam yerine ev) ya da 2009 yılındaki ‘*Abendland in Christenband*’ (Hristiyan’ın ellerinde Batı) sloganlarını içermektedir. Bu tür sloganlar sosyal olarak kabul edilebilir ve yasal olarak izin verilen sınırları düzenli olarak test etse de, ana akım toplum tarafından tanımlanan ahlaki eşikler çoğunlukla ihlal edilmekle birlikte, bir sloganın konuşma özgürlüğünün yasal sınırlarını geçmesi nadirdir. Örneğin, FPÖ Milletvekili Susanne Winter, nefretin kışkırtılması (*Verhetzung*) ve dini öğretilerin aşağılaması suçundan yargılanmış ve mahkûm edilmiştir. FPÖ, İslam dininin kurucusuna ağır hakaretlerde bulunmuştur. Kesin olarak, “provokasyon stratejisi” olarak adlandırılan bu provokatif söylem türü, FPÖ ’nin genel halkı ve özellikle de siyasi rakiplerini bir ikilem içerisine yerleştirmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi “hesaplanmış belirsizlik stratejisi” ve “provokasyon stratejisi” FPÖ’lerin son söylemlerinin bazı tipik stratejileridir. İkisi de FPÖ’nün on yıllardır söylenen retorik repertuarının bir parçası olmuştur. Provokasyon stratejisi, medyayı haber yapmaya zorlayarak FPÖ’nün gündemine yönelik farkındalığı arttırmayı amaçlamaktadır.. Bu sayede FPÖ’nün gündemi hegemonik olmakta; diğer tüm taraflar ilgili provokasyona tepki göstermekte ve böylece kendi değerlerini ve çerçevelerini ihmal etmektedir. Hesaplanan belirsizlik stratejisi, karmaşık yöntemlerle provokasyon stratejisi ile bağlantılıdır.

Temel olarak, bu strateji, “vatan” için bir tehdit oluşturan dışardan insanlara karşı korunmaya odaklanmaktadır. Bu nativist ideolojinin İslam karşıtı söylemde nasıl çerçeve oluşturduğuna dair önemli bir kanıt sunmaktadır.

Seçim kampanyalarında göçmen karşıtı tutumların kullanılması, nüfusun “yabancı” endişesini uyandırmayı amaçlamaktadır. Son zamanlarda, esas olarak Müslüman göç, Avrupa ve Hristiyan değerleri ve ulusal kimliği için bir tehlike olarak görülmektedir. Sağcı popülist partilerin farklı bir İslam görüşü yoktur, fakat dini köktencilik ve terörizm ile eşitleme eğilimindedirler. Nitekim, göçmenlik ve entegrasyonun somut ve görünüşte olan sorunları abartılmıştır (Wodak 2013: 31).

‘Ejder katili olmalı ve bize demokratik bir biçimde bahşedilen ulusal kimliklerimizin çözülmesine karşı kesin bir direniş göstermeliyiz... Şimdi “tövbe pelerini” (Büßerkutte) [ve artık] yeni bir milletin temelini atma, Avrupa’nın özgür insanları için öz-bilinç geliştirme zamanıdır. Geçmiş on yılların sorumsuz göç politikaları ve özellikle Avrupa’nın İslamlaştırılması tehlikeli bir tehdittir [ve] yine 1683’te (Viyana Osmanlı

orduları tarafından kuşatıldığında) olduğu gibi Avrupa'yı kurtarmanın zamanı gelmiştir. Avrupa, Türkiye'nin "İslami Truva atı" olarak çıkışına odaklanmalıdır" (Strache, 2007).⁵

FPÖ'nün kendisini küçük, dışarıdan bir parti olma durumundan, yerleşik partilerin ana rakibine dönüştürmesi ve hatta onlardan biriyle koalisyon ortağı haline gelmesi göçmen ve İslam karşıtı söylemi sayesinde mümkün olmuştur. FPÖ'nün gelişimi irdelendiğinde, etno-milliyetçi yabancı düşmanlık tutumları olan diğer popülist radikal sağ partiler gibi — göçmen karşıtı söylemi vurgulanmaktadır. Avusturya'nın hiçbir partisi bunu daha önce çekirdek bir siyasi mesele olarak kullanmadığı için, FPÖ'de "monopolize" olduğu düşünülen İslam ve göçmen karşıtı söylem, politika önerilerini formüle etmek ve gerçek politikaları tasarlamak için bir temel teşkil etmektedir.

2002 Yılı "Entegrasyon Anlaşması" ve Eleştirel Söylem Analizi

Bu belge, 1999'dan sonra yeni ÖVP- FPÖ koalisyonu tarafından kabul edilen ilk göç yasası olduğu ve 9/11 saldırılarının akabinde olmasından dolayı seçilmiştir. Ayrıca, yasa haline gelen bu meclis tartışması, FPÖ'nün söyleminin etkisi altında potansiyel bir yabancı düşmanlığı veya ırkçı söylemin bulunması beklendiğinden analiz edilecektir. Bu tarihlerde İslamofobik söylem göç karşıtı söylemin içerisinde yer almıştır.

Entegrasyon Anlaşması, 1997'de çıkan Yabancılar Yasası'nın ve 1997 tarihli Sığınma Yasası'nın ve 1975'teki Yabancı Emek Yasası'nın ardından gelen bir belgedir. "Entegrasyon Anlaşması" bu belgelerin devamı olarak; 9 Temmuz 2002'deki Parlamento tartışmalarının bir sonucu olarak meydana gelmiştir ve aralarında metinlerarası bir bağlantı vardır. Dolayısıyla burada metinlerarasılık, birbirine bağlı bu metinler arasında - hepsi de diğerine atıfta bulunmaktadır - öncekiler ve takip edilecekler arasında bir bağlantı kurmaya hizmet etmektedir. Ne var ki bu bağlamda, bu metinlerarası bağlantının kurulmasına yardımcı olabilecek tek bir belgenin söylem analizi yapılacaktır.

Bu metinlerarası bağlantıya ek olarak, analiz edilecek metin farklı söylemlerin bir parçası olarak görülebilir. Metinler birbirine bağlanabilir, yalnızca tartıştıkları konularda değil, aynı zamanda farklı söylem türleriyle de ilişkilendirilebilirler. Bu nedenle, aşağıdaki parlamento tartışmasındaki "Entegrasyon Anlaşması" ile ilgili söylem, örneğin yabancıların suçluluk oranları, yabancı işsizlik vb. söylemlerle bağlantılı olabilir. Bu da karşılıklı etkileşim ilişkisinin bir örneğidir. Ayrıca, bu farklı söylemler (yabancıların suçluluk oranları, yabancı işsizlik) "Entegrasyon Anlaşması"ndan önce de gözlemlenmektedir veya sonra başka metinlere de dahil edilebilir (Wodak, 2001: 38). Dolayısıyla, İslam ve göç karşıtı söylemsel stratejiler yoluyla, FPÖ'nün Müslümanları ve göçmenleri sorunların kaynağı olarak gördüğü saptanmaktadır.

İlk olarak, yukarıda belirtilen FPÖ'nin söylemi analiz edilecektir. Ayrıca, söylem analizi, argümanı sonuca bağlayan spesifik argümanların ve yanlış olanların argümanlarının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Eleştirel Söylem Analizi, Söylem ve Ayrımcılık ve Dışlama Politikalarında (*Discourse*

⁵ "We must become the dragon-killer and present a decided resistance against the dissolution of our national identities [which are] democratically bestowed upon us... Now is the time to discard the "penitent's cloak" (Büßerkutte) [and to develop] a new national self-consciousness for the free people of Europe. The irresponsible immigration politics of past decades and in particular the islamising of Europe are a dangerous threat [and] [i]t is again the time to save Europe, as in 1683 [when Vienna was besieged by the Ottoman armies]. Europe was not lost then to Turkey, with its "Islamic-Trojan horse" [and now] [we must] initiat[e]...an exit from the EU ("Raus from this EU") movement."

and Discrimination and in Politics of Exclusion) eserinde Wodak tarafından geliştirilen ırkçılık ve ayrımcılığını analiz eden söylem analizi yöntemine dayanmaktadır. Aşağıdaki örnekte de önceki örneklerde de olduğu gibi, ‘Biz’in pozitif temsili ve ‘Onlar’ın olumsuz temsilini haklı kılan argümantasyon stratejileri ve topolar analiz edilecektir.

“Bu sayıları çok ciddiye alacağız, çünkü daha fazla göç veya yeni göçün Avusturya işgücü piyasası için bir tehdit oluşturmasını istemiyoruz ve bu yüzden kökünden başlamak zorundayız. Göçün kökü, Doğu’dan insanların göçü, bir yandan ücret düzeyinde, diğer yandan da iyi sıkı Avusturya sosyal sisteminde yatıyor. Bu nedenle göçmenlerin çoğunun Avusturya’yı hedef olarak göstermesinin nedeni de budur. Bu nedenle yeni önlemler almalıyız.” (Konuşmacı: Peter Westenthaler, S. 52)

Doğu’yu küçümsemeyi ve Avusturya ulusunu ve Avusturya devletini yüceltmeyi amaçlayan kolektif kimlik konusu açıkça anlaşılabilir. Burada ele alınan nativist ideoloji doğrulanmaktadır. “İrkçılık” konusu, göçmenleri Doğu’dan, yani Avrupalı olmayan yerlerden geldikleri yönünde ırksallaştırmak için de açıkça kullanılmıştır. Aynı zamanda refah devleti konusu, göçmenleri Avusturya’nın sosyal sistemin avantajlarından yararlanan olarak tanımlamak için kullanılmaktadır. Ek olarak, bu konuların tümü göçmen karşıtı bir eğilim ile kullanılmıştır. Araştırma sorularının yanıtlanmasında, öncelikle ima yollu stratejiler (*referential strategies*), yüklemeler (*predication strategies*) ve uslamlama stratejilerine odaklanılmıştır. Burada kullanılan ima yollu stratejiler asimilasyondur: “sosyal aktörler, çoğul olarak gerçekleşen gruplar olarak imada bulunma”, özellikle kollektifleştirme biçimi, sosyal aktörlere niceliklerini belirtmeden gruplar olarak atıfta bulunulurken kullanılır (Wodak, 2001: 53). Burada ‘biz’ kelimesinin kullanımı, tüm Avusturya ulusunu bir grup (*ingroup*) olarak tanımlamak amacıyla doğudaki insanları grup dışı olarak sınıflandırmıştır.

Ayrıca, yükleme stratejisinin sosyal grupları olumsuz göstermeye ya da takdir etmeye yarayan, olumlu ve olumsuz diğer temsillerde kullanılması da burada mevcuttur. Burada Avusturya sosyal sisteminin olumlu özelliğini kullanarak Avusturya ulus devletinin olumlu bir sunumunu dile getirmektedir.

Uslamlama stratejisi açısından incelendiğinde, tehdit topoları, göçmenleri Avusturya işgücü piyasasına tehdit olarak gösterme amacıyla kullanılmaktadır ve bu tehlike için göçün önlenmesi veya ortadan kaldırılması için belirli önlemlerin alınması gerekmektedir. Üstelik konuşmacı, aslında kimin göçmen olduğunu belirtmeyerek belirsiz bir dil kullanmaktadır ve onları “Doğu’dan insanlar” olarak sınıflandırarak popülist bir yaklaşım kullanmaktadır. *Topos of pro bono nōpis* (bizim avantajımıza) toposu *pro bono publico* (herkesin faydasına) ile ilişkilendirilir. Burada ‘biz’ Avusturya ulusudur, ‘onlar’ ise göçmenlerdir. Avusturya ulusunun göçü durdurarak Avusturya emek piyasasını koruması savunulmaktadır (Wodak, 2001: 53). Burada görülen Müslümanların, yabancıların ve göçmenlerin sorunlarının kaynağı olarak ele alınarak dışsallaştırılması ön plana çıkmaktadır.

Aşağıdaki örnekte istihdam sorunu konusu, göçmenler hakkında, özellikle de bunlar arasındaki yüksek işsizlik düzeyi hakkında olumsuz bir şekilde konuşurken göçmen karşıtı bir anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca, FPÖ kendini göçmenlik ve entegrasyon sorunlarını çözebilecek bir parti olarak gösterir. Siyasi rakiplere yönelme konusu, göçmen karşıtı yönelim ile uygulanmıştır. Göçmenleri suçlu olarak etiketleyerek göç karşıtı bir uslamlama stratejisi kullanılmaktadır:

“Bugün burada entegrasyon hakkında konuşmamız, burada yaşayan göçmenler için daha iyi entegrasyon önlemleri hakkında konuşmamız, SPÖ'nün saltanatının başarısızlığını gösteriyor. Siz, SPÖ, entegrasyonu ve entegrasyon yasalarını oluşturmayı hem işsiz göçmenlerin en çok olduğu Viyana'da ve federal düzeyde başaramadınız. Bu nedenle göçmenler arasında bu kadar yüksek bir işsizlik oranına sahibiz, bu nedenle göçmenler arasında nispeten yüksek bir suçluluk seviyesine sahibiz ve bu hükümetin bu şikayetleri önlemek, sahip olduğunuz şikayetleri ortadan kaldırmak için görev almasının nedeni budur. Bu bölgeyi de temizliyoruz bayanlar baylar! (Peter Westenthaler, 2002: 53)”

Aşağıdaki ifadede suçluluk toposu göçmenleri suçlu olarak göstermeye yaramaktadır. Burada *pars pro toto* safsatası kullanılmış ve çoğu göçmenin hem suçlu hem de işsiz olduğu önyargısı saptanmıştır. Burada yükleme stratejisi de suçlu ve işsiz göçmen tanımıdır.

“Göç politikamız Avusturya'nın bir göç ülkesi olduğu iddiasıyla karakterize edildi, bu göçmenlik ülkelerinde mevcut göçmenlik düzenlemeleri ve gereklilikleri öngörülmedi. Dediniz ki, isteyen herkes gelebilir. Fakat daha sonra insanlara olan şey, sizin için aşağı yukarı aynıydı. Bu nedenle, bugün Avusturya'da 20 yıl yaşamış olan ve hatta Almanca konuşamayan, dolayısıyla sosyal hayata katılmayan ve dolayısıyla bütünleşmemiş işsiz ve suç işleyen birçok yabancı var ” (Konuşmacı: Dr. Helene Partik-Pablé, 2002: 70).

Çok açıkça görüldüğü gibi göç karşıtı söylemsel strateji yoluyla, yabancılar ve göçmenler sorunların kaynağı olarak görülmektedir.

Aşağıdaki örnekte ise, AIDS bulaşmış göçmenlerin ırksallaştırıldığı ve Avusturya halkının sağlığı için potansiyel bir tehdit oluşturdukları gerekçesiyle damgalandığı örnek gösterilmektedir. Burada da dile getirilen nativist ideoloji söylemleri çerçevelemektedir. AIDS ile enfekte olmuş göçmenlerin Avusturya'ya oturma izni verilmesi dışında bırakılması önerisi ırkçı tutumları ortaya koymaktadır. AIDS ile enfekte olmuş göçmenlerin ilk kez ikamet statüsü elde etmekten, yani Avusturya'da göçmen statüsü elde etmekten muaf tutulması gerekçesini vurgulamaktadır.

“AIDS bulaşmış göçmenlere Temmuz 2000'den itibaren Yeni Zelanda'da oturma izni verilmeyecek. üst düzey bakanlar, ülkede iki yıldan daha uzun süre kalmak isteyen göçmenler ve mülteciler için zorunlu bir AIDS testi konusunda anlaşılabilir. Bayanlar ve Baylar! Avusturya'da ilk kez ikamet statüsü verilmesi için sağlık sertifikası ne damgalama ne de tacizdir, ancak Avusturya halk sağlığı için tehlikelerden kaçınmak için kesinlikle gerekli bir önlemdir (Konuşmacı: Hermann Reindl, 2002: s.89).”

Burada tehdit toposu AIDS'li kişilerin ülkede göçmen olarak kabul edildikleri takdirde bir tehdit oluşturacağını vurgulamaktadır. Göç politikasında bu yöde kısıtlama Avusturya'nın kamu sağlığına herhangi bir tehlikeyi önleyecektir. Örnek toposu, diğer ülkelerin göçme politikalarına kendi göç politikalarını meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Diğer ülkeler kabul ettiyse, o zaman Avusturya'nın da kabul etmesi gerektiğine yönelik bir usullama stratejisidir.

Sonuç ve Tartışma

FPÖ'nün olumlu yükleme stratejisi Avusturya ulusunu yüceltmek olarak gözlemlenmektedir. Olumsuz yükleme stratejisi ise Avusturya'da göçmenleri ve Müslümanları hedef almaktadır. Bu çerçevede, FPÖ'nün seçkinleri tarafından üretilen metinlerin söylemlerinin diğer söylemler üzerindeki potansiyel hegemonik etkileri de göz önüne alındığında, FPÖ'nün benzersiz söyleminin Avusturya parti sisteminde ve tüm siyasi kurumda “tekelleşmiş” olduğu görülmektedir. Bu durumda, göç konusundaki bir söylem yalnızca meclis tartışmalarıyla değil, aynı zamanda parti programlarıyla, milletvekillerinin konuşmalarıyla da ilişkilendirilebilir. Sonuç olarak, söylemler, farklı konuların çeşitliliğini test ederek

içerikleriyle ilgili toposların ortaya çıkacağı, parlamenter tartışmaların ve kendi özel bağlamlarının analizi bağlamında bir araç olarak hizmet etmektedir. Daha sonra, toposların ve uslamlama/ima yollu/yükleme stratejilerinin kullanımı, karar alma düzeyinde ve kurumun şekillendirilmesinde bir etki yaratabilmektedir. Bu söylem, dolaylı ve doğrudan olarak Avusturya siyasetinde etkili olmuştur. Doğrudan etkisi yeni yasaların yürürlüğe girmesiyle ve dolaylı olarak da parlamento tartışmaları, parti programlarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle FPÖ'nün söylemleri kullanarak basitçe siyaset değiştirme yeteneğine sahiptir.

Bu çalışmada söylemsel stratejilere odaklanıldığında, İslam'ın Avusturya'daki görünür varlığının, Avusturya ve Batı medeniyetine bir tehdit oluşturduğu iddia edilmekte; yabancıların, göçmenlerin ve özellikle de Müslümanlar'ın geriye dönük ve genel olarak Avusturya/Batı normatif değerleri ile çeliştiği öne sürülmekte ve dolayısıyla Avusturya/Batı toplumlarına entegre olamadıkları savunulmaktadır. FPÖ; İslam, göç ve yabancı karşıtı söylemsel stratejiler yoluyla, popülist radikal sağ partiler yabancı düşmanlıklarını ve ayrımcı konumlarını dışsallaştırmakta ve Müslümanları sorunların kaynağı olarak ele almaktadır. Birçok sosyal bilimci, yaygın bir popüler yabancı düşmanlığının varlığını, popülist radikal sağ partilerinin ortaya çıkmasının tek nedeni olmamakla birlikte, en önemli nedenleri arasında olduğunu öne sürmektedir. Avusturya'da da İslam karşıtı anlatının normalleşmesi de göze çarpmaktadır. İslam karşıtı söylemlerin çok sayıda düzlemde gerçekleştiği görülmektedir. FPÖ'nün İslam karşıtı anlatısı, kendi içsel yabancı düşmanlıklarını dışsallaştırmasını ve sonrasında da Müslümanları Avusturya'daki sorunların ve hoşgörüsüzlüğün kaynağı olarak inşa etmelerini sağlamıştır. Böylece bu partiler kendilerini Avrupa toplumunun ve kültürel mirasın savunucuları olarak konumlandırmaktadır. Avusturya'daki İslam varlığının ortaya çıkardığı iddia edilen tehdide karşı Avusturya kültürünün savunulmasında bir birleşme savunulmaktadır.

Bu eğilim, 9/11'den bu yana rahatsız edici bir ivme kazanmış ve ardından dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan terörist saldırılarından sonra ivme kazanmıştır. Bununla birlikte, bu varoluşsal düşmanlığın temelinde İslamın ve Müslüman toplulukların ötekileştirilmesi yer almaktadır. Bu olgu, FPÖ örneğinde de Viyana'nın Fethi örneğinde de görüldüğü gibi tarihsel olarak kök salmıştır. Avrupalı olmayan göçmen toplulukları hakkındaki nativist kaygılar yoğunlaştırırken, popülizm güçlenmiş ve 1990'lı yıl boyunca önem kazanmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle, o zamanlar Avusturya'da İslam'a düşmanlık, daha baskın olan göçmen karşıtı söylemlerin önemli bir parçasını oluşturmuştur. İslam karşıtlığı geniş çaplı ötekileştirmenin en önemli parçası haline gelmiştir.

Literatür, sosyal medya ve siyasi kaynakların gözden geçirilmesi yoluyla, bu çalışma, FPÖ'nün göç, İslam ve yabancı karşıtlığını içeren söylemlerin birkaç tartışmaya dayandığını ortaya koymaktadır. Örnek vermek gerekirse, FPÖ'nün İslam karşıtı söylemi, Müslümanların Avrupa'yı İslamlaştırmak istediğini öne sürerek kaygıları ve korkuları harekete geçirmeye çabalamaktadır. Bu minvalde, nativizm ve popülizm temelinde işleyen bu göç, İslam ve yabancı karşıtlığının FPÖ'nün söylemsel stratejilerinin merkezinde olduğu savunulmaktadır. Ayrıca, FPÖ'nün İslam karşıtı söylemi, Müslümanları demografik bir tehdit olarak konumlandırmaktadır. Bu algılanan tehdit, Müslümanların Avrupa'yı ele geçirmesi için bir araç olarak görülmektedir. Müslümanlar aynı zamanda ekonomik bir tehdit olarak sunulmakta ve yerli nüfusun finansal kaynaklarına bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

İslam, göç ve yabancı karşıtı söylemsel stratejiler yoluyla, FPÖ yabancı düşmanlığını ve ayrımcı konumlarını dışsallaştırmakta ve Müslümanları sorunların kaynağı olarak ele almaktadır. Böylece, Müslüman karşıtı tutumlarını, Avrupa'daki Müslümanlar tarafından algılanan tehdide karşı gerekli bir yanıt olarak sunmakta ve kendilerini Avrupa toplumunun ve kültürünün savunucuları olarak görmektedirler.

Bunun yanında FPÖ'nün ayırt edici özelliklerinden en önemlisi siyasi söylemlerini büyük ölçüde göçmen karşıtlığı üzerine kurgulamalarıdır. Bu bağlamda, 9/11 olayları, göçmen karşıtı söylemin güçlenmesinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda göçmen karşıtlığı, İslam ve sembollerine olan karşıtlıkla beraber ifade edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, FPÖ, göçün yoğunlaşmasıyla işsizliğin ve suç oranlarının arttığı iddiasında bulunarak, toplumun bir kesimini etkilemeyi başarmıştır.

Göç karşıtlığı, İslam ve sembollerine olan karşıtlık ve yabancı karşıtlığının FPÖ'nün açıklamada ön planda yer aldığı iddia etmek mümkündür. FPÖ, göçmenlere, Müslümanlara ve yabancılara karşı toplumda var olan kaygı ve korkuları yaygınlaştırmakta ve bir ötekileştirme politikası izlemektedir. FPÖ söylemleri arasında, göçmenlerin suç oranlarını yükselttiği, refah devletinin suiistimali, yerli halkın iş olanaklarını azalttıkları, eğitim ve sağlık standartlarını düşürdükleri ve kadınlara baskı uyguladıkları tezleri mevcuttur. Özellikle refah şovenizmi, popülist radikal sağ partilerin göçmen karşıtı söylemlerinde ön planda yer almaktadır. Refah şovenizmi, bu çerçevede, zengin ve sanayileşmiş ülkelerin bu zenginliklerini göçmenlerle paylaşmayı reddetmesi olarak yorumlanabilir. Özellikle refah devleti uygulamalarının suiistimali konusu söylemlerde geniş yer kaplamaktadır. Dahası, göçmenlerin iş piyasasında ücretlerin düşmesine neden oldukları tezi işlenmektedir. FPÖ, yerli halkın refah devletine ve iş kaynaklarına erişimde öncelikli olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kısaca, FPÖ'nün kültürel farklılık nosyonuna dayanan kapsamlı bir alternatif ideoloji geliştirdiği savunulmaktadır. Bu ideolojinin temel unsurları arasında istikrarlı bir İslamofobi, ve göç ve yabancı karşıtlığı bulunmaktadır. Bu süreçte popülist radikal sağ, kendisini temel olarak tehdit içeren bu unsurlara karşı Avrupa kimliği anlayışını savunan bir direniş hareketi olarak konumlandırmaya ve ilerletmeye çalışmaktadır.

Yaygın bir popüler yabancı düşmanlığının varlığının, popülist sağ partilerinin ortaya çıkmasının tek nedeni olmamakla birlikte, en önemli nedenleri arasında olduğunu öne sürülebilir. Bununla birlikte, çok az kişi bu ilişkinin karşılıklı doğasına çok dikkat etmiştir. Bu bağlamda, FPÖ gibi bir partinin ortaya çıkmasının bir toplumda yabancı, göç, İslam karşıtlığının güçlenmesinin bir sonucu olabileceğine de dikkat çekmiştir. Bu tür 'yeni' veya kültürel 'ırkçılık', yabancı düşmanlığı kavramına, yani farklı ya da 'garip' olan bireylerden duyulan korkuya yakın durmaktadır.

Odaklanılan türler arasında, bir yandan, reklam panoları gibi geleneksel siyasi iletişim medyası, diğer yandan ise çizgi roman veya rap şarkıları gibi 'yeni' melez türler incelenmektedir (sıklıkla YouTube'da videolar olarak da yayınlanmaktadır). FPÖ, söylemlerin yeniden çerçevelendirerek farklı medya yoluyla mesajlarını farklı kamu alanlarına ve Avusturya seçmenlerine yaymaktadır. Özellikle, FPÖ'nün 2010 yılındaki Viyana'daki seçim kampanyası incelendiğinde yeni bir siyasi iletişim alanı

yarattığı görülmektedir. Eleştirel söylem analizi perspektifine dayanarak, FPÖ stratejilerini ve söylemlerini aşırı sağın medyayı araçsallaştırarak eksik siyasi katılıma karşı özellikle de gençleri hareketlendirmenin bir yolu olarak kullanmaktadır.

Özetle, FPÖ'nün göçmen karşıtı tutumlarının yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı ile bağlantılı olduğu ve ulusal ve kültürel kimliğin bir savunusu olarak araçsallaştırıldığı savunulmaktadır (Rydgren, 2007: 251). Dolayısıyla, analizde görüleceği üzere FPÖ bağlamında göç, İslam ve yabancı karşıtlığı göçmenlerin gruptaki üyeler tarafından bir tehdit olarak algılanmasıyla açıklanmaktadır. Bu çarpıcı süreklilik ve Avusturya'da İslam karşıtlığı söylemi, Osmanlı'nın Viyana kuşatması topos'unda da olduğu eski düşman stereotipinin yeni bir versiyonunu sunmuştur.

Tüm bu siyasi iletişim araçları FPÖ'nün siyasi iletişiminin biz ve onlar arasında bir bölünme yaratarak, medeni ve medeni olmayan ikilemi yaratmaya çabaladığını göstermektedir. Ötekiler cami ve göç figürleriyle temsil edilirken, St. Stephen Katedrali ve Viyanalılara karşı olarak gösterilmekte ve yorumlanmaktadır.

Kaynakça

Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Farnham: Ashgate.

Ionescu, G., & Gellner, E. (1970). *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. New York: Macmillan Press.

Anadolu Ajansı (2017). “Avusturya'da tartışmalı yabancılar yasası yürürlükte”, *Anadolu Ajansı*, 1 Kasım, 2017, <http://aa.com.tr/tr/dunya/avusturya-da-tartismali-yabancilar-yasasi-yururlukte/953730> [10.05.2019]

Art, D. (2011). *Inside the radical right: The development of anti-immigrant parties in Western Europe*. Cambridge University Press.

Bunzl, M., (2005), “Between anti-Semitism and Islamophobia: Some Thoughts on the New Europe”, *American Ethnologist*, Vol. 32, No.4, ss.499-508.

Canovan, M. (1999). “Trust the people! Populism and the two faces of democracy”. *Political Studies*, 47(1), 2–16.

Cutts, D.C., Ford, R. ve Goodwin, M.J. (2011). Anti-Immigrant, Politically Disaffected or Still Racist After All? Examining the Attitudinal Drivers of Extreme Right Support in Britain in the 2009 European Elections. *European Journal of Political Research*, 50 (3), 418-440.

Deutsche Welle (2016). Avusturya eleştirilerin odağında. Deutsche Welle, 28 Nisan 2016. <http://www.dw.com/tr/avusturya-ele%C5%9Ftirilerin-oda%C4%9F%C4%B1nda/a-19223204>. [01.04.2020]

Deiwiks, C. (2009). Populism. Living Reviews in Democracy, <http://www.livingreviews.org/lrd-2009>

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge, UK: Polity Press.

FPÖ (2010) Sagen aus Wien. <http://www.hcstrache.at/home/?id=80> [11.05.2020]

FPÖ (2011). Party Programme of the Freedom Party of Austria (FPÖ), (2011), www.FPÖe.at [16.04.2019]

FPÖ Kampanya Poster (2012): “Duel over Vienna. You have the Choice’ (Duellum Wien”. Sie haben die Wahl), 2005 Kaynak: http://www.hcstrache.at/downloads/folder_duellumVienna.pdf [15.01.2019]

FPÖ Kampanya Poster (2009): “Out with Mosques and Minarets’ (Aus für Moscheen und Minarette)”, 2009. http://www.hcstrache.at/downloads/wir_wiener_nov2009_low.pdf (22.04. 2019).

Gingrich, A., (1998). “Frontier Myths of Orientalism: The Muslim World in Public and Popular Cultures of Central Europe”. In: B. Bojan and B. Borut (eds.) Mediterranean Ethnological Summer School 2, *Institute for Multicultural Studies*, Ljubljana, ss. 99-127.

Günay, C., & Witjes, N. (2017), *Border politics : defining spaces of governance and forms of transgressions*, Basel: Springer International Publishing.

Hafez, F. (2017), “Austria’s New Programme for Government. En Route to a Restrictive Policy on Islam?”, *Qantara*, 21.12.2017. <https://en.qantara.de/content/austrias-new-programmefor-government-en-route-to-a-restrictive-policy-on-islam> [01.05.2019]

Hafez F. ve Bayraklı E. (2017). “Islamophobia in Finland: National Report 2016” in: Enes Bayraklı & Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2016*, Istanbul, SETA, 2017.

Hafez, F. (2016). Islamophobia in Austria. In *European Islamophobia Report 2015*, ed. Enel Bayraklı and Farid Hafez, 21–47. Ankara: SETA.

Halhalli, B. (2021). Fransa Ulusal Birleşme Partisi ve Göçmen Karşıtlığı. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS), 10(1), 170-190

Halhalli, B. (2020). Avurpa’daki Aşırı Sağ Partilerin İdeolojik Yapısı . Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (20), 450-471. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/duibfd/issue/57937/803712>

Hawkins, K. A. (2009). “Is Chávez populist? Measuring populist discourse in comparative perspective”. *Comparative Political Studies*, 42(8), 1040–1067.

HcStrache.at (2019). Strache İnternet Sayfası <http://www.hcstrache.at/home/?id=48> (16.03.2019]

Howanietz, M. (2013): *Für ein freies Österreich. Souveränität als Zukunftsmodell*. Vienna: Freiheitlicher Parlamentsklub.

Howard, M. M., (2001). “Can Populism be Suppressed in a Democracy?”, *East European Politics and Societies*, Vol.14, No.2, ss.18-32.

Ichner, B. (2017), Spitzenkandidaten beziehen Stellung zum Islam, *Kurier*, 02.10.2017. <https://kurier.at/chronik/wien/spitzenkandidaten-beziehen-stellung-zum-islam/289.067.501> [04.04.2019]

Krzyzanowski, M. (2012). “From anti-immigration and nationalist revisionism ton Islamophobia: Continuities and shifts in recent discourses and patterns of political communication of the Freedom Party of Austria (FPÖ)”. In R. Wodak, M. KhosraviNik and B. Mral (der.). 135–148.

Lubbers, M. Gijsberts, M. Ve Scheepers , P. (2002). Extreme Right-Wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41 (3), 345-378.

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mudde, C., & Katwasser, R. (2017). *Populism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Partik-Pable, Helene (2002), Integration Agreement http://www.parlament.gv.at/PG/DE/XXIV/NRSITZ/NRSITZ_00031/fname_170529.pdf#search=%22juli%202002%22 [20.03.2019]

Reisigl, M., & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Anti-Semitism*. London: Routledge.

Reisigl, M. & Wodak, R. (2009). The Discourse- Historical Approach (DHA). Ruth Wodak, Michael Meyer (Ed.). *Methods for Critical Discourse Analysis* (2. Revised Edition). London: Sage.

Reindl, H. (2002), Integration Agreement

http://www.parlament.gv.at/PG/DE/XXIV/NRSITZ/NRSITZ_00031/fname_170529.pdf#search=%229.%20Juli%202002%22 [21.02.2019]

Rydgren, J. (2005), “Is extreme right-wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family”, *European Journal of Political Research*, 44: 413–437.

Rydgren, J. (2007). The Sociology of Radical Right, *The Annual Review of Sociology*, 33: 241-62.

Spektorowski, A. (2003). “The New Right: Ethno-Regionalism, Ethno-Pluralism and the Emergence of a Neo-Fascist ‘Third Way.’ *Journal of Political Ideologies*, 8 no. 1: 111–130.

Stenprot (2014): Stenographic record of the 44th session of the National Council of the Republic of Austria. XXV. legislative period. 22. Ekim, 16-19.

Stenprot (2015a): Stenographic record of the 75th session of the National Council of the Republic of Austria. XXV. legislative period 21. Mayıs, 138–144.

Stenprot (2015b): Stenographic record of the 104th session of the National Council of the Republic of Austria. XXV. legislative period, 24. Kasım, 35-38.

Stenprot (2015c): Stenographical Protocol of the 89th Session of the National Council of the Republic of Austria. XXV. Legislative period, 1 September, 65-70.

Stenprot (2016b): Stenographic record of the 132nd session of the National Council of the Republic of Austria. XXV. Legislative period, 15 June, 31-34.

Strache (2017), FPÖ-Bundesparteitag: Strache: “Nein, Islam ist kein Teil Österreichs”“, Kronen Zeitung, 04.03.2017,; <http://www.krone.at/oesterreich/strache-nein-islam-ist-kein-teiloesterreichs-fpoe-bundesparteitag-story-557250> [29.04.2019]

Strache (2007). Europa-Kongress on 6 October 2007. see “Kongreß der Republikaner”, <http://www.rep.de/content.aspx?ArticleID=7fc08d65-7502-42d9-94c4-4ce5f90a25b8> [11.04.2019]

Strasser, S., (2008), “Europe’s Other: Nationalism, Transnationals and Contested Images of Turkey in Austria”, *European Societies*, Vol.10, No.2, ss.177-195.

Swyngedouw, M., & Ivaldi, G. (2001). “The extreme right utopia in Belgium and France: The ideology of the Flemish Vlaams Blok and the French Front National”. *West European Politics*, 24(3), 1–22.

Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Taras, R. (2012). *Xenophobia and Islamophobia in Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Westenthaler (2002), Integration Agreement, http://www.parlament.gv.at/PG/DE/XXIV/NRSITZ/NRSITZ_00031/fname_170529.pdf#search=%22Juli%202002%22 [11.04.2019]

Weyland, K. (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics, *Comparative Politics*, 34 (1), 1-22.

Wilson, R. ve Hainsworth, P. (2012). *Far-Right Parties and Discourse in Europe: A Challenge for Our Times*. Brussels: European Network Against Racism.

Wodak, R. (2001). *Discourse and discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Routledge, London, UK.

Wodak, R. (2013). ‘Anything Goes!’ - Haiderization of Europe. In R. Wodak, M. KhosraviNik, & B. Mral(Eds.), *Right-wing Populism in Europe: Politics and Discourse*. London: Bloomsbury.

Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*, Londra: Sage Publication.

Zimmermann, M. (2017), “Faßmann im SN-Interview: Integration ohne Kopftuch”, *Salzburger Nachrichten*, 05.01.2017. 29 Aralık 2017 <http://www.salzburg.com/nachrichten/oesterreich/politik/sn/artikel/fassmann-im-sn-interview-integration-ohne-kopftuch-228832/>. [09.04.2019]

Zúquete, J. (2008) The European extreme-right and Islam: New directions?, *Journal of Political Ideologies*, 13:3, 321-344, DOI: 10.1080/13569310802377019

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 09-07-2021 – Kabul/ACCEPTED: 14-10-2021

Karacakılavuz Dokumalarının Coğrafi İşaret ve Kültürel Miras Bağlamında Değerlendirilmesi ve Belgeleme Çalışması

Evaluation and Documentation of Karacakılavuz Weavings in the Context of Geographical Indication and Cultural Heritage

Ayşem YANAR¹ | Kardelen ARİN²

Abstract

Karacakılavuz is one of the important weaving centers of Tekirdağ. The first settlement in the region was made by Turks living in some villages of Bulgaria through immigration. The people who settled in Karacakılavuz dealt with agriculture and animal husbandry; in addition to agriculture and animal husbandry, they continued traditional weaving production in order to meet their daily needs and at the same time to provide additional income for products such as sacks, cradles, saddlebags and rugs. Local weavings are woven on looms made of oak and hornbeam trees. Karacakılavuz weavings are the

Öz

Karacakılavuz, Tekirdağ'ın önemli dokuma merkezlerinden biridir. Yöreye ilk yerleşim Bulgaristan'ın bazı köylerinde bulunan Türkler tarafından göç yoluyla gerçekleşmiştir. Karacakılavuz'a yerleşen halk, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak geçimlerini sağlamış, tarım ve hayvancılığın yanı sıra gündelik ihtiyaçlarını karşılamak ve aynı zamanda çuval, beşik, heybe, yaygı gibi ürünleri ek gelir sağlamak amacıyla geleneksel dokuma üretimini sürdürmüşlerdir. Yöreye özgü dokumalar meşe ve gürgen ağaçlarından yapılan dört çerçeveli tezgahlarda dokunmaktadır. Nazarlık, seccade,

¹Yanar, Ayşem, Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, ayanar@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6240-6290.

²Arin, Kardelen, Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Mezunu, Konservatör, krdlnarin@gmail.com. Orcid: 0000-0002-7969-3385.

second product of the region to receive geographical indications. Geographical indicated products are unique because they are traditional and gain their recognition with local and historical values. The protection of these products in legal and effective way contributes to the local economy. In addition, it can be ensured that the authenticity of the products is maintained by helping to protect the cultural heritage through effective conservation. In this study, some physical properties and pattern features of the weavings produced in the Karacakılavuz region are determined by documentation and examples of their display methods are determined. In addition, the significance of Karacakılavuz weavings is evaluated as a geographically indicated material through cultural heritage values.

Keywords: Cultural Heritage, Conservation, Geographical Indication, Textile, Karacakılavuz Weavings

minder yüzü, heybe, çanta, giyim gibi kullanım alanı bulunan Karacakılavuz dimi dokumaları, yatay, dikey, serpmeye, merkezi ve mihraplı olmak üzere beş farklı kompozisyonu bulunmaktadır. Karacakılavuz dokumaları bölgenin coğrafi işaret alanı ikinci ürünüdür. Coğrafi işaretli ürünler geleneksel olmaları, tanınırlıklarını yerel ve tarihsel değerlerle kazanmaları nedeniyle özgün ürünlerdir. Bu ürünlerin yasal ve etkin yollarla korunması yöre ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte etkin bir korumayla kültürel mirasın korunmasına yardımcı olarak ürünlerin özgünlüklerinin sürdürülmesi sağlanabilmektedir.

Bu çalışmada Karacakılavuz yöresinde üretilen dokumanın yapım tekniği ile dokunan dokumaların bazı fiziksel özellikleri, motif ve desen özellikleri belgeleme yoluyla tespit edilerek sergilenme yöntemlerine yönelik örnekler verilmiştir. Ayrıca Karacakılavuz dokumalarının coğrafi işaretli kültürel miras ögesi olarak önemi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kültürel Miras, Koruma, Coğrafi İşaret, Tekstil, Karacakılavuz Dokumaları

Giriş

İnsanlar Neolitik dönemde yerleşik hayata geçtikten sonra giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak ve çevresine uyum sağlamak amacıyla, etrafında bulunan hammaddelerden yararlanarak çeşitli ürünler üretmişlerdir. Yaşanan bu gelişim günümüze kadar ulaşabilen ve tarihin izlerini taşıyan bu ürünlerin etnografik ürün olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Etnografik ürünler geleneksel bilgi ve geleneksel yapım tekniğini içermesinden dolayı önemli kültürel miras öğeleridir.

Geleneksel el sanatları, gelenek ve göreneklerin estetik değerlerini yansıtan, kimlik ve aidiyet duygusu gibi özellikleri barındıran kültürel bellek unsurlarıdır (Arnoğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015:112).

Dolayısıyla etnografik ürünler arasında dokumaların yeri önemlidir. Dokuma, bitkisel veya hayvansal lifler kullanılarak elde edilen, bir yüzeye sahip olan bez veya kumaşlara verilen isimdir. Dokumalar ilk başta soğuktan korunmak, örtünmek gibi birincil ihtiyaçları giderme amacıyla kullanılan, zaman içerisinde bu amacının yanı sıra estetik kaygıların ortaya çıkmasıyla beraber yaşanan çevreyi güzelleştirmek adına da kullanılmaya başlanmıştır (Taş, 2012:5).

Türkiye 1970'ten bu yana kültürel miras yönetimi konusundaki uluslararası gelişmeleri izlemektedir. Türkiye'de 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı kanun hükmünde kararname³ kapsamında Coğrafi İşaret (Cİ) uygulaması ile yerel ürünlere olan farkındalık sağlanmıştır. Son yıllarda kültürel miras yönetimi tanımlama, açıklama-yorum, muhafaza, koruma ve tanıtmayı ifade etmektedir. Bu noktada halkı kültürel miras konusunda bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır (Messenger ve Smith, 2010:45). Anadolu, binlerce yıldır doğal kaynaklarını, kültürel zenginliğiyle harmanlamaktadır. Bu özgün ürünler ancak güçlü bir tescil sistemi ile korunarak geleceğe taşınabilir. Coğrafi işaretlerin tescil edilmesinin temel nedenleri, Cİ'ye konu olan ürünün bilinen özellikteki üretiminin devamını sağlayarak kendine özgü niteliklerinin korunması, bu işaretlerin ürünün öz adı olarak algılanmaya başlanarak jenerik hale dönüşmesinin engellenmesi ve Cİ'ye konu olan yörede ya da bilinen özellikte üretim yapanların tescilden öncelikli olarak yararlanmasının sağlanmasıdır (Doğan, 2015:70). Bir ürüne ve ürünün ait olduğu yere katma değer kazandıran ve kökenini korumada başarılı bir yöntem olarak dünyada kabul gören coğrafi işaret kavramı gün geçtikçe bilinirliği artan bir uygulamadır (Suna ve Uçuk, 2018:100). Mart ayı 2020 yılı verilerine göre coğrafi işaret tescili alan ürün sayısı 688 olup başvurusu yapılan ürün sayısı 727'dir⁴. Aynı zamanda başvurusu yapılan ürünler de tescillendiği için Cİ'li ürün sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu ürünlerin %5,1'i (35) halı ve kilim, %4,7'si (32) dokuma, %5,5'i (38) halı, kilim ve dokuma dışında kalan el sanatı ürünlerinden oluşmaktadır. Sonuç olarak Cİ tescili alan 688 ürünün yaklaşık %15'i el sanatı ürünüdür. El sanatı ürünleri dışında el sanatlarının yapımında kullanılan Lüle taşı, Oltu taşı, Ankara Agat taşı, Afyon mermeri hammadde boyutunda tescil alan önemli hammaddelerdir.

Cİ'ler el sanatları ürünlerinin korunmasına ve belli bir standartta üretilmesine, diğer bölgelerde üretilen ürünlerle karışmasının önlenmesine, yurt içinde ve yurt dışında ürünlerin tanınmasına olanak sağlamaktadır. Geleneksel ürünleri korumak ve kullanım haklarını belgelemek için Cİ tescili önemlidir. Cİ, 'coğrafi bölgesel alanı' ve 'ürünün ticari bir üne kavuşmasını' ifade etmektedir. Cİ yerel toplulukların katma değeri yüksek ürünlerini değerlendirme, sahteciliğe karşı koruma sağlama, tipik ürünlerin pazarlamasını iyileştirme, yerelde üretime bağlı istihdamı artırma, ekolojik turizmin gelişmesini destekleme, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlama bağlamlarında ekonomiyi desteklemektedir (Yanar ve Karadeniz, 2020:271). Cİ'lerin el sanatları açısından önemli üç işlevi bulunmaktadır: geleneksel bilgileri ve kültürel değerleri korumak, yerel üretimi ve kırsal kalkınmayı desteklemek ve turizme katkı sağlamak. El sanatı ürünlerinin Cİ tescili alması, ürün kalitesinin ve yöresel özelliklerinin devamlılığını sağlamaktadır. Yörede üretilen aynı veya benzer el sanatı ürünlerinin coğrafi konum, hammadde ve farklı ustalar tarafından üretilmesi gibi nedenlerle

³ 555 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.555.pdf>

⁴ Tescil ve başvuru sayıları <https://www.ci.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication>

standardizasyonu zordur. Ancak Cİ yoluyla belgelenen ürünleri belirli bir standarda getirmek ve bu standardı sürdürmek mümkün olabilir (Yanar, 2012:27). Geleneksel bilgi, sanatsal ve bilimsel çalışmaları, uygulamaları, tasarım ve işaretleri, adları ve sembolleri kapsamaktadır. Coğrafi işaret, geleneksel bilginin yozlaşmasını engellemek adına da kullanılan önemli bir koruma uygulamasıdır (Singhal, 2008:733). Buna rağmen Cİ tescilli ürünlerin aşırı ticarileşme, tek tipleşme, turistikleşme, yerel değerlerden uzaklaşma, sadece nostalji nesnesine dönüşme, kültürel erozyona uğrama gibi risklerle karşı karşıya olduğu da bilinmektedir (Yanar ve Karadeniz, 2020:272). Coğrafi işaretleme sayesinde yerel ürünlerin itibar ve kalitelerini buldukları coğrafyanın kendine has doğal koşulları ve beşerî faktörlere ilişkin, bilgi, beceri, deneyim ve geleneklerinden sağladığı kayıt altına alınmaktadır. Böylece yerel ürünlerin farklılaştırılması, küresel anlamda bilinirliğinin ve itibarının artması ve sonuçta kendine has nitelikleri ile yüksek fiyatlarla farklı piyasalar tarafından talep edilir hale gelmesi sağlanabilmektedir (Özsoy, 2015:41).

Günümüzde özellikle kültürel ve geleneksel değerler, yerel değerlerinin farkında olan yöreler tarafından öne çıkarılmaktadır. Geçmiş yıllarda ülkelerin ulusal tanıtım çalışmalarını yaparken tanıtımlarında manzara, sanat eseri, anıt, sahil ve plaj gibi farklılık oluşturmeyen malzemeler kullandıkları görülürken bugün bu anlayışın yerine bölge ve şehir pazarlamasına geçilerek tanıtımlarda yerel ve kültürel değerler kullanıldığı görülmektedir (Polat, 2017:25).

Türkiye’de geleneksel ürünler Türk Patent Enstitüsü tarafından koruma altına alınarak tescillenmektedir. Karacakılavuz dimi dokumaları bölgenin “Malkara Eski Kaşar Peyniri”nden sonra coğrafi işaret tescili alan ikinci ürünüdür. Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından Karacakılavuz dokumalarının coğrafi işaret başvurusu 27.06.2018 tarihinde yapılmıştır. Dokuma 467 nolu tescil numarası alarak 30.10.2019 tarihinde tescillenmiştir.⁵

Bu çalışmanın amacı, coğrafi işaret tescili alan Karacakılavuz dokumalarının renk, hammadde, kompozisyon ve boyut gibi bazı özellikleri irdelenerek belgeleme çalışmaları yürütmek; incelenen dokumalarda görülen bozulma türlerini tespit etmek ve ayrıca yörenin tek etnografya müzesi olan Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’nde bulunan Karacakılavuz dokumaları sergileme açısından incelemektir.

Konu ile ilgili yazılı kaynaklar taranarak Tekirdağ İl Kültür Turizm Müdürlüğü ve Karacakılavuz Küçük Sanat Kooperatifi ziyaret edilmiştir. Bozulmaların tespitinde gözleme dayalı olarak şimdiye kadar yapılmış çalışmalar esas alındı.

1. KARACAKILAVUZ DOKUMALARI

Doğüstü olayların ve kahramanların abartılarak ve çeşitli süslemelerle anlatıldığı efsaneler insanların ilgisini her dönem çekmiştir. Birçok yörenin kendine özgü bir hikayesi bulunmaktadır. Bu hikayeler kimi zaman turistik bir mekâna vurgu yapmakta, kimi zaman yörenin kahramanlıklarına yer vermekte, kimi zaman ise yörenin nasıl yaşanılır bir hale geldiğini anlatmaktadır. Karacakılavuz ile ilgili

⁵ Tescil belgesi. <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38592>

efsane ise ava çıkmış bir grup, peşlerine düştükleri bir karacayı takip ederek yöreye geldikleri ve çok beğenerek bu yöreye yerleştikleri üzerinedir. Daha sonra bu bölge için Karacanın kılavuzluk ederek getirdiği yer anlamında “Karacakılavuz” olarak bahsedilmiştir. Yazılı belgelere bakıldığında bu ismin *karacakılavuz* ve *karacakuloğuz* şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. 1930’lardan sonra yöre *Karacakılavuz* olarak adlandırılmıştır⁶. Karacakılavuz, Marmara Bölgesinde yer alan Tekirdağ Büyükşehir Belediyesinin Süleymanpaşa ilçesinde yer alan bir mahalledir. Bulgaristan’ın Sevlievo (Selvi) kasabasına bağlı Krushevo (Kruşva) ve Sennik (Çadırılı) köylerinden göç eden göçmenler tarafından yerleşim yeri haline getirilmiştir. Kaynaklarda, bölgenin Fatih ve Sultan Bayezid dönemlerinin vezirlerinden Koca Mustafa Paşa’ya ait tımarlardan olduğu söylenmektedir⁷. Burada yaşamaya başlayan halk geçimini tarım ve hayvancılık yaparak sağlamıştır. Tarım ve hayvancılığa ek olarak çuval, beşik, heybe, yaygı gibi öncelikle ihtiyaçları karşılamaya yönelik dokumalar yapmaya başlayarak atalarından öğrendikleri sanatı geleneklerine bağlı bir biçimde gelir kaynağı haline getirmişlerdir. Yöre günümüzde Anadolu’nun önemli dokuma merkezlerinden biri olarak görülmektedir. Tekirdağ’ın geleneksel ve özgün bir ürünü olması nedeniyle Karacakılavuz dokumaların kültürel miras olarak ele alınması ve bu el sanatını koruma altına alarak sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Çünkü geleneksel dokumalar gerek yapım tekniği gerek hammadde açısından geleneksel bilgiyi barındıran önemli el sanatlarıdır. Mercin (2006:157), fiziksel olarak algılanan kültür ürünlerinin oluşumunu, hikayeleri, yapım süreci ve yapım amacıyla birlikte görünmeyen miras olarak adlandırmaktadır. Fiziksel olarak gözle görülemeyen miras, görülebilen miras kadar değer taşımaktadır. Bu bağlamda geleneksel/ yöresel dokumalar hem somut hem de somut olmayan kültürel miras nesnelidir.

Karacakılavuz dokumaları göç ile gelen bir kültürün yansıması olarak değerlidir. Bu değerlerin müzede sergilenmesi, geleneğin yerelden çıkarılarak tüm insanların hizmetine sunulması ve bilgi paylaşımının sağlanması oldukça önemlidir. Çünkü bu değerlerin tanıtılması, onların farklı toplumlar tarafından da paylaşımını sağlamaktadır. Karacakılavuz dokumaları gibi etnografik tekstil ürünlerinin uzun süreler müzelerde sergilenmesi için, organik hammaddelerden üretilmiş olmaları nedeniyle çeşitli bozulmalara maruz kalmamaları adına uygun ortam şartlarının sağlanması ve ürünlere zarar vermeyecek sergileme yöntemlerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda etnografik ürünlerin hem fiziksel hem de kültürel özelliklerinin belgelenmesi, çevre koşullarına bağlı olarak bozulmaya maruz kalmalarının engellenmesi, gelecek kuşaklara tanıtılması aynı zamanda somut ve somut olmayan kültürel mirasın bütünlük bir yaklaşımla aktarımının sağlanması önemlidir.

1.1. Karacakılavuz Dokumalarının Bazı Özellikleri

Yörede, dokumaların daha sağlam ve uzun ömürlü olmalarını sağlamak için meşe, gürgen veya çam ağaçlarından yapılan ve düzen adı verilen dört çerçevesiz tezgahlar kullanılmaktadır (Başaran, 2018:22) (Şekil 1). Bu tezgahlarda dokunan dokumaların en önemli özelliği dimi dokuma örgüsü ve cicim tekniğinin birlikte kullanılmasıdır (Karaca Kılavuz Dimi Dokuması, 2021).

⁶ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tekirdag/kulturatlasi/karacakilavuz-efsanesi>

⁷ <https://www.suleymanpasa.bel.tr/mahalle/Karacak%C4%B1lavuz--58>

Şekil 1: Dört gücü çerçevesi dokuma tezgâhı (Arin, 2021).

Cicim, bezayağı dokuma veya atkı yüzü dokumada zemin atkı iplikleri arasına renkli desen iplikleri sıkıştırılarak, dokuma yüzeyinde kabartma desenler oluşturan bir dokuma tekniğidir. Yörede yapılan dokumalarda ise bu işlem çözgü ipliklerinin üzerine dimi dokuma yapılırken, uygulanacak motifin durumuna göre renkli desen iplikleri, dokumanın arkasından önüne geçirilmesi ve belirli atlamalar yapılarak tekrar arkada serbest bırakılmasıyla yapılmaktadır. Dokumanın eni boyunca değişik renk ve biçimdeki motifler içinde atlamalar yapıp, iplikler arkaya verildikten sonra çatkı iplikleri geçirilerek sıkıştırılmaktadır. Motifler tamamlanıncaya kadar her sırada aynı işleme devam edilir ve dokuma bitirilir (Keser, 2020). Sarioğlu ve Yıldız, (2017:1092), Karacakılavuz dimi dokumalarını motifli ve motifsiz olmak üzere iki grupta değerlendirmektedirler. Motifsiz dimiler, yalnızca atkı ve çözgü iplerinin birbirlerine, vev bir görünüm oluşturacak şekilde sarılmasıyla meydana getirilmektedir. Motife yer verilmeyen bu dokumalarda, deniz kabuğu, ayna ya da para kullanarak hareketlilik sağlanmaktadır. Motifli dimiler ise dimi dokuma örgüsü ve cicim dokuma tekniğinin bir arada kullanılmasıyla yapılmaktadır (Şekil 2-3).

Şekil 2: Dokumada desen oluşturma (Arin, 2021).

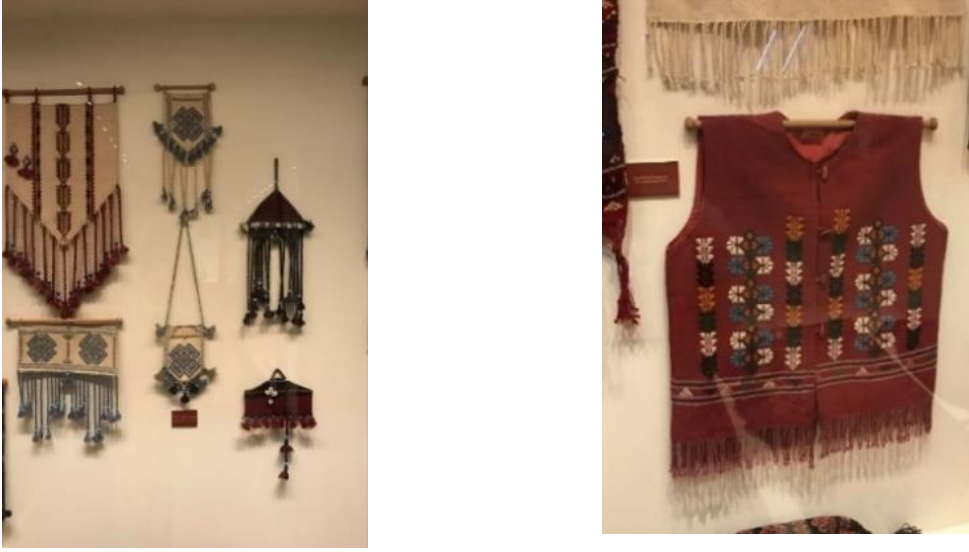
Şekil 3: Atkı ve motif sıkıştırma işlemi (Arin, 2021).

Dimi tekniğiyle meydana getirilen dokuma zemini, üçüncü bir ip kullanılarak yapılan cicim teknikli motiflerle bezenmektedir. Zemin kısmında dimi, motif kısımlarında ise cicim tekniği kullanılarak kendine has bir üslupla dokunmaktadır. Motif kısmında kullanılan renkli iplikler ile istenen desen dokuma sırasında oluşturulmaktadır. Dokumalarda kullanılan başlıca renkler, kırmızı, turuncu, siyah, lacivert, yeşil, sarı, mavi ve mordur. Bu dokuma yöntemiyle seccade, kilim, minder yüzü, heybe ve nazarlık gibi çeşitli ürünler üretilmektedir (Kaçar, 2012:7) (Şekil 4-5). Aynı zamanda bu dokumalar yatay, dikey, serpme, merkezi ve mihraplı olarak adlandırılan beş farklı kompozisyona bağlı kalarak oluşturulmaktadır⁸.

Şekil 4: Karacaklavuz dokuma örnekleri, Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (Arin, 2021).

⁸ <http://www.tekirdag.gov.tr/karacaklavuz-kilim-dokumalari>

Şekil 5: Nazarlık ve yekek olarak tasarlanmış dokuma örnekleri (Arin, 2021).

Başaran ve Yarmacı (2017), Karacakılavuz dokumalarını kompozisyon özellikleri açısından motiflerin yoğunlaştığı bölgelere göre üç grupta sınıflandırmaktadırlar. Yapılan sınıflandırma da birinci kompozisyon dokumanın bir tarafında desen yoğunluğunun daha fazla, diğer tarafta ise çok az işlendiği veya zaman zaman düz zemin olarak bırakıldığı örneklerdir (Akpınarlı ve Tozun, 2008:12). İkincisi, dokumanın tamamında bir motifin belirli aralıklarla çözgü ve atkı yönünde tekrarı ile oluşturulan örnekler, üçüncü olarak ise dokunan yüzeyinin tamamını kaplayan, yani ¼ simetri tekniği ile oluşturulan kompozisyonlardır. Kompozisyonların oluşturulmasında renkler, motiflerin uyumu ve canlılığı ve özgün ürünlerin oluşmasında en temel unsurdur (Başaran ve Yarmacı 2017:23).

Karacakılavuz dokumalarında son yıllarda hammadde temini konusunda yaşanan olumsuzluklardan dolayı bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. Sarıoğlu ve Yıldız (2017:1098), yörede yürüttükleri çalışmada geçmişte dokumada kullanılan ipliklerin boyanmasında bitkisel boyaların kullanıldığını; özellikle kırmızı rengin ayva ve meniskus yaprağından, yeşil rengin ceviz kabuğu ve yaprağından, mavi rengin çivit otundan, sarı rengin muşmula, papatya çiçeğinden ve döngel yaprağından, kahverenginin ceviz kabuğundan, krem renginin ıhlamurdan, hardal sarısının soğan kabuğundan, lacivert rengin ise çivit otundan elde edildiğini tespit etmişlerdir. Eski dokumalarda kullanıldığı görülen doğal liflerle ve doğada bulunan bitkilerle boyanan ipliklerin, günümüzde yerini kolay erişilebilir ve maliyet açısından daha uygun olan sentetik boyalarla boyanan kimyasal liflerden üretilen ipliklere bıraktığı izlenmektedir. Başaran (2018:23), ipliklerde görülen bu değişimin, dokumaların orijinalliğinin ve doğal özelliklerinin olumsuz yönde etkilenmesine ve ürünlerin kültürel kimliklerinin kaybedilmesine neden olduğunu ifade etmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında 2019 yılında Cİ tescili alan Karacakılavuz dokumalarının belgelendiği şekliyle yani eskisi gibi geleneksel yöntemler ile dokumasında kullanılan ipliklerinin bitkisel boyalarla boyanması gerekmektedir. En az elli yıldır üretiminin yapıyor olması ve geleneksel usullerle yapımının sürdürülmesi bu uygulamanın en olumlu tarafıdır. Bu sebeple Cİ uygulamaları ile kültürel kimliğin

yozlaştırılmadan ve geleneksel yapım tekniğinin de değiştirilmeden yıllarca kuşaktan kuşağa aktarılması garanti altına alınmaktadır. Ancak bu uygulamalar dışında gerek sandıklarda gerekse müzelerde yer alan geleneksel dokumaların bilimsel metotlarla da korunması gerekmektedir. Tekstil malzemeleri organik olması sebebiyle uzun yıllar boyunca ısı, ışık, nem, mikroorganizma ve güve gibi zararlılar tarafından bozulmaya maruz kalmaktadır. Bu sebeple Karacakılavuz dokumaları gibi hammaddesi yün benzeri dokumaların birçok örneği günümüze ulaşamamıştır. Bilimsel yöntemlerle koruma altına alınan örneklerin yaşam süresi uzatılabilmektedir. Nesnelerin belgelenmesi sırasında tespit edilen bozulma türlerine karşı önlem alınması ve nesnenin özel durumuna göre depolama ve sergileme süreçlerinin değerlendirilmesi önemlidir.

1.2. Örnek Dokumalarının Özellikleri ve Bozulma Durumları

Karacakılavuz Küçük Sanat Kooperatifi'nde bulunan dokumalar arasından seçilen üç adet eski seccade örneği bu çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Seccade dokumalar üzerinde belgeleme çalışması yürütülmüş ve bu dokumalara ait bozulmalar tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Örneklerde Görülen Bozulmalar

Örnek No:	Bozulma Türleri																		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1			X						X	X								X	X
2			X	X					X	X			X				X	X	X
3			X						X	X			X				X	X	X

Bozulma türleri; 1: Yırtılma, 2: Parça kaybı, 3: Delikler (Zımba, İğne), 4: Tel Zımba/ Ataç / İğne, 5: Tanımlanamayan Lekeler, 6: Pas Lekesi, 7: Su Lekesi, 8: Bant ve Bant Lekesi, 9: Aşınma – İncelme, 10: Tozlanma, 11: Etiket izi, 12: Sararma, 13: Solma, 14: Küf, 15: Böcek Deliği, 16: Böcek Pislği, 17: Renkte bozulma, 18: Sökülme, 19: Çürüme/Kopma

Tarihi Seccadelere ait bazı özellikler (dokuma tekniği, yöresi, kullanım amacı, boyutları, iplik yapımında kullanılan lif cinsleri vb.) örnekler üzerinden sunulmuştur.

Örnek No: 1

İnceleme Tarihi: 24.02.2021

Dokuma Tekniği: Dimi ve Cicim

Dokumanın Yöresi: Karacakılavuz

Dokumanın Kaç Yıllık Olduğu: Yaklaşık 1920'ler

Dokumanın Kullanım Amacı: Seccade

Dokumanın Eni ve Boyu: 62x145 cm

İplik çeşidi özellik	Çözümlü İpliği	Atkı İpliği	İlave Atkı İpliği
Lif Cinsi	Yün	Yün	Yün
Lif Eğirme Sistemi	Elde Eğirme	Elde Eğirme	Elde Eğirme
Renk	Siyah	Siyah	Bordo, Sarı, Beyaz, Mavi, Pembe, Mor, Yeşil

Motif adları: Namazlık gülü, ayva göbeği, merdiven, gegeler, civankaşı, tavus kuşu, koçboynuzu, piliç ayağı.

Açıklama: Namaz kılarken kullanılmak üzere dokunmuştur. Siyah, pembe, sarı ve beyaz renkli ipliklerle dokunan seccade örneği mihraplı dokumalar sınıfında yer almaktadır. Dokumanın merkez bölümünde ayva göbeği (yöresel adı “namazlık sofrası”dır) bulunan namazlık gülü motifi işlenmiştir. Namazlık gülü üst alınlık kısmında yatay olarak yan yana kullanılan motiflerdir. Bu motifin iki yanında simetri şeklinde gegeler ve merdiven motifleri bezenmiştir. Gegeler motifinin bitiş yerinde civankaşı motifi başlamaktadır. Namazlık gülünün alt bölümünde tavus kuşu motifinin işlendiği ve namazlık gülünün üst kısmında da yatay olarak devam ettirilen iki civankaşı motifinin arasında piliç ayağı ve koçboynuzu motiflerinin işlendiği görülmektedir (Şekil 6).

Bozulmalar: Seccadenin bozulma durumu incelenirken uzun yıllar boyunca kullanıldığı da göz önünde bulundurulmuştur. Buna bağlı olarak dokuma yüzeyinde özellikle orta ve kenar kısımlarında aşınmalar görülmektedir. Dokumanın sol kenarının alt bölümünde atkı ve çözgü kayıpları mevcuttur. Aynı zamanda dokumanın çeşitli yerlerinde bazıları delik görüntüsü oluşturacak kadar yoğun görülen bir iplik kaybı söz konusudur (Tablo 1) (Şekil 7).

Şekil 6: Seccade-Örnek 1 (Arin, 2021).

Şekil 7: Örnek 1’de görülen bozulmalar (Arin, 2021).

Örnek No: 2

İnceleme Tarihi: 24.02.2021

Dokuma Tekniği: Dimi ve Cicim

Dokumanın Yöresi: Karacakılavuz

Dokumanın Kaç Yıllık Olduğu: Yaklaşık 1920’ler⁹

Dokumanın Kullanım Amacı: Seccade

Dokumanın Eni ve Boyu: 61x152 cm

İplik çeşidi özellik	Çözgü İpliği	Atkı İpliği	İlave Atkı İpliği
Lif Cinsi	Yün	Yün	Yün
Lif Eğirme Sistemi	Elde Eğirme	Elde Eğirme	Elde Eğirme
Renk	Pembe	Pembe	Pembe, Sarı, Siyah, Beyaz, Lacivert

Motif adları: Namazlık gülü, ayva göbeği, merdiven, gegeler, civankaşı, tavus kuşu, koçboynuzu, piliç ayağı, muska.

⁹ Karacakılavuz Küçük Sanat Kooperatifi’nde gerçekleştirilen incelemeler sırasında orada bulunan yerel halkın tanık oldukları tarihe ve bilgi birikimine dayanarak verdikleri tahmini rakamdır.

Açıklama: Namaz kılarken kullanılmak üzere dokunmuş bir dokumadır. Dokumada atkı için yün çözgü için yün iplik kullanılmıştır. Doğal boya ile renklendirilen iplikler kullanılmıştır. Kırmızı, siyah, mor, turuncu yeşil ve beyaz renklerin göze çarptığı bu dokuma mihraplı dokumalar sınıfında yer almaktadır. Önceki örnekte olduğu gibi dokumanın merkez bölümünde ortasında ayva göbeği bulunan namazlık gülü motifi işlenmiştir. Bu motifin iki yanında simetrik olacak şekilde gegeler ve merdiven motifleri bulunmaktadır. Gegeler motifinin bitiş yerinde civankaşı başlamaktadır. Namazlık gülünün alt bölümünde tavus kuşu motifinin işlendiği ve namazlık gülünün üst kısmında da yatay olarak devam ettirilen iki civankaşı motifinin arasında piliç ayağı koçboynuzu motiflerinin işlendiği görülmektedir. Dokumanın iki kısa kenarı muska motifi işlenmesiyle sınırlandırılmıştır (Şekil 8).

Bozulmalar: Seccade içinde bulunduğu ortamdan ve uzun bir zaman boyunca kullanıma bağlı olarak oluşan renk değişimi gözlemlenmiştir. Buna ek olarak dokuma yüzeyinde aşınmalar görülmektedir. Dokumanın çeşitli bölümlerinde atkı ve çözgü iplik kopmaları ve iğne izlerine ait delikler mevcuttur (Tablo 1) (Şekil 9).

Şekil 8: Seccade-Örnek 2 (Arin, 2021).

Şekil 9: Örnek 2’de görülen bozulmalar (Arin, 2021).

Örnek No: 3

İnceleme Tarihi: 24.02.2021

Dokuma Tekniği: Dimi ve Cicim

Dokumanın Yöresi: Karacakılavuz

Dokumanın Kaç Yıllık Olduğu: Yaklaşık 1920’ler¹⁰

Dokumanın Kullanım Amacı: Seccade

Dokumanın Eni ve Boyu: 59x130 cm

İplik çeşidi özellik	Çözgü İpliği	Atkı İpliği	İlave Atkı İpliği
Lif Cinsi	Yün	Yün	Yün
Lif Eğirme Sistemi	Elde Eğirme	Elde Eğirme	Elde Eğirme
Renk	Sarı	Sarı	Sarı, siyah, kırmızı, pembe, beyaz

Motif adları: Namazlık gülü, ayva göbeği, merdiven, gegeler, civankaşı, tavus kuşu, koçboynuzu.

Açıklama: Namaz kılarken kullanılmak üzere dokunmuş bir dokumadır. Malzemeler üzerinde analiz yapılamadığı için yetkililerle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda dokumada atkı için yün çözgü için yün iplik ve doğal boylarla renklendirilen iplikler kullanıldığı öğrenilmiştir. Pembe, kırmızı, siyah, mor, turuncu yeşil ve beyaz renklerin göze çarptığı bu dokuma mihraplı dokumalar sınıfında yer almaktadır. Örnek 1’de olduğu gibi dokumanın merkez bölümünde ortasında ayva göbeği bulunan namazlık gülü motifi işlenmiştir. Bu motifin iki yanında simetrik olacak şekilde gegeler ve

¹⁰ Karacakılavuz Küçük Sanat Kooperatifi’nde gerçekleştirilen incelemeler sırasında orada bulunan yerel halkın tanık oldukları tarihe ve bilgi birikimine dayanarak verdikleri tahmini rakamdır.

merdiven motifleri bulunmaktadır. Gegeler motifinin bitiş yerinde civankaşı başlamaktadır. Namazlık gülünün alt bölümünde tavus kuşu motifinin işlendiği ve namazlık gülünün üst kısmında da yatay olarak devam ettirilen iki civankaşı motifinin arasında piliç ayağı koçboynuzu motiflerinin işlendiği görülmektedir. Dokumanın iki kısa kenarı muska motifi işlemeyle sınırlandırılmıştır (Şekil 10).

Bozulmalar: Seccadede uzun bir zaman boyunca kullanıma bağlı olarak oluştuğu düşünülen yıpranmalar söz konusudur. Bu dokumanın yeniden dokunduğu bilinmektedir. Müzede sergilenen ürünlerin bozulma durumu ileri seviyede olduğunda ürünün yeniden kopyası yapılmakta ve yeni dokuma sergilenerek esas ürün yüksek önlemler alınarak depoya kaldırılmaktadır (Şekil 12). Kullanıma bağlı olarak dokuma yüzeyinde aşınmalar görülmektedir. Dokumanın çeşitli bölümlerinde atkı ve çözgü ipliklerinde kopmaları mevcuttur (Tablo 1) (Şekil 11).

Şekil 10: Seccade-Örnek 3 (Arin, 2021).

Şekil 11: Örnek 3'te görülen bozulmalar (Arin, 2021).

Şekil 12: Seccade örnek 3'ün yeni tasarımı (Arin, 2021).

Dokumalarda göz motifi, koçboynuzu, köpek ayağı, tavus kuşu, üç güller, çam dalı, mührü Süleyman, çengel, sofra, beygir nalı, yıldız, kilit deseni ilave atkı ipliği ile işlenmektedir.

2. TEKİRDAĞ ARKEOLOJİ VE ETNOGRAFYA MÜZESİ

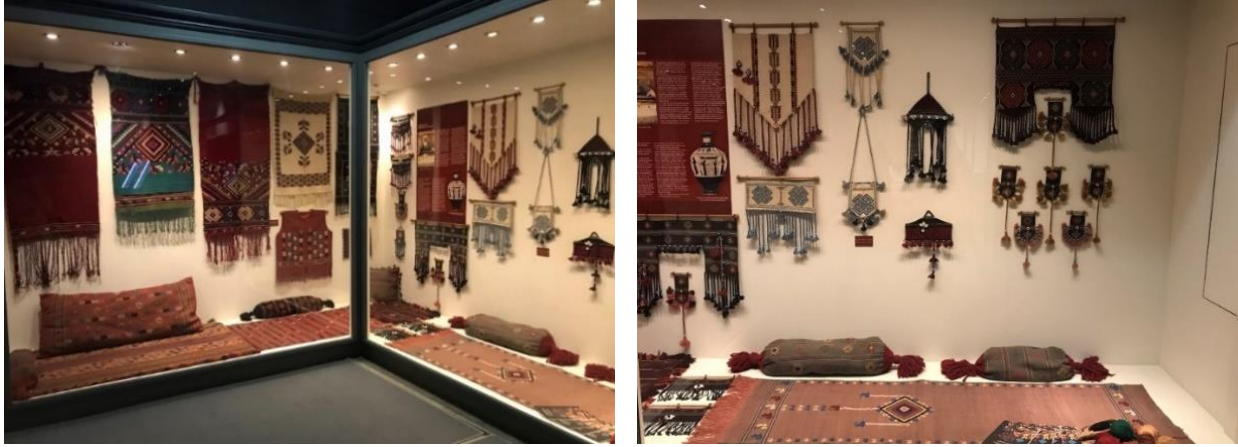
Etnografya Müzeleri eski uygarlıkların kültürlerini, gelenek-göreneklerini, yöresel kıyafetlerini, gündelik hayatta kullandıkları eşyaları, yaşam biçimlerini, halk sanatını ve özelliklerini aktaran müzelerdir (Aksoy, 2016: 17). Toplumsal hafızanın üretim sürecinde ziyaretçilerin aradıkları tarihi ipuçlarını sunan müzeler, antropolojik kayıtları korumak gibi önemli bir görevi de yerine getirirler. Müzelerin bünyelerinde barındırdıkları bu kayıtlar, gelecek kuşakların kullanımına sunmak için belge ve materyalleri toparlayıp saklayan özel amaçlı kurumlar için de bir tür antropolojik kaynak olmaktadır (Dural Tasouji, 2013:131).

Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, 1927 yılında vali konağı olarak kullanılması planlanan bir yapının Kültür Bakanlığı'na devredilmesi sonucu 1992 yılında müze olarak hizmet vermeye başlamıştır. Müze envanterine 4 bin 863 arkeolojik eser, 17 bin 129 sikke, 1909 etnografik eser kayıtlıdır. Müzede teşhir amaçlı kullanılan iki salon ve bir bahçe bulunmaktadır. Müzenin giriş katında bulunan salonda taş eserler, ikinci katında bulunan salonda ise hem arkeolojik hem de etnografik eserler sergilenmektedir.

Taş eserler salonunda il sınırları içerisinde bulunan ören yerlerinde ortaya çıkan heykeller, steller, kabartmalar ve yazıtlardan oluşan bir eser grubu ile Harekattepe Tümülüs'ünde yapılan kazılardan elde edilen Trakların Odrys dönemine ait bir kralın iskeleti ve mezar buluntuları, kraliyet ve rahiplik taçları sergilenmektedir. İkinci katta bulunan salonda da yine aynı bölgeden elde edilen taş baltalar, kemik aletler, mızrak ve ok uçları, madeni ve pişmiş toprak heykelcikler bulunmaktadır. Aynı salonun etnografya bölümünde ise, Osmanlı ve yakın döneme ait pişmiş toprak sırlı kaplar, metal kaplar, Çanakale seramikleri, gümüş takılar, yöreye ait kadın ve erkek giysileri, el işlemleri, el yazması Kur'an-ı Kerim, Tekirdağ Sancağı ve bölgeye ait eski fotoğraflar sergilenmektedir. Müze binasının üç

tarafını kapsayan açık alanda ise Hellenistik dönemden Osmanlı'ya kadar olan lahit, sütun başlıkları, mezar stelleri, sunak ve pitos gibi eserler tipolojik olarak sınıflandırılması yapılarak sunulmaktadır.¹¹

Karacakılavuz dokumaları müzenin ikinci katında yer almaktadır. Dokumalar zeminden tavana kadar uzanan L şeklinde tasarlanan cam vitrinde sergilenmektedir. Aydınlatma için spot ışıklar tercih edilmiş, ışıklar direkt olarak eserlerin üzerine gelmeyecek şekilde konumlandırılmıştır. Vitrinde yer alan eserler seccade, kilim, yastık yüzü, minder yüzü, nazarlık, yelek şeklinde sıralanabilir. Seccade, nazarlık, yelek gibi ürünlerin dikey olarak, yaygı amacıyla kullanılan dokumaların ise zeminde yatay olarak sergilendiği belirlenmiştir (Şekil 13).

Şekil 13: Sergileme Yöntemi, Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (Arin, 2021).

Müzedeki Karacakılavuz dokumalarının sergilendiği alanda yeteri kadar ayrıntılı bilgi verilmediği belirlenmiştir. Camkanda görülen etiketlerde bordo zemin üzerine beyaz yazı tercih edilmiş ancak

¹¹ Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Tanıtım Broşürü

ürün özellikleri değil sadece Karacakılavuz dokumalarına ait bilgiler verilmiştir (Şekil 14). Bunun yanı sıra yine bordo zemin üzerine dokuma sanatı hakkında bilgi içeren bir pano yerleştirilmiştir (Şekil 15). Ürünlere yönelik bilgilerin yer aldığı etiketlere yer verilmesi, ürünün coğrafi işaret alan özgün bir değer olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Dijital ekranlardan yararlanılabilir, yörenin yaşayan insan hazinesi olabilecek bireyler ile sözlü tarih çalışmaları yapılabilir ve halk bilim anlatılarına yer verilebilir. Müzede öğrenme kapsamında eğitim paketlerinde Karacakılavuz uygulamalarına yönelik etkinlik planlanabilir. Yeni üretim Karacakılavuz dokumaları müzede gelen ziyaretçilere pazarlanabilir. Sözü edilen öneriler çağdaş müzecilik bağlamında müze pazarlaması açısından önemli unsurlardır.

Şekil 14: Etiket örneği (Arin, 2021).

Şekil 15: Pano örneği (Arin, 2021).

3. SONUÇ

Karacakılavuz dokumalarının düz kısmı dimi, desenli kısımlar ise cicim dokuma tekniği ile dört gücülü tezgahlarda dokunmaktadır. İki gücülü tezgahlarda dokunan dokumalarda ise yalnızca bezayağı dokuma örgüsü kullanılmaktadır. Dokumalarda desenlendirme dokuma sırasında yapılmaktadır. Koçboynuzu, üç güller, meşe dalları genel olarak kullanılan geleneksel motif adlarıdır. Yörede yeni örneklerin üretimi sürdürülmekte eski ürünler ise muhafaza edilmektedir. Dokumanın 2019 yılında coğrafi işaret tescilini almasıyla birlikte konuya olan farkındalıkta artış sağlanmıştır.

Son yıllarda kültür çalışmalarına ağırlık verildiği görülmekte özellikle somut olmayan kültürel miras ve coğrafi işaretleme çalışmalarının somut kültürel miras kadar önemli olduğu ve kültürel mirasın bütünlük bir yaklaşımla incelenerek belgelenmesi gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemli bulunmaktadır. Bu bağlamda geleneksel dokumalar somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte barındıran öğelerdir. Bu nedenle müzelerde geleneksel ürünlerin özellikle coğrafi işaretli ürünlerin araştırılması, toplanması, (gerekli ise) bakım ve onarımlarının yapılması, belgelenmesi, yorumlanması, sergilenmesi, eğitim amacıyla kullanılması önemlidir. Özellikle etnografya ve kent müzeleri bu anlamda kültürel değerleri ziyaretçi ile buluşturma, ziyaretçiye geleneği tanıtmaya gibi önemli rolleri bulunan kurumlardır. Kurum ve kuruluşlarla, koruma konusunda uygulanan tüzük, sözleşme ve anlaşmalarla koruma altına alınmış kültür varlıklarına bilimsel metotlarla koruma ve onarım çalışmalarının da yapılması,

geleneksel değerlerin kuşaklararası aktarımını sağlamaya ve kültürel kimliği yaşatmaya katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın materyali olan eski seccade örneklerinin belgeleme çalışmaları esnasında dokumalar üzerinde iğne delikleri, kullanıma bağlı incelme ve aşınma, sökülme ve renklerde solma gibi bozulma türlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bozulmalar sabitleme ve destekleme çalışmalarıyla sağlamlaştırma yapılarak daha fazla atkı ve çözgü ipliğinin sökülmesi engellenebilir. İğne deliklerinin bulunduğu dokumalarda alt yüzeyine zemin rengine uygun parça kumaşlar dikilerek sabitleme çalışmaları yürütülmelidir. Duvarlara çivi ile asılan örneklerin çerçeve ile desteklenerek asılması önerilmektedir. Dokumalarda renk solmalarının olduğu görülmektedir bu nedenle dokumaların güneş ışığı almayan yapay aydınlatmalara direk maruz tutulmadan muhafaza edilmesi gerekmektedir.

Coğrafi işaretli ürünlerin müzelerde özel bir bölmede sergilenmesi ve o ürünün coğrafi yöresine özgün özelliklerinin belirtilmesi, çocuk ziyaretçilere ve okul gruplarına yönelik eğitim paketlerinin hazırlanması kültürel mirasın aktarımı açısından önemli görülmektedir. Türkiye’de 1995 yılından günümüze kadar 688 ürün tescil edilmesine rağmen ülkenin kültürel çeşitliliği göz önüne alındığında aslında tescil sayısının binlerin üzerinde olması gerekmektedir. Cİ’li ürünlerle ne kadar fazla karşılaşılırsa konuya olan farkındalık da o kadar artmaktadır. Tescil edilen ürün sayısı azımsanmamalı ancak yerel değerlere olan ilgi avantaja dönüştürülüp daha fazla geleneksel ürün üzerine çalışma yürütülmelidir.

Kaynakça

- Akpınarlı,F.; Tozun, H. Tekirdağ Karacakılavuz Dokumalarının Teknik ve Motif Özellikleri. Gazi Üniversitesi I. Ulusal El Sanatları Sempozyum Bildirileri. Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s:11–14.
- Aksoy, E. “İstanbul’daki Devlet Müzeleri ve Özel Müzelerin Reklam Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2016.
- Arioğlu, İ. E. ve Atasoy, Ö. A. Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (10)16, 2015, s. 109-126.
- Başaran, F. N. Anadolu Geleneksel Bez Dokumacılığında Bazı Örnekler ve Günümüzdeki Durumu, Arış Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi, Sayı 13, 2018, s. 14-25.
- Başaran, F. N., Yarmacı, H. Karacakılavuz Dokumalarının Teknik, Renk ve Kompozisyon Özellikleri. UMYOS 6.International Vocational Schools Symposium Student-Centered Approaches in Vocational Education. 18-20 Mayıs 2017, Bosnia & Herzegovina, 2017, s: 19-27.
- Doğan, B. Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi. Social Sciences, 10 (2), 2015, s. 58-75.
- Dural Tasouji, C. Bir Hafıza Mekânı Olarak Müze: Ankara Etnografya Müzesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 2013, s. 129-143.
- Messenger, M. P. ve Smith, S. G. Cultural heritage management: a global perspective. USA: University Press of Florida, 2010.
- Özsoy, T. Coğrafi İşaretlemenin Katma Değer Oluşturmada Bir Araç Olarak Kullanımı. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2), 2015, s. 31-46.
- Polat, E. Turizm ve Coğrafi İşaretleme: Balıkesir Örneği. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 2017, s. 17-31.
- Singhal, S. Geographical indications and traditional knowledge. Journal of Intellectual Property of Law, 3, 2008 s. 732-738.
- Suna, B. ve Uçuk, C. Coğrafi İşaret ile Tescil Edilmiş Ürüne Sahip Olmanın Destinasyon Pazarlamasına Etkisi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(3), 2018, s. 100-118.
- Taş, E. *Karacakılavuz Dımı Dokumaları*. İstanbul: Karacakılavuz Belediyesi Kültür Yayını, 2012.

- Yanar, A. Türkiye’de Geleneksel Turistik Hediyelik Eşyanın Sürdürülebilirliği. Yayınlanmamış Bütünleşik Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.
- Yanar,A. Coğrafi İşaretli El Sanatı Ürünlerine Müzeografik Bir Yaklaşım ve Ankara Karadeniz,C. Örneği. Ankara Araştırmaları Dergisi. 8(2), 2020, s. 269-283.
- İnternet Kaynakları
- Karacakılavuz Efsanesi <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tekirdag/kulturatlasi/karacakılavuz-efsanesi>. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021.
- Karacakılavuz <https://www.suleymanpasa.bel.tr/mahalle/Karacak%C4%B1lavuz--58>. Erişim Tarihi: 20 Şubat, 2021.
- Karacakılavuz Kilim Dokumaları <http://www.tekirdag.gov.tr/karacakılavuz-kilim-dokumalari>, Erişim Tarihi: 25.02.2021.
- Karacakılavuz Dimi Dokuması <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/karacakılavuz-dimi-dokumasi>, Erişim Tarihi: 10.09.2021.
- Keser, F. Karacakılavuz Dokumaları. <https://www.derstekstil.name.tr/karacakılavuz-dokumalari.html> Erişim Tarihi: 15.02.2021.
- Sarıoğlu, E., Yıldız, D. “Karacakılavuz Dokumalarının Günümüz Tekstiline Uyarlanması”. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*. 6/31 (2017): 1089-1110. <https://www.idildergisi.com/makale/editor/20042017000326.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2021).
- Mercin, L. Müzeler ve Toplum. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Yrd.-Do%C3%a7.-Dr.-Levent-MERC%C4%B0N-M%C3%9cZELER-VE-TOPLUM.pdf> Erişim Tarihi: 01.04.2021
- 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.555.pdf>. Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Tescil ve başvuru sayıları <https://www.ci.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication>, Erişim Tarihi 30.03.2021
- Tescil belgesi. <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38592> Erişim Tarihi: 31.03.2021
- Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Tanıtım Broşürü (2021).

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 08-09-2021 – Kabul/ACCEPTED: 08-11-2021

Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Planlamalarının, Kişilik ve Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi

Examining the Career Planning of University Students in Terms of Personality Traits and Demographic Characteristics

Feyyaz Cengiz DİKMEN¹ | Hale ŞAHİN ÖZDEMİR²

Abstract

The aim of this study is to examine the career planning of university students in terms of personality traits and sub-dimensions and demographic variables. The data obtained by the questionnaire applied to associate and undergraduate students at Ağrı İbrahim Çeçen University were analyzed using the SPSS program. The personality traits of the students were examined in terms of fixed-mindedness, neuroticism, extraversion, adaptability, conscientiousness, open personality dimensions and it was investigated whether each dimension had an effect on career planning. According to the analysis results; It was determined that there is a positive relationship between students' personality traits and their career planning tendencies. Accordingly, as the awareness of personality traits increases, the tendency of individuals to make career planning also

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kariyer planlamalarının kişilik özellikleri ve alt boyutları ile demografik değişkenler açısından incelenmesidir. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'ndeki ön lisans ve lisans öğrencilerine uygulanan anket ile elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öğrencilerin kişilik özellikleri nevrotiklik, dışa dönüklük, açıklık, uyumluluk ve deneyime açıklık boyutları açısından ele alınmış ve her bir boyutun kariyer planlaması üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin kişilik özellikleri ile kariyer planlaması yapma eğilimleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre kişilik özelliklerinin farkında olma durumları yükseldikçe bireylerde kariyer planlaması yapma eğilimi de yükselmektedir. Kişilik özelliklerinin alt boyutları olan nevrotik davranma eğilimi, dışa

¹ Feyyaz Cengiz Dikmen, Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fcdikmen@agri.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4697-0761

² Hale Şihin Özdemir, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, İşletme Bölümü, haleshnn@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4043-3113

increases. A positive relationship has been found between the sub-dimensions of personality traits, such as the tendency to act neurotic, tendency to act extrovert, open personality, harmonious personality and conscientious personality, and career planning tendency. It has been concluded that the tendency of career planning of individuals with increased compliance, and individuals with increased tendency to behave conscientiously also increased.

dönük davranma eğilimi, açık kişilik, uyumlu kişilik ve vicdanlı kişilik ile kariyer planlaması yapma eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş olup, nevroitik davranışları artan bireylerin, dışa dönük davranma eğilimi artan bireylerin, açık kişilik özelliği artan bireylerin, uyumluluğu artan bireylerin ve vicdanlı davranma eğilimi artan bireylerin kariyer planlaması yapma eğilimlerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Keywords: Personality, Personality Characteristics, Career, Career Planning

Anahtar kelimeler: Kişilik, Kişilik Özellikleri, Kariyer, Kariyer Planlama

Giriş

Günümüzde gençlerin en büyük problemlerinden biri; istedikleri mesleği yapmıyor olmalarıdır. Meslek seçimi ve bu meslekte kariyer planlaması yapılması aslında çok erken yaşlarda başlaması gereken aşamalı bir süreçtir. Ancak ülkemizde pek çok genç ya ailelerinin yönlendirdiği mesleği yapar ya da sınav sonuçlarına göre puanlarının yettiği bölüme göre meslek seçimlerini yaparlar. Üniversite çağındaki gençler, hayatlarına yön verecek olan meslek hayatının başlangıcındadırlar. Zorlu bir sınav maratonunun ardından, üniversitede edindikleri bilgi ve becerilerle yaşamlarını şekillendirecek olan meslek seçimlerini de yaparlar. Mutlu ve başarılı bir hayat sürmek için doğru seçilmiş bir mesleğe ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple sağlıklı bir meslek seçimi için gerekli bilgi ve donanımına sahip olmak gerekmektedir. Meslek seçiminin daha isabetli ve doğru yapılabilmesi için yeterli mesleki bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Meslek seçimleri aşamasında bireylerin kendi kişilik özelliklerinin farkında olmaları da önemlidir. Bireyler kendilerini tanımalı, hangi işte daha başarılı olacaklarını belirlemeli, yeteneklerinin ve beşeri özelliklerinin farkında olarak meslek seçimlerini yapmalıdırlar.

Literatür araştırması sonrası kariyer planlamasında etkili olan farklı faktörler üzerine yapılan araştırmalara rastlanılmaktadır. Çoğunluğunun kariyer planlaması ile demografik değişkenler üzerine olduğu görülmektedir. Bu tespitten hareketle bireylerin kariyer tercihlerinde demografik değişkenlerin yanı sıra kişilik özelliklerinin de etkili olacağı düşünülmüştür. Araştırma sonuçlarının gençlere kariyer planlamalarında yardımcı olması amaçlanmaktadır.

1. Kariyer Planlaması

Kariyer planlaması genel bir yaklaşımla kariyer hedeflerini koyma, işlerin ve kariyer yollarının analizini yapma, olasılıkları olan örgütleri belirleme, başvurma ve elde etme süreci olarak (Kozak, 2001; Dinçer vd., 2015; Taşlıyan vd., 2011; Kılıç ve Öztürk, 2009) tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre, kariyer planlaması, organizasyondaki kariyer yollarını belirleyerek örgütün gereksinimini sağlayacak işgörenleri elde etmek amacıyla personeli uygun işlere göre yerleştirmek olarak (Zikic ve Klehe, 2006:393) açıklanmaktadır. Barutçugil (2004:320) çalışmasında kariyer planlamayı, işgörenlerin

değerleri, ihtiyaçları ile iş deneyimleri ve fırsatları arasında en uygun ilişkiyi kurmayı hedefleyen sorun çözme ve karar alma süreci olarak ifade etmektedir.

Kariyer planlaması, bireylerin var olan seçenekler içinde kişisel hedeflerine ulaşmak için eğitim ve çalışma yaşamının her aşamasında alternatif olanaklar arasında seçim yapması ve bu olanaklar doğrultusunda ilerlemek için planlar hazırlanmasından oluşan bir süreçtir (Bozkurt, 1998:11). Bireysel kariyer planlama öncelikle bireyin kendini tanımasını ve hedef oluşturmadan önce gerçekten neyi istediğine karar vermesini gerektirir. Kariyer planlaması yapmadan önce tarz, motivasyon, beceriler, iç engeller ve gelişim ihtiyaçları gibi unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır (Yeşil, 2011:29).

Birey kariyerini planlarken kendini keşfederek ve çevredeki fırsatları tespit ederek amaçlar oluşturur. Kendini keşfetme sürecinde birey güçlü ve zayıf yönlerini, değerlerini, ilgilerini, beceri ve yeteneklerini, alternatif kariyerleri ve tercih ettiği hususları değerlendirir (Bozkurt, 1998).

2. Kişilik

Kişilik kavramı, kişilerin iç süreçlerini, davranışlarını, hareket tarzlarını ve hissettiklerini etkileyen ve bu yönüyle iç dünyada gelişen tüm duygusal, içsel ve bilişsel süreçleri kapsayan bir olgu (Burger, 2006; Tatlıoğlu, 2010; Özyer vd., 2012; Sarıışık, 2019) şeklinde tanımlanmaktadır. Kişilik, insanın doğuştan getirdiği bir takım biyolojik ve psikolojik özellikleriyle ilgi, yetenek ve becerilerinin birbiriyle bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan yapının kişinin tutum ve davranışlarına yansımalarıdır. Diğer bir ifadeyle bireylerin kalıcı ve kendine özgü duygu, düşünce ve davranışlarına katkıda bulunan psikolojik özelliklerini ifade etmektedir (Gökdeniz ve Merdan, 2010:24).

Yine kişilik, bir bireyi başkalarından ayıran özelliklerin tümünü, çevresine uyum sağlamak için geliştirdiği davranış biçimini belirtmektedir (Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012:216).

Sosyal psikoloji başta olmak üzere, birçok alanda kişilikle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmakta ve bireyin sahip olduğu kişilik özelliklerinin; bireysel, örgütsel ve çevresel değişkenlerle ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, insan kaynakları yönetiminin bir işlevi olan iş gören seçiminde, adayların işe ve örgüte uyumlu olan kişilik özellikleri taşıması arzu edilmektedir. Yine Abu Elanain, 2007; Bernerth, vd., 2007; Yelboğa, 2006; Lim ve Ployhart, 2004; Vakola, vd., 2004; Mc Cormack ve Mellor, 2002; Guthrie, vd., 1998; Leung ve Bozionelos, 2004' te yaptıkları çalışmalarda kişilik özelliklerinin; iş performansı, kariyer, yönetim stratejileri, liderlik, örgütsel değişim, örgütsel vatandaşlık, gibi değişkenlerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadırlar (Sığırı ve Gürbüz, 2011:31).

Literatürde geniş kabul gören kişilik tiplmesi “Beş Faktör Kişilik Modeli”dir. Bu model, sorumluluk, uyumluluk, duygusal denge, açıklık, dışa dönüklük olmak üzere beş temel boyuttan oluşmaktadır (Costa, vd., 1991; McCrae ve Costa, 1987). Paul Costa ve Robert McCrae tarafından 1985'te geliştirilmiş olan beş faktör kişilik modeli, evrensel ve eksiksiz kişilik özelliklerinin, hiyerarşik bir sınıflandırması şeklinde ifade edilmektedir (McCrae ve Costa, 2006:227). McCrae ve Costa' nın geliştirdikleri bu beş faktör kişilik modeli daha sonra Oliver ve Srivastava (1999) tarafından yaptıkları çalışma ile güncellenmiş ve kişileri birbirinden ayıran bu beş temel kişilik özelliği dışa dönüklük, uyumluluk, deneyime açıklık, nevrozizm ve açıklık olarak belirlemişlerdir.

3. Kariyer Planlaması ve Kişilik Özellikleri ile İlgili Çalışmalar

Literatür taraması yapıldığında kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda araştırmalara rastlanılmaktadır. Buddeberg Fisher vd. 2003 yılında İsviçreli tıp fakültesi öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmada; cinsiyet ve kişilik özelliklerinin kariyer planlaması üzerine etkisini incelemişlerdir. Hirschi 2010 yılında yaptığı araştırmada; okuldan iş yaşamına geçişte

demografik, kişilik ve kariyer değişkenlerinin etkisini incelemiştir. Gunkel vd. 2010 yılında yaptıkları araştırmada; işletme öğrencilerinin kariyer planlamalarının uluslararası deneysel karşılaştırmasını yaparak kişilik özellikleri ve kariyer kararlılığı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yılmaz vd. 2012 yılında üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmada; öğrencilerin kariyer seçimleri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Büyükyılmaz vd. 2016 yılında Karabük Üniversitesi işletme fakültesi öğrenci üzerine yaptıkları araştırmada; öğrencilerin kariyer planlama tutumlarını demografik değişkenler açısından incelemişlerdir. Eryılmaz ve Kara 2017 yılında öğretmen ve öğretmen adayları üzerine yaptıkları araştırmada; kişilik özellikleri ile kariyer uyum yeteneğini karşılaştırmışlardır. Göktaş ve Taha 2018 yılında yaptıkları araştırmada; Irak uyruklu lisansüstü öğrencilerin kariyer değerleri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yine Wille vd. diğerleri 2018 yılında yaptıkları araştırmada kadın ve erkek yöneticilerin kariyer başarısına giden yolda, kişilik özelliklerinin etkilerini incelemişlerdir. Saruşık ve Seyhanlıoğlu 2019 yılında otel işletmelerinde yaptıkları araştırmada; kariyer planlaması ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ünüvar vd. 2020 yılında turizm eğitimi alan öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmada; kişilik özelliklerinin kariyer planı yapma isteği üzerine etkisini araştırmışlardır. Kedikli vd. 2020 yılında yaptıkları araştırmada; üniversite öğrencilerinin girişimci kişilik özellikleri ve kariyer planlamaları arasındaki ilişkileri demografik değişkenler açısından incelemişlerdir. Kaplan 2020 yılında üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada; kişilik özelliklerinin kariyer değerleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Eratlı Şirin ve Aydın 2020 yılında spor bilimleri fakültesi öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmada; öğrencilerin kariyer değerlerini demografik değişkenler açısından incelemişlerdir. Öngel vd. 2021 yılında üniversite çalışanları üzerine yaptıkları araştırmada; üniversite çalışanlarının çok yönlü kariyer tercihlerini zaman kullanım eğilimi ve kişilik özellikleri açısından incelemişlerdir.

4. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde eğitim gören ön lisans ve lisans öğrencilerinin kişilik özellikleri ve alt boyutları ile kariyer planlamaları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İlgili faktörlerin yaş, cinsiyet, eğitim görülen alan türü gibi birtakım demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadıklarını tespit etmek ise çalışmanın diğer amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma ile üniversite düzeyindeki okullarda her geçen gün daha da önem kazanan ve bireyin hayatını büyük ölçüde etkileyen kariyer planlaması sürecinin daha etkin bir şekilde tamamlanması ile ilgili çözüm önerileri getirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın gelecekle ilgili karar verme aşamasında olan gençlere ışık tutacak olması nedeniyle önemli olduğu düşünülmektedir.

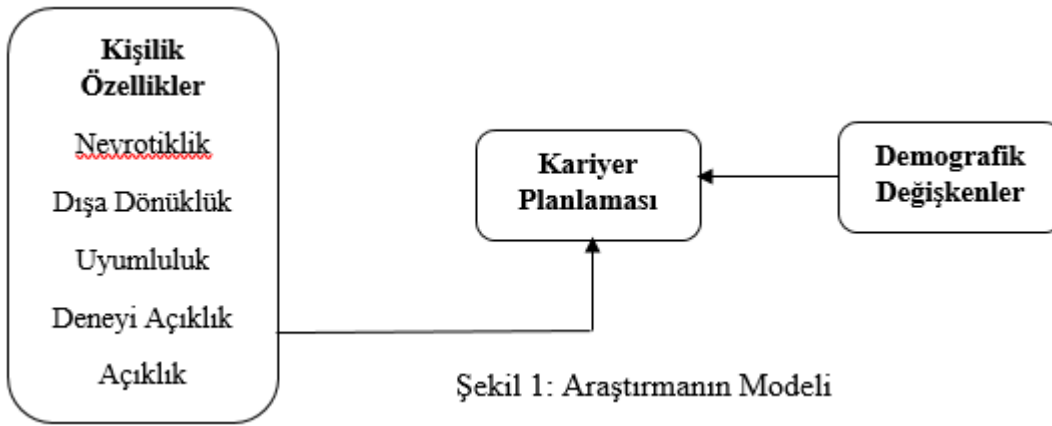
Araştırmanın evreni Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ön lisans ve lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'ndan alınan verilere göre üniversitemizde 2019/2020 eğitim öğretim döneminde 12.888 öğrencinin eğitim gördüğü tespit edilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre ana kütle içerisinde 570 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır. 62 adet anket doğru cevaplanmadığı ya da eksik cevaplandığı için araştırmadan çıkarılmış ve değerlendirme 508 anket üzerinden yapılmıştır. Araştırmanın sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde yapılması, gönüllülük esasına dayanması nedeniyle araştırmaya katılmak istemeyen öğrencilerin olması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak ihtiyaç duyulan veriler anket formu vasıtasıyla elde edilmiştir. Araştırmada veriler kariyer planlamasını, kişisel özellikleri, kişilerin demografik özelliklerini ölçen üç bölümden oluşan anket formu vasıtasıyla toplanmıştır.

Araştırmada kişilik özellikleri ölçmek için; Oliver ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilen Beş Büyük Faktör Kuramı (Big Five Factor) ölçeği, kariyer planlamasını ölçmek içinse; Erdoğan (2009)

tarafından hazırlanan ve Seçer (2013) tarafından da yapılan çalışmada kullanılan “Bireysel Kariyer Planlama” ölçeğinden faydalanılmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler araştırma amacı doğrultusunda nicel analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin nasıl bir dağılım gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan normallik testi (Kolmogorov –Smirnov ve Saphire Wilks) sonuçlarına göre veriler normal dağılım göstermediğinden çalışmada parametrik olmayan testlerden yararlanılmaktadır. Araştırmada iki gruplu karşılaştırmalar için Mann-Whitney U Testi ve çok gruplu karşılaştırmalar için Kruskal-Wallis Varyans Analizi kullanılmıştır. Çok gruplu karşılaştırmalarda Kruskal Wallis Varyans Analizi sonucu anlamlı farkın çıktığı durumlarda, bu farkın hangi gruplar arasından kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney U Testi uygulanmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi için $\alpha=0,05$ seçilmiştir. Araştırma modeli Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmada aşağıda verilen hipotezler sınanmaktadır. Birinci grupta bireyin kişilik özellikleriyle kariyer planlaması arasındaki ilişki sınanmaktadır.

H₁: Bireyin kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}: Nevrotik kişilik ile kariyer planlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}: Dışa dönük kişilik ile kariyer planlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}: Açık kişilik ile kariyer planlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1d}: Uyumlu kişilik ile kariyer planlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1e}: Deneyime açık kişilik ile kariyer planlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İkinci grup hipotez sınamasında ise kariyer planlaması ile demografik özellikler arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır.

H₂: Kariyer planlaması demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_{2a}: Kariyer planlaması cinsiyete göre anlamlı farklılaşmaktadır.

H_{2b}: Kariyer planlaması eğitim türüne göre anlamlı farklılaşmaktadır.

H_{2c}: Kariyer planlaması öğrencilerin istedikleri bölümde okumalarına göre anlamlı farklılaşmaktadır.

H_{2d}: Kariyer planlaması öğrencilerin okudukları bölümün gelecekte yapmak istedikleri iş ile ilgili olması durumuna göre anlamlı farklılaşmaktadır.

H_{2e}: Kariyer planlaması öğrencilerin kısmi ya da dönemsel bir işte çalışmaları durumuna göre anlamlı farklılaşmaktadır.

H_{2f}: Kariyer planlaması yaşa göre anlamlı farklılaşmaktadır.

H_{2g}: Kariyer planlaması öğrencilerin okuduğu sınıfa göre anlamlı farklılaşmaktadır.

5. Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek için tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 1’ de gösterilmiştir. Tablo 1’ den anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan öğrencilerin (N:508) 271’ i (% 53,3) kadın, 237’ si (% 46,7) erkektir. Örneklemin % 55,5’ i 17-20 yaş aralığında, % 35,2’ si 21-23 yaş aralığında, % 9,3’ ü ise 24 yaş üzerindedir. Katılımcıların % 27,6’ sı ön lisans, % 72,4’ i lisans öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 265’ i (% 52,2) 1. Sınıf, 132’ si (% 26,0) 2. Sınıf, 60’ ı (% 11,8) 3. Sınıf, 51’ i (% 10,0) ise 4. Sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 47,2’ sinin aile gelir düzeyi 1.500 TL’ nin altında, % 27,6’ sının aile gelir düzeyi 1.501 TL-2.500 TL aralığında, % 15,6’ sının aile gelir düzeyi 2.501 TL-3.500 TL aralığında, % 5,5’ inin aile gelir düzeyi 3.501 TL-4.500 TL aralığında, % 4,1’ inin aile gelir düzeyi ise 4.500 TL üzerindedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 46,5’ i il merkezinde, % 26,6’ sı ilçede, % 26,9’ u ise köyde büyümüştür.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Demografik Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	271	53.3
	Erkek	237	46.7
Yaş	17-20 Yaş Arası	282	55.5
	21-23 Yaş Arası	179	35.2
	24 Yaş ve Üzeri	47	9.3
Eğitim Türü	Önlisans	140	27.6
	Lisans	368	72.4
Sınıf	1. Sınıf	265	52.2
	2. Sınıf	132	26.0
	3. Sınıf	60	11.8
	4. Sınıf	51	10.0
Ailenin Gelir Durumu	1.500 TL Ve Altı	240	47.2
	1.501 TL-2.500 TL Arası	140	27.6
	2.501 TL-3.500 TL Arası	79	15.6
	3.501 TL-4.500 TL Arası	28	5.5
	4.501 TL Ve Üzeri	21	4.1
Büyüdüğü Çevre	İl Merkezi	236	46.5
	İlçe	135	26.6
	Köy	137	26.9

Cronbach's alpha, iç tutarlılığın en yaygın ölçüsüdür. Herhangi bir araştırmada, Likert ölçeğinde sorularla ölçek oluşturmak ve bu ölçeğin güvenilirliği belirlemek istendiğinde en yaygın olarak kullanılan

tutarlılık sınavıdır. Genel bir parmak kuralı olarak Cronbach Alpha katsayısının ≥ 0.70 olması beklenmektedir. Tablo 2’de kullanılan ölçeklerin güvenirlik katsayılarına yer verilmektedir. Çalışmada ölçme araçlarının geçerlilik sorununu ortadan kaldırmak, için literatürde geçerliliği olan ölçeklerden faydalanılmış ve Türkçe diline yönelik geçerleme çalışmaları göz önüne alınmıştır. Bu çerçevede, hem Kariyer Planlaması Ölçeği hem de Beş Faktör Kişilik Ölçeği ve alt boyutları ölçme aracı olarak güvenilir kabul edilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerin Güvenirlik Katsayıları

Araştırmada Kullanılan Ölçekler	Cronbach Alpha
Kariyer Planlaması	,865
Kişilik Özellikler	,704
- Nevrotiklik	,841
- Dışa Dönüklük	,883
- Açıklık	,792
- Uyumluluk	,823
- Deneyime Açıklık	,810

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişilik özellikleri, kişilik özelliklerinin alt boyutları olan nevroitiklik, dışa dönüklük, açık kişilik, uyumluluk, deneyime açıklık ile kariyer planlaması arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizleri yapılmıştır.

Pearson korelasyon katsayısı r ile gösterilir ve ± 1 arasında değerler almaktadır. Katsayının $+1$ olması iki değişken arasında mükemmel doğrusal bir ilişkinin olduğunu gösterirken, katsayının -1 olması ise değişkenler arasında mükemmel bir ilişkinin olduğunu fakat ilişkinin ters yönlü olduğu anlamına gelmektedir. Katsayının 0 olması durumunda ise iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmektedir (Coşkun vd., 2017:235).

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel özellikleri ile kariyer planlaması arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak belirlemek amacıyla korelasyon testi yapılmıştır. Tablo 3’teki korelasyon testi sonuçları incelendiğinde; p değeri $0,000$ ($p < 0,01$) olduğundan öğrencilerin kişisel özellikleri ile kariyer planlaması arasında pozitif yönlü orta kuvvette ($r=0,358$) bir ilişki vardır. Kişilik özelliklerin alt boyutları açısından korelasyon analizlerine bakıldığında; araştırmaya katılan öğrencilerin nevroitik kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasında p değeri $0,047$ ($p < 0,05$) olduğundan anlamlı fakat negatif yönlü ve düşük kuvvette ($r=-0,122$) bir ilişki vardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin dışa dönük kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasında p değeri $0,000$ ($p < 0,05$) olduğundan pozitif yönlü düşük kuvvette ($r=0,291$) anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin açık kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasında p değeri $0,000$ ($p < 0,05$) olduğundan pozitif yönlü yüksek kuvvette ($r=0,415$) anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin uyumlu kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasında p değeri $0,000$ ($p < 0,05$) olduğundan pozitif yönlü düşük kuvvette ($r=0,182$) anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin deneyime açık kişilik özellikleri ile kariyer planlaması arasında p değeri $0,000$ ($p < 0,05$) olduğundan pozitif yönlü düşük kuvvette ($r=0,303$) anlamlı bir ilişki vardır. Bu sonuçlara göre H_1 , H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1d} ve H_{1e} hipotezleri kabul edilmektedir.

Tablo 3. Kariyer Planlaması İle Kişisel Özellikler Arasındaki Korelasyon Analiz Sonuçları

	Kariyer Planlaması	Kişilik Özellikleri	Nevrotiklik	Dışa Dönüklük	Açıklık	Uyumluluk	Deneyime Açıklık
Kariyer Planlaması	1						
Kişilik Özellikleri	.358**	1					
Nevrotiklik	-.122**	.263**	1				
Dışa Dönüklük	.291**	.558**	-.099*	1			
Açıklık	.415**	.725**	-.112*	.411**	1		
Uyumluluk	.182**	.491**	.017	.167**	.206**	1	
Deneyime Açıklık	.303**	.574**	-.085	.177**	.376**	.270**	1
\bar{x}	3,80	2,88	2,51	2,88	3,31	2,70	2,93
ss	,60	,27	,58	,48	,59	,43	,41
N	508	508	508	508	508	508	508

*p<0,05, **p<0,01

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U sınaması yapılmıştır. Tablo 4'teki test sonuçları incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutları olan kendini değerlendirme, fırsatları tanımlama ve hedef belirleme p değerleri ($p > \alpha=0,05$) olduğundan öğrencilerin kariyer planlamasının cinsiyetleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmaktadır. Plan oluşturma alt boyutunda ise $p=,001$ olduğundan ($p < \alpha=0,05$) anlamlı farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farkın ortalama değerlere bakıldığında kadınlar lehine olduğu, başka bir deyişle kadınların erkeklere göre kariyerleri ile ilgili plan oluşturdıkları sonucuna varılmaktadır. Bu sonuca göre H_{2a} hipotezi ret olmuştur.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kariyer Planlama	Kadın	271	263.39	71379.00	29704.000	.144
	Erkek	237	244.33	57907.00		
Kendini Değerlendirme	Kadın	271	253.91	68810.50	31954.500	.923
	Erkek	237	255.17	60475.50		
Fırsatları Tanımlama	Kadın	271	254.69	69020.50	32062.500	.975
	Erkek	237	254.28	60265.50		
Hedef Belirleme	Kadın	271	264.84	71770.50	29312.500	.089
	Erkek	237	242.68	57515.50		
Plan Oluşturma	Kadın	271	273.93	74234.00	26849.000	.001
	Erkek	237	232.29	55052.00		

Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumları ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U test sonuçları Tablo 5’de verilmektedir. Tablo 5’deki sonuçları incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutları açısından p değerleri ($p > \alpha=0,05$) olduğu için anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre H_{2b} hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kariyer Planlama	Lisans	368	257.81	94872.50	24543.500	.410
	Önlisans	140	245.81	34413.50		
Kendini Değerlendirme	Lisans	368	259.64	95546.50	23869.500	.198
	Önlisans	140	241.00	33739.50		
Fırsatları Tanımlama	Lisans	368	256.02	94216.00	25200.000	.703
	Önlisans	140	250.50	35070.00		
Hedef Belirleme	Lisans	368	256.62	94436.00	24980.000	.596
	Önlisans	140	248.93	34850.00		
Plan Oluşturma	Lisans	368	257.12	94621.50	24794.500	.512
	Önlisans	140	247.60	34664.50		

$\alpha=0,05$

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğu bölümü isteyerek tercih etme durumları ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testinin sonuçları Tablo 6’da verilmektedir. Tablo 6’daki sonuçlar incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutları olan fırsatları tanımlama, hedef belirleme ve plan oluşturma açısından $p=,000$ olduğundan ($p < \alpha=0,05$) okuduğu bölümü isteyerek tercih edenler lehine

anlamli farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme alt boyutunda ise $p=,292$ olduğundan ($p > \alpha=0,05$) anlamlı farklılaşmamaktadır. Buna göre H_{2c} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Öğrencilerin Okuduğu Bölümü İsteyerek Tercih Etme Durumlarına Göre Karşılaştırılması Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Okuduğu Bölümü İsteyerek Tercih Etme Durumu	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kariyer Planlama	Evet	344	278.19	95697.0	19715.000	.000
	Hayır	164	202.95	33081.0		
Kendini Değerlendirme	Evet	344	258.69	88989.0	26423.000	.292
	Hayır	164	244.10	39789.0		
Fırsatları Tanımlama	Evet	344	276.23	95023.0	20389.000	.000
	Hayır	164	207.09	33755.0		
Hedef Belirleme	Evet	344	277.74	95543.00	19869.000	.000
	Hayır	164	203.90	33235.00		
Plan Oluşturma	Evet	344	275.88	94901.50	20510.500	.000
	Hayır	164	207.83	33876.50		

$\alpha=0,05$

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğu bölümün çalışmak istediği alanla ilgili olması durumu ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testinin sonuçları Tablo 7’de özetlenmektedir. Tablo 7’deki sonuçlar incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutları olan fırsatları tanımlama, hedef belirleme ve plan oluşturma açısından $p=,000$ olduğundan ($p < \alpha=0,05$) okuduğu bölümün çalışmak istediği alanla ilgili olanlar lehine anlamlı farklılaşma olduğu görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme alt boyutunda ise $p=,179$ olduğundan ($p > \alpha=0,05$) anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmamaktadır. Buna göre H_{2d} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Öğrencilerin Okuduğu Bölümün İlerde Çalışmak İstedığı Alanla İlgili Olması Durumlarına Göre Karşılaştırılması Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Okuduğu Bölümün Çalışmak İstedığı Alanla İlgili Olması Durumu	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kariyer Planlama	Evet	381	275.00	104774.00	16003.000	.000
	Hayır	127	190.51	24004.00		
Kendini Değerlendirme	Evet	381	259.00	98677.50	22099.500	.179
	Hayır	127	238.89	30100.50		
Fırsatları Tanımlama	Evet	381	275.45	104947.50	15829.500	.000
	Hayır	127	189.13	23830.50		
Hedef Belirleme	Evet	381	273.19	104086.50	16690.500	.000
	Hayır	127	195.96	24691.50		
Plan Oluşturma	Evet	381	273.31	104129.50	16647.500	.000
	Hayır	127	195.62	24648.50		

$\alpha=0,05$

Araştırmaya katılan öğrencilerin kısmi ya da dönemsel olarak bir işte çalışmaları durumu ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testinin Tablo 8'deki sonuçları incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutu olan kendini değerlendirme boyutu açısından $p=,000$ olduğundan ($p < \alpha=0,05$) kısmi ya da dönemsel olarak bir işte çalışanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan oluşturma alt boyutlarında ise ($p > \alpha=0,05$) olduğundan) kısmi ya da dönemsel olarak bir işte çalışma açısından anlamlı farklılaşmamaktadır. Buna göre H_2c hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Öğrencilerin Kısmi/Dönemsel Bir İşte Çalışma Durumlarına Göre Karşılaştırılması Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Kısmi/ Dönemsel Bir İşte Çalışma Durumu	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kariyer Planlama	Evet	82	281.80	22544.00	14776.000	.049
	Hayır	426	248.19	105727.00		
Kendini Değerlendirme	Evet	82	285.05	22804.00	14516.000	.034
	Hayır	426	247.58	105467.00		
	Evet	82	266.63	21330.50	15989.500	.379

Fırsatları Tanımlama	Hayır	426	251.03	106940.50		
Hedef Belirleme	Evet	82	279.18	22334.00	14986.000	.086
	Hayır	426	248.68	105937.00		
Plan Oluşturma	Evet	82	276.19	22095.50	15224.500	.129
	Hayır	426	249.24	106175.50		

$\alpha=0,05$

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testinin Tablo 9' daki sonuçları incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutu olan fırsatları tanımlama boyutu açısından ($p < \alpha=0,05$) olduğundan yaşı 24 ve üzeri olanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme, hedef belirleme ve plan oluşturma alt boyutlarında ise ($p > \alpha=0,05$) olduğundan yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Buna göre H_{2f} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Öğrencilerin Yaşlarına Göre Karşılaştırılması Gösteren Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

		Yaş	N	Sıra Ort.	df	X ²	p	Anlamlı Fark
Kariyer Planlama	A	17-20	282	247.45	2	6.153	.046	A-B<C
	B	21-23	179	252.46				
	C	24 Ve Üzeri	47	304.54				
Kendini Değerlendirme	A	17-20	282	252.95	2	3.368	.186	Yok
	B	21-23	179	247.40				
	C	24 Ve Üzeri	47	290.84				
Fırsatları Tanımlama	A	17-20	282	241.06	2	7.462	.024	A-B<C
	B	21-23	179	264.08				
	C	24 Ve Üzeri	47	298.68				
Hedef Belirleme	A	17-20	282	248.89	2	5.797	.055	Yok
	B	21-23	179	250.50				
	C	24 Ve Üzeri	47	303.37				
Plan Oluşturma	A	17-20	282	250.19	2	2.651	.266	Yok
	B	21-23	179	252.65				
	C	24 Ve Üzeri	47	287.38				

$\alpha=0,05$

Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları sınıf değişkeni ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testinin Tablo 10' daki sonuçları incelendiğinde; kariyer planlama ve alt boyutu olan fırsatları tanımlama boyutu açısından ($p < \alpha=0,05$) olduğundan yaşı 4. sınıf olanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme, hedef belirleme ve plan

oluşturma alt boyutlarında ise ($p > \alpha=0,05$) olduğundan öğrencilerin okudukları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Buna göre H_{2g} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyer Planlaması ve Alt Boyutlarının Öğrencilerin Okudukları Sınıfa Göre Karşılaştırılması Gösteren Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Sınıf	N	Sıra Ort.	df	X ²	p	Anlamlı Fark
Kariyer Planlama	A 1.Sınıf	265	239.19	3	9.498	.023	A-B-C<D
	B 2.Sınıf	132	255.51				
	C 3.Sınıf	60	284.65				
	D 4.Sınıf	51	295.96				
Kendini Değerlendirme	A 1.Sınıf	265	248.85	3	2.123	.547	Yok
	B 2.Sınıf	132	254.00				
	C 3.Sınıf	60	257.94				
	D 4.Sınıf	51	281.09				
Fırsatları Tanımlama	A 1.Sınıf	265	238.47	3	16.091	.001	A-B-C<D
	B 2.Sınıf	132	246.15				
	C 3.Sınıf	60	294.97				
	D 4.Sınıf	51	311.81				
Hedef Belirleme	A 1.Sınıf	265	241.71	3	6.139	.105	Yok
	B 2.Sınıf	132	256.72				
	C 3.Sınıf	60	285.15				
	D 4.Sınıf	51	279.14				
Plan Oluşturma	A 1.Sınıf	265	241.13	3	6.443	.092	Yok
	B 2.Sınıf	132	258.18				
	C 3.Sınıf	60	287.81				
	D 4.Sınıf	51	275.26				

$\alpha=0,05$

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kişilerin meslek seçimlerinde bugüne dek yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde demografik özelliklerin kariyer planlamasına üzerine etkileri incelenmiştir. Ancak meslek seçimleri aşamasında bireylerin kendi kişilik özelliklerinin farkında olmaları da önemlidir. Bireyler kendilerini tanımalı, hangi işte daha başarılı olacaklarını belirlemeli, yeteneklerinin ve beşeri özelliklerinin farkında olarak meslek seçimlerini yapmalıdırlar. Çalışmamızda verilen bilgiler ışığında demografik sonuçlara ek olarak bireylerin kişisel özelliklerinin kariyer planlaması üzerine etkileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada veriler kişilerin demografik özelliklerini, kariyer planlamasını, kişisel özellikleri ölçen üç bölümden oluşan anket formu vasıtasıyla toplanmıştır. Yapılan çalışmada Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde okuyan ön lisans ve lisans öğrencilerinden 570 öğrenciye anket uygulaması yapılmış ancak 62 anket yanlış ya da eksik cevaplandırıldığı için araştırma dışı bırakılmış ve toplamda 508 anket değerlendirmeye alınmış ve SPSS programı ile analiz edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin kişilik özellikleri ile kariyer planlaması yapma durumları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre kişilik özelliklerinin farkında olma durumları yükseldikçe bireylerde kariyer planlaması yapma eğilimi de yükselmektedir. Kişilik özelliklerinin alt boyutları olan nevroitiklik alt boyutu ile kariyer planlaması arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum nevroitik özellikler gösteren yani kaygılı, endişeli, sinirli, olumsuz düşünen bireylerin kariyer planlaması yapmadıkları sonucunu göstermektedir. Kişilik özelliklerinin diğer alt boyutları olan dışa dönüklük, açıklık, uyumluluk ve deneyime açıklık alt boyutlarında da pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç Rossier vd. tarafından 2012 yılında, Göktaş ve Taha tarafından 2018 yılında, Sarıışık ve Reyhanlıoğlu tarafından 2019 yılında, Sartık ve Koca Ballı tarafından 2020 yılında, Kaplan tarafından 2020 yılında yapılan çalışmalarda bulgularla örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile kariyer planlaması ve alt boyutları olan kendini değerlendirme, fırsatları tanımlama ve hedef belirleme açısından anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Plan oluşturma alt boyutunda ise kadınlar lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle kadınların erkeklere göre kariyerleri ile ilgili plan oluşturdıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar Yılmaz v.d. tarafından 2012 yılında yapılan, Şentürk ve Buran tarafından 2015 yılında yapılan çalışmadaki bulgular ile örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumları ile kariyer planlaması ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır. Literatürde araştırma sonucumuzla örtüşen çalışmalar olmakla birlikte anlamlı farkın olduğu sonuçlara da rastlanmaktadır. Sarıışık ve Reyhanlıoğlu tarafından 2019 yılında yaptıkları, Bektür v.d. 2016 yılında yaptıkları çalışmalarda eğitim durumu ve kariyer planlaması arasında anlamlı farklılık tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğu bölümü isteyerek tercih etme durumları ile kariyer planlaması ve alt boyutları olan fırsatları tanımlama, hedef belirleme ve plan oluşturma açısından okuduğu bölümü isteyerek tercih edenler lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme alt boyutunda ise anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğu bölümün çalışmak istediği alanla ilgili olması durumu ile kariyer planlaması ve alt boyutları olan fırsatları tanımlama, hedef belirleme ve plan oluşturma açısından okuduğu bölümün çalışmak istediği alanla ilgili olanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme alt boyutunda ise anlamlı farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kısmi ya da dönemsel olarak bir işte çalışmaları durumu ile kariyer planlaması ve alt boyutu olan kendini değerlendirme boyutu açısından kısmi ya da dönemsel olarak bir işte çalışanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından fırsatları tanımlama, hedef belirleme ve plan oluşturma alt boyutlarında ise kısmi ya da dönemsel olarak bir işte çalışma açısından anlamlı farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni ile kariyer planlaması ve alt boyutu olan fırsatları tanımlama boyutu açısından yaşı 24 ve üzeri olanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme, hedef belirleme ve plan oluşturma alt boyutlarında ise yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları sınıf değişkeni ile kariyer planlaması ve alt boyutu olan fırsatları tanımlama boyutu açısından 4. sınıf olanlar lehine anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Kariyer planlama alt boyutlarından kendini değerlendirme, hedef belirleme ve plan oluşturma alt boyutlarında ise öğrencilerin okudukları sınıf değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Büyükyılmaz

vd. tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada kariyer planlaması ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamışken, Çiftçi ve Hırlak (2019) Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin kariyer değerleri üzerine yaptıkları çalışmalarında kariyer planlaması ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farkın olduğunu tespit etmişlerdir.

Kaynakça

- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. Kariyer Yayınları.
- Bektemür, G., Demiray, S., & Ürkmez, D. Ö. (2016). Hemşirelerin kariyer planlaması: Bir eğitim ve araştırma hastanesi örneği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 32(1), 7-13.
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., Giles, W. F., & Walker, H. J. (2007). Is personality associated with perceptions of LMX? An empirical study. *Leadership & Organization Development Journal*.
- Başol, O., Bilge, E., & Kuzgun, Ş. (2012). Öğrencilerin Kariyer Değerlerini Etkileyen Unsurların Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Bireysel değerler. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(2), 57-68.
- Bozkurt A. (1988) “Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatında Kariyer Planlaması”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burger, J. M. (2006). Kişilik (İD Erguvan-Sarioğlu Çev.). *İstanbul: Kaknüs Yayınları*.
- Büyükyılmaz, O., Ercan, S., & Gökerik, M. (2016). Öğrencilerin Kariyer Planlama Tutumlarının Demografik Faktörler Açısından Değerlendirilmesi: Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2065-2076.
- Coşkun R., Altunışık R. Ve Yıldırım E., (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, 9. Baskı, Sakarya Yayıncılık.
- Çiftçi, G. E., & Hırlak, B. (2019). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kariyer Çapalarının Bazı Sosyo-Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2385-2407.
- Dinçer, F. İ., Akova, O., & Fazıl, K. (2013). Meslek Yüksekokulu Turizm Ve Otel İşletmeciliği Programı Öğrencilerinin Kariyer Planlaması Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Üniversitesi Ve Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 42-56.
- Elanain, H. M. A. (2007). The five-factor model of personality and organizational citizenship behavior in United Arab Emirates. *SAM Advanced Management Journal*, 72(3), 47.
- Erdoğan H. T. (2009). Bireysel Kariyer Planlama İle Kişisel Başarı Arasındaki İlişkiye Yönelik Dumlupınar Üniversitesinde Bir Uygulama, *Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Gökdeniz İ., Merdan E., (2011). “Kişilik ile Kariyer Seçimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (2),(s:24-36).
- Göktaş, P., Taha M.M., (2018). Irak Uyruklu Lisansüstü Öğrencilerin Kariyer Değerleri Ve Kişilik Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 104-137.
- Guthrie, J. P., Coate, C. J., & Schwoerer, C. E. (1998). Career management strategies: the role of personality. *Journal of Managerial Psychology*.

- Kaplan, N. (2020). Kişilik Özelliklerinin Kariyer Değerleri Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 132-152.
- Kılıç, G. ve Öztürk, Y. (2009). Kariyer Yönetimi: Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 45-60.
- Kozak, M. A. (2001). *Konaklama işletmelerinde kariyer planlaması*. TC Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Leung, S. L., & Bozionelos, N. (2004). Five-factor model traits and the prototypical image of the effective leader in the Confucian culture. *Employee Relations*.
- Lim, B. C., & Ployhart, R. E. (2004). Transformational leadership: relations to the five-factor model and team performance in typical and maximum contexts. *Journal of applied psychology*, 89(4), 610.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of personality and social psychology*, 52(1), 81.
- McCrae R. R. and Costa P. T. (1991). Test and Assessment The NEO Personality Inventory: Using the Five-Factor Model in Counseling, *Journal of Counseling & Development*, Vol: 69, (s:367-392).
- McCrae R. R. and Costa P. T. (2006). A Five-Factor Theory Perspective on Traits and Culture, *Psychologie Française*, Vol: 51, (s: 227-244).
- McCormack, L. ve Mellor, D. (2002). Kişiliğin liderlikteki rolü: Avustralya ordusunda beş faktörlü modelin bir uygulaması. *Askeri psikoloji*, 14 (3), 179-197.
- Oliver John & Srivastava, Sanjay (1999). "The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives". *University of California at 105 Berkeley*.
- Öngel, V., Tatlı, H. S., Öngel, G. & Süslü, M. (2021). Üniversite Çalışanlarının Çok Yönlü Kariyer Tercihleri: Zaman Kullanım Eğilimi ve Kişilik Özellikleri Açısından Bir İnceleme. *Alanya Akademik Bakış*, 5(1), Sayfa No.1-20.
- Özyer, K., Orhan, U., & Orhan, D. D. (2012). Sağlık Sektöründe Çalışanların Demografik Özellikleri, Kişilik Özellikleri ve Kültürel Değerleri Üzerine Bir Çoklu Durum Çalışması/A Study Of Demographic Traits, Personality Traits And Cultural Values of Workers in Health Sector. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 177-189.
- Rossier, J., Zecca, G., Stauffer, SD, Maggiori, C. ve Dauwalder, JP (2012). Fransızca konuşulan bir İsviçre örneğinde Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği: Psikometrik özellikler ve kişilik ve iş katılımıyla ilişkiler. *Mesleki davranış dergisi*, 80 (3), 734-743.
- Sarıışık, M. Şeyhanlıoğlu Ö. H., (2019). Kariyer Planlaması ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *International Conference On Eurasian Economies*.
- Sartık, H., & Ballı, A. İ. K. Kişilik Özelliklerinin Kariyer Uyum Yeteneğine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 68-86.

- Sıgır Ü., Gürbüz S., (2011)“Akademik Başarı ve Kişilik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”,(s:30-48).
- Seçer H. (2013). Bireysel Kariyer Planlama ve Kişisel Başarı Algısı Arasındaki İlişki ve Pamukkale Üniversitesi’nde Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli*.
- Şentürk, E. E., Buran, K. (2015). Ön Lisans Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges-Kasım, 14*, 162-180.
- Taşlıyan, M., Arı, N. Ü., & Duzman, B. (2011). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama Ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3*(2), 231-241.
- Tatlıhoğlu, K. (2010). Farklı Öz-Anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Öz-Saygı, Karar Verme Stilleri Ve Kişilik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Anabilim Dalı, Konya.
- Ünüvar, Ş., Sarı Ş., & Dağhan, M. (2021). Eysenck Kişilik Özelliklerinin Kariyer Yapma İsteği Üzerine Etkisi: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi, 1*(1), 30-49
- Vakola, M., Tsaousis, I., & Nikolaou, I. (2004). The role of emotional intelligence and personality variables on attitudes toward organisational change. *Journal of managerial psychology*.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri Ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 8*(2), 196-217.
- Yıldız S., Taştan B. İ., ve Yıldırım B. F., (2012), “Kişilik Tipi ile Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, (s:215-233).
- Yılmaz, İ. A., Dursun, B., Pektaş, K., & Altay, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Seçimlerinin Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi: Pınarhisar Myo Örneği. *Ejovoc (Electronic Journal Of Vocational Colleges), 2*(2), 9-21.
- Zikic, J., & Klehe, U. C. (2006). Job Loss As A Blessing In Disguise: The Role Of Career Exploration And Career Planning In Predicting Reemployment Quality. *Journal of Vocational Behavior, 69*(3), 391-409.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 05-11-2021 – Kabul/ACCEPTED: 22-11-2021

Genişletilmiş Anne Bekçiliği Kavramsal Modelinin Anneye Özgü Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation of the Expanded Conceptual Model of Maternal Gatekeeping in terms of Mother-Specific Variables

Güleycan AKGÖZ AKTAŞ¹ | Melisa EBEOĞLU DUMAN²

Abstract

This study is aimed to examine the expanded conceptual model of maternal gatekeeping, which is defined in two broad types and eight subcategories, in terms of various mother-specific variables. A total of 385 mothers with a preschool child with a mean age of 32.71 ($SD = 4.17$) participated in the study. The participants were asked to fill in the Maternal Gatekeeping Scale-Mother Form, Semantic Differentiation Scale-Myself as Mother, Parenting Daily Hassles Scale, Gender Roles Attitude Scale, Perception Measurement for Father's Role, Parental Self-Efficacy Scale and, the demographic information form. As a result of the K-Means Clustering Analysis carried out to establish the maternal

Öz

Bu çalışmada, iki ana kategoride ve sekiz alt türde tanımlanan genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modelinin anneye özgü çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmaya, okul öncesi dönemde çocuğa sahip ve yaş ortalaması 32.71 ($SS = 4.17$) olan toplam 385 anne katılmıştır. Katılımcılardan Anne Bekçiliği Ölçeği-Anne Formu, Anlamsal Farklılık Ölçeği-Anne Olarak Ben, Çocuk Yetiştirmede Günlük Zorluklar Ölçeği, Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği, Babalık Rolü Algı Ölçeği, Ebeveyn Yetkinlik Ölçeği ve demografik bilgi formunu doldurmaları istenmiştir. Anne bekçiliği alt türlerinin oluşturulması için yürütülen Kümeleme Analizi sonucunda, birbirinden ayırt

¹ Güleycan AKGÖZ AKTAŞ, Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, glycnakgoz@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5681-7496

² Melisa EBEOĞLU DUMAN, Dr. Öğr. Gör., Ufuk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, melisaeboglu@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8893-1237

gatekeeping subcategories, four distinguishable maternal gatekeeping subcategories were obtained. Among these types, which represent polarized mothers, the most common one was facilitative gate openers; the least common was passive gate snubbers. According to the results of One-Way Analyses of Variance, it was found that mothers with high maternal self-assessment and a more positive perception of their spouse's parenting role and competency were more likely to show maternal gatekeeping subcategories with higher levels of encouragement. It was observed that mothers with high daily hassles in raising children and high attitudes to traditional gender roles adopted subcategories with high discouragement levels. It is thought that the results of the study will form a framework for the limited literature on maternal gatekeeping types. However, further studies are needed to understand the subcategories of maternal gatekeeping in the future.

Keywords: Maternal Gatekeeping, Encouragement, Control, Discouragement, Subcategories of Maternal Gatekeeping

Giriş

Anne bekçiliği ya da bekçi annelik kavramı ilk kez Allen ve Hawkins (1999) tarafından annelerin babaları ev işleri ve çocuk bakım görevlerinden alıkoydukları birtakım davranışları ifade etmek için tanımlanmıştır. Bu kapsamda anne bekçiliği, eşlerin birbirleriyle birlikte ebeveynlik (coparenting) yapabilmesini ve babaların ev işleri ile çocuk bakım görevlerini öğrenmelerini engelleyerek, çocukların baba katılımı deneyimini kısıtlayan inanç ve davranışlar olarak incelenmiştir (örn., Fagan ve Barnett, 2003). Ardından araştırmacılar anne bekçiliğini daha geniş bir çerçevede inceleyebilmek için çeşitli davranış biçimleri içeren farklı tanımlamalar yapmış ve anne bekçiliğini babalar için kısıtlayıcı bir süreç olmanın ötesinde kolaylaştırıcı bazı özellikler bağlamında incelemeye başlamışlardır (Roy ve Dyson, 2005; Sano vd., 2008; Schoppe-Sullivan vd., 2008; Van Egeren ve Hawkins, 2004; Walker ve McGraw, 2000). En güncel haliyle anne bekçiliği, Puhlman ve Pasley (2013) tarafından feminist bir bakış açısı ve aile sistemleri kuramı kapsamında ele alınmıştır. Buna göre araştırmacılar, ebeveynlerin aile içindeki

edilebilen dört anne bekçiliği alt türü elde edilmiştir. Kararlı annelik kategorisini temsil eden bu alt türler içinde en yaygın görüleni kolaylaştırıcı anne bekçiliği iken; en az rastlanana pasif engelleyici bekçilik olmuştur. Çalışmanın Tek Yönlü Varyans Analizlerinde, annelik öz değerlendirmesi yüksek olan ve eşlerinin ebeveynlik rolü ile yetkinliğini daha olumlu algılayan annelerin, teşvik düzeyi yüksek olan bekçilik alt türlerini daha çok gösterdiği bulunmuştur. Çocuk yetiştirmede yaşadığı günlük zorluklar ile geleneksel cinsiyet rollerine bağlılığı fazla olan annelerin ise engel düzeyi yüksek olan alt türleri benimsediği görülmüştür. Araştırma sonuçlarının anne bekçiliği alt türlerine ilişkin kısıtlı alanyazın için bir çerçeve oluşturacağı düşünülmektedir. Ancak gelecekte anne bekçiliği alt türlerini anlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: Anne Bekçiliği, Teşvik, Kontrol, Engel, Anne Bekçiliği Alt Türleri

davranış ve rol kalıplarındaki güç dengesizliklerinin cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak nasıl ortaya çıktığını anlamak için feminist kuramdan yararlanırken; aile içindeki dinamik süreçlerin karşılıklı etkileşimini ve çocuk alt sistemine nasıl yansıdığını açıklamak için aile sistemleri kuramının varsayımlarını kullanmıştır. Bununla birlikte bu zamana kadar engelleyici ve kolaylaştırıcı özellikleri ile ele alınmış olan annelerin bekçilik davranışları, araştırmacılar tarafından kontrol boyutu da eklenerek genişletilmiş ve kavram “annenin baba üzerinde engelleyici, teşvik edici ya da kontrolcü yöntemler kullanarak, babanın çocuk bakımını ve çocukla ilişkisini düzenli, uygun ve tutarlı duruma getirme davranışları” (Puhlman, 2013) olarak yeniden tanımlanmıştır.

Puhlman ve Pasley’in (2013; 2017) önerdiği genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modelinde, annelerin baba katılımını etkileyen davranışları üç ana boyut üzerinden değerlendirilmektedir. Bu boyutlardan biri olan *engel* (discouragement); olumsuz eleştiriye meyilli, eşine ebeveynlik görevlerini yanlış yaptığını hissettiren ve eşinin ebeveynlik kararlarını baltalayan, baba çocuk etkileşimini bölen, babayı desteklemediği halde destekliyormuş gibi görünen, alaycı tavırları olan anne davranışlarını ifade eder. Engelleyici bekçilik boyutunda anneler, açıkça olabildiği gibi gizli ve dolaylı (babanın yaptığı görevleri yeniden yapma, başkalarına babayı kötüleme gibi) bir yol izleyerek de baba-çocuk ilişkisini sınırlandırabilir. Baba katılımını düşürdüğü bilinen söz konusu davranışlar, babaların çocuk bakımından geri çekilmesiyle sonuçlanan kırılmalı bir süreç neden olabilir (Stevenson vd., 2004). Baba kırılmalılığı hipotezi (father vulnerability hypothesis) olarak bilinen bu süreçte; evlilik çatışması, birlikte ebeveynlik sürecinde karşılaşılan sorunlar ya da engelleyici anne bekçiliği gibi kısıtlamalar karşısında babaların ebeveynliklerine ilişkin yeterlilik algıları zayıflar ve katılım davranışları olumsuz yönde etkilenir (Cummings vd., 2004). Dolayısıyla alanyazında engelleyici anne bekçiliği, aile içindeki duygusal iklimi bozan ve alt sistemlerdeki dinamikleri yıpratıcı özellikler bağlamında incelenmektedir (Cannon vd., 2008; Fagan ve Barnett, 2003; Wang ve Schoppe-Sullivan, 2021). Bir diğer boyut olan *teşvik* (encouragement); ebeveynlik görevlerini iş birliği içinde yapan, çocuk bakımında babanın varlığını önemseyen, memnuniyet ifadeleri ile eşini öven ve eşi ile ilgili ritüelleri önemseyen (örn., doğum günü gibi), destekleyici beden diline sahip olup eşinin ebeveynliğini başkalarına olumlu özellikleri ile anlatan annelerin davranışlarını ifade eder. Teşvik edici bu davranışların genellikle baba katılımını olumlu yönde geliştirdiği bilinmekle birlikte (Altenburger vd., 2018; Pekel-Uludağlı, 2019; Wang vd., 2021), baba katılımı halihazırda yüksek olan babalar için yetersizlik algısı yaratarak babaların geri çekilmelerine yol açabileceği de bildirilmiştir (Akgöz-Aktaş, 2017; Schoppe-Sullivan vd., 2008). Annelerin çocuk bakımındaki görevleri paylaşmaya olan inancı, birlikte ebeveynlik yapmadaki isteği ve baba katılımını algılayışı, anne bekçiliğinin teşvik boyutunu etkileyen faktörler olarak görülmektedir (Camisasca vd., 2019; McBride vd., 2005). Modeldeki son boyut ise aile içindeki bilgi, enerji, kaynak ve sınırların yönetimini ifade eden *kontrol*dür (control). Annelerin baba-çocuk etkileşimini denetleme yoğunluğuna atıf yapan kontrol, araştırmacılar tarafından olumlu ya da olumsuz özellikleri ifade etmenin ötesinde konumlandırılmıştır. Bu bağlamda kontrol boyutunun yüksek düzeylerde olması ebeveynlikle ilgili konularda nihai karar merci olmayı ifade eder. Örneğin, ev içindeki düzen ve çocukla ilgili konuları planlama konusunda baskın olan bir annenin yüksek düzeylerde kontrol davranışı sergilediği söylenebilir (Puhlman ve Pasley, 2013).

Puhlman ve Pasley (2013) anne bekçiliğinin bu yeni modelinde belirlemiş oldukları ilgili üç ana boyutu çaprazlayarak bir araya getirmiş, iki ana kategoride olmak üzere toplam sekiz anne bekçiliği alt türü ve bu alt türlere ilişkin işlevsellik alanları tanımlamışlardır. Ana kategorilerden ilki, baba katılımı konusunda lehte ya da aleyhte bir tercihi açıkça gösteren, babaları teşvik etmede ya da engellemede kararları net olan anneleri tanımlayan *kararlı annelik* (polarized gatekeepers). Kararlı annelik dört anne bekçiliği alt türünü kapsar: geleneksel sınır koyucu bekçilik, pasif engelleyici bekçilik, kolaylaştırıcı bekçilik ile pasif kolaylaştırıcı bekçilik. Engel ve kontrolün yüksek, teşviğin düşük olduğu *geleneksel sınır koyucu bekçilik* (traditional gate blockers), çocuklarının yaşamına dahil olmak isteyen babalar için zorlu bir ortam yaratır. Buna rağmen geleneksel sınır koyucu bekçiliğin, özellikle çocuk istismarı konusunda endişe olan evlerde, annelerin çocukları için güvenli ortam yaratmalarını kolaylaştıran bir tür olduğu ve baba yokluğu çeken çocukları koruyucu özellikleri olan anne davranışları içerdiği belirtilmektedir. Engelin yüksek, kontrol ve teşviğin düşük olduğu *pasif engelleyici bekçilik* (passive gate snubbers) alt türünde anneler; babayla çekişmeli bir ilişki yürüten, baba-çocuk etkileşimini 'kazara' bölen, babanın yerine getirdiği çocuk bakım görevlerini yeniden yapan anne davranışlarını içerir. Geleneksel sınır koyucu bekçiliğe kıyasla anneler bu türde, davranışlarını daha dolaylı yollarla gösterir. Özellikle şiddetin ve çatışmalı ilişkinin görüldüğü evlerde, annelerin yüksek engel ve kontrolü saldırganlığı daha da artırabileceğinden, annenin pasif engelleyici düşük kontrollü davranışlarının çocukları için bir denge mekanizması sağlıyor olabileceği tahmin edilmektedir (Puhlman ve Pasley, 2013). Yüksek kontrol ve teşviğin yanında düşük engel içeren *kolaylaştırıcı bekçilikte* (facilitative gate openers) anneler, baba katılımının türü ve miktarı konusunda yüksek otorite sahibidir ve baba katılımını desteklerler. Eşlerine olumsuz geribildirimler yapmaktan kaçınan kolaylaştırıcı bekçi anneler, adeta babaları ev işleri ve çocuk bakımı konusunda eğiten uzmanlar gibi davranırlar. Kolaylaştırıcı bekçiliğin; stresli, kariyeriyle meşgul ve uzun saatler çalışan babalara çocuklarının hayatına dahil olmak için etkili bir yol gösterdiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu alt türde anneler, baba katılımını desteklediği için boşandıktan sonra da baba katılımını teşvik ederek, yüksek kontrol altında da olsa baba-çocuk etkileşimini desteklerler (Trinder, 2008). Yüksek teşvik ve düşük kontrol ile düşük engel içeren *pasif kolaylaştırıcı bekçilik* (passive gate welcomer), baba katılımını destekleyen ancak babanın çocuk bakımına dahil oluşuna etkilerinin az olduğu anneleri tanımlar. Bu türün genel olarak baba katılımını artırdığı bilirse de eğer baba yetersizlik duygularıyla birlikte geri çekilirse, çocuk gerekli rehberlik ve liderlikten uzak kalabilir. Markman ve Coleman (2012) boşandıktan sonra her zaman dost kalabilen ailelerdeki annelerin bu alt türü kullanıyor olabileceğini bildirmiştir. Bununla birlikte ilgili türün kariyeriyle meşgul, evden ayrı yaşayan annelerin olduğu ya da çocuğa birincil bakım veren kişinin baba olduğu evlerde ortaya çıkabileceği tahmin edilmektedir (Puhlman ve Pasley, 2013).

İkinci kategori olan *kararsız annelikte* (ambivalent gatekeepers) araştırmacılar (Puhlman ve Pasley, 2013); baba katılımı konusunda tercihleri kafa karıştırıcı, çelişkili ve tutarsız olan anne davranışlarını tanımlamışlardır. Kararsız annelik kategorisinde bulunan anneler, çocukla nasıl ilişki kurulacağı ve eşlerinin ebeveynliğinden ne bekledikleri konusunda karışık ipuçları verirler. Bunun yanı sıra bu kategoride yer alan anneler, babanın çocuğun hayatına dahil olmasını önemseyebilir veya bununla ilgilenmeyebilir (Puhlman ve Pasley, 2013). Puhlman ve Pasley (2013) annelerin bu ikircikli davranışlarının altında yatan olası nedenler arasında annenin kariyer özlemini, baba katılımına karşı

mücadelesini, baba katılımı konusunda derin ve kökleşmiş içsel bir karışıklığı sıralamışlardır. Solmeyer ve diğerleri ise (2011), kararsız anneliğin özellikle evlilik ilişkisi ve çocuğun bireysel sorunları nedeniyle ebeveynler arası uyumsuzluk yaşayan Meksika kültüründe ortaya çıkabileceğini vurgulayarak kültürel farklara dikkat çekmişlerdir. Tüm bekçi annelik alt boyutlarında yüksek düzeylerde olan anneleri tanımlayan *tutarsız yönetici bekçilik* (confused gate managers) alt türünde, evdeki karar merci olmaları açısından geleneksel sınır koyucu bekçiliktekine benzer davranışlar sergileyen anneler, bir o kadar da teşvik edici olduklarından babalar için moral bozucu mesajlar verirler (Sano vd., 2008). Aynı zamanda kafa karıştırıcı olan bu mesajların hem eşler arasında hem de çocuklar için çatışmalı bir aile iklimini doğurabileceği bildirilmektedir (Teubert ve Pinquat, 2010). Ayrıca söz konusu teşvik edici ve engelleyici davranışlar arasındaki dalgalanmaların, annelerin yaşadığı depresyon, premenstrüel sendrom, bipolar bozukluk gibi psikopatolojilerden kaynaklanabileceği örneklendirilmiştir (Puhlman ve Pasley, 2013). Yüksek kontrol, düşük teşvik ve düşük engel düzeylerini ifade eden *duyarsız anne bekçiliği*nde (apathetic gate managers) çocuklarıyla ilgili önemli kararları tek başına alan anneler, baba katılımı hakkında olumsuz bir görüş bildirmemelerine rağmen aşırı kontrolcü ve aynı zamanda kayıtsız davranırlar. Bu türün özellikle katılım göstermek için çaba sarf eden babalar için zorlayıcı olabileceği bildirilmiştir (Puhlman ve Pasley, 2013). Annelerin; uzun saatler çalışan, sık seyahat eden, ayrı yaşayan, çok sayıda partneri ve çocuğu olan babaların yokluğundan çocuklarını korumak için duyarsız bekçilik yapabileceği tahmin edilmektedir. Aynı zamanda bu tür, çabasına rağmen baba katılımını artıramayan annelerin kullandığı bir strateji olarak da görülebilir. *Başına buyruk bekçilik* (opinionated gate watchers) alt türü yüksek teşvik ve yüksek engel ile düşük kontrolü içerir. Bu türde anneler eşleri ile kaçınmacı bir şekilde iletişim kurarlar. Aile içindeki kontrolleri düşük olan başına buyruk bekçi annelerin baba katılımını yönetme becerileri sınırlıdır. Yine de annelerin kontrol davranışlarını düşük seviyelerde tutması, özellikle aile içindeki saldırgan iklimi yumuşatan bir faktör olarak görülmektedir. Araştırmacılar başına buyruk bekçiliğin ortaya çıkabileceği koşulları, çocuğun velayetinin ortak olduğu boşanmış anneler üzerinden örneklendirmiştir (Puhlman ve Pasley, 2013). Böyle bir durumda anne, çocuğu babaya götürüp getirirken ve çocuğun hayatı hakkında babayı bilgilendirirken teşvik edici olabilir; babanın olmadığı ortamda ise çocuğa babası hakkında olumsuz şeyler anlatarak engelleyici davranabilir. Kararsız annelik kategorisindeki son alt tür olan *gözlenmeyen bekçilik* (invisible gate ignorers), tüm anne bekçiliği alt boyutlarında düşük düzeylerde bulunmayı ifade eder. Anne bekçiliğinin bu alt türünde anneler, babanın önderliğini kabul eder ve davranışları eşlerini etkilemiyormuş gibi görünür. Bu türü benimsemiş anneler, aile etkileşimlerinden uzak olabilecekleri gibi aynı zamanda çocuklarıyla iletişim kurmalarını kısıtlayan depresyon, anksiyete, bağımlılık problemleri gibi sorunlar da yaşıyor olabilirler. Araştırmacılar, anne bekçiliği alt türleri içinde en nadir türün gözlenmeyen bekçilik olabileceğini bildirmiştir (Puhlman ve Pasley, 2013). İki ana kategoriye oluşturan sekiz anne bekçiliği alt türüne ilişkin ayrıntılar Tablo 1’de sunulmuştur.

Anne bekçiliğini dinamik bir yapı olarak gören araştırmacılar (Puhlman ve Pasley, 2013), çocukların gelişimsel dönemlerine göre aile içindeki stratejilerin de değişeceğini, dolayısıyla anne bekçiliği alt türleri arasındaki geçişlerin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle, herhangi bir alt türün davranışlarını gösteren anne, zaman içinde değişen aile içi koşullara uyum sağlayabilmek için farklı bir alt türü tanımlayan davranışları göstermeye başlayabilir. Bekçilik alt türleri

arasındaki geçişler çeşitli koşullara göre kritik olarak nitelendirilebileceği gibi (örn., boşanma öncesinde kolaylaştırıcı bekçilik davranışları sergileyen bir annenin, boşanma sonrasında geleneksel sınır koyucu bekçiliği benimsemesi gibi), daha az kritik geçişler de (örn., başına buyruk bekçilik yapan bir annenin engellemelerini azaltarak pasif kolaylaştırıcı bekçilik davranışlarını benimsemesi gibi) görülebilir. Bu nedenle araştırmacılar; annenin bekçilik davranışındaki değişiklikler değerlendirilirken annenin özellikleri kadar ailenin değişip gelişen ihtiyaçlarının, çocuğun gelişimsel döneminin, babanın özelliklerinin ve baba katılımının da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 1. Genişletilmiş Anne Bekçiliği Kavramsal Modeline İlişkin Anne Bekçiliği Alt Türleri

Kararlı Annelik	<i>Engel</i>	<i>Teşvik</i>	<i>Kontrol</i>	Kararsız Annelik	<i>Engel</i>	<i>Teşvik</i>	<i>Kontrol</i>
1.Geleneksel Sınır Koyucu Bekçilik	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	<i>Yüksek</i>	5.Tutarsız Bekçilik	<i>Yüksek</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Yüksek</i>
2.Pasif Engelleyici Bekçilik	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	<i>Düşük</i>	6.Duyarsız Bekçilik	<i>Düşük</i>	<i>Düşük</i>	<i>Yüksek</i>
3.Kolaylaştırıcı Bekçilik	<i>Düşük</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Yüksek</i>	7.Başına Buyruk Bekçilik	<i>Yüksek</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>
4.Pasif Kolaylaştırıcı Bekçilik	<i>Düşük</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	8.Gözlenmeyen Bekçilik	<i>Düşük</i>	<i>Düşük</i>	<i>Düşük</i>

Not: Puhlman ve Pasley'in (2013, ss. 182) gösteriminden örnek alınmıştır.

Alanyazın bilgilerinin kısıtlı sayıda kaynağa dayandığı ve sıklıkla kuramsal çerçeve ile sınırlı kaldığı görülmektedir (Puhlman ve Pasley, 2013). Hwan Yee ve Han (2018), Koreli anneler ile yürüttükleri bir çalışmada sekiz alt türden geleneksel sınır koyucu bekçiliğin en sık, başına buyruk bekçiliğin ise en nadir görülen tür olduğunu bildirmişlerdir. Aynı çalışmada kolaylaştırıcı ve pasif kolaylaştırıcı bekçilik alt türleri, birlikte ebeveynlik ile ilişkili iken; tutarsız ve duyarsız bekçilik alt türleri, ebeveynin yüksek stresi ile ilişkili bulunmuştur. Yerel alanyazında anne bekçiliği alt boyutları ile yürütülen çalışmaların sayısının son birkaç yılda arttığı görülse de (Akgöz-Aktaş, 2020; Ebeoğlu, 2021; Karabulut, 2019), özellikle bekçilik alt türleri ile yürütülen ampirik çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Kıraççı (2021), özel eğitim gereksinimi olan çocukların anneleriyle yürüttüğü yüksek lisans çalışmasında Kümeleme Analizi ile dört alt tür anne bekçiliği elde etmiş ve bu türlerin baba katılımı boyutlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. İlgili çalışmada kolaylaştırıcı bekçilik en sık rastlanan tür iken, pasif engelleyici bekçilik dört alt tür içinde en az rastlanan tür olarak bulunmuştur. Araştırmacı, genel olarak teşvik düzeyinin engelden yüksek olduğu alt türleri benimseyen annelerin eşlerinin çocuğun

hayatına katılımının, engel düzeyinin teşvikten yüksek olduğu annelerin eşlerinin katılımına kıyasla daha yüksek olduğunu raporlamıştır.

Annenin bekçilik davranışlarını etkileyen çeşitli faktörler olduğu görülmekte olup özellikle anneye özgü değişkenlerin bekçilik davranışlarında kritik öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Schoppe-Sullivan vd., 2008). Anne bekçiliğini olumlu ve/veya olumsuz bekçilik alt boyutları gibi daha geniş tipler üzerinden değerlendiren bazı araştırmalarda annelerin kişilik özellikleri (Fagan ve Barnett, 2003) ile ebeveynlik kimliğine yönelik tutumlarının (Gaunt, 2008), toplumsal cinsiyet rol ideolojilerinin (Kilzer ve Pedersen, 2011; Kulik ve Tsoref, 2010), babalık rolüne ilişkin inançlarının (McBride vd., 2005), eşlerinin ebeveynlik konusundaki yeterliliğine dair algılarının (Shoppe-Sullivan vd., 2015) ve çocuk yetiştirmede yaşadıkları günlük zorlukların (Whisman ve Baucom, 2012) bekçilik davranışlarını etkilediği saptanmıştır. Anne bekçiliği çalışmalarında bu değişkenleri, yukarıda özetlenen genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modeli özelinde inceleyen bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmada genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modelinde adı geçen anne bekçiliği alt türlerinin anneye ait çeşitli özellikler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylece anne bekçiliğinin karmaşık doğasını anlamak için yürütülen çalışmalara bir katkı ve çerçeve sunulacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmada anne bekçiliği alt türlerinin görülme sıklığı incelenerek anne bekçiliği alt türlerine göre anneye ait özelliklerin (annelik öz değerlendirme, çocuk yetiştirmede karşılaştığı günlük zorluklar, geleneksel cinsiyet rolüne ilişkin tutumu, babanın rolüne ve yetkinliğine ilişkin algısı) farklılaşıp farklılaşmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Annelerin, eşlerinin ebeveynliğine yönelik bekçilik uygulamalarının baba katılımı üzerinde önemli etkileri olması ve baba katılımının da çocuk gelişimi açısından sonuçları düşünüldüğünde önleyici müdahale programları açısından gecikmeden hedeflenebilecek bir grup olması, mevcut çalışmanın okul öncesi dönem çocuğa sahip olan annelerle gerçekleştirilmesinin uygun olacağını düşündürmüştür.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmaya okul öncesi dönemde çocuğu olan toplam 385 anne katılmıştır. Ebeveynlerin boşanmış olması, çocuğunun biyolojik anne babası olmaması ve çocuğunun fiziksel veya zihinsel bir engeli olması, çalışmanın dışlama kriterleri olarak belirlenmiştir. Anneler çalışmaya Türkiye'nin farklı illerinden çevrim içi olarak katılmışlardır. Yaş ortalaması 32.71 ($SS = 7.61$) olan annelerin evlilik süreleri 4 ile 24 yıl arasında (Ort. = 7.36, $SS = 3.18$) değişmektedir. Annelerin 72'si (%18.7) ilkökul-ortaokul-lise, 50'si (%13.0) yüksekokul, 199'u (%51.7) üniversite ve 64'ü (%16.6) lisansüstü mezunu olduğunu bildirmiştir. Algılanan sosyoekonomik düzey, 76 (%19.7) anne için ortanın altında, 222 (%57.7) anne için orta ve 87 (%22.6) anne için ortanın üstündedir. Annelerin %53.8'i ($n = 207$) herhangi bir işte çalışmadığını bildirmiştir. Çalışmaya katılan annelerin çocuklarının 190'ı (%49.4) kız ve 195'i (%50.6) erkektir, yaş ortalamaları ise 4.10'dur ($SS = 1.01$).

Veri Toplama Araçları

Demografik bilgi formu. Katılımcı anneler için yaşları, evlilik süreleri, çalışma durumları, eğitim düzeyleri, algıladıkları sosyo-ekonomik düzeyleri; çocuklarının yaşı, cinsiyeti gibi soruları içeren form araştırmacılar tarafından hazırlanarak ölçek formlarının başında sunulmuştur.

Anne bekçiliği ölçeği-anne formu. Anne Bekçiliği Ölçeği-Anne Formu, Puhlman ve Pasley (2017) tarafından geliştirilmiş olup annelerin babalar üzerindeki teşvik edici, kontrollü ve engelleyici davranışlarını değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Teşvik (örn., “Çocukla vakit geçirmesi için eşimi teşvik ederim.”), kontrol (örn., “Eşimi hizaya getiririm.”) ve engel (örn., “Eşimin babalığını eleştiririm.”) olmak üzere üç alt boyuttan oluşan ölçek 29 maddeden oluşmakta ve 6’lı Likert tipi derecelendirme ile puanlanmaktadır (0: Asla; 5: Her zaman). Orijinal çalışmada araştırmacılar üç alt boyutun çaprazlanması ile sekiz alt tür oluşturmuşlar, bu alt türleri kararlı annelik ve kararsız annelik olmak üzere iki ana kategoride ayırtmışlardır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Akgöz-Aktaş ve Aydın (2020) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında araştırmacılar alt boyutların Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarını sırasıyla .81, .74 ve .66 olarak raporlamışlardır. Bu çalışmada ise Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları teşvik için .84, kontrol için .78 ve engel için .75 bulunmuştur.

Anlamsal farklılık ölçeği-anne olarak ben. Annelerin, ebeveynlik davranışlarını çeşitli sıfat çiftleri üzerinden değerlendirmek amacıyla Walker ve diğerleri (1986) tarafından geliştirilen ölçek 22 maddeden ve yedi dereceli anlamsal 11 zıt sıfat ikilisinden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Çalışır (2003) tarafından yapılmıştır. Ölçekteki 3., 7., ve 8. maddeler ters puanlanmakta ve ölçekten elde edilen puanlar 11 ile 77 arasında değişmektedir. Ölçekten yüksek puan alan annelerin annelik öz değerlendirmesi daha olumludur. Uyarlama çalışmasında .73 olarak belirtilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı bu çalışmada .70 olarak hesaplanmıştır.

Çocuk yetiştirmede günlük zorluklar ölçeği. Annelerin çocuk yetiştirirken karşılaşılabileceği sorunları ne sıklıkta ve ne şiddette yaşadığını değerlendirmek için Crnic ve Greenberg (1990) tarafından geliştirilen ölçek, sıklık ve zorluğu temsil eden iki bölümden ve her bölüm için 20’şer maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Yağmurlu ve Sanson (2009) tarafından yapılmıştır. Mevcut çalışmada ölçeğin sadece “zorluk” bölümü kullanılmıştır. Annelerin yaşadığı zorlukları değerlendiren bölüm 5’li Likert tipi ile (1: Hiç zorluk yaratmaz; 5: Çok büyük zorluk yaratır) puanlanmaktadır. Bu bölümden yüksek puan alan annelerin çocuk yetiştirirken karşılaştıkları günlük sorunlarda daha çok zorluk yaşadığı anlaşılmaktadır. Uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .87 olarak raporlanmış olup bu çalışmada da .87 olarak bulunmuştur.

Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği. Toplumsal cinsiyet rollerine olan tutumları değerlendirmek için Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından geliştirilen ölçek, 38 maddeden oluşmakta ve 5’li Likert tipi derecelendirme (1: Kesinlikle katılmıyorum; 5: Tamamen katılıyorum) ile puanlanmaktadır. Ölçek beş boyuttan oluşmaktadır: eşitlikçi cinsiyet rolü, geleneksel cinsiyet rolü, kadın cinsiyet rolü, erkek cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü. Bu çalışmada ölçeğin yalnızca geleneksel cinsiyet rolü alt boyutu kullanılmıştır. Ölçeğin bu boyutundan alınan yüksek puanlar, annelerin daha geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar ölçeğin orijinalinde, alt boyutların Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarının .72 ile .80 arasında değiştiğini bildirmiştir. Mevcut çalışmada geleneksel cinsiyet rolü alt boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .70 olarak hesaplanmıştır.

Babalık rolü algı ölçeği. Babaların ebeveynlik rolü algısını değerlendirmek için Kuzucu (1999) tarafından geliştirilen ölçek tek faktörlü olup 25 maddeden oluşmaktadır. 5’li Likert türü ile (1: Hiç uygun değil; 5: Tamamen uygun) puanlanan ölçekte 2., 4., 8., 11., 12., 16., 20., 22., 23., 24., ve 25.

maddeler olumsuz maddeleri temsil etmektedir. Ölçekten yüksek puan alan babaların ebeveynlik rolü algısı daha olumludur. Araştırmacı orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısını .75 olarak raporlamıştır. Bu çalışmada ölçek annelerin babaların ebeveynlik rolüne ilişkin algısını değerlendirmek için kullanılmıştır. Çalışmada ölçekten yüksek puan alan annelerin, eşlerinin ebeveynlik rolünü daha olumlu algıladığı anlaşılmaktadır. Annelerin cevapladığı ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .72'dir.

Ebeveyn yetkinlik ölçeği. Ebeveynlerin yetkinlik düzeyini belirlemek için Caprara ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilmiş olan ölçek, 11 maddeden oluşmakta ve 7'li Likert tipi (1: Oldukça yetersizim; 7: Oldukça yeterliyim) ile değerlendirilmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Demir ve Gündüz (2014) tarafından yapılmıştır. Anne babaların ölçekten yüksek puan alması, yüksek ebeveyn yeterliliğine sahip olduklarını göstermektedir. Bu çalışmada anneler bu ölçek üzerinden eşlerinin ebeveyn yetkinliğini değerlendirmiştir ve yüksek puan alan annelerin, eşlerini ebeveynlik alanında daha yetkin bulduğu anlaşılmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı uyarlama çalışmasında .92 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada ise Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

İşlem

Araştırma verileri Google Formlar aracılığı ile çevrim içi olarak toplanmıştır. Ölçek formunu içeren link çeşitli sosyal medya kanalları aracılığıyla kartopu örnekleme yoluyla annelere ulaştırılmıştır. Çalışmanın süresi, verilerin ne amaçla kullanılacağı ve çalışma hakkındaki genel bilgiler, bilgilendirilmiş gönüllü olur formu ile birlikte katılımcılara sunulmuştur. Bilgilendirilmiş onam formuna onay vermeyen katılımcılar araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu çalışma, yazarların annenin olumlu (teşvik) ve olumsuz bekçilik (engel, kontrol) boyutlarını incelediği araştırma makalesinin devamı niteliğindedir ve süreç, Ufuk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 21.12.2020 tarihli E.10191/170 sayılı izni ile yürütülmüştür. Ölçekler katılımcılara Ekim-Aralık 2020 tarihleri arasında uygulanmış olup ölçeklerin doldurulma süresinin ise ortalama 25 dakika olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında ulaşılan 437 annenin 52'si, çalışmaya katılım kriterlerini karşılamadığı ya da veriler uç değer olarak tespit edildiği için analizlere dahil edilmemiş, tüm analizler 385 annenin verileri üzerinden yürütülmüştür. Araştırma verileri çevrim içi olarak toplandığı için veri setinde herhangi bir kayıp veri bulunmamaktadır. Analiz bölümünde ilk olarak örneklemin normal dağılıma uyup uymadığını araştırmak için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek betimsel istatistikler raporlanmıştır. Annenin babalık rolü algısı hariç tüm çalışma değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin Field'in (2009) belirttiği alt ve üst sınırlar aralığında ($-1,96 < < +1,96$) olduğu görülmüştür. Annenin babalık rolü algısı değişkeninin basıklık değerinin ± 7 'den küçük olması (West vd., 1995) da bu değişkenin kabul edilebilir sınırlarda olduğunu düşündürmüştür. Normal dağılım ve varyansların homojenliği varsayımlarının karşılanması ile birlikte verilerin analizinde parametrik testlerden yararlanılmıştır. Teşvik, kontrol ve engel alt boyutlarının hangi anne bekçiliği alt türlerini oluşturduğunun incelenmesi için birimlerin belirli özelliklerine göre benzerliklerini ortaya koyarak birimleri doğru kategorilere sınıflandırmada kullanılan Kümeleme Analizi (K-Means Clustering)

yürütülmüştür (Çokluk vd., 2018). Anneye özgü değişkenlerin anne bekçiliği alt türleri açısından farklılaşp farklılaşmadığı ise bir dizi Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve elde edilen bulgular raporlanmıştır. Veri analizlerinin tümü için SPSS 20 kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma Değişkenlerinin Betimleyici İstatistikleri

Araştırma değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	N	Min.	Mak.	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Teşvik	385	16	60	46.53	9.13	-1.01	1.01
Kontrol	385	0	40	15.50	7.28	.12	-.21
Engel	385	0	45	12.11	6.85	.73	.83
Annelik Öz Değerlendirmesi	385	36	77	61.79	7.32	-.38	.06
Günlük Zorluklar	385	20	88	46.62	12.37	.58	.36
Geleneksel Cinsiyet Roller	385	8	34	15.58	5.28	.77	.35
Annenin Babalık Rolü Algısı	385	72	125	114.26	7.61	-1.21	2.80
Annenin Baba Yetkinliği Algısı	385	11	77	56.15	14.70	-.71	.02

Anne Bekçiliği Alt Türlerine Yönelik Bulgular

Anne bekçiliği alt türlerinin oluşturulması. Anne bekçiliği alt boyutlarının oluşturduğu bekçilik alt türlerinin belirlenebilmesi amacıyla alt boyutların Z puanları üzerinden gerçekleştirilen kümeleme analizinde ilk olarak orijinal çalışmada kavramsallaştırılan (Puhlman, 2013; Puhlman ve Pasley, 2013) sekiz anne bekçiliği alt türü arasında ayırım yapabilmek amacıyla sekiz kümeli bir çözüm hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre bazı kümelere düşen kişi sayısının az olduğu ve ayırt edilebilen yalnızca dört kümenin olduğu tespit edilmiştir. Ardından kararlı annelik (kontrolün yüksek teşvik düşük engel ya da düşük teşvik yüksek engel düzeyleri ile değiştiği kategori) ve kararsız annelik (kontrolün çeşitli düzeyleri için teşvik ve engelin benzer düzeylerde olduğu kategori) olarak kavramsallaştırılan kuramsal iki grubun birbirinden ayırt edilip edilemeyeceği incelenerek iki kümeli bir çözüm yürütülmüştür. Sonuçlara göre oluşan iki kümenin ortalamaları anlamlı olarak birbirinden farklılaşmaktadır: [teşvik: $F(1, 383) = 13.890, p < .001$; kontrol: $F(1,383) = 504.226, p < .001$; engel: $F(1, 383) = 368.195, p < .001$]. Analiz sonunda elde edilen ilk kümenin ($n = 221$) kararlı anneliği temsil

ettiği [teşvik (Ort. = .16, $SS = .99$), kontrol (Ort. = -.60, $SS = .74$), engel (Ort. = -.64, $SS = .53$); ancak ikinci kümenin ($n=164$) kararsız anneliği temsil etmediği [teşvik (Ort. = -.21, $SS = .96$), kontrol (Ort. = .81, $SS = .67$), engel (Ort. = .87, $SS = .79$)] görülmüştür. İlgili analizlerin ardından, ilk analizde birbirinden ayırt edildiği görülen kümelerin oluşturulabilmesi için dört kümelili bir çözüm yürütülmüştür. Sonuçlara göre dört kümenin ortalamaları arasındaki farkları gösteren *F-istatistiği* değerlerinin anlamlı olduğu görülmüştür: [teşvik: $F(3,381) = 160.603$, $p < .001$; kontrol: $F(3,381) = 256.801$, $p < .001$; engel: $F(3, 381) = 208.443$, $p < .001$]. Oluşan ilk küme ($n=127$) kolaylaştırıcı anne bekçiliğini [teşvik (Ort. = .51, $SS = .54$), kontrol (Ort. = .45, $SS = .52$), engel (Ort. = -.13, $SS = .57$)] ifade eden grup olmuştur. İkinci küme ($n=72$) geleneksel sınır koyucu anne bekçiliğini [teşvik (Ort. = -.20, $SS = .77$), kontrol (Ort. = 1.15, $SS = .69$), engel (Ort. = 1.47, $SS = .68$)] gösterirken; üçüncü grup ($n=70$) pasif engelleyici anne bekçiliğini [teşvik (Ort. = -1.47, $SS = .85$), kontrol (Ort. = -.25, $SS = .64$), engel (Ort. = .08, $SS = .79$)] göstermektedir. Son küme ($n=116$) ise pasif kolaylaştırıcı anne bekçiliğini [teşvik (Ort. = .45, $SS = .57$), kontrol (Ort. = -1.05, $SS = .50$), engel (Ort. = -.82, $SS = .48$)] ifade eden grup olmuştur. Annelerin %33.0'ı kolaylaştırıcı bekçilik; %30.1'i pasif kolaylaştırıcı bekçilik, %18.7'si geleneksel sınır koyucu bekçilik ve %18.2'si pasif engelleyici bekçilik göstermektedir.

Kümeleme Analizi sonrası elde edilen dört anne bekçiliği alt türünün bazı demografik özelliklere ilişkin tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde; kolaylaştırıcı bekçilik yapan annelerin 67'sinin kız (%52.8) ve 60'ının erkek (%47.2) çocuğa sahip olduğu görülmüştür. Kolaylaştırıcı bekçilik gösteren annelerin 23'ü (%18.1) ilkokul-ortaokul-lise, 17'si (%13.4) yüksekokul, 59'u (%46.5) üniversite ve 28'i (%22.0) lisansüstü mezundur. Bu alt türdeki annelerin 27'si (%21.3) ortanın altı sosyoekonomik düzeyde olduğunu bildirirken, 58'i (%45.7) orta ve 42'si (%33.1) ortanın üstü sosyoekonomik düzey algısı olduğunu bildirmiştir. Kolaylaştırıcı bekçilik yapan annelerin 82'si (%64.6) tek çocuk sahibi iken, 45'i (%35.4) birden fazla çocuğa sahiptir. Geleneksel sınır koyucu anne bekçiliği alt türündeki annelerin 26'si (%36.1) kız ve 46'si (%63.9) erkek çocuğa sahiptir. Bu alt türdeki annelerin 8'i (%11.1) ilkokul-ortaokul-lise, 9'u (%12.5) yüksekokul, 47'si (%65.3) üniversite ve 8'i (%11.1) lisansüstü mezundur. Geleneksel sınır koyucu bekçilik gösteren 17 (%23.6) anne ortanın altında bir sosyoekonomik düzey algısına sahipken, 47'si (%65.2) sosyoekonomik durumunu orta ve 8'i (11.1) ortanın üstü algıladığını bildirmiştir. Bu alt türdeki annelerin 43'ü (%59.7) tek çocuk ve 29'u (%40) birden fazla çocuk sahibidir. Pasif engelleyici bekçilik alt türündeki annelerin 39'u (%55.7) kız ve 31'i (%44.2) erkek çocuk sahibidir. 21 (%30.0) pasif engelleyici anne bekçiliği gösteren anne ilkokul-ortaokul-lise mezunu iken, 11'i (%15.7) yüksekokul, 32'si (%45.7) üniversite ve 6'sı (%8.6) lisansüstü mezundur. Bu alt türdeki annelerin 19'u (%27.1) ortanın altı, 39'u (%55.7) orta ve 12'si (17.1) ortanın üstü sosyoekonomik düzey algısı olduğunu bildirmiştir. 38 (%54.3) pasif engelleyici bekçi annenin tek çocuğu bulunurken, 32'sinin (%45.7) birden fazla çocuğu bulunmaktadır. Son olarak pasif kolaylaştırıcı annelerin ise yarısı ($n=85$) kız, yarısı erkek çocuğa sahiptir. 20 (%17.1) pasif kolaylaştırıcı anne ilkokul-ortaokul-lise mezunu iken, 13'ü (%11.2) yüksekokul, 61'i (%52.6) üniversite ve 22'si (%9.0) lisansüstü mezundur. Bu alt türdeki annelerin 13'ü (%11.2) ortanın altı, 78'i (%67.2) orta ve 25'i (%21.6) ortanın üstü sosyoekonomik düzeyde olduğunu bildirmiştir. 73 (%62.9) pasif kolaylaştırıcı anne tek çocuk ve 43 (%37.1) pasif kolaylaştırıcı anne birden fazla çocuk sahibidir.

Anneye ait özelliklerin anne bekçiliği alt türlerine göre incelenmesi. Çalışma değişkenleri olarak incelenen annelik öz değerlendirmesi, annelerin yaşadığı günlük zorluklar, geleneksel cinsiyet rollerine bağlılık, annelerin babalık rolü algısı ve baba yetkinliği algısının oluşturulan dört anne bekçiliği alt türüne göre farklılaşp farklılaşmadığı Tek Yönlü Varyans Analizleri (ANOVA) ile incelenmiştir. Sonuçlara göre anneye özgü değişkenlerin tümü anne bekçiliği alt türlerine göre farklılaşmaktadır. Bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Anneye Özgü Değişkenlerin Anne Bekçiliği Alt Türlerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Anneye Özgü Değişkenler	Anne Bekçiliği Alt Türleri	N	Ort.	SS	F	Grup Farklılıkları
Annelik Öz Değerlendirmesi	1.Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	127	63.16	7.65	9.97	1>2* 1>3* 4>2* 4>3*
	2.Geleneksel Sınır Koyucu Anne Bekçiliği	72	58.46	6.57		
	3.Pasif Engelleyici Anne Bekçiliği	70	60.16	7.48		
	4.Pasif Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	116	63.34	6.45		
Günlük Zorluklar	1.Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	127	47.75	13.21	4.15	2>4*
	2.Geleneksel Sınır Koyucu Anne Bekçiliği	72	50.19	11.16		
	3.Pasif Engelleyici Anne Bekçiliği	70	44.91	11.62		
	4.Pasif Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	116	44.18	12.02		
Geleneksel Cinsiyet Roller	1.Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	127	15.52	5.37	3.64	3>4*
	2.Geleneksel Sınır Koyucu Anne Bekçiliği	72	15.49	4.57		
	3.Pasif Engelleyici Anne Bekçiliği	70	17.29	5.33		
	4.Pasif Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	116	14.68	5.37		
Annenin Babalık Rolü Algısı	1.Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	127	115.34	6:27	5.66	1>3* 4>3*
	2.Geleneksel Sınır Koyucu Anne Bekçiliği	72	113.17	8.20		

	3.Pasif Engelleyici Anne Bekçiliği	70	111.49	7.85		
	4.Pasif Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	116	115.44	7.96		
	1.Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	127	60.38	11.92		
	2.Geleneksel Sınır Koyucu Anne Bekçiliği	72	48.47	13.53		1>2*
Annenin Baba Yetkinliği Algısı	3.Pasif Engelleyici Anne Bekçiliği	70	45.84	15.49	36.76	4>2*
	4.Pasif Kolaylaştırıcı Anne Bekçiliği	116	62.49	12.09		4>3*

Not: * $p < .05$

Tablo 4'e göre annelik öz değerlendirmesi [$F(3, 384) = 9.975, p < .001$], annelerin yaşadığı günlük zorluklar [$F(3, 384) = 4.415, p < .01$], annelerin geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin tutumları [$F(3, 384) = 3.638, p < .05$], annelerin babalık rolü algısı [$F(3, 384) = 5.567, p < .01$] ve annelerin baba yetkinliği algısı [$F(3, 384) = 36.6, p < .001$] dört anne bekçiliği alt türüne göre farklılaşmaktadır. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yürütülen Post Hoc Tukey HSD sonuçları, kolaylaştırıcı anne bekçiliği yapan annelerin annelik öz değerlendirmesinin, geleneksel sınır koyucu ve pasif engelleyici anne bekçiliği yapan annelere kıyasla daha olumlu olduğunu göstermiştir. Benzer olarak pasif kolaylaştırıcı anne bekçiliği alt türünde bulunan annelerin annelik öz değerlendirmesi, geleneksel sınır koyucu ve pasif engelleyici anne bekçiliği yapan annelere kıyasla daha olumludur. Annelerin çocuk yetiştirirken yaşadığı günlük zorluklar da anne bekçiliği alt türlerine göre farklılaşmıştır. Buna göre geleneksel sınır koyucu bekçilik yapan annelerin yaşadığı günlük zorluklar, pasif kolaylaştırıcı bekçilik yapan annelere kıyasla daha fazladır. Ayrıca pasif engelleyici bekçilik alt türünü benimseyen annelerin, pasif kolaylaştırıcı bekçilik yapan annelere kıyasla geleneksel cinsiyet rollerine daha bağlı olduğu bulunmuştur. Annelerin babalık rolü algısında da anne bekçiliği alt türlerine göre farklılaşma saptanmıştır. Bulgulara göre kolaylaştırıcı anne bekçiliği yapan anneler, pasif engelleyici bekçiliği benimsemiş annelere göre babalık rolüne daha olumlu yaklaşmaktadır. Benzer olarak pasif kolaylaştırıcı bekçilik yapan annelerin babalık rolü algısı, pasif engelleyici annelerin babalık rolü algısından daha olumludur. Son olarak kolaylaştırıcı bekçilik yapan anneler, geleneksel sınır koyucu bekçilik yapan annelere kıyasla babaları daha yetkin algılamaktadır. Pasif kolaylaştırıcı anne bekçiliğini benimsemiş anneler de geleneksel sınır koyucu bekçilik yapan ve pasif engelleyici bekçilik yapan annelere kıyasla babaları daha yetkin görmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Mevcut çalışmada genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modeli kapsamındaki anne bekçiliği alt türlerinin görülme sıklığı incelenmiş ve bu alt türlere göre anneye ait özelliklerin (annelik öz değerlendirme, çocuk yetiştirmede karşılaştığı günlük zorluklar, geleneksel cinsiyet rolüne ilişkin

tutumu, babanın rolüne ve yetkinliğine ilişkin algısı) farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde ilk olarak, Puhlman ve Pasley'in (2013) orijinal çalışmada önerdiği yöntemle bu çalışmada elde edilen dört anne bekçiliği türünün, genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modelinde tanımlanan kararlı annelik ana kategorisini temsil ettiği görülmüştür. Diğer bir deyişle, annelerin belirsiz bir eğilimden ziyade babaların ebeveynliğe katılımı konusunda daha kararlı bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Bu bulgu, annelerin çocuk yetiştirme konusunda daha proaktif bir bakış açısına sahip olduğunu düşündürmüştür. Kıraççı'nın (2021) çalışmasında yapılan kümeleme analizi sonucunda da sadece kararlı annelik kategorisinde yer alan 4 alt türün ortaya çıkması, bu çalışmadan elde edilen sonuç ile tutarlılık sergilemektedir. Ayrıca alan yazında kararlı annelik kategorisinin, kararsız annelik kategorisine göre babanın ebeveynliğe katılımında daha işlevsel olduğu da belirtilmektedir (Puhlman, 2013). Ancak yine de bunu söyleyebilmek için daha fazla doğrulama çalışması gerekmektedir. Puhlman'ın (2013) doğruladığı diğer ana kategori olan kararsız annelik kategorisinin altında bu çalışmada hiçbir alt türün kümelenmemesi ise örneklemin homojen yapısından kaynaklanmış olabilir. Özellikle örneklemin sosyal medya kullanabilen, çevrim içi bir anketi doldurabilen ve görece yüksek eğitim düzeyine sahip annelerden oluşmasının da bu homojen yapıyı destekleyen bir faktör olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Puhlman, çatışmanın görülmediği mutlu evlerde, anne bekçiliğinin engel ve kontrol boyutlarını yüksek düzeyde içeren alt türlere ulaşmanın zor olabileceğini bildirmiştir. Bu nedenle, kararlı ve kararsız annelik kategorilerini yansıtan daha fazla alt türü elde edebilmek için medeni durumları, eğitim düzeyleri ve sosyoekonomik koşulları farklılaşan ve aile içi iklimin daha heterojen olduğu temsil edici örneklemlerle çalışılması gereklidir. Öte yandan, bu çalışmada sınırlı sayıdaki diğer çalışmalarla (Akgöz-Aktaş ve Aydın, 2020; Kıraççı, 2021) benzer olarak en yaygın olarak görülen bekçilik alt türünün kolaylaştırıcı anne bekçiliği, en az rastlanan bekçilik alt türünün ise pasif engelleyici bekçilik olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla olumlu ifadeler ve davranışlar ile babaları çocuk için hazır bulunmaya teşvik etmenin, baba ile çocuk arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirebileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları anneye ait özellikler olarak ele alınan değişkenlerin tümünün, elde edilen dört anne bekçiliği alt türüne göre farklılaştığını göstermiştir. Varyans analizlerinden elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, teşvik düzeyinin yüksek olduğu bekçilik alt türlerini daha çok annelik öz değerlendirmesi olumlu olan, babanın rolünü ve yetkinliğini olumlu algılayan annelerin benimsediği; engel düzeyi fazla olan alt türlerin ise daha çok geleneksel cinsiyet rollerine bağlı olan ve çocuk bakımı konusunda günlük zorluklar yaşayan anneler arasında tercih edildiği söylenebilir. İlk olarak annelik öz değerlendirmesinin teşviğın yüksek düzeylerde olduğu alt türlerde daha olumlu olması, geçmiş çalışmalarda bildirilen bazı çalışma sonuçlarıyla ilişkilendirilebilir. Örneğin Gaunt (2008), annelerin kendi ebeveynliklerine ilişkin değerlendirmelerinin, ev içindeki çocuk bakım görevlerini eşleriyle ortak sürdürme arzusunu etkileyebileceğini belirtmiştir. Ev ortamı dışında kendilerine bir alan bulamadıklarında evi, yüksek duvarlarla çevrili ve kapısı kilitli bir bahçe gibi kullanan (Allen ve Hawkins, 1999) anneler, kendi ebeveynliklerine yönelik olumlu algılara sahip olduğunda, babaların bu bahçeye girebilmesi kolaylaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ebeveynliklerine yönelik olumlu algılara sahip anneler, baba katılımını destekleyen davranışlar göstermektedirler. Kolaylaştırıcı ve pasif kolaylaştırıcı bekçilik yapan annelerin bir ebeveyn olarak kendi özelliklerini daha

olumlu görmesi, ebeveynlik alanındaki gücü yalnız kendi ellerinde bulundurmaya ya da psikolojik ödül sağlamak için annelik rolü onayı almaya (McMullin ve Cairney, 2004) ihtiyaç duymamasından kaynaklanıyor olabilir. Benzer şekilde, annelerin eşlerinin ebeveynlik rollerine ve yetkinliğine ilişkin algılarının da baba katılımını sınırlama davranışlarını etkilediği bilinmektedir (Fagan ve Barnett, 2003). Babaların evde otorite figürü olmasını bekleyen, çocuğun temel bakımını ve temizliğini yapmak gibi bazı çocuk bakım görevlerinin babaya uygun olmadığını düşünen, çocuk bakım görevlerinde eşlerini yetersiz gören anneler de ev ve çocukla ilgili işlerden yalnızca kendilerinin sorumlu olduğunu düşünerek eşlerinin ebeveynlik alanını işgal edebilirler (Allen ve Daly, 2007; Aytaç, 2021). Bu bağlamda, baba katılımının çocuk gelişimindeki destekleyici rolünü önemseyen ve babaları teşvik eden annelerin, engelleyici davranışlar sergilemeyerek babanın rolünü daha olumlu algıladığı düşünülebilir. Nitekim mevcut çalışmanın bulgularında da teşvik düzeyini yüksek tutan kolaylaştırıcı ve pasif kolaylaştırıcı annelerin, engel düzeyi yüksek olan pasif kolaylaştırıcı annelere göre babanın rolünü daha olumlu algıladığı görülmüştür. Öte yandan, eşlerinin ebeveynlik davranışlarını yeterli bulmayan anneler, baba-çocuk etkileşimini daha çok kontrol ederek baba katılımını düşüren davranışlarda bulunurlar (Makusha ve Richter, 2016). Ayrıca yapılan çalışmalarda ebeveyn yeterliliği düşük olan babaların, eşlerinin daha fazla engelleyici bekçiliğine maruz kaldığı saptanmıştır (Schoppe-Sullivan vd., 2015). Diğer bir deyişle, eşleri tarafından desteklenen babaların, çocuklarının bakım ve sorumluluğunu üstlenmede kendilerine güvenen babalar haline gelmesi olasıdır. Dolayısıyla, bu çalışmadan elde edilen sonuçlarda teşvik edici bekçilik davranışlarının fazla olduğu alt türlerde annelerin eşlerini daha yetkin bulmaları bu bağlamda açıklanabilir. Ebeoğlu'nun (2021) çalışmasında annenin teşvik edici bekçiliğinin yüksek, engelleyici bekçiliğinin düşük olmasının babanın daha yüksek yeterliliğini yordaması da mevcut çalışmadan elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Anneye özgü değişkenler kapsamında incelenen bir diğer araştırma değişkeni geleneksel cinsiyet rollerine bağlılıktır. Daha önceki çalışmalarda, cinsiyet rollerinde daha geleneksel tutumlara sahip olan annelerin çocuk bakımında eşlerinden daha fazla pay aldığı ve bu cinsiyetçi tutumların ev içinde iş birliğine dayalı olmayan günlük davranışlara dönüştüğü gösterilmiştir (Gaunt ve Pinho, 2018). Dolayısıyla cinsiyet rollerinde eşitlikçi bir tutuma sahip olmayan anneler; hem kendilerini çocuklarının bakımını üstlenen birincil kişiler olarak görerek (Cannito, 2020) hem de ev işlerinde kendilerine daha fazla sorumluluk yükleyerek (Coltrane, 2000) birlikte ebeveynlik süreçlerini aksatan davranışlar sergileyebilir. Bu çalışmada da benzer olarak, engelin yüksek ve kontrol ile teşviğin düşük düzeylerde seyrettiği pasif engelleyici bekçiliği benimseyen annelerin, baba katılımını teşvik eden ancak kontrol ve engel düzeyleri düşük olan pasif kolaylaştırıcı annelere kıyasla geleneksel cinsiyet rollerine daha bağlı olduğu bulunmuştur. Geleneksel cinsiyet rollerine bağlılık açısından farklılaşan bu iki anne bekçiliği alt türünde ortak olarak kontrol düzeyinin düşük olması dikkat çekicidir. Kontrolün yüksek düzeylerde seyrettiği diğer iki alt tür olan geleneksel sınır koyucu ve kolaylaştırıcı bekçilik arasında ise cinsiyet rolleri bakımından bir farklılaşma görülmemiştir. Bu durum geleneksel cinsiyet rollerine bağlı annelerin, ailede babanın liderliğini kabul edip çocukla ilgili konularda son kararı babaya bırakmalarına bağlı olarak kontrol düzeyini düşük tutma gereksinimi duymalarından kaynaklanıyor olabilir. Son olarak çocuk bakımını kendi alanı olarak gören ve çocukla ilgili tüm sorumluluğu tek başlarına üstlenerek baba katılımını engelleyici davranışlarda bulunan geleneksel sınır koyucu annelerin, babaları teşvik ederek

kontrol ve engel düzeylerini minimize eden pasif kolaylaştırıcı annelere kıyasla daha fazla günlük zorluk yaşadığı bulunmuştur. Araştırmacılar, çocuk bakım görevlerini eşiyile iş birliği içinde yürütemeyen annelerin depresyon, anksiyete gibi içe yönelim semptomları geliştirerek psikolojik işlevselliğinin düştüğünü bulmuştur (Chen, 2020; Whisman ve Baucom, 2012). Bununla birlikte psikolojik işlevselliğini yitiren annelerin, evlilik ilişkisinden aldığı doyumun azaldığı ve giderek daha çatışmalı bir iletişim sürdürdüğü bilinmektedir (Crnic ve Ross, 2017). Dolayısıyla alanyazında, çocuk yetiştirirken karşılaşılan günlük zorlukların, annelerin işlevselliğini etkileyen bir stres faktörü bağlamında değerlendirildiği görülmektedir (örn., Schoppe-Sullivan vd., 2015). Hwan Yee ve Han (2018) da yaptıkları çalışmada, teşvik düzeyi yüksek engel ve kontrolün düşük olduğu pasif engelleyici bekçilikte ebeveyn stresini daha düşük olarak saptamışlardır. Bu nedenle engel ve kontrol düzeylerinin yüksek olduğu geleneksel sınır koyucu bekçilikte, annelerin birlikte ebeveynliği baltalayan davranışları ve ev işleri ile çocuk bakım görevlerini tek başlarına üstlenmeleri nedeniyle çocuk yetiştirmede daha çok günlük zorluk yaşaması beklendiği bir bulgudur. Sonuç olarak varyans analizlerinden elde edilen sonuçlar, annenin benimsediği bekçilik alt türlerine göre annenin bazı özelliklerinin değiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bulgular, bekçilik davranışlarını nitel araştırma yöntemleri ile ele alan araştırmacıların (Roy ve Dyson, 2005; Trinder, 2008); anne bekçiliğinin rolünü kontrol, teşvik ve engel boyutlarını hesaba katmadan tanımlamalarının zor olduğu iddiasını desteklemektedir. Sonuçlar, annenin bekçilik davranışının her bir boyutunu ayrı ayrı ele almak yerine; teşvik, engel ve kontrol faktörlerini bütüncül bir şekilde ele almanın önemini ve özellikle kontrol alt boyutu düzeyini etkileyen olası başka değişkenlerin ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Öte yandan alanyazında anne bekçiliği alt türleri ile ilgili çalışmalar sınırlı olduğundan, bu çalışmadan elde edilen sonuçları kıyaslayabilecek yeterli araştırma ve farklılıklara yönelik açıklama bulunamamıştır. Gelecekte anne bekçiliği alt türlerini anlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Çalışmada sınanan genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modeli, anne bekçiliğinin baba katılımı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini anlamayı kolaylaştıran temel bir sınıflama sistemi sunmaktadır. Mevcut çalışmada anne bekçiliği davranışlarının çeşitliliğini ve karmaşık doğasını açıklamak amacıyla ülkemizde görülen bekçilik alt türlerinin sınıflandırılmasının ve anneye özgü bazı değişkenlerin bu bekçilik alt türlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinin sınırlı alanyazın açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma, aile içerisindeki farklı ilişkilere göre babaların çocuk gelişimine katılımı konusunda araştırmacılara çıkarımlar sağlayabilir. Bunun yanı sıra çalışmanın ebeveynlere verilecek eğitimlerle evli çiftler için birlikte ebeveynliğin kurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak görece homojen ve sınırlı bir örneklem ile çalışılmış olması sonuçların genellenebilirliğinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca bu durum genişletilmiş anne bekçiliği kavramsal modelinin kararsız annelik kategorisine ilişkin alt türlere ulaşmayı mümkün kılmamıştır. Bu nedenle elde edilen ortalamaya yakın gruplar arasında belirsiz bir ayırım olması ihtimalinin de göz önünde bulundurularak sonuçların dikkatli yorumlanması gerekmektedir. Bununla birlikte aile devamlılığındaki yapısal değişiklikler bu çalışmada sınanmadığından, araştırmacılar tarafından (Puhlman ve Pasley, 2013) tanımlanan anne bekçiliği alt türlerinin işlevsellik alanları çalışma kapsamında ele alınamamıştır. Petren ve Puhlman'a (2021) göre, ayrılık ve boşanma gibi kişilerarası problemlerle ilişkilendirilen sonuçlar sıklıkla bir sorun bağlamında

ele alınmasına rağmen ebeveynlere, aile yönetimini etkili bir şekilde güçlendirebilecekleri bazı koşullar da sağlayabilir. Bu nedenle gelecekte yaşı daha büyük olan çocukların ebeveynleriyle ve özellikle kararsız anne bekçiliğine ait alt türlerin de toplum içerisindeki yaygınlık oranlarına ulaşabilmek amacıyla daha yüksek örneklerde ve farklı aile yapılarında (ör., boşanmış aileler, göç eden aileler, çocuğun istismar riski altında olduğu aileler vb.) yapılacak olan araştırmaların alanyazına katkısının daha fazla olacağı düşünülmektedir. Öte yandan, araştırmada kullanılan ölçeklerin kendini bildirim tarzında olması da annelerin sosyal açıdan arzulanır yanıtlar vermelerine neden olmuş olabilir. Dolayısıyla ileriki araştırmalarda babaların gözünden değerlendirilecek olan anne bekçiliği alt türlerinin de sınıflandırılmasının alanyazındaki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Çalışmada nedensel çıkarımlar yapmaya olanak sağlamayan kesitsel desen kullanılması, bir diğer sınırlılığı oluşturmaktadır. Özellikle anne bekçiliği alt türleri arasındaki geçişleri anlamak için boylamsal olarak yürütülecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bu çalışmada anne bekçiliğinin dört alt türüne göre dengeli bir dağılım göstermeyen demografik özelliklerin de dahil edildiği çalışmalara ihtiyaç vardır. Gelecek çalışmalarda annenin özelliklerinin yanında eş ve çocukların özelliklerinin de ele alınması ve her bir alt bekçilik türünün özelliklerini derinlemesine inceleyebilmek adına nitel çalışmaların yapılması da önerilmektedir. Son olarak, anne bekçiliği davranışlarının kültüre duyarlı olduğu bilinmektedir (Puhlman ve Pasley, 2013). Nitekim bu çalışmada kullanılan uyarlanmış ölçüm aracı (Akgöz-Aktaş ve Aydın, 2020) orijinal ölçüm aracından (Puhlman ve Pasley, 2017) belirli noktalarda farklılaşmaktadır. Özellikle annelerin kontrol ve engel düzeylerini değerlendiren boyutların içeriği birbirine daha benzer olduğundan, anne bekçiliği alt türlerinin görülme sıklığı ve biçimindeki değişikliklerin kültüre özgü değerlendirilmesi önemli görünmektedir.

Kaynakça

- Akgöz-Aktaş, G. (2017). *Baba katılımı ve çocuk uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Anne bekçiliği ve evlilik uyumunun etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Aktaş, G. A. ve Aydın, A. (2020). Anne Bekçiliği Ölçeği Anne Formunun Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 63-77.
- Allen, S. M. ve Daly, K. J. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph.
- Allen, S. M. ve Hawkins, A. J. (1999). Maternal gatekeeping: mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 61(1), 199-212.
- Altenburger, L. E., Schoppe-Sullivan, S. J. ve Dush, C. M. K. (2018). Associations between maternal gatekeeping and fathers' parenting quality. *Journal of Child and Family Studies*, 27(8), 2678-2689.
- Aytac, F. K. (2021). Is it love? The mediating role of traditional motherhood between maternal warmth and maternal gatekeeping. *Current Psychology*, 1-15.
- Camisasca, E., Miragoli, S., Di Blasio, P. ve Feinberg, M. (2019). Co-parenting mediates the influence of marital satisfaction on child adjustment: The conditional indirect effect by parental empathy. *Journal of Child and Family Studies*, 28(2), 519-530.
- Cannito, M. (2020). The influence of partners on fathers' decision-making about parental leave in Italy: Rethinking maternal gatekeeping. *Current Sociology*, 68(6), 832-849.
- Cannon, E. A., Schoppe-Sullivan, S. J., Mangelsdorf, S., Brown, G. L. ve Sokolowski, M. S. (2008). Parent characteristics as antecedents of maternal gatekeeping and fathering behavior. *Family Process*, 47(4), 501-519.
- Caprara, G. V., Regalia, C., Scabini, E., Barbaranelli, C. ve Bandura, A. (2004). Assessment of filial, parental, marital, and collective family efficacy beliefs. *European Journal of Psychological Assessment*, 20(4), 247-261.
- Chen, B. B. (2020). The relationship between Chinese mothers' parenting stress and sibling relationships: A moderated mediation model of maternal warmth and co-parenting. *Early Child Development and Care*, 190(9), 1350-1358.
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1208-1233.
- Crnic, K. ve Ross, E. (2017). Parenting stress and parental efficacy. *Parental stress and early child development* içinde (ss. 263-284). Springer, Cham.
- Crnic, K. A. ve Greenberg, M. T. (1990). Minor parenting stresses with young children. *Child Development*, 61(5), 1628-1637.

- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C. ve Papp, L. M. (2004). Everyday marital conflict and child aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(2), 191-202.
- Çalışır, H. (2003). *İlk kez anne olan kadınların annelik rolü başarımlarını etkileyen etmenlerin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, S. ve Gündüz, B. (2014). Ebeveyn yetkinlik ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 309-322.
- Ebeoğlu, M. (2021). *Ergenlik döneminde baba katılımının incelenmesi: Ekolojik Sistemler Kuramı Perspektifi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Fagan, J. ve Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of Family Issues*, 24(8), 1020-1043.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*, London: UK.
- Gaunt, R. (2008). Maternal gatekeeping: Antecedents and consequences. *Journal of Family Issues*, 29(3), 373-395.
- Gaunt, R. ve Pinho, M. (2018). Do sexist mothers change more diapers? Ambivalent sexism, maternal gatekeeping, and the division of childcare. *Sex Roles*, 79(3), 176-189.
- Hwan Yee, Y. ve Han, J. (2018). A development and validation study of maternal gatekeeping scale. *Korean Journal of Child Studies*, 39(4), 139-152.
- Karabulut, H. Annelerin Bildiriminden Annelik Bekçiliği: Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *2nd International Congress On New Horizons In Education And Social Sciences (ICES-2019) Proceedings*, 355-360.
- Kıraççı, B. (2021). *Okul Öncesi Dönemdeki Özel Gereksinimli Çocuklarda Baba Katılımı ile Anne Bekçiliğinin İlişkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kilzer, G. ve Pedersen, D. E. (2011). The division of child care among couples with young children: An empowerment model. *The Social Science Journal*, 48(2), 345-355.
- Kulik, L. ve Tsoref, H. (2010). The entrance to the maternal garden: Environmental and personal variables that explain maternal gatekeeping. *Journal of Gender Studies*, 19(3), 263-277.
- Kuzucu, Y. (1999). *Babalarıyla çatışma düzeyi yüksek ve düşük olan ergenlerin ve babalarının babalık rolüne ilişkin algılarının karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Makusha, T. ve Richter, L. (2016). Gatekeeping and its impact on father involvement among Black South Africans in rural KwaZulu-Natal. *Culture, Health & Sexuality*, 18(3), 308-320.

- Markman, M. S. ve Coleman, M. (2012). The good, the bad, and the ugly: Divorced mothers' experiences with coparenting. *Family Relations*, 61(4), 586–600.
- McBride, B. A., Brown, G. L., Bost, K. K., Shin, N., Vaughn, B. ve Korth, B. (2005). Paternal identity, maternal gatekeeping, and father involvement. *Family Relations*, 54(3), 360-372.
- McMullin, J. A. ve Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of Aging Studies*, 18(1), 75-90.
- Pekel-Uludağlı, N. (2019). Are uninvolved fathers really incompetent and unsatisfied? Testing the mediator role of father involvement from fathers' perspectives. *European Journal of Developmental Psychology*, 16(5), 538-551.
- Petren, R. E. ve Puhlman, D. J. (2021). Routines and coparenting as interrelated family management systems. *Journal of Family Theory & Review*, 13(2), 164-180.
- Puhlman (2013). Developing and Testing a Comprehensive Measure of Maternal Gatekeeping [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Florida State University.
- Puhlman, D. J. ve Pasley, K. (2017). The maternal gatekeeping scale: Constructing a measure. *Family Relations*, 66(5), 824-838.
- Puhlman, D. J. ve Pasley, K. (2013). Rethinking maternal gatekeeping. *Journal of Family Theory & Review*, 5, 176–193.
- Roy, K. M. ve Dyson, O. L. (2005). Gatekeeping in context: Babymama drama and the involvement of incarcerated fathers. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 3(3), 289-310.
- Sano, Y., Richards, L. N. ve Zvonkovic, A. M. (2008). Are mothers really “gatekeepers” of children? Rural mothers' perceptions of nonresident fathers' involvement in low-income families. *Journal of Family Issues*, 29(12), 1701-1723.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Altenburger, L. E., Lee, M. A., Bower, D. J. ve Kamp Dush, C. M. (2015). Who are the gatekeepers? Predictors of maternal gatekeeping. *Parenting*, 15(3), 166-186.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Brown, G. L., Cannon, E. A., Mangelsdorf, S. C. ve Sokolowski, M. S. (2008). Maternal gatekeeping, coparenting quality, and fathering behavior in families with infants. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 389-398.
- Solmeyer, A. R., Killoren, S. E., McHale, S. M. ve Updegraff, K. A. (2011). Coparenting around siblings' differential treatment in Mexican-origin families. *Journal of Family Psychology*, 25(2), 251-260.
- Stevenson, M. M., Fabricius, W. V., Cookston, J. T., Parke, R. D., Coltrane, S., Braver, S. L. ve Saenz, D. S. (2014). Marital problems, maternal gatekeeping attitudes, and father-child relationships in adolescence. *Developmental Psychology*, 50(4), 1208-1218.

- Teubert, D., ve Pinquart, M. (2010). The association between coparenting and child adjustment: A meta analysis. *Parenting: Science and Practice*, 10(4), 286-307.
- Trinder, L. (2008). Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families. *Journal of Family Issues*, 29(10), 1298-1324.
- Van Egeren, L. A. ve Hawkins, D. P. (2004). Coming to terms with coparenting: Implications of definition and measurement. *Journal of Adult Development*, 11(3), 165-178.
- Walker, A. J. ve McGraw, L. A. (2000). Who is responsible for responsible fathering? *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 563-569.
- Walker, L. O., Crain, H. ve Thompson, E. (1986). Mothering behavior and maternal role attainment during the postpartum period. *Nursing Research*, 35(6), 352-355.
- Wang, X., Yu, Y., Zhu, R. ve Ji, Z. (2021). Linking maternal gatekeeping to child outcomes in dual-earner families in China: The mediating role of father involvement. *Early Child Development and Care*, 191(2), 187-197.
- Wang, J. ve Schoppe-Sullivan, S. J. (2021). The Roles of Mothers' Perceptions of Grandmothers' Gatekeeping and Fathers' Parenting Competence in Maternal Gatekeeping. *Family Relations*, 1-14.
- West, S. G., Finch, J. F. ve Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications içinde* (s. 56-75). Sage Publications, Inc.
- Whisman, M. A. ve Baucom, D. H. (2012). Intimate relationships and psychopathology. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 15, 4-13.
- Yağmurlu, B. ve Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(3), 361-380.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 07-11-2021 – Kabul/ACCEPTED: 16-11-2021

The Hand Reaching out to Migrant Women and Children: The First Stroke!*

Göçmen Kadınlar ve Çocuklara Uzanan El: İlk Kulaç!

Keziban AMANAK¹

Abstract

The aim of this study was to teach first aid skills and how to use an Automatic External Defibrillator (AED) to possible first responders to cases of drowning suffered by migrants on their sea-crossings in an effort to reduce the number of deaths and injuries caused by drowning, particularly of women and children. The study was of quasi-experimental design. The universe of the study constituted all the individuals who could be possible first responders to incidents of drowning in the areas of Kuşadası and Didim. The sample consisted of

Öz

Bu çalışmada göçmenlerin deniz yolu geçişlerindeki boğulma vakalarıyla ilk karşılaşma ihtimali olan kişilere ilkyardım eğitimi verilerek ilkyardım becerilerinin kazandırılması ve Otomatik Eksternal Defibrilatör (OED) kullanımının öğretilmesi ile genelde tüm boğulma vakalarında, özelde ise kadınlar ve çocuklardaki ölüm ve sakatlık oranların azaltılması hedeflenmiştir. Çalışma yarı deneysel tipte yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Kuşadası ve Didim'de boğulma vakalarıyla ilk olarak karşılaşma ihtimali olan tüm kişiler oluştururken,

¹ Keziban Amanak, Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, keziban.amanak@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8824-084X

*This research was presented as a verbal presentation at the I. Adnan Menderes University Health Sciences Congress between June 29-July 1, 2017.

*Author's note: This paper is based on the data of the "First Stroke!" project supported by the A Development Agency as part of the 2016 Technical Support Program conducted by a university.

83 persons who participated in the training course that was provided as part of the project. These individuals received practical first aid training and were taught how to use an AED. Six months after the training, the effectiveness of the education was assessed with a "Course Effectiveness Assessment Questionnaire". In the effectiveness assessment made six months after the training, 88.0% of the participants correctly described what first aid is; 89.3% described how to assess the scene of the incident; 73.3% correctly described first aid procedures in cases of freezing, 86.7% in cases of heat-stroke; 82.7% identified the symptoms of full or partial congestion of the airways; 73.3% accurately explained how to perform the Heimlich Maneuver in conscious, unconscious adults, children and infants; 92.0% described general first aid applications in cases of drowning; 78.7% identified the "Heart Massage/Respiration rate" ratio in adult patients needing Basic Life Support; 94.7% correctly explained the purpose of an AED; 52.0% identified the parts of the device and 37.3% accurately described how to use the device. It was concluded in the evaluation of the course six months later that all the knowledge gained outside of the use of the AED had been retained by a rate of more than 50%.

Keywords: Children, Migrants, First Aid, Automatic External Defibrillator, Basic Life Support

örneklemine ise bu kişilerden proje kapsamında eğitimlere katılan 83 kişi oluşturmuştur. Bu kişilere uygulamalı ilkyardım eğitimi verilmiş ve OED kullanımı öğretilmiştir. Eğitimlerden altı ay sonra eğitimin etkinliği "Eğitim Etkinliği Değerlendirme Formu" ile değerlendirilmiştir. Eğitimlerden altı ay sonra yapılan eğitim etkinliği değerlendirilmesinde; katılımcıların %88.0'ı ilkyardımın tanımını, %89.3'ü olay yerinin değerlendirilme amacını, 73.3'ü donmalarda, %86.7'si sıcak çarpmasında yapılması gereken ilk yardım uygulamalarını, %82.7'si solunum yolunun tam ve kısmi tıkanma belirtilerini, %73.3'ü bilinçli, bilinci kapalı, yetişkin, çocuk ve bebeklerde Heimlick manevrasının nasıl yapılması gerektiğini, %92.0'ı boğulmalarda genel ilk yardım uygulamalarını, %78.7'si Temel Yaşam Desteği sağlanması gereken yetişkin hastada "Kalp Masajı / Solunum Sayısı" oranını, %94.7'si OED'nin ne işe yaradığını, %52.0'ı cihazın parçalarını, %37.3'ü cihazın nasıl kullanılması gerektiğini doğru olarak cevaplamıştır. Altı ay sonra yapılan eğitim etkinliği değerlendirilmesinde OED kullanımı dışındaki diğer bilgilerin %50'nin üstündeki oranlarda kalıcılık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Göçmen, İlkyardım, Otomatik Eksternal Defibrilatör, Temel Yaşam Desteği

Introduction

The century we are currently living in has been and continues to be a time in which millions of people are exposed to intense periods of migration and seeking asylum. It can readily be seen that if the conditions of today do not change, this will mean that the situation will only accelerate and continue on into the future. The issue has been brought about by the effects of political, social, economic turmoil and natural disasters around the world and as in the past, today too, it maintains its identity as one of

the most fundamental problems of the world and of humanity in general. While it affects all the developed countries in the world, it continues to impact the countries that are geographically close to or on the path of migration routes. Starting particularly after the second half of the 1980's as an offshoot of globalization, migration was first a response to economic, political, social and environmental threats and then became a forced abandonment of land and country for many people as an outcome of civil war, terrorism and human rights violations. In this context, it is clear that economic and political upheavals in the less developed and developing countries as well as conflicts of interest on national and international levels and civil war has compelled millions of people to leave their native lands by legal and illegal means. Turkey as well as been directly impacted by globalization and the current events around the world and as such, has become a target country for large movements of people seeking refuge and asylum, becoming a transit point for illegal migrations to other countries, primarily to countries in Europe (Bodur, 2014, p. 103-136; Bradby, Humphris, Newall, Phillimore, 2015, p. 44; İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, 2013, p. 1-6; Langlois, Haines, Tomson, Ghaffar, 2016, p. 319-21; Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2014). In 2015, Turkey recorded an apprehension figure of 146,485 "irregular migrants" and in 2016, this number rose to 174,466 (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017). The groups that are and will continue to be the most adversely affected by war and war-provoked migrations, which are predicted to be ongoing in the coming period, are women and children (Kılıç, Arslanyılmaz, Özvarış 2015, p. 237-244; Tuzcu and Ilgaz, 2015, 56-67; Türk Tabipler Birliği, 2016, p. 52-57; Yıldız and Cengiz, 2016). The most obvious indicator of the degree to which these groups are affected are the statistics that show that while civil losses in World War I accounted for 5%, in World War II, this rate rose to 67%, of which a large majority comprised women and children Kılıç et al. (2015). The psychological and physical damage that women and children suffer from current wars and migration processes need to be brought to a minimum by setting up action plans, methods of intervention and goals formulated to reduce mortality and disability rates. It is suggested that such interventions will serve not only to diminish the physical and psychological harm that all refugees, especially women and children, endure, but will also contribute to pulling down the number of deaths and injuries. Some of the interventions that can be undertaken are those geared to reduce death and injury rates in seafaring accidents taking place when refugees attempt to travel to Europe from Turkey. When the distribution of irregular migrants apprehended in Turkey is considered according to province, the striking finding is that there is a concentration in the cities along the coasts, pointing to the prominence of migrations via sea routes.

The locations most commonly used by migrants in their transit travels to Europe by sea are the provinces of Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Izmir, Aydın and Muğla, which have access to the Aegean coast. Deaths and humanitarian tragedies occur as a result of seagoing vessels sinking while illegally transporting passengers. The most striking cause for these deaths are typically the plastic boats that are used in this transport because of their cheap availability and their capability of being easily carried over land. Passengers are boarded onto dilapidated, discarded plastic boats in numbers far above their capacity, leading to tearing and bursting of the vessel and capsizing, resulting in drowning incidents (Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 2014). According to the statistics on Irregular Migrants published by the Coast Guard Command, 279 people in 2015 and 192 in 2016 lost their lives during these crossings (Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2017). The pivot point of this study was the belief that death and injury rates related to drowning could be reduced if possible first responders who are at risk of encountering cases of drowning during migrant sea crossings are

taught first aid skills and how to use an Automatic External Defibrillator (AED). Although there are many studies in the literature on the status of illegal migrations in Turkey, no studies appear to have been conducted on reducing death and injury rates related to unsafe sea crossings. This study therefore sought to address the issue of reducing the number of deaths and injuries related to drowning among migrating refugees fleeing war, particularly the most vulnerable migrant group of women and children.

Research Question: Was the first aid course given to individuals who may be possible first responders in incidents of drowning effective?

Methods

The study is of quasi-experimental design. It is based on the data of the "First Stroke!" project supported by the A Development Agency as part of the 2016 Technical Support Program conducted by a university. A program of first aid education and training on the use of the AED was provided to persons (Coast Guard Boat Command and Coast Guard Safety Team personnel, marina personnel, boat and yacht personnel) who could be possible witnesses to drowning incidents as migrants attempted to cross the seas from Turkey to reach European countries. The education program was conducted in the towns of Kuşadası and Didim, both locations that are the most commonly accessed for the passage over the seas. This study sought to address the issue of reducing the number of deaths and injuries related to drowning among women and children, the group of migrants that is the most vulnerable to the adversities of the journey. The education continued over a period of four days, two of which were conducted in Kuşadası and two in Didim. Different people participated in the course sessions every day. A total of 83 individuals attended, 20 of these being in Kuşadası on August 15, 2016 and 20 on August 16, 2016, with 21 in Didim on August 17, 2016 and 22 on August 18, 2016. The universe of the study constituted all the individuals who could be possible first responders to incidents of drowning in the areas of Kuşadası and Didim. The sample consisted of 83 persons who participated in the training course that was provided as part of the project. The organizations the participants worked in were contacted and official approvals were obtained. Additionally, the participants provided their verbal consent. A university was contacted and the conference halls designated by the university were utilized in the program. The education covered general first aid knowledge, assessing the injured and the scene of the incident, first aid to be applied in the case of burns, freezing, heat stroke, Basic Life Support (BLS), the use of the AED, which were taught in the form of practical training. The time frame and subjects covered in the day-long program of education are shown in Table 1. A Development Agency assigned healthcare expert was in charge of teaching the program and an Agency Expert paid a visit on one of the days to make an assessment.

Table 1. Time frame and subjects covered in the day-long program of education

Subjects covered	Duration (min.)
General first aid knowledge	45
Assessing the patient, the injured and the scene of the incident	60
First aid in the case of burns, freezing, heat stroke	60
First aid in drowning incidents	15
BLS	120
AED	120
Practices	60

BLS: Basic life support; AED: Automatic external defibrillator

At the end of each day of training, the educators asked the participants to fill out the "Activity Evaluation Form" that was to be used as a written evaluation record. The form contained demographic information on the respondent's age, gender and education status. Each participant's Activity Evaluation Form was delivered to A Development Agency at the conclusion of the project. To assess the effectiveness of the education, six months after the program, the project coordinator prepared a "Course Effectiveness Assessment Questionnaire" on the topics covered by the program and filled this out during face-to-face interviews held with the participants. A pilot application of the questionnaire was conducted with 8 first aid attendants who were not participants in the research but had received first aid training at some other institution. The deficiencies noted in the pilot implementation were noted and revisions were applied to the final version of the questionnaire. The questionnaire covered six topics of the education with three questions for each topic, a total of 18 items: Definition of First Aid, its goals and basic applications, the purpose of assessing the scene of an incident, the first things to check when assessing the condition of an accident victim, how to evaluate respiration, first aid applications in cases of burns resulting from fire, chemicals, electrocution, first aid applications in the case of freezing, first aid applications in the case of heat stroke, the symptoms of full and partial congestion of airways, how to perform the Heimlich maneuver on conscious, unconscious adults, children and infants, general first aid applications in cases of drowning, the "Heart Massage/Respiration Rate" ratio that must be aimed for in BLS in adult patients, how much compression must be achieved in the rib cage when applying pressure on the chest in a heart massage, what kind of surface BLS should be performed on, the purpose of the AED, its components and how it is used.

The data were analyzed in the SPSS 11.5 computer program, using descriptive statistics. Additionally, while the number of participants attending the training program had been 83, 8

participants could not be reached at the time the course effectiveness assessment was carried out six months later, therefore only 75 participants were considered in the statistical analysis.

Results

The mean age of the participants in the research was 36.09 ± 7.1 ; 88% were men, 12% were women. Of the participants, 39.8% were university graduates.

Of the participants, 88.0% were able to correctly define the meaning of first aid, 66.7% were able to describe its purpose, and 60.0% were able to name basic first aid techniques (Table 2).

Of the participants, 89.32% correctly described the purpose of assessing the scene of the incident, 73.3% were able to relate what to check initially in the case of a victim of an accident, 61.3% correctly explained how (with which method) respiration was evaluated (Table 2).

Of the participants, 56.0% correctly named the first aid techniques needed in the case of burns resulting from fire, chemicals, electrocution, 73.3% named the first aid applications needed in cases of freezing, 86.7% correctly identified the first aid applications needed in cases of heat stroke (Table 2).

Of the participants, 82.7% were able to name the symptoms of full or partial asphyxiation, 73.3% correctly described how to perform the Heimlich maneuver on conscious, unconscious adults, children and infants, 92.0% were able to describe the general first aid techniques to be used in cases of drowning (Table 2).

Of the participants, 78.7% correctly identified the "Heart Massage / Respiration Rate" ratio aimed for in BLS, 82.7% correctly answered the question about how much compression must be achieved in the ribs while applying chest pressure in a heart massage and 93.3% correctly identified the kind of surface BLS should be performed on (Table 2).

Of the participants, 94.7% were able to explain the function of an AED, 52.0% identified the components of the device, and 37.3% correctly explained how the device should be used (Table 2).

Table 2. Training knowledge retained by the participants six months after the course

Training knowledge (n=75)	Yes	No
	n/%	n/%
General first aid knowledge		
Able to define first aid	66/88.0	9/12.0
Able to list goals of first aid	50/66.7	25/33.3
Able to list basic first aid techniques	45/ 60.0	30/40.0
Assessing the patient, the injured and the scene of the incident		
Identifying the purpose of assessing the scene of the incident	67/89.3	8/10.7

Able to list what must be checked first in assessing the victim of an accident 55/73.3 20/26.7

Knowing how (which method to use) to assess respiration 46/ 61.3 29/38.7

First aid in the case of burns, freezing, heat stroke

Knowing first aid techniques that need to be used in cases of burns resulting from fire, chemicals, electrocution 42/ 56.0 33/44.0

Knowing first aid techniques that need to be used in cases of freezing 55/73.3 20/26.7

Knowing first aid techniques that need to be used in cases of heat stroke 65/86.7 10/13.3

First aid in drowning incidents

Able to list the symptoms of full or partial asphyxiation 62/82.7 13/.17.3

Knowing how to perform the Heimlich maneuver on conscious, unconscious adults, children and infants 55/73.3 20/26.7

Knowing general first aid techniques in cases of drowning 69/92.0 6/8.0

BLS

Knowing the "Heart Massage / Respiration Rate" ratio aimed for in adults 59/78.7 16/21.3

Knowing how much compression is needed in the ribs when applying chest pressure during a heart massage 62/82.7 13/17.3

Knowing what kind of a surface BLS must be performed on 70/93.3 5/6.7

AED

Knowing what an AED is good for 71/ 94.7 4/5.3

Able to list the components of the AED 39/ 52.0 36/48.0

Knowing how to use an AED 28/ 37.3 47/62.7

BLS: Basic life support; AED: Automatic external defibrillator

Discussion and Conclusion

It was seen that teaching first aid techniques and skills to persons that may be first responders in cases of drowning during the sea voyage of migrants, giving them the skills needed in working with an AED, which were the aims of study in the effort to reduce mortality and injury rates in general in cases of drowning, particularly among women and children, resulted in an outcome of an over 50% correct response rate in the evaluation of the retention abilities of the participants, as reflected in their answers to questions asked of them six months after the completion of the program. This outcome is important in that it provides evidence that a large part of the knowledge transferred in the training program was not lost in the six-month period. Strömsöe et al. (p. 211-216) report that first aid attendants enrolled in a regular first aid course conducted in Sweden exhibited a high rate of success in being able to perform BLS in cases of cardiac arrest (55% in 2007). Consequently, annual refresher courses that constantly provide repetitions of the techniques taught may make a contribution to reducing mortality and injury rates in cases of drowning. Furthermore, Gülalp et al. (p. 151-158) state that in developed countries, this type of course is widely offered and has obtained successful results. While a large percentage of the participants knew what the function of an AED was, the fact that they did not know how to use it suggests that the time allotted to teaching the use of the device was insufficient and that this period should be extended. This is vital because an AED is a device that must be administered in the first few minutes of live-saving interventions performed on individuals who have stopped breathing. Manual BLS techniques lower the chance of success due to the fatigue of the person administering the procedure, faulty techniques and other factors. As opposed to the disadvantages of manual techniques, the use of the fully automatic AED device supports the persons administering the BLS by providing verbal commands in Turkish in clear and concise, easily understood language. This not only increases the effectiveness of BLS but saves time at a moment when seconds are a matter of life or death to the victim of an accident (Gülalp et al. 2012, Rhee, Kim, Kim, Choi. 2009, p. 231-237). When all of the advantages of the AED are considered, it appears that its widespread use is something that must be aimed for. For this reason, the AED must be kept on hand in all public areas and training on how to use the device must be widely implemented. Research has shown that the use of AED's placed in places of public access has achieved high rates of success (Drezner et al. 2007, p. 253-271; Lienhart, Breitfeld, Voelckel, 2005, p. 150-155; Whitfield et al. 2005, p. 269-277).

This study evaluated the effectiveness of the education only six months after its completion. It is therefore a limitation of the study that the effectiveness of the education was not examined both before and after the training.

In the six-month evaluation of the effectiveness of the education given to possible first responders in cases of drowning during the sea passage of migrants, it was found that 50% or more of the knowledge outside of the use of the AED had been retained. On the basis of this result, it might be recommended that the first aid courses be continued in the form of refresher courses to be repeated every year. Also, since the study revealed that the only knowledge that was largely forgotten in time was the use of the AED, it might be suggested that more time is allotted to the application of the AED in the course. Furthermore, a similar study to be conducted with evaluations made before and after the training might contribute to a more accurate assessment of the effectiveness of the course.

References

- Bodur, M. Z. (2014). Illegal migrations crossing the aegean and migrant profiles, the expectations of migrants regarding the future and predictions. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12 (12), 103-136.
- Bradby, H., Humphris, R., Newall, D., & Phillimore, J. (2015). Public aspects of migrant health: a review of the evidence on health status for refugees and asylum seekers in the european region. Copenhagen: WHO regional office for europe (Health evidence network synthesis report 44).
- Drezner, J. A., Courson, R. W., Roberts, W. O., Mosesso, V. N; Jr, Link M. S., & Maron B. J. (2007). Inter association task force. inter association task force recommendations on emergency preparedness and management of sudden cardiac arrest in high school and college athletic programs: a consensus statement. *Prehosp Emerg Care*, 11, 253-271.
- Gülalp, B., Uğur, M., Narcı, H., Karagün, Ö., Aldınç, H., & Benli, S. (2012). Public education for first aid implementers and the automatic external defibrilator (AED) in public areas. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 8(4), 151-158.
- Kılıç, M., Arslanyılmaz, M., & Özvarış Bahar, Ş. (2015). Women's health in the midst of war and conflict. *Sted*, 24(6), 237-244.
- İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi. (2013). Report on the activities of civil organizations regarding syrian refugees in Turkey. Ankara, 1-6.
- Langlois, E. V., Haines, A., Tomson, G., & Ghaffar, A. (2016). Refugees: towards better access to health-care services. *The Lancet*, 387(10016): 319-21.
- Lienhart, H. G., Breitfeld, L., & Voelckel, W. G. (2005). Public access defibrillation in alpine skiing areas: three case reports and a brief survey of the literature. *Anesthesiol Intensivmed Notfallmed Schmerzther*, 40: 150-155.
- Rhee, J. E., Kim, T., Kim, K., & Choi, S. (2009). Is there any room for shortening hands-off time further when using an AED? *Resuscitation*, 80: 231-237.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı. (2017). Irregular migrant statistics 2017.
- Strömsöe, A., Andersson, B., Ekström, L., & et al. (2010). Education in cardiopulmonary resuscitation in Sweden and its clinical consequences. *Resuscitation*, ; 81, 211-216.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). Number of apprehended irregular migrants, by years.
- Tuzcu, A., & Ilgaz, A. (2015). The effect of migration on women's mental health. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1), 56-67.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Ege kıyılarında (İzmir – Aydın) gerçekleşen yasa dışı göç hakkında inceleme raporu (2014). [Investigative report on illegal migrations along the Aegean coast (Izmir - Aydın)].

Türk Tabipler Birliği. (2016) War, migration and health. *Ankara Türk Tabipleri Birliği Yayınları*, 52-57.

Whitfield, R., Colquhoun, M., Chamberlain, D., Newcombe, R., Davies, C.S. &, Boyle, R. (2005). The department of health national defibrillator program: analysis of downloads from 250 deployments of public access defibrillators. *Resuscitation*, 64, 269-277.

Yıldız, B., & Cengiz, P. (2013). The Effect of War on Women: Bosnia and Syria. Available from:

<http://myweb.sabanciuniv.edu/bac/files/2013/10/%C3%96ZG%C3%9CRPROJEF%C4%B0NAL.pdf>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 03-11-2021 – Kabul/ACCEPTED: 06-12-2021

Gazetecilerin Haber Yapma Pratiklerinin Yerel Düzeyde İnsan Hakları Açısından Araştırılması: Trabzon Örneği

An Investigation of Journalists' Reporting Practices in terms of Human Rights at Local Level: The Case of Trabzon

Elif KEBELEK¹ | Yavuz BAYRAM²

Abstract

The local media has an important role in the formation of the local agenda, especially with its news at the local level. The concept of human rights has been discussed on the hot agenda of societies for years. The reflection of this concept in the media is the concept of rights-based journalism. This study aims to measure the extent to which local journalists are sensitive to human rights in their reporting practices, and the effects of individual and institutional factors and the education they receive on this issue on rights

Öz

Yerel medya özellikle yerel ve bölgesel düzeyde yapmış olduğu haberlerle, yerelin siyasal ve kamusal gündeminin oluşmasında önemli bir role sahiptir. İnsan hakları konusu uzun zamandır toplumların sıcak gündemi içerisinde yer almakta, medya yaptığı ya da yapmadığı haberlerle insan haklarının korunmasına olumlu/olumsuz bir biçimde katkıda bulunmaktadır. İnsan hakları düşüncesinin medyadaki yansıması ise hak haberciliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bu çalışma yerel

¹ Elif KEBELEK, Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Bilim Dalı, elfklb13@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7550-0497

² Yavuz BAYRAM, Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, yaba@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7350-6027

Bu makale, aynı zamanda sorumlu yazar olan Elif KEBELEK tarafından yazılan ve Aralık 2020 tarihinde YÖKTEZ'de yayımlanan 'YEREL MEDYADA ÇALIŞAN GAZETECİLERİN HABER YAPMA PRATİKLERİNİN İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ARAŞTIRILMASI: TRABZON ÖRNEĞİ' adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak yazılmıştır.

journalism. For this purpose, the city of Trabzon, which has a developed local media and has recently come to the fore with some negativities regarding human rights, and local journalists working there are included in the sample. A questionnaire was applied to local journalists, and the data obtained were analyzed using the GNU PSPP 1.2.0 statistical package program. As a result of the survey, it was found that the participants gave the necessary importance to human rights and rights journalism education, but sometimes they could not maintain this sensitivity while writing the news, because at this point, some individual and institutional factors were effective.

Keywords: Human Rights, Rights Journalism, Journalism Practices, Local Media, Survey Application

düzeyde faaliyet gösteren gazetecilerin haber yapma pratiklerinde insan haklarına ne ölçüde duyarlı olduklarını, bireysel, kurumsal faktörlerin ve bu konudaki aldıkları eğitimin hak haberciliğine etkilerini ölçmek hedefindedir. Bu amaçla Türkiye'nin yakın siyasi tarihinde görülen insan haklarına ilişkin bir takım olumsuzlukların yaşandığı bir şehir olmasının yanı sıra yerel medyasının gelişmiş olduğu bir şehir olarak da Trabzon kenti ve burada çalışan yerel gazeteciler örnekleme dahil edilmiştir. Yerel gazetecilere, hazırlanan anket formu uygulanmış, elde edilen veriler GNU PSPP 1.2.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Uygulanan anket çalışması sonucunda, Trabzon yerel medyasında çalışan gazetecilerin insan haklarına ve hak habercilik eğitimine gerekli önemi verdikleri, fakat haber yazarken insan haklarına ilişkin duyarlılıklarını kimi durumlarda koruyamadıkları ve dolayısıyla teorik düzeyde sahip oldukları duyarlılığı haber yazım süreçlerine yansıtamadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında ise bireysel ve kurumsal bir takım faktörlerin etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: İnsan Hakları, Hak Haberciliği, Habercilik Pratikleri, Yerel Medya, Anket Uygulaması

Giriş

Yazının icadından önceki dönemde kullanılan iletişim araçları, kısa mesafelerde insanlar arasında bir iletişim ortamının ortaya çıkmasını sağlarken, yazının icadı ve matbaa kullanımının artması ile iletişim ortamı çeşitlenmeye ve hız kazanmaya başlamıştır. Tarihsel süreçte gazete, radyo, televizyon ve benzeri kitle iletişim araçlarının icadı ile iletişim ortamındaki çeşitlilik artmıştır. İletişim teknolojisinde çığır açan internetin icat edilmesi ve hızla artan kullanımı sonucunda medya ve iletişim sektörü yeni bir boyuta girmiştir. Hız kavramının giderek daha önemli hale geldiği günümüz dünyasında artık hemen her bilgiye birkaç saniye içerisinde ulaşmak mümkündür. Bu durum geleneksel habercilik

anlayışında da bir takım değişiklikler yaratmış, habere ilk ulaşan ve duyuran olma yarışı, haber medyası kurumları arasında rekabeti gittikçe daha çetin hale getirmiştir.

Bilindiği üzere neyin haber olup neyin nasıl haber olacağı konusunda haber kuruluşlarının bazı seçim değerleri etkili olmaktadır. Literattürde habercilik değerleri olarak karşımıza çıkan bu unsurları ilgi çekicilik, önemlilik (Girgin, 2005, s. 7-8), zamanlılık, yakınlık (Balcı, 2010, s. 90-95), çatışma ve olumsuz nitelik taşıma (Harcup & O'Neill, 2017, s. 1482) şeklinde özetlemek mümkündür. Haber kuruluşları, bu unsurları içerisinde barındıran olayların ve durumların izleneceğine/satılacağına /okunacağına inanıp bunları haber yaparken bazı olayları ve durumları ise görmezden gelirler. Bu görmezden gelinen olaylar ve durumlar içerisinde insan hakları ihallerinin ön plana çıktığı kabul edilebilir. Haber kuruluşları kimi zaman bunu bilinçsizce ama çoğu zaman da çok okunmak ya da çok izlenmek uğruna kasıtlı bir şekilde yapabilmektedir.

İnsanlar temel haklarını uzun yıllar boyunca verdikleri mücadeleler sonucunda kazanmıştır. Siyasal ve toplumsal mücadelenin tarihsel bir getirisi olarak insan hakları kavramı hak odaklı habercilik kavramının da temel argümanını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yerel haber medyasında çalışan ve haber üretim sürecinde aktif rol alan gazeteci ve muhabirlerin, haber üretim sürecinde insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarını incelemektir. Çalışma kapsamında öncelikle yerel medya, insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına değinilmiştir. Ardından, Trabzon yerel medyasında çalışan gazeteci ve muhabirlere uygulanan anket uygulamasından elde edilen veriler ışığında, medya mensuplarının, haber üretim sürecinde insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımları incelenmiştir. Böylece medya mensuplarının yerel düzeyde insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına ilişkin bilgi ve duyarlılıklarının ne boyutta olduğuna ilişkin önemli verilere ulaşılmıştır.

1. İnsan Hakları Kavramına Genel Bir Bakış

İnsanın birey olarak doğuştan getirdiğine inanılan bir takım hakları olduğu inancının kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Kiros Silindiri'nden, Magna Carta'ya, Veda Hutbesi'nden Virginia Yurttaş Hakları Beyannamesi'ne kadar tarihsel süreçte köşe taşlarını oluşturan bir çok belge günümüz insan haklarının temellerini oluşturmuş önemli metin ve olaylardır denilebilir. Bu köşe taşları içerisinde özellikle 1789 yılında Fransız İhtilali sonrası ortaya konan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi küresel çaptaki etkinliği ile ön plana çıktığı gibi bireyi toplumun temel ögesi olarak kabul ederek insanların, doğuştan gelen birtakım dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez hak ve özgürlüklere sahip olduğuna da vurgu yapmasıyla önemli bir metin olmuştur. (Kuyaksil, 2012, s. 30).

İnsan hakları kavramının, bugünkü konumuna gelebilmesi için uzun yıllar boyunca uğraş ve mücadeleler verilmiştir. İnsan hakları, insanın özünde yer alan varlığına ve saygınlığına yakışır bir hayat yaşamasına yardımcı olabilecek hak ve özgürlüklerdir (Turhan, 2013, s. 358). İnsan hakları kavramının uluslararası metinlerin temel savunusu olması, II. Dünya Savaşı'nın sonunda gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı boyunca ağır insan hakları ihalleri yaşanmış, siviller katledilmiş, Hiroşima ve Nagazakiye atom bombaları atılmıştır. Savaşın getirdiği ağır yıkım, egemen güçleri birtakım düzenlemeler yapmaya itmiştir.

Birleşmiş Milletler (BM) 1945 yılında San Francisco'da kurulmuş ve insan hakları kavramı ilk kez BM Antlaşması ile evrensel bir değer kazanmış ve uluslararası hukuk düzeninde yerini almıştır (Sanioglu, 2006, s. 14). 1950 yılına gelindiğinde ise Avrupa Konseyi tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) imzalanmış (Sanioglu, 2006, s. 16-17), ardından 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur (Salihpaşaoğlu, 2009, s. 253). AİHM kişilerin, devletlerin, toplulukların ve tüzel kişilerin, AİHS ve diğer ek yasal düzenlemelerde koruma altına alınmış haklarının ihlal edildiği durumlarda, başvuru yapıp haklarını arayabilecekleri bir yargı organıdır.

Türkiye Cumhuriyeti anayasalarına baktığımızda, 1961 Anayasası'nda "insan haklarına dayalı devlet" ifadesi yer almaktadır. 1982 Anayasası'nda ise "insan haklarına saygılı devlet" ibaresi yer almıştır. Bunun, bir anlayış değişikliği olduğunu düşünen Karan (2006), 1982 Anayasası'nda devletin bireyden, otoritenin ise özgürlükten daha üstün görüldüğünü ifade etmektedir (Karan, 2006, s. 59). Türkiye, insan hakları kavramı için önemli bir adım olan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı, 1945 yılında imzalamış, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni (İHEB) ise 6 Nisan 1949'da onaylamıştır (Sanioglu, 2006, s. 14). Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı'nın 2020 yılında yayımladığı istatistiklere göre; Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) ihlal dağılımında en büyük pay, 35 ihlal olayı ile ifade özgürlüğü alanında olmuştur. Yine 1959 – 2019 yılları arasında toplam olarak 100'ün üzerinde ihlal kararı bulunan ülke sıralamasında, 3225 ihlal kararı ile Türkiye birinci sırada yer almıştır (T. C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2020). Bu türden veriler Sened-i İttifaktan günümüze değin insan hakları alanında gerçekleşen bir takım irade beyanlarının ve uygulamalarının fiiliyatta karşılık bulmadığının, Türkiye'nin gerek adalet sistemi içerisinde gerekse de toplumsal düzlemde insan haklarını savunulabilir ve vazgeçilmez hale sokamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2. Yerel Medya ve Hak Odaklı Habercilik

Dünya, yaşanan elektronik keşifler sayesinde, sınırların belirsizleştiği bir 'Global Köy' haline gelmiştir (McLuhan, 1962, s. 31). İletişim teknolojisinde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler sayesinde kişiler birbirleri ile çok kısa sürede iletişim kurabilmekte ve istedikleri bilgiye birkaç saniye içerisinde ulaşabilmektedir. Sınırların gittikçe bulanıklaştığı bu 'Küresel köy'de insanlar bir yandan dünya vatandaşı kimliği kazanırken, diğer yandan yerel kimliklerini korumaya çalışmaktadır. Yerel kimliğin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında son derece önemli bir role sahip olan araçların başında medya gelmektedir.

Yerel medya, yerelle ilgili gelişmeleri detaylıca ele aldığı gibi, yerel kimliğin oluşumu ve korunmasında da önemli bir paya sahiptir. Yerel medya kuruluşları, yaşanan bölgede gerçekleşen olayları, siyasi faaliyetleri, kültürel, ekonomik, sosyal, sportif vb. birçok konuda yaşanan gelişmeleri yerel halka detaylı bir şekilde aktararak, onların gündemini oluşturmaktadır. Yerel halkın nabzını tutan yerel haber kuruluşları insanların, yaşadıkları bölge ile içsel bir bağ kurmasına da aracılık etmiş olmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, her ne kadar yerel medya kuruluşları, ulusal medyada olduğu gibi geniş bir kitle tarafından takip edilmese de, yerel medyanın etkisi yadsınamayacak bir gerçektir. Hester ve Gibson (2007), yaptıkları araştırmada, aynı konu hem ulusal hem de yerel medyayı

ilgilendirdiği zaman, ulusal medyaya kıyasla yerel medyanın daha güçlü bir gündem belirleme etkisine sahip olduğu sonucuna varmıştır. Hansen ve Hansen (2011) ise gerçekleştirdikleri çalışmada, çeşitli medya türleri var olmasına rağmen bunların, birçok nedenden dolayı yerel gazetelerin yerini tutamayacağını belirtmektedir. Ayrıca yerel gazetelerin, yerele ait gelişmelere derinlemesine bir şekilde yer vererek, yerel halkın tek ve en güvenilir bilgi kaynağı olduğunu da dile getirmektedirler.

Türkiye'deki bugünkü yerel gazetelerin temelini, Osmanlı'daki vilayet gazeteleri oluşturmaktadır. 1864 yılında çıkartılan Tuna Vilayet Nizamnamesi ile yerel yönetimlere ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır (Demirci, 2016, s. 64). Bu nizamname ile her ilde bir basımevi açılması kararı alınmıştır. Vilayet gazetelerinin başlangıcı sayılabilecek bu tarihten sonra giderek her ilde bir basımevi kurulmaya ve çeşitli dillerde vilayet gazeteleri çıkartılmaya başlanmıştır (Çığ, 2007, s. 46).

Vilayet gazetelerinin ilk örneğinin Beyrut'ta 1860 tarihinde çıkarılan, Hadikatü'l Ahbar adlı gazete olduğu kabul edilmektedir. Aynı gazetenin kimi kaynaklarda ise 1858'de çıkartıldığı kabul edilir (Ayyıldız, t.y.). Koloğlu (1992, s.23-24) bu gazetenin Türkçe-Arapça olarak yayınlandığını belirtirken Ayyıldız (t.y.) ise aynı gazetenin Arapça-Fransızca çıkartıldığını ileri sürmektedir. Vilayet gazeteleri sayesinde, basın faaliyetleri İstanbul'un dışında, Anadolu'da da görülmeye başlanmıştır. Vilayet gazetelerinde resmi haberler, günlük yaşanan olaylar vb. dışında yerel halkın sesini duyurma noktasında da yayınlar yapılmıştır. Bu niteliği de onun, kendinden beklenen sorumlulukları yerine getirdiğini gösterir bir örnektir (Koloğlu, 1992, s. 23-24).

Yerel basın Osmanlı'da uzun süre Anadolu insanının temel haberleşme gereksinimini oluşturmasına rağmen, İstanbul basınının üstlenmiş olduğu role hiçbir zaman ulaşamamıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde ise Kuvayı Milliye direnişinin en önemli propaganda araçlarından birisini Anadolu basını oluşturmuştur. İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye, Albayrak, Açıksöz, Öğüt, Babalık, Yeni Adana, İstikbal gibi gazeteler, birer yerel basın örneği olarak Anadolu'nun kurtuluşunda tarihi bir misyon üstlendikleri gibi, Osmanlı'da İstanbul basınının oluşturduğu bilgi tekelinin kırılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Çok partili yaşamda ve 1960 darbesi sonrasında Anadolu basınının güç bela varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. 1960 darbesini yapanların ilk el attığı işlerden birisi de 1961 yılında Basın İlan Kurumu'nu kurarak resmi ilan ve reklamların daha adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak olmuştur. Böylece yerel basın devletten aldığı resmi ilan ve reklam destekleri ile birlikte bir nebze de olsa ekonomisini düzeltebilmiştir. 1980 askeri darbesinin hemen öncesinde alınan 24 Ocak kararları ile özellikle ithal bir ürün olan gazete kağıdına olan devlet sübvansiyonunun kaldırılması ile birlikte, gazete kağıdına büyük bir zam gelmiş; bu durum özellikle yerel basını büyük bir ekonomik sıkıntıya sokmuştur (Dündar, 2016, s.129).

Türkiye'de, 90'lı yıllardan itibaren basında 'tekelleşme' dönemi başlamıştır. Özel sermaye grupları basın alanına girmeye başlamış, farklı sektörlerde faaliyet gösteren iş adamları artık gazeteleri satın almaya veya kendi medya tekellerini kurmaya başlamıştır. Özel televizyon kanallarının kurulmaya başlaması da yine 90'lı yıllarda olmuştur.

İletişim alanında yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler, medya kuruluşlarının değişen sahiplik yapıları, medya çalışanlarının meslek anlayışları ve kişisel beklentileri, basın-siyaset ilişkisi vb. etmenler, ulusal medyayı etkilediği kadar yerel medya ve onun işleyiş süreçlerini de etkilemektedir. Bu etmenler zaman zaman yerel medya çalışanlarının insan haklarını bilinçli ya da bilinçsizce ihlal etmesine neden

olabilmektedir. Örneğin kurumun ideolojisiyle bağdaşmayan olayların / durumların aktarılmaması ya da medya çalışanının kendi anlayışına uymayan kişilerin görüşlerini aktarmaması ve gündeme getirmemesi aslında bir hak ihlalini ortaya koymaktadır. Toplum içerisinde öteki olarak konumlandırılan bazı kişi ve grupların medyada eşit şekilde sunulmaması veya sürekli olumsuzlukların öznesi olarak sunulmaları gibi durumlar, sorunlu bir habercilik anlayışına da işaret etmektedir. Basının sorunlu işleyen tüm bu yönlerini onarmak ve idealin de ötesine geçerek insan hak ve özgürlüklerini korumayı haber sunumunda temel ölçüt almasını sağlamak, hak odaklı habercilik kavramını ortaya çıkarmıştır.

Hak odaklı habercilik kavramı, bir bakıma alternatif habercilik türüdür. İşçi sınıfının hareketleri ve kölelik karşıtı fikirler, alternatif medyanın ortaya çıkmasına vesile olan ilk nedenlerdendir. 1800'lerin ilk yıllarında ABD'de çıkartılan ve kölelik karşıtı yayınlar yapan 'Manumission Intelligencer' ve 'The Emancipator', ve yine 1828'de ABD'de çıkartılan ilk işçi gazetesi 'Mechanic's Free Press', ilk alternatif medya örneklerindedir (Ostertag, 2006 akt. Ceyhan, 2008, s. 75). 1955'te İngiltere çıkartılmaya başlanan 'The Village Voice' gazetesi ve 1966'da Londra'da yayın hayatına başlayan 'It' dergisi de ilkler arasındadır (Taylan, 2012, s. 75-76).

Bir alternatif habercilik türü olan hak odaklı habercilik, toplum içerisinde azınlıkta kalan, ötekileştirilen ve medyada sesi duyurulmayanların sesini duyuran, onlara da medyada temsil edilme imkanı veren habercilik türüdür (Alankuş, 2007, s. 22). The Inter Press Service (IPS), hak odaklı haberciliğin dünya genelindeki köklü örneklerinden birisidir. IPS, 1964'ten beri küresel çapta hak odaklı habercilik yapmaktadır (Tokdoğan, 2013, s.16). Mülteci, din, LGBTİ, kadın, basın özgürlüğü vb. birçok farklı konudaki gelişmeleri haberlerine taşımaktadır. IPS'in Türkiye'de bir uzantısı olarak faaliyet gösteren Bağımsız İletişim Ağı (BIANET) da, hak odaklı habercilik anlayışı konusunda hem geleceğin gazetecilerine hem de meslek içerisinde çalışanlara düzenlemiş olduğu seminer, atölye vb. faaliyetlerle, hak odaklı habercilik kavramının yerleşmesine katkıda bulunmaktadır.

3. Hak Haberciliğine İlişkin Literatür

İnsan hakları kavramının özellikle 20. yy.'da yaşanan iki büyük dünya savaşı sonrasında artan bir şekilde gündeme gelmesi aslında çok köklü bir geçmişi olan kavrama akademik dünyadan da artan bir ilgiyi beraberinde getirmiştir. Batılı birçok bilim insanının yanı sıra dünyanın geri kalan kısmında yer alan akademik çevrelerin de söz konusu kavrama büyük bir duyarlılıkla yaklaştığı bilinmektedir. Türkiye'de akademik çevrelerin 1960'lardan itibaren daha sistemli bir şekilde ilgi duymaya başladığı insan hakları kavramına 1990'lar sonrasında hukuk, siyaset bilimi dışında yer alan diğer bilim dallarının da ilgiyle yaklaştığı bilinmektedir. Gazetecilik alanında çalışan bilimsel çevrelerin de habercilik yapma pratikleri açısından ve gazete haberleri üzerinden daha genel olarak hak kavramına dar anlamda ise insan hakları kavramına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Hak haberciliğine ilişkin yapılan birçok çalışmadan söz etmek bu çalışmanın sınırlarını aşan bir çaba olacaktır. Buradan hareketle konunun aydınlatılmasına katkıda bulunacak yerli ve yabancı literatürden bir takım örneklere değinilecektir. Örneğin 2005'te Sezgin ve Wall tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Hürriyet gazetesinin haberlerinde Kürt kimliğinin sunum şeklinin incelendiği görülmüştür. Bilim insanları Hürriyet gazetesinin 1997-2002 yılları arasında yayımlanan haber metinlerine içerik analizi uygulamış, çalışma sonucunda haber metinleri içerisinde Kürt kimliğini küçük

düşüren ve ötekileştiren ayrımcı bir dil kullanıldığını tespit etmiştir. Sezgin ve Wall aynı zamanda kullanılan bu ayrımcı dilin, önyargıları yeniden ürettiğinin de altını çizmiştir (2005, s. 787-795).

Haller ve Zhang tarafından gerçekleştirilen araştırmada (2014) engelli bireylerin eğlence ve haber medyasındaki sunumu incelenmiştir. Dünyanın çeşitli ülkelerinden engelli bireylerin çevrimiçi şekilde katılabileceği bir anket formu oluşturulmuş; katılımcılardan, Amerikan medyasında engelli kişilerin sunumuna ilişkin görüşleri istenmiştir. Ankete katılan 390 katılımcı, Amerikan medyasında engelli bireylerin sunumunu gerçekçi bulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcılar, Amerikan haber medyasında engelli sorunlarına yeteri kadar yer verilmediğini ve engelli kişilerin genel olarak medyada daha damgalayıcı ifadeler ile sunulduğunu dile getirmiştir (Haller & Zhang, 2014, s. 1-19).

King tarafından gerçekleştirilen çalışmada (2007), Olimpiyat Oyunları'nda yarışan kadın ve erkek sporcuların, İngiliz ulusal medyasındaki sunumu araştırılmıştır. 1948 yılından itibaren gerçekleştirilen Olimpiyat Oyunları'nı inceleyen King, The Times ve Daily Mail gazelerinin spor sayfalarında kadın ve erkek atletlerin temsil biçimlerini içerik analizine tabi tutmuştur. 1948-1996 yılları arasında yayımlanan haber metinlerinde, tekrar eden bir cinsiyet yanlılığı olduğunu tespit etmiştir. Bu tarih aralığında kadın atletlerin haber metinlerinde sayıca çok az yer aldığını belirten King, zaman zaman da cinselleştirilerek sunulduklarını ifade etmiştir. 2004 Atina Oyunları'ndan bahsedilen haberlerde ise kadın atletlerin yine olumsuz nitelendirmelerle sunulmasının yanında çoğunlukla olumlu ve başarılarını takdir eden nitelendirmelerle temsil edildiklerini tespit etmiştir. King çalışmasının sonunda spor gazeteciliğinin, hâlâ daha erkekler tarafından yönetildiğine de vurgu yapmıştır (King, 2007, s. 187-198).

Bleich ve arkadaşları tarafından 2015'te gerçekleştirilen çalışmada, 2001-2012 yılları arasında yayımlanan İngiliz gazetelerinde, Müslümanların sunumu incelenmiştir. Sağ eğilimli gazetelerin, sol eğilimli gazetelere göre Müslümanları daha fazla olumsuz nitelendirmelerle sunduğu tespit edilmiştir. Müslümanların, Yahudilere kıyasla sürekli ve Hristiyanlara kıyasla sık sık daha olumsuz nitelendirmelerle sunulduğu sonucuna varılmıştır (Bleich vd., 2015, s. 942-958).

Strom ve Alcock tarafından 2017'de gerçekleştirilen çalışmada, Latin göçmen çocukların Los Angeles ve New York Times gazetelerindeki sunumu incelenmiştir. Çocukların felaket, sel vb. nitelendirmeler eşliğinde, tıpkı birer doğal afetmiş gibi sunuldukları tespit edilmiştir. Bu olumsuz sunumların, çocukların içerisinde buldukları zor koşulları anlamayı zorlaştıracağı ve onların, baş edilmesi gereken birer problem şeklinde algılanmasına neden olabileceği sonucuna varılmıştır (Strom & Alcock, 2017, s. 1-16).

2016'da Bayram tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Suriyeli sığınmacıların Trabzon yerel basınındaki sunumu incelenmiştir. Taka, Günebakış ve Karadeniz gazetelerinin 1 Ocak ile 31 Aralık 2015 tarihleri arasında yayımlanan sayılarını analiz eden Bayram, üç gazetenin de, farklı ideolojileri benimsemiş olmasına rağmen, Suriyeli sığınmacıları olumsuz şekilde niteleyen sözcükler ve onları birer tehdit unsuru olarak gören ötekileştirici bir dil kullandığını tespit etmiştir (Bayram, 2016, s. 1422-1429).

2016'da Basmacı tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinden tiraj sayısı yüksek birer gazete seçilmiş ve bu gazetelerde kadının temsili incelenmiştir. Gazetelerin 3 Mart ile 3 Nisan 2015 tarihleri arasındaki sayılarını inceleyen Basmacı, gazetelerin birinci sayfalarında yer alan toplam 579 adet kadın konulu habere içerik analizi uygulamıştır. Gerçekleştirdiği içerik analizi sonucunda, kadınların daha çok başarıları ile sunulduğu 93 habere ulaşmıştır. İkinci sırada

ise 26 adet haber ile kadına yönelik şiddet haberleri yer almıştır. Basmacı, gazetelerin kadın sorunlarına genel olarak duyarlı olduğunu, fakat yerel basındaki niteliksiz gazeteciler ve eğitim eksikliği sebebiyle, kadınların haberlerde annelik, cinsel meta vb. cinsiyetçi söylemler eşliğinde sıklıkla ataerkil temsil biçimleriyle sunulduğunu belirtmiştir (Basmacı, 2016, s. 623-638).

Amaç, Örneklem ve Yöntem

Bu çalışmada, yerel medya çalışanlarının haber yapma süreçlerinde insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarının incelenmesi amacıyla, anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini, Türkiye'deki yerel medya mensupları oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise, Trabzon yerel medyasındaki kurumsallaşmış medya organlarında faaliyet gösteren ve haber üretim sürecinde aktif rol alan gazeteci ve muhabirler oluşturmaktadır. Örneklem grubu olarak Trabzon yerel medyasının seçilmesinde; Trabzon'da yerel medyanın nüfusa oranla çok sayıda ve etkili olmasının yanı sıra Trabzon şehrinin, ülke gündemine bir takım insan hakları ihalleri ile birlikte gelmesinin önemi vardır. Bu ihaller arasında; 2005 yılında Santa Maria Katolik Kilisesi Rahibi Andrea Santoro' nun Trabzon'da öldürülmesi, 2007 yılında Agos Gazetesi'nin genel yayın yönetmenliği görevini yerine getiren Hrant Dink'in, Trabzonlu Ogün Samast tarafından İstanbul'da öldürülmesi ve tutuklu ailelerine yardım (TAYAD) grubu üyesi birkaç kişinin Trabzon'da linç girişimine uğraması gibi olaylar etkili olmuştur. Yaşanan bu olaylar, Trabzon şehrini bir anda ulusal ve uluslararası medyanın gündemine taşımıştır. Aynı zamanda bu olaylar, insan hakları kavramı ile de yakından ilgilidir ve hâlâ daha zaman zaman medyanın gündemine gelmektedir.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgileri bulmaya yönelik sorulara yer verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümde ise 6'lı likert ölçek kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu, toplam 57 kişiye uygulanmıştır.³ Anket uygulamasından elde edilen veriler, GNU PSPP 1.2.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yerel medya çalışanlarına uygulanan anket formu aracılığı ile aşağıda yer alan sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

S.1. Yerel medyada çalışan gazetecilerin haber yapma pratikleri açısından insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında, bireysel etkiler düzeyi önemli bir rol oynamakta mıdır?

S.2. Yerel medyada çalışan gazetecilerin haber yapma pratikleri açısından insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında, kurumsal etkiler düzeyi önemli bir rol oynamakta mıdır?

S.3. Yerel medyada çalışan gazetecilerin insan hakları kavramına ilişkin eğitim alma durumları, haber yapma pratikleri açısından insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında önemli bir rol oynamakta mıdır?

³ 27 Temmuz 2020 tarihinde T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Trabzon Bölge Müdürü Sayın Sadettin Kaşıkçı ile yapılan görüşme neticesinde; Trabzon yerelinde tamamı sigortalı ve tam zamanlı çalışan kişiler olmamakla birlikte, toplam 71 tane yerel medya çalışanı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu sayıya daha fazla miktarda stajyer, sigortasız çalışan vb. eklenebilir fakat burada Sayın Kaşıkçı'dan alınan veriler dikkate alınmıştır.

Bulgular

Anket uygulamasından elde edilen veriler, üç başlık altında ortaya konulmuştur. Birinci bölümde demografik bulgulara, ikinci bölümde bireysel etkiler düzeyine ilişkin bulgulara ve üçüncü bölümde ise kurumsal etkiler düzeyine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Aşağıda anket uygulamasına katılan medya mensuplarının demografik nitelikleri ile insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramına dair eğitim alıp almadıklarına ilişkin bir takım veriler tablolar halinde paylaşılmıştır.

1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Eğitimsel Niteliklerine İlişkin Veriler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	12	21,1
	Erkek	45	79
Yaş	18-24	3	5,26
	25-31	19	33,3
	32-38	12	21,1
	39-45	10	17,5
	46-52	4	7,02
	53-59	5	8,8
	60+	4	7,02
Eğitim Durumu	İlkokul	-	-
	Ortaokul	-	-
	Lise	22	38,6
	Ön Lisans	7	12,3
	Lisans	26	45,6
	Yüksek Lisans	2	3,5
	Doktora	-	-

Anket uygulanan medya mensuplarının yaş, cinsiyet ve eğitim durumlarına ilişkin veriler tablo 1’de paylaşılmıştır. Buna göre katılımcıların 12’si kadın, 45’i ise erkektir. Çoğunluğu, 25-45 yaş arası orta yaş grubunda yer alan kişilerdir. Eğitim durumlarına bakıldığında ise 35 kişinin yükseköğretim, 22 kişinin ise lise mezunu olduğu görülmüştür. Buna göre Trabzon yerel medyasında çalışan kişilerin daha çok yüksek eğitim kurumlarının herhangi bir düzeyinden mezun, erkek, 25-45 yaş aralığında yer alan bireyler olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2. Katılımcıların Mesleki Niteliklerine İlişkin Veriler

		n	%
Aylık Ortalama Gelir Düzeyi	1000-1500 TL	4	7,02
	1501-2000 TL	2	3,51
	2001-2500 TL	18	31,58
	2501-3000 TL	12	21,05
	3001-3500 TL	10	17,54
	3501-4000 TL	2	3,51
	4001 TL +	9	15,79
Mesleki Deneyim (Yıl)	1 yıldan az	4	7,02
	1-3 yıl	5	8,77
	4-6 yıl	7	12,28
	7-9 yıl	8	14,04
	10-12 yıl	5	8,77
	13-15 yıl	4	7,02
	16 yıl +	24	42,11
Katılımcıların çalıştığı medya kuruluşları	Karadeniz	6	10,53
	Karadeniz'de Sonnokta	6	10,53
	Karadeniz'den Günebakış	5	8,77
	Kuzey Ekspres	2	3,51
	Taka	10	17,54
	Haber61	5	8,77
	61saat	5	8,77
	TRT	3	5,26
	İHA	4	7,02
	DHA	3	5,26
	Sabah	2	3,51
	A Haber TV	1	1,75
	Maçka Haber	1	1,75
	Akçaabat Yeni Haber	3	5,26
	Çaykara Gazetesi	1	1,75

Anket uygulamasına katılan kişilerin mesleki verilerine bakıldığında ise 57 katılımcının 40'ının, 2001-3500 TL arası aylık ortalama gelir düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Ulusal bazda medya mensuplarının yaşadığı ekonomik güçlüklerin, yerel düzeyde Trabzon medyasında çalışan gazeteciler açısından da geçerli olduğunu saptamak gerekir. Önemli oranda yükseköğretim mezunu kişilerin oluşturduğu bu katılımcı grubunun, asgari ücret düzeyinde veya biraz üstünde maaş almaları basın özgürlüğü ve idealleri açısından düşündürücüdür. Katılımcıların, yıl olarak mesleki deneyimlerine bakıldığında, yaklaşık olarak birbirine yakın oranlarda çalışma yılına sahip oldukları görülmüştür.

Ankete katılan medya mensuplarının, daha çok 16 yıl ve üzeri çalıştığı saptanmıştır. Daha az oranda 4 ile 9 yıl arasında çalışanlar olduğu söylenebilir. Bu durum, yerelde çalışan hareketliliğinin (işe yeni başlayan ve işten ayrılan) az olduğunu, yani, çalışan insanların uzun süre mesleklerini icra ettiğini ortaya koymaktadır. Ankete katılanlar içerisinde 36 kişi gazetede, 17 kişi haber ajansında ve 4 kişi ise televizyon kanalında istihdam edilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların İnsan Hakları ve Hak Odaklı Habercilik Eğitimi Alma Düzeyleri

		n	%
İnsan Hakları Eğitimi Alma Durumu	Evet	25	43,9
	Hayır	32	56,14
Hak Odaklı Habercilik Eğitimi Alma Durumu	Evet	27	47,4
	Hayır	30	52,63

Ankete katılan yerel medya mensuplarının insan hakları ve hak odaklı habercilik konularında bir eğitim alıp almadıkları da tablo 3'te verilmiştir. Buna göre 57 katılımcının 25'i, insan hakları kavramına ilişkin eğitim aldığını, 32 kişi ise eğitim almadığını ifade etmiştir. Yine ankete katılanların 27'si, hak odaklı habercilik kavramına ilişkin eğitim aldığını, 30 kişi ise eğitim almadığını belirtmiştir. Bu sonuçlardan hareketle Trabzon yerel basınında çalışan medya mensuplarının, her ne kadar daha çok yüksek eğitimli kişiler olsa da insan hakları ve hak odaklı habercilik konularında aldıkları eğitimin nicelik yönünden yetersiz olduğu söylenebilir. Anket formunda, katılımcılara bu eğitimleri nereden aldıkları sorulduğunda ise karşımıza Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Adalet Bakanlığı, TRT, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), üniversite, konferans, ulusal bir televizyon kanalı (NTV), Trabzon Barosu vb. kurum ve organizasyonlar çıkmıştır.

2. Bireysel Etkiler Düzeyine İlişkin Bulgular

Anketin ikinci bölümünde, katılımcıların insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarını ortaya koyabilmek amacıyla 27 önermeden oluşan 6'lı likert ölçeği kullanılmıştır. Önermeler, katılımcıların insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında çalıştıkları kurumdan bağımsız olarak kendi şahsi duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. İlk 27 önermeden elde edilen bulgular; yerel medya çalışanlarının 'insan hakları kavramına ilişkin tutumları', 'hak odaklı habercilik kavramına ilişkin tutumları' ve konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olayı/durumu 'haberleştirme sürecindeki tutumları' şeklinde gruplandırılarak üç ayrı tablo ile aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların İnsan Hakları Kavramına İlişkin Düşünceleri

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katırsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Herhangi bir fikrim yok
No	Önerme	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)
1	İnsan hakları kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum.	18 (31,58)	30 (52,63)	8 (14,04)	-	1 (1,75)	-
2	Konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay veya durumu haberleştiririm.	28 (49,12)	24 (42,11)	3 (5,26)	-	1 (1,75)	1 (1,75)
3	Konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay/durum meydana geldiğinde, haberleştirmek için amirlerimin beni yönlendirmesini beklerim.	6 (10,53)	14 (24,6)	4 (7,02)	23 (40,4)	7 (12,28)	3 (5,3)
4	Konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay/durum meydana geldiğinde, olay yerine gitmeden önce, gerçekleşen olayın/durumun öznelarını öğrenmeye çalıştıktan sonra, haberleştirmek için gidip gitmeyeceğime karar veririm.	7 (12,3)	29 (50,9)	3 (5,3)	14 (24,6)	4 (7,02)	-
5	Konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay/durum meydana geldiğinde vakit kaybetmeden haberleştirmek için olayın/durumun meydana geldiği yere giderim.	11 (19,3)	32 (56,14)	9 (15,8)	2 (3,51)	2 (3,51)	1 (1,8)
6	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken kurum içi çalışma pratiklerinin ortaya koyduğu ölçütlere dikkat ederim.	8 (14,04)	41 (72)	4 (7,02)	4 (7,02)	-	-
7	İnsan hakları ile ilgili bir olayı/durumu haberleştirme sürecinde, çalıştığımız kurumun etkili olduğunu düşünüyorum.	13 (23)	26 (45,61)	9 (15,8)	5 (8,8)	4 (7,02)	-

Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevapları toplandığında 48 katılımcı, insan hakları kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir. Fakat insan hakları kavramına ilişkin eğitim alan kişi sayısı ise 25'tir. Bu durum da 23 kişinin, eğitim almadığı halde kendisini insan hakları kavramı ile ilgili yeterli bilgi sahibi olarak gördüğü bulgusunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4'ün ikinci önermesine bakıldığında kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevaplarının toplamı olarak 52 katılımcının, konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay veya durumu haberleştirdiği/haberleştireceği şeklinde görüş beyan ettikleri görülmüştür. Bu önermeden elde edilen sonuç, yerel medya mensuplarının haber yapma sürecinde insan haklarına duyarlı yaklaşıklarını göstermektedir. Öte yandan tablo 4'ün üçüncü önermesi, insan hakları ve hak odaklı habercilik adına olumlanacak sonuçları ortaya koymaktadır. Zira ölçeğin olumsuz tarafları toplandığında ortaya çıkan 33 sayısı, katılımcıların insan hakları konusunda amirlerinin haber yapma sürecinde onları yönlendirmesini beklemeye tahammül göstermediklerini ortaya koymaktadır. Bunun yanında 20 katılımcı ise insan hakları gibi yaşamsal bir konuda kurum pratiklerinin dışına çıkmak istemediklerini, amirlerinin nihai karar verici olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo'4'ün dördüncü önermesi, katılımcıların temel insan haklarını fark gözetmeksizin haber yaparken dikkate alıp almadıklarını öğrenmeye yönelik sorulmuştur. Katılımcıların 36'sının konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay/durum meydana geldiğinde, olay yerine gitmeden önce, gerçekleşen olayın/durumun öznelere öğrenmeye çalıştığını, öğrendikten sonra haberleştirmek için gidip gitmeyeceğine karar verdiğini ifade ettiği görülmüştür. Buna karşın aynı önermeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum yanıtını veren toplamda 18 katılımcı, gerçekleşen olayın/durumun öznelere önceden öğrenmeye çalışmaksızın, haber yapmaya gideceğini ifade etmiştir. Trabzon yerel medyasında çalışan gazetecilerden ankete katılanların hak odaklı haberciliğin gerektirdiğinin aksine, konusu insan hakları da olsa haber öznesine bakarak haber yapmaya karar verdikleri sonucuna ulaşmak mümkündür. Yani katılımcılar bir bakıma temel insan hakları suistimali içerse de bir olay ya da duruma çok okunan, çok satan, makbul ya da makbul olmayan gibi haber elemlerini düşünerek habere gidip gitmeyeceklerini belirtmişlerdir. Aynı tablodaki beşinci önerme aslında dördüncü önermenin sağlaması şeklindedir. Bu önermede bir önceki önermede altı çizilen konu ya da olayın öznesi çıkarılarak aynı soru sorulmuş, katılımcıların 43'ü, konusunu insan haklarının oluşturduğu bir olay/durum meydana geldiğinde, hemen, vakit kaybetmeden haberleştirmek için olayın/durumun meydana geldiği yere gideceğini belirtmiştir. Şüphesiz bu önermeden elde edilen sonuç katılımcı yerel medya mensuplarının insan hakları ideale olumlu yaklaştıklarını, fakat mesleki reflekslerin çoğu zaman bu ideal karşısında devreye girebildiğini (önerme 4) göstermektedir. Altıncı önerme de bu sonucu teyit etmektedir. Tabloda görüleceği üzere 49 katılımcı, kurum içi çalışma pratiklerini konusu insan hakları olsa dahi haber yapma sürecinde çok önemseydiğini ifade etmiştir. Tablonun yedinci önermesi aslında bu sonucu desteklemektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı (39 kişi) kendi inisiyatiflerinin ötesinde çalıştıkları kurumun, insan hakları haberciliğine ilişkin nihai ürün olan haber üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 5. Katılımcıların Hak Odaklı Habercilik Kavramına İlişkin Düşünceleri

No	Önerme	Kesinlikle katılıyorum n/(%)	Katılıyorum n/(%)	Kararsızım n/(%)	Katılmıyorum n/(%)	Kesinlikle katılmıyorum n/(%)	Herhangi bir fikrim yok n/(%)
1	Hak odaklı habercilik kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum.	21 (36,84)	26 (45,61)	8 (14,04)	1 (1,75)	1 (1,75)	-
2	Hak odaklı habercilik eğitimi benim için çok önemlidir.	26 (45,61)	25 (43,9)	4 (7,02)	-	2 (3,51)	-
3	Hak odaklı habercilik eğitimi, insan hakları ile ilgili bir olayı/ durumu haberleştirme sürecinde, olaya/duruma daha objektif gözle bakmamı sağlar.	30 (52,63)	21 (36,84)	3 (5,3)	-	3 (5,3)	-
4	Hak odaklı habercilik eğitimi, olaya /duruma ilişkin insan hakları farkındalığımı artırır.	27 (47,4)	23 (40,4)	3 (5,3)	1 (1,8)	3 (5,3)	-

5	Hak odaklı habercilik eğitimi, olayın/durumun içerisinde yer alan kişilerin içerisinde buldukları koşulları daha iyi görmemi sağlar.	22 (38,6)	30 (52,63)	-	1 (1,8)	3 (5,3)	1 (1,8)
6	Hak odaklı habercilik eğitimi, olayı/durumu haberleştirirken hak ihlali yapmama engel olur.	18 (31,6)	27 (47,4)	2 (3,51)	7 (12,3)	2 (3,51)	1 (1,8)
7	Türkiye'deki hak odaklı habercilik eğitiminin yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum.	3 (5,3)	5 (8,8)	15 (26,32)	17 (29,82)	14 (24,6)	3 (5,3)
8	Türkiye' de hak odaklı habercilik yüksek oranda yapılmaktadır.	3 (5,3)	4 (7,02)	15 (26,32)	18 (31,6)	14 (24,6)	3 (5,3)
9	Hak odaklı habercilik yaptığım veya yapacağım varsayıldığında, haber kaynaklarına ulaşmak açısından zorlukla karşılaştığımı/karşılaşacağımı düşünüyorum.	6 (10,53)	21 (36,84)	9 (15,8)	17 (29,82)	2 (3,51)	2 (3,51)
10	Hak odaklı habercilik yaptığım veya yapacağım varsayıldığında, haberleştirilecek olay/durum ile ilgili doğru ve tarafsız bilgiye ulaşma sürecinde zorlukla karşılaştığımı/karşılaşacağımı düşünüyorum.	7 (12,9)	22 (38,6)	11 (19,3)	13 (22,81)	3 (5,3)	1 (1,8)
11	Hak odaklı habercilik yaptığım veya yapacağım varsayıldığında, haber yazım sürecinde zorlukla karşılaştığımı/karşılaşacağımı düşünüyorum.	6 (10,53)	11 (19,3)	11 (19,3)	21 (36,84)	8 (14,04)	-

Tablo 5'te ankete katılan yerel medya mensuplarının hak odaklı habercilik pratiğine ilişkin düşünceleri yer almaktadır. Buna göre kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevapları dikkate alındığında 57 katılımcının 47'si, hak odaklı habercilik kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların yüksek oranda üniversite ve dengi okullardan mezun oldukları gözönünde bulundurulduğunda, hak odaklı habercilik hakkında bilgi sahibi olmaları olağan karşılanabilir. Tablo 5'te ikinci önermeye bakıldığında hak odaklı habercilik eğitiminin kendisi için önemli olduğunu ifade edenlerin sayısının 51 olduğu bulunmuştur. Hak odaklı habercilik eğitime ilişkin katılımcıların pozitif tutumu üçüncü önerme açısından da söz konusu olmuştur. Buna göre 51 katılımcı, hak odaklı habercilik eğitiminin, insan hakları ile ilgili bir olayı/ durumu haberleştirme sürecinde, olaya/duruma daha objektif gözle bakmalarını sağladığını ifade etmiştir. Yani büyük oranda katılımcılar hak odaklı habercilik eğitiminin haberde objektifliği sağlama noktasında da yararlı olacağını düşünmüştür. Benzer bir durum tablo 5'te yer alan dördüncü önerme açısından da söz konusudur. Buna göre katılımcılar önemli oranda hak odaklı habercilik eğitiminin, insan haklarına ilişkin farkındalığı arttıracığını düşünmüştür. Önerme 5'te de benzer oranda katılımcılar bu türden bir eğitimin, gazetecilerin insani duyarlılıklarını arttıracığına dair inanç besledikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Önerme 6'da ise hak odaklı habercilik eğitiminin, gazetecinin haber yaparken hak ihlalinde bulunmasını engelleyeceği şeklindeki düşünce önemli oranda (45 katılımcı) gözlenmiştir. Burada sayının biraz daha düşmesinde inanç, ahlak, kültür vb. diğer toplumsal değerlerin katılımcıların hak ihlal etmesi önünde engel olabileceği şeklinde bir inanç beslemelerine neden olabileceği düşünülmektedir.

Tablo'nun diğer önermeleri olan 7 ve 8'e bakıldığında, Türkiye'de hak odaklı habercilik eğitiminin yeterli verilmediği ve meslekte de yeterli şekilde uygulanmadığı sonuçları ortaya çıkmaktadır. Bu iki önerme, beklenildiği gibi hem eğitim noktasında hem de uygulama noktasında hak haberciliğinin yeteri kadar karşılık bulamadığı şeklindeki düşünceye, yerel medya mensuplarının da katıldığını teyit etmektedir. 9 ve 10'uncu önermeler yerel medya çalışanlarının, hak odaklı habercilikte doğru ve tarafsız bilgiyi barındıran haber kaynaklarına ulaşmada yaşadıkları zorlukları ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Tablo 5'te verilen cevaplara bakıldığında kararsızlar da dahil edildiğinde 36 kişinin, insan hakları ile ilgili haber kaynaklarına ulaşmada zorluk yaşadığı/yaşayacağı düşüncesi içerisinde oldukları saptanmıştır. Benzer bir durum 10. önermeye verilen cevaplar açısından da geçerlidir. Buna göre kararsızlar da dahil edildiğinde katılımcıların önemli bir oranı (40 kişi), hak odaklı habercilik yaparken doğru ve tarafsız bilgiye erişimde problem yaşadığını/yaşayacağı endişesini ifade etmiştir. Bu iki önermeye verilen cevaplar Türkiye'de haber kaynaklarının ağırlıklı olarak resmi kurumlardan oluştuğu gerçeği göz önünde tutulduğunda, gazetecilerin yerel düzeyde dahi konusu insan hakları olduğunda objektif haber kaynaklarına ve bilgiye erişme endişesini taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Türkiye'nin insan hakları karnesinin karamsar durumunun insan haklarına ilişkin bilgiye erişimde de devam ettiğinin bir göstergesidir denilebilir. Tablo 5'te gösterilen son önerme, gazetecilerin haber yazım sürecinde (ki burada daha çok kurumsal faktörler etkili) hak odaklı habercilik yapmanın/yapacak olmanın beraberinde bir takım zorlukları getirip getirmediğini ölçmek amacıyla. Verilen cevapların bir birine yakın olduğu dikkate alındığında Trabzon yerel medyasında çalışan katılımcılar içerisinde, hak odaklı habercilik yaparken haber yazım sürecinde zorluk yaşayanlar kadar yaşamayanlar da olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Konusunun İnsan Hakları Olduğu Bir Olayı/Durumu Haberleştirme Sürecine İlişkin Düşünceleri

No	Önerme	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Herhangi bir fikrim yok
		n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)
1	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, fail ya da mağdurun yaşının, haberi yaparken benim için önemi vardır.	12 (21,1)	26 (45,6)	5 (8,8)	8 (14)	6 (10,5)	-
2	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, fail ya da mağdurun cinsiyetinin/cinsel yöneliminin, benim için önemi vardır.	6 (10,5)	16 (28,1)	2 (3,5)	19 (33,3)	13 (22,8)	1 (1,8)
3	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, fail ya da mağdurun, toplumsal yaşam içerisindeki sınıfsal statüsü ve ekonomik durumunun, benim için önemi vardır.	4 (7)	7 (12,3)	1 (1,8)	25 (43,9)	20 (35,1)	-
4	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, fail ya da mağdurun ırkının, benim için önemi vardır.	4 (7,02)	3 (5,3)	1 (1,8)	26 (45,6)	23 (40,4)	-

5	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken fail ya da mağdurun milliyetinin, benim için önemi vardır.	4 (7,02)	3 (5,3)	1 (1,8)	28 (49,1)	21 (36,8)	-
6	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken fail ya da mağdurun dini inancının, benim için önemi vardır.	3 (5,3)	2 (3,5)	1 (1,8)	28 (49,1)	23 (40,4)	-
7	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, fail ya da mağdurun mezhebinin, benim için önemi vardır.	3 (5,3)	2 (3,5)	1 (1,8)	27 (47,4)	23 (40,4)	1 (1,8)
8	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, haber konusunun toplumun genelini ilgilendirmesinin benim için önemi vardır.	14 (24,6)	25 (43,9)	6 (10,5)	6 (10,5)	6 (10,5)	-
9	İnsan hakları ile ilgili bir olay veya durumu haberleştirirken, fail ya da mağdurun yaşı 18'den küçük olsa dahi, açık kimliğini vermek benim için uygundur.	4 (7)	10 (17,5)	6 (10,5)	15 (26,3)	22 (38,6)	-

Tablo 6'da yer alan önermeler katılımcıların haber yapma süreçlerinde insan haklarına ve uygulamalarına ne kadar dikkat edip etmediklerini ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Örneğin birinci ve sonuncu önermeler, ulusal basında da sıkça görülen yaşı küçük çocuğun açık kimliğinin açıkça belirtilmesi sorununun yerel basında ne ölçüde var olduğunu ölçmeye yöneliktir. Her ne kadar birinci önermede katılımcılar yaşı küçük çocuğun açık kimliğini vermeyi doğru bulmuyorum şeklinde (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum toplamı 38 kişi) insan hakları açısından arzu edilen yönde cevap vermiş olsalarda, bu durum son önermede değişmiştir. Şöyle ki, katılımcılar önermenin içeriği değiştirilip farklı bir şekilde sorulduğunda sadece insan hakları konusuna odaklanmışlar, yaşı 18'den küçük olmasına karşın konu insan hakları olduğunda, haberleştirirken açık kimlik veririm şeklinde bir cevap vermişlerdir (katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum toplamı 37 kişi). Bu çelişkili durum medya mensuplarının insan haklarını ve hak odaklı haberciliği ne kadar özümstediklerine dair şüpheler ortaya koymaktadır.

Tablo 6'da yer alan ikinci önerme medyada sıkça görülen cinsiyetçi söylemin yerel medya mensupları arasındaki durumunu ölçme amacındadır. Verilen cevaplara bakıldığında cinsel yönelim ve cinsiyet haber yazmada her ne kadar daha çok önemli değilmiş şeklinde cevaplanmış olsa da, kararsızlar da dahil edildiğinde 24 kişinin haber yazarken cinsel yönelim ve cinsiyet konusunda hak odaklı habercilik pratikleri ile bağdaşmayacak şekilde cevap verdiği görülmüştür. 3, 4, 5, 6, ve 7 numaralı önermelerde sınıfsal statü, ırk, milliyet, dini inanç ve mezhep gibi bir toplumu derinden bölebilen konuların haber yazma noktasında katılımcıları ne ölçüde etkilediği irdelenmek istenmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında verilen cevapların hak odaklı habercilik ilkeleri ile bağdaşır şekilde olması yani ekonomik-sınıfsal statü, ırk, milliyet, din ve mezhep gibi hususların haber toplanması ve yazımında medya mensuplarını asgari düzeyde etkilemesi hak odaklı habercilik açısından olumlu değerlendirilebilecek ve altı özellikle çizilebilecek bir husustur. Tablo 6'da yer alan 8. önerme medya mensuplarının azınlığın sesini ne ölçüde duyup duymadıklarını ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu önermeye katılımcıların çok büyük bir kısmı (kararsızlarla birlikte 45 kişi) toplumun genelini ilgilendiren konuları haberleştireceğini ifade ederek cevaplandırmıştır. Önerme her ne kadar açıkça azınlığın sesinin haberlerde duyulmasını sorgulamasına da, altı çizildiği gibi toplumun genelini ilgilendiren konuların

gazeteciler açısından haber değeri taşıması evrensel haber ölçütleri ile uyumlu olsa da, habercinin sesini duyuramayanların sesi de olması gerekliliği ile örtüşmemiştir.

3. Kurumsal Etkiler Düzeyine İlişkin Bulgular

Anketin üçüncü bölümünde, katılımcıların insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında kurumsal etkiler düzeyini ölçmeye yönelik 9 önermeden oluşan 6'lı likert ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılara yöneltilen 9 önerme ile insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında, çalıştıkları kurumun etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 7. Katılımcıların İnsan Haklarını Haberleştirme Sürecinde Kurumsal Etkilere İlişkin Düşünceleri

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Herhangi bir fikrim yok
No	Önerme	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)	n/(%)
1	Yayın politikasını göz önünde bulundurduğumda çalıştığım kurumun, hak odaklı habercilik eğitimini önemseydiğini düşünüyorum.	18 (31,6)	28 (49,1)	5 (8,78)	2 (3,5)	3 (5,3)	1 (1,8)
2	Çalıştığım kurumun sahiplik yapısını (gazetenin/haber ajansının sahibini) göz önünde bulundurduğumda, hak odaklı habercilik eğitimini önemseydiğini düşünüyorum.	18 (31,6)	27 (47,4)	6 (10,5)	2 (3,5)	3 (5,3)	1 (1,8)
3	Çalıştığım kurumun haber yapma pratikleri içerisinde, hak odaklı habercilik eğitiminin önemli bir role sahip olduğunu düşünüyorum.	14 (24,6)	30 (52,6)	5 (8,8)	4 (7)	3 (5,3)	1 (1,8)
4	Çalıştığım kurum, haber yapma pratikleri açısından her yönüyle hak odaklı haberciliğe örnek olabilecek bir tutum sergilemektedir.	18 (31,6)	28 (49,1)	4 (7)	3 (5,3)	3 (5,3)	1 (1,8)
5	Çalıştığım kurumun sahiplik yapısının (gazetenin/haber ajansının sahibinin), insan hakları ile ilgili haber yazım sürecinde beni etkilediğini/etkileyeceğini düşünüyorum.	9 (15,8)	16 (28,1)	9 (15,8)	17 (29,8)	5 (8,8)	1 (1,8)
6	Çalıştığım kurumun egemen güçlerle ilişkisinin, insan hakları ile ilgili haber yazım sürecinde beni etkilediğini/etkileyeceğini düşünüyorum.	8 (14)	7 (12,3)	13 (22,8)	21 (36,8)	7 (12,3)	1 (1,8)

7	Çalıştığım kurumun ekonomik çıkarlarının, insan hakları ile ilgili haber yazım sürecinde beni etkilediğini/etkileyeceğini düşünüyorum.	9 (15,8)	7 (12,3)	15 (26,3)	18 (31,6)	7 (12,3)	1 (1,8)
8	Hak odaklı habercilik yaptığım veya yapacağım varsayıldığında, çalıştığım kurumun yetkililerinin haber yazım sürecinde bana karşı tutumları açısından zorlukla karşılaştığımı/karşılaşacağımı düşünüyorum.	5 (8,8)	6 (10,5)	7 (12,3)	22 (38,6)	16 (28,1)	1 (1,8)
9	Çalıştığım kurumun, meslek etiği açısından insan haklarına duyarlı bir habercilik anlayışına sahip olduğunu düşünüyorum	21 (36,8)	26 (45,6)	6 (10,5)	-	3 (5,3)	1 (1,8)

Tablo 7'nin ilk üç önermesi katılımcıların yayın politikası, sahiplik yapısı ve haber yapma pratikleri açısından çalıştığı kurumlarının, hak odaklı habercilik eğitimine yaklaşımı hakkındaki düşüncelerini ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Verilere bakıldığında katılımcıların çalıştıkları kurumun yayın politikası, sahiplik yapısı ve habercilik yapma pratikleri açısından hak odaklı habercilik eğitimini önemli oranda önemsediklerini ortaya koymaktadır. Trabzon yerel medyasından seçilen katılımcıların, hak odaklı habercilik eğitimine kurumlarının yaklaşımını olumlu buldukları saptanmıştır.

Tablo 7'de 4. önermeyle ortaya konulan verilere bakıldığında katılımcıların çalıştıkları kurumun hak haberciliği açısından örnek oluşturabilecek bir kurum olduğunu düşündükleri bulgusuna ulaşılmıştır. Katılıyorum ve tamamen katılıyorum seçeneklerini işaretleyen 46 katılımcı, bu yönde görüş bildirmişlerdir. Hak haberciliği noktasında olumlu değerlendirilebilecek bu sonuca karşın 5. önermede verilen cevaplara bakıldığında, kurumun sahiplik yapısının haber yazım süreci üzerinde etkili olduğunu düşünenlerin sayısı ile düşünmeyenlerin sayısının birbirine yakın oranlarda dağıldığını görmek mümkündür. Bu bulgu, insan haklarına ilişkin haber yazımında patronaj etkisinin hâlâ gazeteciler üzerinde etkili olduğunu, deyim yerindeyse bu noktada gazetecilerin vicdan ile cüzdandan arasında sıkıştığını ifade etmek gerekir. 6. önermede katılımcıların çalıştıkları kurumların siyasal, sosyal ve ekonomik elitlerle olan ilişkisinin, gazetecileri insan hakları haberciliğinde etkileyip etkilemediği öğrenilmek istenmiştir. Bu önermeye katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin sayısı 28 olmuşken, karasızım diyenler 13 kişi ile ikinci sırada yer almıştır. Buradan hareketle insan hakları haberciliğine daha üst bir ölçekten bakmayı gerektiren bu önermede, katılımcıların hak haberciliği adına daha çok olumlu tarafta yer alması altı çizilmesi gereken bir husustur. 7. ve 8. önermelerde de 6. önermedekine benzer sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcılar önemli oranlarda insan hakları ile ilgili haber yazım sürecinde kurumun ekonomik çıkarlarının kendilerini etkilemediğini ve bu türden haberleri yazarken kurum yetkililerinin kendilerine zorluk çıkarmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu iki sonuç da hak haberciliği adına olumlu karşılanabilecek veriler ortaya koymaktadır. Zaten bu genellemeyi tablo 7'de yer alan 9. önermeye ilişkin sonuçlar da desteklemektedir. Katılımcıların çok büyük bir kısmını oluşturan 47 kişi, çalıştıkları kurumlarının insan haklarına duyarlı bir meslek etiğine sahip olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Anket uygulamasına katılan yerel medya çalışanlarının birçoğunun, insan hakları ve hak odaklı habercilik eğitimini önemsemediği, fakat konu bu iki kavram üzerine eğitim alma noktasına geldiğinde aynı çoğunluğun sağlanamadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların yaklaşık %63'ü, insan hakları ile ilgili bir olay meydana geldiğinde, olay yerine gitmeden önce özneleri öğrenmeye çalıştığını ve öğrendikten sonra gidip gitmeyeceğine karar verdiğini belirtmiştir. Bu sonuç da olumsuz bir tutuma işaret etmektedir. İnsan hakları ve hak odaklı habercilik açısından bakıldığında, özne ayrımı yapmaksızın haberleştirme yapılması gerekmektedir. Ayrıca öznelere bakarak haberleştirme yaparım yanıtını veren kişilerin yaklaşık %61'i, insan hakları kavramına ilişkin eğitim almayan kişilerdir. Bu sonuçtan yola çıkarak, insan hakları kavramına ilişkin eğitim alma durumunun, haber yapma pratikleri açısından insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Katılımcıların çoğunluğu, insan hakları ile ilgili bir olayı haberleştirirken, çalıştığı kurumun ve kurum içi çalışma pratiklerinin etkili olduğunu düşünmektedir. Aynı şekilde kurumun egemen güçlerle ilişkisinin ve ekonomik çıkarlarının insan hakları ile ilgili haber yazım sürecinde kendisini etkileyeceği ifadesine katılan, katılmayan ve kararsız kalan kişi sayısının birbirine yakınlığı dikkat çekicidir. Bu sonuçtan da anlaşılıyor ki, yerel medya çalışanlarının insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında, kurumsal etkiler düzeyi önemli bir rol oynamaktadır.

Katılımcıların önemli bir çoğunluğunun, Türkiye'deki hak odaklı habercilik eğitimini yeterli düzeyde bulmadığı ve Türkiye'de, hak odaklı haberciliğin yüksek oranda yapıldığı ifadesine katılmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların önemli bir bölümü, çalıştığı kurumun sahibinin, hak odaklı habercilik eğitimini önemsemediğini düşünmektedir. Fakat katılımcıların, hak odaklı habercilik yaparken kurum sahibinin kendilerini etkilemeleri noktasında, aynı kararlılığı sağlayamadıkları tespit edilmiştir.

Ankete katılan yerel medya çalışanlarının çoğunluğu, insan haklarına ilişkin bir haber yaparken, olay/durum içerisindeki failin/mağdurun ırkının, milliyetinin, cinsiyetinin/cinsel yöneliminin, dini inancının ve mezhebinin ve toplumsal yaşam içerisindeki sınıfsal statüsü ve ekonomik durumunun haberi yaparken kendisi için önemli olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla yerel medya çalışanlarının insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarına yaklaşımlarında, toplumu derinden bölebilen önemli tartışma konularından uzak olarak haber yapma arzusu içinde olduklarını veya haber yaptıklarını söylemek mümkündür.

Katılımcılar içerisinde önemli bir oran, hak odaklı habercilik eğitiminin, insan hakları ile ilgili bir olayı haberleştirirken hak ihlali yapılmasına engel olacağını, olayın öznelerine daha objektif gözle bakmayı ve onların içerisinde bulunduğu koşulları daha iyi görmeyi sağlayacağını ve olaya ilişkin insan hakları farkındalıklarını arttırmaya yardımcı olacağını düşünmektedir.

Katılımcılar, her ne kadar insan hakları ve hak odaklı habercilik kavramlarını önemsemediğini ifade etsede, konu kurumun sahiplik yapısı, ekonomik çıkarları ve egemen güçlerle ilişkisi olduğunda aynı kararlılığı sağlayamamaktadır. Yerel medya çalışanlarının, insan hakları ve hak odaklı haberciliğe ilişkin gerekli eğitimleri alması gerekir. Bu noktada kurum sahipleri de çalışanlarını olumlu yönde teşvik etmeli, onları, insan haklarını dikkate alma ve hak odaklı bir bakış açısıyla haber yapma noktasında desteklemelidir. Aynı zamanda kurum sahiplerinin, kurumun ekonomik çıkarlarını, egemen güçlerle

ilişkilerini ve ideolojik anlayışlarını bir yana bırakarak, hak odaklı bir habercilik faaliyeti içerisinde olmalarının, demokrasinin ve insan onurunun korunmasına hizmet edeceği muhakkaktır. Yerel medya çalışanları, insan hakları kavramına ilişkin ulusal ve uluslararası belgelerin ne olduğu ve bunlardan ne anlaşılması gerektiğini anlayabilecekleri ilgili eğitimleri almaya teşvik edilmeli, haber yazım süreçlerinde insan haklarını üstün tutmaya özendirilmelidir.

Kaynakça

Alankuş, S. (2007). *İnsan hakları haberciliği*. Erişim tarihi: 7 Mayıs 2019, https://www.academia.edu/1989070/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Habercili%C4%9Fi_Human_Rights_Journalism.

Ayyıldız, Erol. (t.y.). *Matbuat*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Test Yayını. Erişim tarihi: 28 Ağustos 2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/matbuat>.

Balcı, E. V. (2010). *Haber değer etmenleri açısından geleneksel ve internet gazeteciliğın karşılaştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bayram, Y. (2016). Yerelde öteki olmak: Suriyeli sığınmacıların Trabzon yerel gazetelerinde söylemsel temsili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1416-1430. doi: 10.17719/jisr.20164216250

Bleich, E., Stonebraker, H., Nisar, H. & Abdelhamid, R. (2015). Media portrayals of minorities: Muslims in British newspaper headlines, 2001–2012. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(6), 942–962. doi: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2014.1002200>

Ceyhan, Ç. (2008). *Anaakım medyaya karşı alternatif medya: Alternatif gazeteler olarak Abalı ve Mülksüzler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Çığ, Ü. (2007). *19. yüzyılda Osmanlı'da gazetecilik hareketleri: Takvim-İ Vekayi'den vilayet ve özel girişim gazetelerine*. Erişim tarihi: 26 Mart 2020, https://www.suatgezgin.com/yayinlar/Turkiyede_Yerel_Basin_2007.pdf.

Demirci, M. (2016). *1871 Vilayet Nizamnamesinin II. Abdülhamid Dönemine yansımaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Dündar, L. (2016). 12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri, Tarihin Peşinde -*Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (16), 125-154.

Girgin, A. (2005). *Haber yazmak*. İstanbul: Der Yayınları.

Haller, B. & Zhang, L. (2014). Stigma or empowerment? What do disabled people say about their representation in news and entertainment media?. *Review of Disability Studies*, 0(0), 18-33. doi: <http://hdl.handle.net/10125/58576>

Hansen, E. K. & Hansen G. L. (2011). Newspaper improves reader satisfaction by refocusing on local issues. *Newspaper Research Journal*, 32(1), 98-106. doi: :10.1177/073953291103200110

Harcup, T. & O'neill, D. (2017). What is news? News values revisited (again). *Journalism Studies*, 18(12), 1470-1488. doi: <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1150193>

Hester, J. B. & Gibson, R. (2007). The agenda-setting function of national versus local media: A time-series analysis for the issue of same-sex marriage. *Mass Communication and Society*, 10(3), 299-317. doi: 10.1080/15205430701407272

Karan, U. (2006). *Türkiye'de sosyal hakların mahkemeler önünde ileri sürülebilirliği ve yüksek yargı organlarının sosyal haklara yaklaşım* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

King, C. (2007). Media portrayals of male and female athletes: A text and picture analysis of British national newspaper coverage of the olympic games since 1948. *International Review For The Sociology Of Sport*, 42(2), 187-199. doi: <https://doi.org/10.1177/1012690207084751>

Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yayınları Cep Üniversitesi.

Kuyaksil, A. (2012). *İnsan hakları kavram, tarihçe, korunması ve geliştirilmesi*. Gaziantep: Ada Kitabevi.

Mcluhan, M. (1962). *Gutenberg Galaxy: The making of typographic man*. Retrieved June 2, 2020, from http://www.ocopy.net/wp-content/uploads/2017/10/mcluhan-marshall_the-gutenberggalaxy-the-making-of-typographic-man.pdf.

Sezgin, D. & Wall, M. A. (2005). Constructing the Kurds in the Turkish press: A case study of Hürriyet newspaper. *Media, Culture & Society, SAGE Publications (London, Thousand Oaks and New Delhi)*, 27(5), 787-798. doi: <https://doi.org/10.1177/0163443705055735>

Salihpaşaoğlu, Y. (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı rakamlar ve gerçekler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 253-281. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48127/608658>

Sanioğlu, H. (2006). *Avrupa Birliği Hukukunda insan hakları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Strom, M. & Alcock, E. (2017). Floods, waves, and surges: The representation of Latin@ immigrant children in the United States mainstream media. *Critical Discourse Studies*, 0(0), 1-18. doi: <https://doi.org/10.1080/17405904.2017.1284137>

Taylan, A. (2012). *Alternatif medya ve Bianet örneği: Türkiye’de alternatif medyaya dair etnografik çalışma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tokdoğan, N. (2013). Hak haberciliğinde temel bir uğrak: Kadın odaklı habercilik ve JİNHA örneği. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), 9-36. Retrieved from <https://dergipar.k.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/42/206>

T. C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı (2020). *1959-2019 Yılları arasında toplamda 100’ün üzerinde ihlal kararı bulunan ülkelerin sıralaması*. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2020, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/62202016030718%20%201959%20%E2%80%93%202019%20YILLARI%20ARASINDA%20TOPLAMDA%20100%E2%80%99%C3%9CN%20%C3%9CZER%C4%B0NDE%20%C4%B0HLAL%20KARARI%20BULUNAN%20%C3%9CLKELER%C4%B0N%20SIRALAMASI.pdf>.

T. C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı (2020). *2019 yılı Türkiye’nin AİHS ihlalleri dağılımı*. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2020, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1822020154111POWER%2019%20%202019%20YILI%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N%20A%C4%B0HS%20%C4%B0HLALLER%C4%B0%20DA%C4%9EILMI.pdf>.

Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuhfd/issue/22408/239841>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 23-11-2021 – Kabul/ACCEPTED: 29-11-2021

Zazacanın Gündelik Hayattaki Konumu: Diyarbakır Örneği

Usage of Zaza Language in Daily Life: Example of Diyarbakir

İnan KESER¹ | Melkan BÜLBÜL² | Berçem SEVİNÇ³

Abstract

Zaza language is one of the two languages constructing Zaza-Gorani branch of northwestern Iranian languages. Autochthonous region in which people speaking Zaza language live consists of the provinces of Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Muş, Sivas, Siirt, Şanlıurfa, Tunceli located in the east of Turkey. The data used in this descriptive research aiming to figure out the daily life usage of Zaza language, which is a minority language, has been obtained from the

Öz

Zazaca, Kuzeybatı İrani dillerinin Zaza-Gorani kolunu oluşturan iki dilden biridir. Zazaca konuşanların yaşadığı otokton bölge Türkiye'nin doğusundaki Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Muş, Sivas, Siirt, Şanlıurfa ve Tunceli illeridir. Bir azınlık dili olan Zazacanın gündelik hayatta kullanım eğilimlerinin anlaşılmasına yönelik bu betimsel araştırmada kullanılan veriler Diyarbakır kentinde yaşayan 20 kadın ve 20 erkek Zaza ile 2021 yılında gerçekleştirilen yapılandırılmış

¹ İnan Keser, Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, inankeser@gmail.com, 0000-0001-7002-7864

² Melkan Bülbül, Doktora Adayı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, melkandara@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9583-665X

³ Berçem Sevinç, Bağımsız araştırmacı, bercem.sevinc@gmail.com, Orcid: 000-00016737-2894

structured and in-depth interviews conducted in 2021 with 20 women and 20 men living in Diyarbakır. As a result of the research, it is seen that, in the last few decades, while Zaza language has been transforming into a language spoken inside the family by subordination, by primaryizing in personal and social life Turkish transformed into one of the components of collective and personal existence of Zaza community.

Keywords: Turkey, Zaza Language, Diyarbakır, Identity, Social Change.

görüşme ve derinlemesine görüşmelerden elde edildi. Araştırma neticesinde Zazacanın, son birkaç on yıllık süreçte gündelik hayatta ikincilleşip aile içinde konuşulan bir dile dönüşürken, Türkçenin kişisel ve sosyal yaşamda birincilleşip, Zaza topluluğunun kolektif ve kişisel varoluşunun bileşenlerinden birine dönüştüğü ortaya çıktı.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Zaza Dili, Diyarbakır, Kimlik, Sosyal Değişim.

Giriş

Türkiye'nin doğusunda konuşulan bir dil olan Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İrani üst grubunun İrani Diller grubuna ait Kuzeybatı İrani dillerinin Zaza-Gorani kolunu oluşturan iki dilden biridir. Bir başka sınıflamaya göre Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İrani üst grubunun İrani Diller grubuna ait Batı İrani Dillerinin Yeni İrani Diller ailesindedir. Zazaca ölü bir Orta-İrani dil olan Partça ve günümüz İrani dillerinden Gorani, Şabaki, Talişi, Gilaki, Tati, Mazandarani ve Semnani dilleriyle yakın ilişkiindedir (Gippert, 1996; Paul, 2009; Werner, 2012).

Zazalar, tarihsel olarak, gerek topluluk içi gerekse topluluk dışı tanımlamalarda Kürt olarak kabul edildikleri (Bruinessen, 2005) için Zazacanın Kürtçenin lehçelerinden biri olarak kabul edilip edilemeyeceği yönündeki tartışmalara sıkça rastlanır. Bu tartışmalarda sadece bilimsel saikler değil etnopolitik saikler de önemli rol oynar. Kürtçeyi Kurmanca (Kuzey Kürtçesi), Soranca (Güney Kürtçesi), Zazaca (*Zazaki, Kirdki, Kimancki, Dimili*), Goranca (*Hewrami*) ve Lorca (*Kermanshabi, Lekki, Sencabi, Kelhuri*) lehçelerine ayıran Peter J. A. Lerch (1857), Wilhelm Strecker (1862), James G. Taylor (1865), Friedrich Müller (1865), Aleksander Jaba (1879), M. Ferdinand Justi (1879), Albert von Le Coq (1903), Mark Sykes (1904), Ely Bannister Soane (1910), L. Molyneux-Seel (1914) ve L. O. Fossum (1919) Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul eder. Türkiyeli Zaza bir yazar olan Malmısani, Zazaca ile Kurmanca arasında önemli ayrılıklar olsa da ikisinde kullanılan sesler ve sözcüklerin büyük bölümü ortak olduğu için; söz dizimi iki lehçede genellikle aynı olduğu için; bazı ayrılıklar olsa da dilbilgisinin isim, zamir, sıfat, fiil, edat, zarf, bağlaç, ünlem gibi konularında iki dilin ortak yanları ağırlıkta olduğu için Zazaca ve Kurmancanın ayrı diller olarak kabul edilemeyeceğini iddia eder. Diğer bir dilbilimci ve araştırmacı grubu Zazacanın müstakil İrani bir dil olduğunu savunur. Oskar Mann, tamamen linguistik ve filolojik dayanaklarla Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi olmadığını; David N.

MacKenzie (1989) de Zazacanın Kürtçeyle karşılıklı anlaşılabilirliğinin (*mutual intelligibility*) olmadığını belirtir ve onun farklı bir İrani dil olduğunu söyler (Çağlayan, 2016: 170-176).

Zazalar otokton olarak Türkiye'nin doğusundaki Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Muş, Sivas, Siirt, Şanlıurfa, Tunceli sınırları içinde yaşar. Zazalar Tunceli ve Bingöl'de nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturur. Diyarbakır, Elazığ ve Erzincan'da nüfusun önemli bir bölümü Zazaca konuşur. Şanlıurfa'nın Siverek ve Bitlis'in Mutki ilçesi örneğinde olduğu gibi, bazı illerde de sadece birer ilçenin sınırları içinde Zazaca konuşulur. Muş, Sivas, Erzurum ve Siirt gibi illerde ise Zazaca konuşan nüfus oldukça azdır (Malmisanij, 1996: 3-4). Zazaca, tarihsel olarak Tunceli-Elazığ-Bingöl merkezli bütünlük bir bölgede yayılım gösterir. Zazaca konuşulan bölgenin çevresi neredeyse tamamıyla Kurmanca konuşulan bir kuşakla çevrilidir. Göçler neticesinde İstanbul, Bursa, Mersin ve Adana gibi Türkiye metropollerinde ve Avrupa ülkelerinde de azımsanamayacak bir Zaza nüfus oluşmuştur (Güntaş-Aldatmaz, 2021: 94; Kaya, 2014: 18; Keskin, 2015: 94).

Zazaca, konuşanlarca yöreden yöreye farklılık göstererek Kırmancı, Kırdki, Zazaki, Dımılı ve Dımılki gibi farklı şekillerde adlandırılır (Malmisanij, Uzun ve Espar, 2009: 5). Dolayısıyla Kırmanc, Kırd, Zaza, Dımılı ve Dımılki adlandırmaları aynı dili konuşan tek bir topluluğun yörelere göre değişen adlarıdır (Güntaş-Aldatmaz, 2021: 105). Ancak son bir kaç on yılda topluluk adı olarak Zaza, dil adı olarak Zazaca/Zazaki gerek topluluk içi gerek topluluk dışı adlandırmalarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de, 1927-1965 yılları arasında yapılan resmi nüfus sayımlarında Zazaca konuşan nüfusun tamamı Kürtçe hanesine kaydedildi yani Zazaca hanesine yer verilmedi. 1950-1965 yılları arasında yapılan resmi nüfus sayımlarında Kürtçe kategorisinde Kurmanca, Kırdasca ve Zazaca lehçelerine yer verilerek Zazaca, Kürtçenin bir lehçesi olarak kayıtlara geçirildi. 1970-1985 yılları arasındaki resmi nüfus sayımlarında ana dile yönelik sorular yer almış olsa da söz konusu veriler kamuoyuna açıklanmadı. Dolayısıyla 1965 yılı resmi nüfus verileri Zazalar hakkındaki son resmi verilerdi. 1965'teki resmi nüfus sayımı verilerine göre Zazacanın en yoğun şekilde konuşulduğu on üç ilden Diyarbakır'da 57.943, Elazığ'da 30.939, Bingöl'de 30.928, Urfa'da 16.917, Adıyaman'da 6.705, Erzurum'da 2.185, Bitlis'te 2.079, Kars'ta 992, Muş'ta 507, Siirt'te 484, Erzincan'da 298, Malatya'da 10, Tunceli'de 7 kişi olmak üzere toplam 149.994 kişi ana dilini Zazaca olarak belirtti (DİE, 1969). Dikkat çekici biçimde Alevi Zazaların çoğunlukta olduğu Tunceli, Muş ve Erzincan'da, ana dilini Zazaca olarak belirtenler oldukça azdı. Bunun birincil nedeni Alevi Zazaların yakın döneme kadar Zaza tabirine mesafeli durmalarıydı. 2010 yılında gerçekleştirilen bağımsız bir araştırmada Türkiye'de anadili Kürtçe olanların oranı %12,7, Zazaca olanların oranı %1,4 olarak belirlendi (KONDA, 2011). Günümüzde, kesin bir hesaplama yapılamamış olmasına rağmen, Zazaca konuşan nüfusun iyimser bir tahminle iki ile altı milyon arasında olduğu ileri sürülmektedir (Güntaş-Aldatmaz, 2021: 95; Keskin, 2015: 94; Paul, 2009).

Zazaca yazılı metinler oldukça yakın tarihlidir. Zazaca ilk önemli metinler P. İ. Lerch tarafından 1856 yılında derlendi. Bu metinler Kırım Savaşı'nda Rusya'ya esir düşmüş Osmanlı Ordusu'ndaki

Zazaların anlatılarını içermekteydi. Bundan sonra Robert Gordon Latham, Wilhelm Strecker, Friedric Müller, Aleksander Jaba, M. Ferdinand Justi, Eduard Sachau, Albert von Le Coq, Oscar Mann, Karl Haddank gibi araştırmacılar da çok kısa da olsa çalışmalarında Zazaca metinlere yer verdi (Kırkan, 2019: 63-66; Paul, 2009: 545).

Bu metinler dışında, 1899 yılında Liceli Ehmedê Xasî (1867-1951) tarafından, Arap alfabesiyle kaleme alınan ve İslam peygamberinin doğumunu anlatan *Mevlîdi Kirdî* isimli çalışma, yazılı Zazacanın ilk örneği olarak kabul edilir. Siverekli Osman Efendi'nin *Mevlûda Nebî/BîyîşaPexemberê* (1933), Molla Kamil Puexî'nin *Mevlîdi Nebî* (2003), Molla Muhammed Muradonî'nin *Mevlîdi Zatinî*'si de diğer ilk dönem metinleridir ve bu metinlerde İslam peygamberinin doğumunu anlatan mevlitler olarak Arap alfabesiyle yazılmış metinlerdir. Mevlit dışında, Zazaca yazılmış ilk metinler içinde birkaç dini akaidname, fıkıhname, siyer ve birkaç divan da bulunur (Çağlayan, 2016: 181-182; Kırkan, 2019: 65-66).

Uzun bir aranın ardından 1970'lerin ikinci yarısında, Zazaca metinler kaleme alınmaya başlandı. Solcu ve Kürtçü hareketlere mensup kişilerce kaleme alınan bu metinler ilk Zazaca metinlerden farklı olarak dini değil sosyal ve politik sorunlara ilişkin edebi metinlerdi ve Latin alfabesiyle kaleme alınmıştı. 1980 yılında gerçekleştirilen milliyetçi askeri darbenin ardından bu yazarların pek çoğu Batı Avrupa ülkelerine iltica etti ve çalışmalarını çoğunlukla İsveç'te sürdürdü (Arslan, 2018). Latin alfabesi temelli standart bir Zazaca alfabe de ancak 1996 yılında İsveç'te Vate Çalışma Grubu adıyla bir araya gelen küçük bir mülteci grubu tarafından oluşturuldu (Espar, 2011). Zazaca hikâyeciliğin erken dönemi daha çok dergiler etrafından şekillendi ve *Tirêj* (1979), *Armanç* (1979), *Hêvî* (1983), *Çira* (1995), *Vate* (1997) ve *Şevçila* (2011) gibi dergiler bu alana katkıda bulundu. İlk hikâye kitabı olan Kemal Astore'nin *Cêr Hard Cor Asmên* 1994 yılında yayımlandı. Bu tarihten itibaren kırk üç adet Zazaca hikâye kitabı yayımlandı (Çağlayan, 2016: 181-182; Yıldız, 2020: 207-240). Zazaca yazılan ilk roman, Deniz Gündüz'ün 2000 yılında yayımlanan *Kilama Pepuğî* (Guguk Kuşunun Şarkısı) adlı romanıdır. Bu tarihten itibaren on iki roman yayımlandı (Akman, 2019: 179-225). İlk Zazaca şiir kitabı 1988 yılında Malmîsanij tarafından kaleme alınan *Herakleitos* adlı şiir kitabıdır ve bugüne kadar elliye aşkın Zazaca şiir kitabı yayımlandı (Çağlayan, 2016: 182-183).

Bir ulus devlet olarak kurulan ve Türkçe dışındaki dillere yönelik siyasaları da bu yönde şekillenen (Ahmad, 1993; Babuş, 2006; Jongerden, 2007) Türkiye'de devlet dilinin ve bu dilin dışındaki dillerin durumu anayasada belirlenir. 1980 yılında gerçekleştirilen milliyetçi askeri darbenin ürünü olan 1982 Anayasası'nda, daha önceki anayasada 'resmi dil'in Türkçe olduğunu gösteren temel hüküm, "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir" şeklinde düzenlendi. Başka bir deyişle, "dili Türkçedir" ifadesi resmi dilden öte anadile gönderme yaparak, resmi dili anadile yani Türkçeye eşitledi. 1982 Anayasası'nın "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti" bölümünde bir dil yasağı vardı: "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz". Aynı Anayasa'nın "Eğitim ve Öğretim Hakkı ve Ödevi" başlıklı bölümünde ise şu ifade yer almaktaydı: "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez". Bu yasal gerekçelerle Zazaca Türkiye'de varolan diğer birçok

dil gibi, konuşma, kültürel üretim ve eğitim yapma noktasında uzun süre yasaklı bir dil olarak kaldı (Kubilay, 2004).

1991 yılında, 1983'ten beri yürürlükte olan ve Türkçeden başka dillerle düşünce yaymayı yasaklayan 2932 sayılı "Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun", Kürt meselesinde belirli düzeyde rahatlama yaratmak amacıyla kaldırıldı. Bu sayede Türkçe dışındaki diğer dillerde olduğu gibi Zazaca konuşmak ve kültürel üretim yapmak da mümkün oldu. 2002 yılında, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluşu ve Yayınları Hakkında Kanun'un 8. maddesinde değişiklik yapılarak, "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde" yayın yapılmasına ve 2923 sayılı "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu" değiştirilerek farklı dil ve lehçelerin öğretilmesi için özel kursların açılmasına izin verildi. 2004 yılında TRT Boşnakça, Çerkezce, Arapça ve Kurmanccanın yanı sıra Zazaca televizyon ve radyo programları da yayınlamaya başladı. 2009'da, sadece Kürtçe (Kurmanca, Zazaca) yayın yapan TRT-6 açıldı ve 2015'te adı TRT Kurdî olarak değiştirildi. 2002 yılında, 2923 sayılı "Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun" ile "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açabilme" hakkı tanındı. Bu kanunla, özel girişimle de olsa Zazaca kurs açabilme imkânı elde edildi. 2012'de, "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un verdiği yetkiyle, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ortaöğretim kurumlarında en az 10 öğrencinin talebiyle seçmeli ders açmak mümkün hale geldi. Zazaca bu şekilde Devlet okullarında özel ders olarak kendine yer bulabildi. Aynı dönemde Türkiye'deki üniversitelerde Kurmanca ve Zazaca hakkında enstitü düzeyinde yüksek lisans çalışmaları yapılmasına izin verildi. 2011 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Kürt Dili ve Edebiyatı bölümü açıldı. Munzur Üniversitesi'nde 2012'de, Bingöl Üniversitesi'nde 2013'te Zaza Dili ve Edebiyatı lisans programları açıldı. Dicle Üniversitesi'nde Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalında Yüksek Lisans ve Doktora Programları 2012'de öğrenci almaya başladı. Bingöl Üniversitesi'nde 2016'da Kürtçe doktora programı açıldı. Ortaokul seviyesinde seçmeli Kurmanca ve Zazaca derslere izin verildi. Silahlı şiddete son vermek için 2009-2015 yılları arasındaki "çözüm süreci" adı verilen sürecin etkisiyle yaşanan bu değişim "çözüm süreci"nin sona ermesiyle enerjisini büyük ölçüde kaybetti (Çağlayan, 2016: 177-178; Sürmeli, 2015: 107-116; Zilan, 2020: 249).

Mevcut Araştırma

Zazacanın gündelik hayatta kullanım eğilimlerinin anlaşılmasına yönelik bu betimsel araştırmada kullanılan veriler Diyarbakır kentinde yaşayan, 1941-2000 yılları arası doğan, yaş, cinsiyet, eğitsel ve ekonomik düzeyleri dengeli bir dağılıma sahip olan 20 kadın ve 20 erkek Zaza ile, 2021 yılının Haziran ve Eylül ayları arasında gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşme ve derinlemesine görüşmelerden elde edildi. Araştırmanın örneklem grubu belirlenirken, katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitsel ve ekonomik düzey gibi temel sosyodemografik niteliklerinin, ulusal istatistik kuruluşu olan TÜİK'in Diyarbakır kentinde ikamet eden nüfusun sosyodemografik niteliklerine ilişkin ürettiği istatistiklerle uyumlu olmasına özen gösterildi.

Bulgular

Katılımcılar Diyarbakır İli'nin Çermik (%32.5), Diyarbakır (%22.5), Dicle (%22.5), Çüngüş (%7.5), Kulp (%7.5), Lice (%5) ve Eğil (%2.5) ilçeleri; anneleri Diyarbakır İli'nin Çermik (%35), Dicle (%22.5), Lice (%15) Eğil (%10), Kulp (%7.5), Çüngüş (%7.5) ve Diyarbakır (%2.5) ilçeleri; babaları Diyarbakır İli'nin Çermik (%35), Dicle (%25), Lice (%12.5), Eğil (%10), Kulp (%7.5) Çüngüş (%7.5) ve Diyarbakır (%2.5) ilçeleri doğumludur.

Katılımcıların Dilleri Bilme Düzeyleri		
1. Dil	2. Dil	3. Dil
Zazaca (%82.5)	Türkçe (%55)	Türkçe (%27.5)
Türkçe (17.5)	Kurmancca (%27.5)	Kurmancca (%25)
	Zazaca (%17.5)	

Katılımcıların Dillere Hakimeyet Düzeyleri	
1.	Zazaca-Kurmancca-Türkçe (%27.5)
2.	Zazaca-Türkçe-Kurmancca (%17.5)
3.	Türkçe-Zazaca (%10),
4.	Türkçe-Zazaca-Kurmancca (%7.5)

Katılımcıların %45'i 2, %55'i 3 dil bilmektedir. Katılımcıların %82.5'inin en iyi bildiği dil Zazaca, %17.5'inin Türkçe; %55'nin ikinci en iyi bildiği dil Türkçe, %27.5'inin Kurmancca, %17.5'inin Zazaca; %27.5'inin üçüncü en iyi bildiği dil Türkçe, %25'inin Kurmanccadır. Katılımcıların bildikleri dillere hâkimiyet düzeyleri sırasıyla şu biçimdedir: Zazaca-Türkçe (%37.5), Zazaca-Kurmancca-Türkçe (%27.5), Zazaca-Türkçe-Kurmancca (%17.5), Türkçe-Zazaca (%10), Türkçe-Zazaca-Kurmancca (%7.5).

Katılımcıların Kültürel Ürünlerde Dil Tercihleri				
	Türkçe	Zazaca	Kurmanca	İngilizce
Kitap Okuma	%85	%2.5	%7.5	-
Kitap Önerme	%82.5	%12.5	%2.5	-
Film İzleme	%90	%5	%2.5	%12.5
Film Önerme	%82.5	%5	%2.5	%7.5
Müzik Dinleme	%77.5	%92.5	%87.5	-
Müzik Önerme	%45	%87.5	-	-

Katılımcıların %70'i sadece Türkçe kitap okurken %10'u Türkçe ve Zazaca, %5'i Türkçe ve Kurmanca, %2.5'i Zazaca ve Kurmanca kitap okumaktadır. Diğer bir deyişle katılımcıların büyük kısmı Türkçe (%85) kitap okurken çok daha az bir kısmı Zazaca (%12.5) ya da Kurmanca (%7.5) kitap okumaktadır. Bu durumla uyumlu biçimde, katılımcılar başkalarına çoğunlukla Türkçe (%82.5), nadiren Zazaca (%12.5) ya da Kurmanca (%2.5) kitap önermektedir.

Katılımcılar Türkçe (%72.5), İngilizce (%7.5), Türkçe ve İngilizce (%12.5), Türkçe ve Zazaca (%2.5), Zazaca, Kurmanca ve Türkçe (%2.5) filmler izlemektedir. Katılımcılar çoğunlukla Türkçe (%77.5) çok az da İngilizce (%7.5), Türkçe ve Zazaca (%2.5), Zazaca, Kurmanca ve Türkçe (%2.5) filmler önermektedir. Sadeleştirmek gerekirse katılımcıların %90'ı Türkçe film izlemekte ve %82.5'i önermekte, %12.5'i İngilizce film izlemekte ve %7.5'i önermekte, %5'i Zazaca film izlemekte ve önermekte, %2.5'i Kurmanca film izlemekte ve önermektedir.

Katılımcıların %20'si Zazaca ve Kurmanca, %5'i Kurmanca ve Zazaca, %15'i Kurmanca, Zazaca ve Türkçe, %12.5'i Zazaca, Kurmanca ve Türkçe, %15'i Türkçe, Zazaca ve Kurmanca, %5'i Türkçe, Kurmanca ve Zazaca, %5'i Zazaca, Türkçe ve Kurmanca, %12.5'ü Zazaca ve Türkçe, %5'i Kurmanca ve Türkçe, %2.5'i Kurmanca, Türkçe ve Zazaca müzik dinlemekte; %30'u Kurmanca ve Zazaca, %10'u Zazaca ve Kurmanca, %5'i Kurmanca ve Türkçe, %12.5'i Zazaca ve Türkçe, %12.5'i Türkçe, Zazaca ve Kurmanca, %5'i Zazaca, %5'i Zazaca, Türkçe ve Kurmanca, %2.5'i Türkçe ve Kurmanca, %2.5'i Türkçe, Kurmanca ve Zazaca, %5'i Zazaca, Kurmanca ve Türkçe müzik önermektedir. Özetle katılımcıların %92.5'i Zazaca müzik dinlemekte ve %87.5'i önermekte, %87.5'i

Kurmancca müzik dinlemekte ve %77.5'i müzik önermekte, %72.5'i Türkçe müzik dinlemekte ve %45'i müzik önermektedir.

Katılımcıları Kişiler Arası İletişimde Dil Tercihleri			
	Gündelik Hayatta Konuştıkları Dil	Çocuklarıyla Konuştıkları Dil	Rüyalarını Gördükleri Dil
Zazaca	-	%42.9	%42.5
Türkçe	-	%35.7	%35
Türkçe-Zazaca	%40	%21.4	%22.5
Zazaca-Türkçe	%25	-	-
Türkçe-Zazaca-Kurmancca	%20	-	-
Türkçe-Kurmancca-Zazaca	%5	-	-
Zazaca-Kurmancca--Türkçe	%5	-	-
Zazaca-Türkçe-Kurmancca	%5	-	-

Katılımcıların %40'ı gündelik hayatlarında Türkçe-Zazaca, %25'i Zazaca-Türkçe, %20'si Türkçe-Zazaca-Kurmancca, %5'i Türkçe-Kurmancca-Zazaca, %5'i Zazaca-Kurmancca-Türkçe, %5'i Zazaca-Türkçe-Kurmancca konuşmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların tamamı Zazaca ve Türkçeyi, üçte birini biraz aşkın bir kısmı (%35) da Kurmanccayı kişiler arası iletişimde değişen sıklıkta olsa da kullanmaktadır. Dillerin kişilerarası iletişimde kullanım sıklığı hususunda tek önemli farklılaşma yaşa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kişiler arası iletişimi Türkçe-Kurmancca-Zazaca ya da Zazaca-Kurmancca-Türkçe gerçekleştirenlerin %100'ü, Türkçe-Zazaca-Kurmancca gerçekleştirenlerin %75'i 20-40 yaş arasında olanlar iken kişiler arası iletişimlerini Türkçe-Zazaca gerçekleştirenlerin %62.5'i, Zazaca-Türkçe gerçekleştirenlerin %60'ı 41-80 yaş aralığında olanlardır. Özetle, diğer insanlarla Zazaca-Türkçe (%20) veya Türkçe-Zazaca (%30) konuşanların 20-40 yaş aralığındakiler içinde toplam

oranı %50 olmasına karşın Zazaca-Türkçe (%30) veya Türkçe-Zazaca (%50) konuşanların 41-80 yaş aralığındakiler içindeki toplam oranı %80'dir.

Katılımcıların tamamı Zazacayı sadece aile üyeleri ile iletişimlerinde kullanmakta, bir başka deyişle, aileleri dışında etkileşimde buldukları hiç kimse ile Zazaca konuşmamaktadır. Katılımcıların %70'i Türkçeyi işyerindekilerle, %12.5'i arkadaşlarıyla, %12.5'i çocuklarıyla, %5'i hem işyerindekilerle hem de çocuklarıyla iletişim kurarken %27.5'i Kurmanccayı arkadaşlarıyla, %12.5'i eşinin ailesi ile iletişim kurarken kullanmaktadır (Katılımcıların %47.5'i Kurmanca bilmemektedir).

Katılımcıların %42.5'i rüyalarını Zazaca, %35'i Türkçe, % 22.5'i Türkçe ve Zazaca görmektedir. Bir başka deyişle, ne düzeyde olursa olsun katılımcıların %65'i rüyalarını Zazaca, %57.5'i Türkçe görmektedir. Rüyaların dili hususunda önemli farklılaşma yaşa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 20-40 yaş aralığında olanların %50'si rüyalarını Türkçe, %30'u Türkçe veya Zazaca, %20'si Zazaca görürken yaş 41-80 aralığında olanların %20'si rüyalarını Türkçe, %15.6'sı Türkçe veya Zazaca, %65'i Zazaca görmektedir. Benzer bir farklılaşma cinsiyet esasında gerçekleşmekte ve erkeklerin %25'i rüyalarını Türkçe, %20'si Türkçe ve Zazaca, %55'i Zazaca görürken kadınların %45'i rüyalarını Türkçe, %25.4'ü Türkçe ve Zazaca, %30'u Zazaca görmektedir. Sadeleştirmek gerekirse erkeklerin %75'i farklı düzeyde olsa da rüyalarını Zazaca görürken kadınların %55'i rüyalarını Zazaca görmektedir.

Çocuğu olan katılımcıların %42.9'u çocuklarıyla sadece Zazaca, %35.7'si sadece Türkçe, %21.4'ü Türkçe ve Zazaca konuşmaktadır. Bir başka deyişle katılımcıların % 64.3'ü çocuklarıyla farklı düzeylerde olsa da Zazaca konuşmaktadır. Çocuklarla konuşulan dil de yaşa ve cinsiyete bağlı olarak değişmektedir. 20-40 yaş aralığında olanların %30'unun çocuklarıyla Türkçe, %20'sinin Türkçe ve Zazaca, %50'sinin Zazaca, yaşları 41-80 aralığında olanların %38.9'unun çocuklarıyla Türkçe, %22.2'sinin Türkçe ve Zazaca, %38.9'unun Zazaca konuşmasının işaret ettiği üzere 40 yaş üstü kesimde çocuklarla Türkçe konuşma eğilimi daha güçlüdür. Benzer bir eğilim kadınlarda görülmekte ve erkeklerin %21.4'ü çocuklarıyla Türkçe, %21.4'ü Türkçe ve Zazaca, %57.1'i Zazaca konuşurken kadınların %50'si çocuklarıyla Türkçe, %21.4'ü Türkçe ve Zazaca, %28.6'sı Zazaca konuşmaktadır. Özetle erkeklerin %78.5'i farklı düzeylerde olsa da çocuklarıyla Zazaca konuşurken kadınların %50'si çocuklarıyla Zazaca konuşmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Diyarbakır Zazaları, 1980'lerin başına kadar, batıda Siverek'ten başlayıp, Çüngüş, Çermik, Ergani, Eğil, Dicle, Hani, Lice, Kulp'u katedip doğuda Genç'e uzanan kırsal kuşakta yer alan küçük yerleşimlerde yaşamaktaydı. Temel ekonomik faaliyetin küçük ölçekli geçimlik tarım, temel evlilik modelinin akraba evliliği olduğu bu yerleşimler, kitle iletişim araçlarının güçsüzlüğü ve formel eğitimin düşüklüğünün de etkisiyle çok dar bir çevre ile etkileşimin kurulduğu geleneksel sosyal niteliklerin ve Zazacanın hakim olduğu sosyal dünyalardı.

1970'lerin başından itibaren Türkiye'de ulusal ekonomik pazarın genişlemesi, devlet teşkilatlarının yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının güçlenmesi, formel eğitimin yaygınlaşması ve

mekânsal hareketliliğin kısmen de olsa artmasıyla Zazalar arasında, Türkçe de gündelik hayatta kullanılan bir dile dönüştü. 1990'lı yıllara girildiğinde, bir yandan Türkiye'de ulusal ekonomik pazarın genişlemesi, devlet teşkilatlarının yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının güçlenmesi, formel eğitimin yaygınlaşması hızlanırken diğer yandan Kürt meselesi merkezli silahlı şiddet ve zorunlu göç zirve noktasına ulaştı (Keser, 2011). Özellikle silahlı şiddet ve zorunlu göç nedeniyle Diyarbakır İli'ndeki bütün nüfus grupları gibi Zazaların da Diyarbakır kentine akışı hızlandı. Genel dinamiklerle birleşince kentsel mekâna yerleşme, Zazaların tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelmelerini ve formel eğitim süreçlerine katılmalarını hızlandırarak daha geniş bir etkileşim dünyasına dahil olmalarını ve neticede geleneksel sosyal niteliklerinin değişmesini sağladı. Bu süreç, bir yandan Türkçe bilenlerin oranının ve Türkçenin gündelik hayatta kullanımının üst seviyeye taşınmasına, diğer yandan geleneksel akraba evliliği modelinin aşınıp Kurmanca konuşanlarla evliliklerin gerçekleşmesiyle Kurmanca bilme oranının yükselmesine neden oldu.

Zazaların çok kısa sürede yaşadığı bu sosyal ve dilsel değişim, Zazacanın bilinme ve gündelik hayatta kullanıma düzeyini belirli oranda geriletse de Zazaca en iyi bilinen birinci dil olmayı sürdürdü. Ancak Zazaca neredeyse tamamıyla aile içinde konuşulan mahrem bir dile dönüşürken Türkçe, sadece kişiler arası kamusal iletişimde ve kitap ve film gibi metinsel iletişimde birincil dili haline gelmedi, kişisel varoluşun önemli bir bileşenine de dönüştü. Aynı süreçte, Kurmanca ve Zazaca arasındaki tarihsel etkileşim büyük ölçüde kesildi ve Zazaca Türkçeden yoğun biçimde etkilenen bir dile dönüştü.

Zazacaya dair bu değişimin, objektif nedeni Türkçe ve Zazaca arasındaki eşitsizlikti. Türkçe, Türkiye'de resmi dil statüsüne sahip, bütün eğitim aşamalarında kullanılan, tarihsel olarak kültürel ve bilimsel üretimi oldukça yüksek, standartlaşmış ve Türkiyelilerin en yetkinleştiği, dolayısıyla gündelik hayatın hakim diliyken Zazaca, yakın tarihlere kadar yalıtık sayılabilecek yerleşim birimlerinde konuşulan, eğitim süreçlerinde ve kültürel üretimde neredeyse kullanılmayan, bütün bunların sonucunda kendi içinde karşılıklı anlaşılabilirlik seviyesi düşük diyalektlere⁴ ayrılmış, standart formu tam olarak oluşmamış, dolayısıyla genelde kişilerin yetkinleşmediği uzun süredir yasaklı olan bir dildi. Ancak topluluk üyelerinin genel olarak 1980 öncesinde sosyalle olmuş üyeleri tarafından Türkçenin şehrili/modern olma, Zazacanın ise köylü/geri olma ile özdeşleştirilmesi de subjektif neden olarak bu değişim sürecinde önemli rol oynadı.

Zazacanın Türkçe karşısında gerilemesinin hızlandığı bu sosyal değişim sürecinde zıt yönde bir başka eğilim de ortaya çıktı. 1990'lı yıllarda genel olarak Dünya'da ve Türkiye'de farklı kimliklere ilişkin duyarlılığın artması, özel olarak da Türkiye'de Kürt meselesinin ana gündemin bir parçası haline gelmesinin etkisiyle Zazacaya yönelik belirli bir duyarlılık gelişti. Zazaca kültürel üretim yapma ve yeni nesillerle Zazaca konuşma biçiminde vücut bulan bu duyarlılık, dikkat çekici biçimde, Türkçe bilme ve kullanma düzeyinin en yüksek olduğu eğitilmiş, genç erkeklerce sahiplenildi. Ancak, Zazacayı yaşatma ve standart bir Zazaca oluşturmaya yönelik cılız kültürel üretim gerek Türkçenin muazzam hakimiyeti gerekse Zazacanın diyalekt farklarının neden olduğu anlaşılabilirlik sorunları nedeniyle beklenen karşılığı

⁴Zazaca genel olarak, Kuzey ve Güney diyalekti olarak ikiye ayrılırken (Arslan, 2018), Diyarbakır'da konuşulan Zazaca ağızlar Siverek, Çermik, Çüngüş, Maden, Ergani ağzı; Eğil, Hani ağzı; Kulp, Lice, Genç ağzı; Dicle ağzıdır.

bulamadı. 1990'larda başlayan Zazacaya yönelim, kitap ve filmde farklı olarak, gerek üretim gerekse dinlenme yüksekliğiyle esas olarak kendini müzikte gösterdi. Müziğin bu ayrık durumunun temel nedeni Zazaca müzik üretiminin fazlalığı ve bu nedenle kişilerin kolayca anlayabilecekleri kendi diyalektlerinde ürün bulabilmesi değil müzik üretme ve dinleme aracılığıyla kişilerin, Zaza kimliğinin tek kurucu unsuru olan Zaza diliyle ilişkilendirme duygusunu deneyimlemesidir.⁵

⁵ Zazaca şarkıların çok önemli bir kısmı Diyarbakır'da konuşulan diyalektlerden oldukça farklı olan Dersim diyalektiyle üretilmektedir.

Kaynakça

- Abdulla, N. (2010). İmparatorluk Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması. (M. Aslan, Çev.) İstanbul: Avesta.
- Akbulut, O. (2012). Resmi Dil ve Anayasalarda Düzenlenişi. Ankara Barosu Dergisi, 70(3), 153-182.
- Akman, İ. (2019). Zaza Romancılığına Giriş. N. Beltekin, & A. Kırcan içinde, Sözden Yazıya Zazaca (s. 170-231). İstanbul: Peywend.
- Arakelova, V. (1999/2000). The Zaza People As a New Ethno-Political Factor in the Region. İran and the Caucasus, Research Papers from the Caucasian Centre for Iranian Studies, 3(4), 397-408.
- Arslan, İ. (2018). Zaza Dilinde Lehçe Farklılıkları. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 4(7), 51-66.
- Arslan, Z. (2018). Zazaca ve Zaza Kimliğinin Algılanması ve Yansımaları Üzerine Bir Tartışma. Border Crossing, 8(1), 267-296.
- Aslan, C. (2011). Moriber. İstanbul: Kardelen.
- Astare, K. (1994). Cêr Hard Cor Asmên. İstanbul: Doz.
- Babuş, F. (2006). Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti. İstanbul: Ozan.
- Bruinessen, V. (2005). Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri. (H. Yurdakul, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Can, M. (2012). Barkerdena Zerrî. İstanbul: Kayhan.
- Can, M. (2018). Bibliyografyaya Kırmancî (Zazakî) (1963–2017). İstanbul: Vate.
- Çağlayan, E. (2016). Zazalar Tarih Kültür ve Kimlik. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çem, M. (2007). Gula Çemê Pêrre. İstanbul: Vate.
- Çiya, S. (2001). Her Çi Beno Sanike. İstanbul: Tîj.
- Dilawer, H. (2014). Dêrsim. İstanbul: Vate.
- Espar, J. İhsan (2011) Vate Çalışma Grubu ve Vate Dergisi Çalışmaları, <http://www.zazaki.net/haber/vate-calisma-grubu-ve-vate-dergisi-calismalari-775.htm>.
- Feroz, A. (1993). Making of Modern Turkey. London & New York: Routledge.
- Fossum, L. O. (1919). A Practical Kurdish Grammar. Minneapolis: The Inter-Synodical Ev. Lutheran Orient-Mission Society.
- Gippert J. (1996) Zazacanın Tarihsel Gelişim, Mannheim Kitap Şenliği Konuşması, çev. H. Dursun, <http://cemisgezcek.atSPACE.com/history/ethnic/zazacatarihsel.html>.
- Gündüz, D. (2000). Kılama Pepûgî. Ankara: Vartan.
- Gündüz, D. (2010). Sora. İstanbul: Vate.
- Gündüz, D. (2013). Kalaşnikof. İstanbul : Vate.
- Gündüz, D. (2020). Avesta Dili ile Kırmancca (Zazaca)'nın Karşılaştırılması: Etimolojik Bir İnceleme. İstanbul: Vate.
- Güntaş-Aldatmaz, N. (2016). Piltane. İstanbul: Vate.
- Güntaş-Aldatmaz, N. (2021). Tehlike Altında Bir Dil Kırmancca/Zazaca. İstanbul: Vate.
- Izady, M. R. (1992). The Kurds: A Concise Handbook. New York: Taylor & Francis.

- Jongerden, J. (2007). *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds: An Analysis of Spatial Policies, Modernity, and War*. Boston: Brill.
- Kaya, A. (2012). Tarihte Zazalar ve Zazaca. II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (s. 86-104). Bingöl: Bingöl Üniversitesi.
- Kaya, M. S. (2014). *Zaza Kürtleri*. İstanbul: Rupel.
- Kaya, M. S. (2018). *The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society*. London: I. B. Touris.
- Kaymak, W. (2014). *Zaza Halk Tarihinin Büyük Hatları*. İstanbul: Arya.
- Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor: Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. Ankara: Ütopya.
- Keskin, M. (2011). *Zazaca Üzerine Notlar, Herkesin Bildiği Sır: Dersim*. (Ş. Aslan, Dü.) İstanbul: İletişim.
- Keskin, M. (2015). *Zaza Dili*. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 1(1), 93-114.
- Kırkan, A. (2019). *Zazaca Klasik Edebiyat*. N. Beltekin & A. Kırkhan içinde, *Sözden Yazıya Zazaca*, İstanbul: Peywend.
- Konda (2011) *Kürt Meselesini Yeniden Düşünmek*.
- Kubilay, Ç. (2004). Türkiye’de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, no. 2 (2), 55-86.
- Lezgin, R. (2011), “Modern Kırmanca (Zazaca) Edebiyatı”, <http://www.zazaki.net/haber/modern-kirmanca-zazaca-edebiyati-851.htm>
- MacKenzie, D. N. (1989). *The Role of the Kurdish Language in Ethnicity*. P. A. Andrews & R. Benninghaus içinde, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, s. 541-542.
- Malmîsanij (1996). *Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri*. İstanbul: Deng.
- Malmîsanij (2015). *Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kırmanca (Zazaca) Dilbilgisi*. İstanbul: Vate.
- Malmîsanij (1988). *Herakleitos. Uppsala: Jîna Nû*.
- Mirza, Y. (2004) *Silema-1*.
- Molyneux-Seel L. (1914). *A Journey in Dersim*. *The Geographical Journal*, no. 44 (1): 49-68.
- Özsoy, M. M. (2014). *Dîwan*. Diyarbakır: Roşna.
- Paul, L. (1998). *The position of Zazaki among West Iranian languages*. *Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies* (s.163-76). Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag.
- Paul, L. (2009). *Zazaki*. G. Windfuhr içinde, *The Iranian Languages*. London/New York: Routledge, s.545-586.
- Paul, L. (2011). *Zazacanın Kökeni ve Konumu ve Etnik Kökeni ile Dilin İlişkisi*. I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu. Bingöl: Bingöl Üniversitesi.
- Puexi, M. K. (2003) *Mewlidi Nebi*. İstanbul.
- Rençber, F. (2013). *Din-Kimlik Tartışmaları Ekseninde Zazaca Konuşan Alevilerin Etnik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme*. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (6), 945-955.
- Selcan, Z. (2001) *Zaza Dilinin Gelişimi*, http://zilfiselcan.net/wp-content/uploads/2016/05/ZazaDilininTarihiGelisimi9k5_zs.pdf.
- Sertkaya, İ. (2007). *Kilamaşilane*. İstanbul: Pêri.

- Sertkaya, İ. (2013).*Sosine û Gulîzare*. İstanbul: Vate.
- Soane, E. B. (1912). *To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise: With Historical Notices of the Kurdish Tribes and the Chaldeans of Kurdistan*, Boston: Small, Maynard and Company Publishers.
- Sürmeli, H. (2015). *Anadilinde Eğitim Hakkı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Sykes, M. (1904). *Dar-ul İslâm A Record of A joumey Through Ten of The Asiatic Provinces of Turkey*. Londra: Bickers&Son.
- Taylor, J. G. (1865). *Travels in Kürdistan, with Notices of the Sources of the Eastem and Western Tigris and Ancient Ruins in Their Neighbourhood*, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 35, s. 21-58.
- Todd, T. L. (1985). *A Grammar of Dimili [Also Knoujn as Zaza]* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Michigan: The University of Michigan Near Eastern Studies: Languages and Literatures.
- Xasî, E. (1899). *Mewludê Nêbi*. Diyarbakır: Lityografya Matbaası.
- Yetişen, H. (2011) “Malmîsanij İle Güncel Bir Röportaj”, <http://www.zazaki.net/haber/malmsanij-ile-guncel-bir-roportaj-742.htm>
- Yıldız P. (2020). *Kirmancca (Zazaca) Hikâyeciliği*. S. Vali içinde, *Yazınsal Varoluştan Akademik Literatüre Kirmancca*. İstanbul: Vate.
- Werner, E. (2012). *Considerations About The Religions of The Zaza People (Tarihte Zazalar ve Zazaca)*, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, s. 17-37.
- Zengelan, J. (2009). *Zifqêra Berî*. İstanbul: Vate.
- Zilan, B. (2020). *Vate Çalışma Grubu ve Kırmancayı (Zazacayı) Standartlaştırma Çalışmaları*. S. Vali içinde, *Yazınsal Varoluştan Akademik Literatüre Kirmancca*. İstanbul: Vate.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

ALINDI/RECEIVED: 13-10-2021 – KABUL/ACCEPTED: 10-12-2021

Suriye Kürtleri ve Ulus-Devlet Vatandaşlığı: Dâhil Etme ve Dışlama Mekanizmaları *Syrian Kurds and Nation-State Citizenship: Inclusion and Exclusion Mechanisms*

Ayşe YILDIRIM¹

Abstract

An important part of nation-states as the significant (dominant) organizational form of today's world, have a multi-ethnic structure, although they claim a homogeneous identity and culture. The multi-ethnic structure undoubtedly required each nation-state to define the framework of citizenship that determines the identities to be included and excluded. This study discusses the citizenship policies regarding the Kurdish population of the Syrian state, which was built under the auspices of France at the beginning of the 20th century,. The purpose of this research is to draw a picture of how the Kurdish identity, which was defined locally in the

Öz

Günümüz dünyasının başat örgütlenme biçimi olan ulus-devletlerin önemli bir bölümü, her ne kadar homojen bir kimlik ve kültür iddiasında bulunsalar da, çok-etnili bir yapıya sahiptirler. Çok-etnili yapı kuşkusuz her bir ulus-devletin, hangi kimliklerin dahil edilip hangilerinin dışarıda bırakılacağını belirleyen vatandaşlık çerçevesini belirlemesini gerekli kılmıştır. Bu çalışma söz konusu ulus-devletlerden biri olan ve 20. yy.'ın başlarında Fransa'nın himayesinde inşa edilen Suriye devletinin Kürt nüfusuna ilişkin vatandaşlık politikalarını konu edinmektedir. Bu konu izleğinde araştırmanın amacı, Osmanlı ve öncesi dönemlerde yerel olarak tanımlanan Kürt

¹ Ayşe Yıldırım, Dr. Öğrt. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, ayseyildirim@mehmetakif.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5098-718X

Bu çalışma 2013 yılında Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'ne sunulan ve ulus-devlet sınırlarının etnik devamlılıklar üzerindeki etkilerini ele alan doktora tezimin sadeleştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş bir bölümünden oluşmaktadır.

Ottoman and pre-Ottoman periods, was "de-identified" with the establishment of the Syrian nation-state, and to reveal the contradictions of nation-state citizenship in the example of Syrian Kurds. The research data was obtained from the field study as well as the literature on the subject. The field study was carried out between 2010-2011, and the data was obtained by applying ethnographic techniques such as in-depth interviews, participatory observation, life stories. In the study, it is argued that although the Kurds remain within the borders of four nation states (Turkey, Iraq, Iran and Syria), the continuation of the identity struggle and the fact that the events in each state affect the Syrian Kurds, also affect the citizenship policies of the Syrian state towards the Kurds.

As a result, it has been seen that the Syrian state has an exclusionary attitude when it comes to citizenship, despite inclusionary assimilationist policies regarding the Kurdish population, such as the Arab Belt and the prohibition of the use of the Kurdish language. However, it should be noted that this exclusionary attitude is also irresolute.

Keywords: Syria, citizenship, Kurds, status, identity.

kimliğinin, Suriye ulus-devletinin kurulmasıyla birlikte nasıl "kimliksiz"leştirildiğine dair bir resim çizebilmek ve Suriye Kürtleri örneğinde ulus-devlet vatandaşlığının çelişkilerini ortaya koyabilmektir. Araştırmanın verileri konuyla ilgili literatürün yanı sıra saha çalışmasına dayanmaktadır. Saha çalışması 2010-2011 yılları arasında gerçekleştirilmiş, veriler derinlemesine görüşmeler, katılımlı gözlem, yaşam hikayeleri gibi etnografik tekniklere başvurulmuş elde edilmiştir. Çalışmada Kürtlerin dört (Türkiye, Irak, İran ve Suriye) ulus devlet sınırları içerisinde kalmasına karşın, kimlik mücadelesinin sürengenlik arz etmesi ve her bir devletteki olayların Suriye Kürtlerini de etkilemesinin, Suriye devletinin Kürtlere yönelik vatandaşlık politikalarını etkilediği ileri sürülmektedir.

Sonuç olarak Suriye devletinin Kürt nüfusa ilişkin Arap Kemeri, Kürtçe'nin kullanılmasının yasaklanması gibi asimilasyonist politikalarına karşın vatandaşlık söz konusu olduğunda dışlayıcı bir tavır olduğu görülmüştür. Ancak bu dışlayıcı tavrın da ikircimli olduğunu belirtmek gerekir.

Anahtar kelimeler: Suriye, vatandaşlık, Kürtler, statü, kimlik

Giriş

Son on yıldır uluslararası gündemden düşmeyen konulardan biri Suriye'deki Kürt varlığına ilişkindir. Suriye'deki savaş ile birlikte Suriye Kürtleri'nin siyasal ve idari statü arayışı/kurma girişimi, sınırdaş devletler arasındaki ilişkilerin ötesine geçerek ABD, Rusya vb. devletler için de bir "Kürt kartı"na dönüşmüştür. Bu kaos içerisinde son aylarda sıklıkla telaffuz edilen bağlamlardan biri ise Kürtlerin Suriye'deki tarihsel varlıkları ve ulus-devlet vatandaşlığı üzerinden gerçekleşmektedir. Kuşkusuz bu durum 20. yüzyılın başlarında Ortadoğu'da henüz yer almaya başlayan ulus-devlet formasyonu ile ilişkilidir. Bir yandan etnocoğrafi ve etnodemografik uzantıların dikkate alınmadığı devlet sınırları diğer yandan yeni ulus-devletlerin homojenleştirme çabaları ile Kürtlerin bu uzantılar etrafında

şekillenmiş olan etnik ve siyasal milliyetçiliği dahil olmak üzere birçok sorunun süregelen hale gelmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı ve öncesi dönemlerde yerel olarak tanımlanan Kürt kimliğinin, Suriye ulus-devletinin kurulmasıyla birlikte nasıl “kimliksiz”leştirildiğine dair bir resim çizebilmek ve Suriye Kürtleri örneğinde ulus-devlet vatandaşlığının çelişkilerini ortaya koyabilmektir. Bilindiği üzere Osmanlı döneminde etkili olan “millet” sisteminde tebaanın farklı unsurları dine dayalı olarak tanımlanıyordu. Bu dönemde bağımsız emirlikler, aşiretler halinde veya ağaların sahip olduğu köylerde yaşayan Kürtlerin durumu Osmanlı’nın dağılmasıyla karmaşık bir hal aldı. Ancak Kürtler, sıkı bir örgütlenmeye sahip olmaları ve yarı-bağımsız konumları nedeniyle belirgin bir biçimde diğer gruplardan ayrılıyorlardı. İmparatorluğun dağılmasıyla oluşan iktidar boşluğu bazı Kürt liderlerin kendi kaderini tayin etme isteklerini ifade edilmesine neden olur. Dahası Sevr Anlaşması’na zemin hazırlayan Sykes-Picot anlaşmasında bu talepler karşılık bulacaktı. Ancak yeni ulus-devletleri ve sınırlarını belirleyen Lozan Anlaşması, Sevr’i geçersiz kılarak söz konusu taleplerin rafa kaldırılmasıyla sonuçlandı. Bu durum yeni bir dönemin fitilini ateşler. Dört farklı ulus-devlet egemenliği altında kalma, Alinia’nın değişimiyle (2007, s. 51), Kürt tarihinde trajedi, bastırma ve ardı arkası kesilmeyen direniş hikâyelerinin başlangıcı olur.

Aşiret topraklarını ikiye bölerek çizilen yeni sınırların pratikteki önemli sonuçlarından biri de aşiret üyelerini -tebaadan vatandaşa dönüştürüp- farklı ülkelerin vatandaşları kılarak yeni bir kimlik edinmeleridir. Bu çalışmada Suriye devletinin vatandaşlık çerçevesine yer verilerek Kürtlerin bu çerçevedeki konumları üzerinde durulacaktır. Ancak öncelikle şunu belirtmek gerekir ki vatandaşlığa ilişkin tartışmalar ve kanunlara uzun uzadıya yer vermek bu çalışmanın amacını aşsa da Suriye devletinin vatandaşlık kanunlarının oturduğu bağlamı anlayabilmek, bu vatandaşlığın hangi dinamikler üzerine temellendiği ve hangi kategorilerde yer aldığı, Kürtler söz konusu olduğunda dâhil etme ve dışlama mekanizmalarının nasıl işlediğini belirleyebilmek için gerekli bir teorik çerçeveden, R. Brubaker’in (2008, 2009) farklı ulus biçimlerinin farklı vatandaşlık biçimlerine neden olduğu kabulünden hareket edilecektir.

2010-2011 yılları arasında saha çalışmasına dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma verileri katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, hayat hikayeleri gibi etnografik teknikler kullanılarak elde edilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı Suriye/Qamişlo’da –güvenlik gerekçesiyle daha çok gözlem yapılmıştır-, büyük bir kısmı ise Mardin’in Nusaybin ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Dini bayramlarda sınırlar arasındaki hareketliliğin artışı, daha çok Suriyeli Kürt ile görüşme yapılmasında önemli bir fırsat sağlamıştır. Görüşmecinin profili ise genel olarak şu özelliklere sahiptir: 1- evlilik yoluyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçenler ya da vatandaşlık almak için bekleyenler, 2- Suriye’de kimliksiz olup bir başkasının kimliğini kullanma vb. illegal yollarla Türkiye’ye gelenler ve son olarak 3- ebeveynlerinden biri ya da her ikisi Türkiye vatandaşı olup Qamişlo ilçesine göç edenlerin çifte vatandaşlığa sahip olan çocukları. Özellikle ilk iki grupta Suriye’de kimliksiz olan Kürtler de yer almıştır.

Vatandaşlık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Tarihsel olarak vatandaşlık kavramı, Klasik Roma ve Yunan dünyasındaki şehir devletin gelişimine bağlıdır (Turner, 2008, s. 122). Latince *civis* ve Yunanca *polites* kelimelerinin ilham verdiği vatandaşlık (*citizenship*) kavramı, bir siyasal topluluğa yasal aidiyeti ifade eder (Sarıbay, 2000, s. 85). Antik Yunan’da insanlar kendilerini belirli bir polis vatandaşları olarak tanımlamış ve siyasal haklara bu vatandaşlık çerçevesinde erişebilmiştir. Dahası erdemli bir insan olmak da bu vatandaşlık kimliği altında mümkün olabilmektedir. Roma İmparatorluğu uyrukları ise Roma vatandaşlığının yanı sıra birer *cosmopolites* (dünya vatandaşlığı) olarak tanımlanıyordu. Roma vatandaşlığı fikrinde insanları bir arada tutan bağ dar anlamda siyasal değil, dünya vatandaşlığında ahlaki bir nitelik üzerine inşa edilmişti (Ağaoğulları, 1994, s. 16).

Modern ulus-devletin ise Yunan ve Roma’dan farklı olarak, ulusallığa paralel bir biçimde gelişen kendine özgü bir vatandaşlık tanımı bulunur. Temelde bireyin devlet karşısındaki konumlanışını tanımlayan vatandaşlık kavramı, bu formel düzenlemenin yanı sıra siyasal bir topluluğa aidiyete işaret eder (Sarıbay, 2000, s. 85). Bununla birlikte ulus-devlet vatandaşlığı söz konusu olduğunda farklı noktalara temas eden tanımlamalar görülür (Turner, 2008, s. 122). Örneğin Turner (akt. Alinia, 2007, s. 70) vatandaşlığı formel haklar ile üyelerin siyasal birliği, devlete, karşı yükümlülüklerini somutlaştıran ve ifade eden bir kurum olarak tanımlar. Turner’ın bakış açısına göre vatandaşlık kimlik, toplum ile politik, ekonomik ve kültürel kaynaklarla bağlantılıdır. Fikirleri 1945 sonrası dönemde özellikle ABD ve İngiltere’de etkili olan Marshall (akt. Kartal, 2010, s. 44) ise kapitalist toplumlarda formel eşitlik ile ekonomik ve toplumsal eşitlik arasındaki karşıtlığı eleştirerek, kapitalizm ile vatandaşlık arasında birbirini destekleyici bir ilişki olduğunu varsayar. Marshall, vatandaşlığı, bu eşitsizlikleri minimize etme işlevi gören bir kurum olarak kavramlaştırırken, sivil haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardan oluşan üç kategori belirler. Vatandaşlığa ilişkin tarihsel analizinde 19. yüzyılın son dönemlerine ağırlık verir. Çünkü bu dönemde yurttaşlığın eşitsizlik üzerindeki etkisi, önceki dönemlere oranla daha yüksektir. Vatandaşlığın sosyal haklar ve refah uygulamalarıyla, kapitalist ekonomilerde dezavantajlı grupların (işsizler, yaşlılar, hastalar gibi) siyasal topluluktan dışlanmalarını önleyici işlevi olduğu ileri sürer. Ayrıca sivil ve siyasal hakların var olması demek, her zaman onlara sahip olunması gerektiği anlamına gelmediğine de dikkatleri çeker ve vatandaşlığı ulus-devletin ana bileşenlerinden biri olarak kabul eder.

Alinia’nın (2007, s. 70) da belirttiği gibi bu tanımlamalar bireylerin belirli durum ortaklıklarıyla ilişkili vatandaşlığın “idari” yönlerine odaklanır. Ancak idari tanımın ötesine geçip hangi ilkeler –soy (*jus sanguinis*) ve teritorya (*jus solis*) üzerine inşa edildiğine ya da bileşenlerine bakılacak olduğunda durum daha da karmaşıklaşır. Farklı ülkelerin vatandaşlık kanunlarını belirleyen bu ilkeler, milliyetçiliklerin gelişimiyle/seyriyle yakından ilişkilidir. Brubaker (2009), vatandaşlığa bağlı ulusalcılık anlayışını, genel olarak devletin temel ilkeleri ve kurumlarına bağlılık üzerinden tanımlayarak, tarihsel bir perspektifle Fransa ve Almanya’da vatandaşlığın tanımlanma biçimleri ile vatandaşlığa alma kalıplarındaki farklılığı açıklar. Brubaker’e (2009, s. 24) göre bu iki ülke vatandaşlık algısı arasındaki farklılığın nedeni, birbirinden ayrı özellikler gösteren ulusallık anlayışları tarafından geliştirilmiş olmasıdır:

Fransız ulusallık anlayışı devlet-merkezli ve asimilasyoncu olmuşken, Alman ulusallık anlayışı *Volk*-merkezli ve farklılıkçı olmuştur. (Almanya’da) ulus hissiyatı ulus-devletten önce gelişmiş olduğundan Alman ulus fikri başlangıcında ne siyasaldı, ne de soyut vatandaşlık fikriyle bağlantılıydı. Bu siyaset öncesi Alman ulusu ya da devletini arayan bu ulus, evrensel siyasi değerlerin taşıyıcısı olarak değil, kültür ve ırk bakımından bir cemaat ... olarak anlaşılmıştır. Bu anlayışta ulusallık siyasi değil, etnik ve kültürel bir olgudur.

Böylece Fransız Devrimiyle birlikte siyasal hakların kazanılmasına paralel olarak sınırları genişleyen vatandaşlık, ulus-devletin toplaksal sınırları ile birlikte ulusla özdeşleştirilmiştir (Falk, 2005, s. 26). Kadioğlu’nun (akt. Üstel, 1999, s. 54) belirttiği gibi ulusal kimlik olarak görülmeye başlanan vatandaşlık, ulus-devlete içkin bir role sahip olduğunun algılanmasına yol açmıştır. Ulusu, sosyal çeşitlilikten birlik ve bütünlük yaratma olarak algılayan kavrayışa göre yaratılan mitsel varlık, kendini oluşturan unsurlardan farklı olarak bölünmez niteliği ve ortak iradesi ile anlam kazanan bir özgül şahsiyete sahip olmalıydı. Bu kavrayışa göre de vatandaşlığın yeni anlamı, bağlantı ve kimliklerden soyutlanmış, mantıkla aydınlandığı varsayılan, egemenliğin kullanımına ait özgür biçimde katılma özelliği ve yeteneği ile donatılmış vatandaşlıktı.

Öte yandan günümüzdeki vatandaşlık kavrayışının en belirgin özelliği, neredeyse evrensel olduğuna yapılan vurgudur. Bu yönüyle de Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ vatandaşlığın net bir biçimde ayrılır. Bu üç dönemde temel ilke vatandaş olmanın mutlak olmayışıdır. Burada temel olan şey kimilerinin vatandaş olması gerektiği, kimilerinin ise hiçbir kentin vatandaşı olmaması gerektiği yönündeydi. Dahası vatandaşlıktan yoksun olma kişiler için “yersizlik/yurtsuzluk” anlamına gelmediği gibi statüleri de anormal sayılmıyordu. Vatandaşlık statüsü, sadece belli bir meclisin üyesi olmayan ve imtiyazlardan yararlanamayan kişilere işaret ediyordu (Brubaker, 2009, s. 55). Oysaki günümüzde hemen hemen tüm devletlerde devlet-birey ilişkisi vatandaşlık üzerinden düzenlenmektedir. Herhangi bir ülkede vatandaşlık statüsüne sahip olmayan kişi ya da grupların yaşam kaliteleri düşmekte, belirli haklara erişimleri kısıtlanmakla birlikte, buldukları statü de “anormal” olarak değerlendirilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 15. maddesi de bu vatandaşlığın evrenselliğine işaret eder:²

- 1- Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.
- 2- Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından ve yurttaşlığını değiştirme hakkından mahrum edilemez” hükümleri yer alır.

Ne var ki Brubaker’in (2008, 2009) belirttiği üzere vatandaşlık küresel bağlamda bu kadar kapsayıcı iken, yerel bağlamlarda dışlayıcıdır. Çünkü her devletin kimleri vatandaş olarak tanımladığı, kimleri dışında tuttuğunu belirleyen mevzuatları bulunur. Vatandaşlık hukukundaki çeşitlilik *jus soli* ve *jus sanguinis*’in siyasal ve kültürel anlamları ile hukuki işleyişlerini dikkate alarak anlamayı gerektirir. Zira *jus soli* vatandaş olan topluluğunu ülkesel bir cemaat, *jus sanguinis* ise bir soy cemaati olarak tanımlar.

² TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

Örneğin Klasik göçmen ülkelerinde “doğmanın” ve “büyümenin” asimilasyoncu sonuçlarına yapılan vurgu ile *jus soli* arasında bir ilişki söz konusudur. Kıta Avrupa’sında ise ulus-devletlerin benlik arayışları ile *jus sanguinis* arasında yakınlık bulunur.

Buna paralel, ulus-devletlerde vatandaşlığın belirlenmesinde iki düzlem söz konusudur. Bunlardan ilki *atıftır*. Aşağıda yer verilecek olan Suriye örneğinde olduğu gibi her devlet belirli kişilere doğduğu andan itibaren vatandaşlığını atfeder. Vatandaşlığın doğumla atfedilmesi, bir üyelik karinesine bağlıdır. Bu karine, kimi kişilerin doğar doğmaz belli bir toplum ve devlete yönelik olarak vatandaşlığa temel olması beklenen yakın bağlılık ve sadakat duyguları geliştirmelerinin yüksek bir ihtimal olduğu gerçeğini yansıtır. Bir diğer düzlem ise *vatandaşlığa almadır*. Vatandaşlığa alma tümüyle devletin takdirindedir. Aday olanlardan belirli özellikler taşıması, koşulları yerine getirmesi beklenir. Ancak en önemlisi devletin vatandaşlığa almanın kendi çıkarına uygun olup olmadığına karar vermesi gerekir (Brubaker, 2009, s. 55-56).

Suriye’deki vatandaşlık kanunları, siyasal olmakla birlikte aynı zamanda etno-kültürel bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla asimilasyonu öngören kapsayıcılık ile dışlama mekanizmaları aynı anda yürürlükte. Başka bir deyişle çalışmanın konusunu oluşturan Kürtler bir yandan vatandaş olarak tanımlanıp ulus-devletin homojenleştirme politikası nedeniyle asimile edilmeye çalışılırken, diğer yandan Suriye’de Qamişlo’nun da içinde yer aldığı Haseke bölgesinde olduğu gibi ya doğrudan vatandaşlıktan çıkarılmış ya da vatandaş olarak tanımlansa dahi yapısal ayrımcılık politikalarına maruz kalmıştır. Yukarıda yer verildiği üzere teritoryaya dayalı olarak tanımlanan vatandaşlık beraberinde asimilasyonu getirir. Bu açıdan Suriye’de Araplaştırma politikası öne çıkmakta, etno-kültürel ulus anlayışı ve vatandaşlığı anlayışı ise eşitsizliği doğurmaktadır. Aşağıda Suriye vatandaşlık çerçevesi ile Kürtlerin yasal statülerine yer verilerek, Kürtlerin asimilasyon ya da entegrasyona direnen gruplar olması nedeniyle maruz kaldıkları kurumsal ve tutumsal ayrımcılık örneklerine değinilecektir.

Suriye Vatandaşlığı ve Kürtlerin Statüsü

20. yüzyılda yeni kurulan ulus-devletlerden biri de Suriye’dir. M.S. 633 yılında Arap egemenliği altına girdiğinde, günümüz Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail topraklarını da içeren geniş bir coğrafi alan Bilad al-Şam ya da al-Şam olarak anılmış, 1856 yılında ise Şam ve Seyda’nın birleştirilmesiyle ortaya çıkan birim Suriye olarak isimlendirilmiştir (Şen 2004: 19). 20. yy.’ın başlarında ise ulus-devlet formasyonunun Ortadoğu’da yer edinmesiyle birlikte Ortadoğu, “ulusal sınır” fenomeni ile tanışmış ve Fransız mandası olarak yeni bir Suriye ulus-devleti kurulmuştur.

Kürtlerin, Suriye’de devlet karşısında konumlandırılışı, bu devletin ulus-inşa süreciyle iç içedir. I. Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı’nın dağılmasıyla birlikte Suriye, Fransız mandası tarafından sömürge bir devlet olarak kuruldu. Arap milliyetçiliğinin şekillenmesinde ve Suriye devletinin etnik ve dini gruplara ilişkin tutumunda Fransız yönetiminin o dönem politikaları etkili olmuştur. Dolayısıyla Suriye’de Kürtlerin devlet karşısında konumlandırılışlarında Fransız yönetiminin siyasal nedenlerle idame ettirdiği etnik ve dini gruplar arasındaki farklılıklar önemlidir. Suriye milliyetçiliği ile vatan tahayyülünü ele alan Altuğ’a göre (2008, s. 81) Suriye milliyetçiliği somut dayatmasıyla vücut bulmuştur.

Örneğin, manda döneminde Suriye'nin etnik/dini esaslı özerk birimlere bölünmesi Arap milliyetçileri tarafından “ezelden beri mevcut olan Suriye vatani”nin yabancı bir güç tarafından parçalanması olarak addedilmesine neden olmuştur. Bu özerk birimlere sahip olan ya da devamlılığını isteyen hareketler “bölücü” olarak etiketlenmiştir. Kuşkusuz bu etnik gruplardan en önemli olanı Fransız mandası döneminde sık sık özerklik talebinde bulunan Kürtlerdir. Doğrudan Kürtlere özerklik verilmemiş olsa da genel anlamda Cezire, Suriye manda sisteminde güçlenmiş, kendine özgü siyasi ve toplumsal bir kimliğe sahip olmuştur. Daha da önemlisi azınlık gruplarının Fransız manda sisteminin devamını sağlamada kullanılması Sünni-Arap çoğunluğun hafızasında bu grupların damgalanmasına ve etnik ayrılıkların şiddetlenmesine yol açmıştır. Ancak etnik gruplar arası ayrılıklar sadece siyasal nedenlerden kaynaklanmamıştır. Benzer biçimde 1920'li yıllardan başlayarak Türk milliyetçiliğinin dışladığı kesimlerin Suriye'ye iltica etmesi mevcut sosyal ve siyasi rahatsızlıkların artmasına ve iktisadi zorlukların büyümesiyle sonuçlanmıştır. Altuğ'un (2008, s. 82) aktardığına göre:

Milletler Cemiyeti ve Fransız manda hükümetinin kayırmasıyla hâlihazırda Suriyelilere dar gelen toprakları dolduran yabancılar (*ğuraba*) Suriyelilerin işlerini çalmakta ve kentlerdeki ahlaki düzeni bozmaktalardı. Bu “davetsiz misafirlerin” Fransız manda yönetiminin tesisini takiben Suriye'ye varışlarının üstüne bir de yine bu grupların ve gayri-müslim azınlıkların ordu, jandarma veya elektrik, su, demiryolları gibi Fransız menşeli kamu kurumlarındaki “oransız” istihdamlarından duyulan rahatsızlık Suriye'de ulus ve cemaat kavramlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Altuğ'un tarif ettiği konjonktürde gelişen ulus kavramıyla eş zamanlı olarak 1930'lu yıllarda Suriye'de günümüz Arapçasında vatandaşlık anlamına gelen *cinsiyya* kavramı bu dönemde etnik bir içerik kazanmaya başlamıştır. *Tacannasa cinsiyyat al-arab* “Arap olmak” ya da Arap kimliğine sahip olmak anlamına gelirken, *al-wahda al-cinsiyye* etnik vurgusu olan bir vatan birliği anlamına gelmeye başlamıştı (Altuğ, 2008, s. 82). Günümüz Suriye anayasası da bu doğrultuda Arap ulusunu, Arap “Devrimi”nin amaçlarını ve Arap birliğini vurgulayan değinilerle doludur. Anayasada herhangi bir etnik ya da azınlık grubu yer almaz; Suriye vatandaşları Suriyeli Arap olarak tanımlanır. Toplum, kültür, eğitim, siyaset ve milli amaçların temelinde Arap kimliği yer alır. Ayrıca anayasada dini özgürlükler garanti altına alınmış olmasına karşın, etnik ya da kültürel kimliğin özgürce ifade edilmesini ya da etnik grupları koruyan herhangi bir ibareye rastlanmaz (Montgomery, 2007, s. 96).

Öte yandan uygulamada Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kürtlerin vatandaşlık konumları karmaşıktır. Çünkü Suriye tüm Kürtleri vatandaş olarak tanımlamaz. Oysaki Suriye, 21 Şubat 1958 tarihli yasayla, vatandaşlığı olan Suriye vatandaşları ile Birleşik Arap Cumhuriyeti milliyetinden olan herkesin vatandaşlığını garantiye alır. Ardından 1969 tarihinde çıkarılan bir yasa ile “kan” ve “toprak” esasına dayanılarak vatandaşlığın sınırları genişletilir. Ayrıca kanun ile ilgili 1972 yılında da çeşitli düzenlemeler yapılır. Buna göre aşağıdaki özellikleri taşıyan Suriyeli Araplar kendiliğinden vatandaş olarak kabul edilecektir:

- 1- Ülke içinde ya da dışında doğmuş ve babası Suriyeli Arap olan her çocuk,
- 2- Anne Suriyeli Arap, babanın ise yabancı olduğu ancak ülke içinde doğan her çocuk,
- 3- Anne-babası bilinmeyen, milliyeti olmayan ve ülkesiz olup da Suriye’de doğan her çocuk. Aksi ispat edilmediği sürece ülkede doğmuş sokak çocukları vatandaş kabul edilir.
- 4- Anne-babası yabancı olan ve anne-babasının vatandaşlığını alamayan Suriye’de doğan her çocuk,
- 5- Köken olarak Suriyeli Arap olan ancak vatandaşlık edinmemiş ya da kanunların belirlediği dönemlerde vatandaşlık için başvurmamış herkes Suriye vatandaşı olarak kabul edilir.³

Bu vatandaşlık yasasına karşın 1962 tarihli Haseke Nüfus Sayımı, Suriye’deki Kürtlerin vatandaşlık konumlarını belirlemiştir. 1962 yılında Suriye hükümeti kanun hükmünde bir kararname ile Suriye’nin kuzeydoğusunda yer alan ve demografik yapısını ağırlıklı olarak Kürtlerin oluşturduğu Cezire bölgesinde bir günlük, istisnai bir nüfus sayımı yapılmasını öngörür. Bölgenin demografik karakteri, Montgomery’nin (2007) deyişiyle Suriye hükümetini endişeye sürüklemiş ve Cezire bölgesinde bulunan Kürtlerin, Suriye vatandaşlığını yasadışı yollarla aldıklarını ileri sürmesine neden olmuştu. Bu nüfus sayımıyla vatandaşlığa hakkı olanlar ve olmayanlar ile onu yasadışı yollardan elde etmiş olanlar tespit edilmiş olacaktı. Vatandaşlığa ilişkin bu ayırım, 1945 tarihinden önce Suriye’de ikamet ettiklerinin kanıtı olacak olan Suriye kimlik kartı, aile kartı ve tapu belgesinin ibraz edilmesiyle gerçekleştirilecekti. Bu üç belgeden birini ya da üçünü birden ibraz edemeyenler bir gecede Suriye vatandaşlığından çıkarılmış oldu.

Bir gün içinde belirtilen tarihten önce Suriye topraklarında yaşadıklarını kanıtlamanın güçlüğüne yan sıra, yetkililer nüfus sayımının ne amaçla yapıldığını ya da sonuçlarının ne olacağına ilişkin bir açıklama yapmadığından, birçok Kürt de askere gitmemek için sayıma katılmamıştır. Böylece sayıma katılmayan Kürtler kayıt altına alınamamıştır (Yıldız, 2005, s. 33).

Nüfus sayımı, Kürtlerin demografik açıdan, vatandaşlık statülerini etkileyen üç kategori halinde tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır:

- 1- Suriye kimliği olan dolayısıyla vatandaş olan Kürtler.
- 2- Suriye vatandaşlığından çıkarılan (göçmenler) ve yetkililerce “ecnebi” olarak kaydedilenler.
- 3- Nüfus sayımına katılmayan ve “*maktumin*” (kayıt dışı) olarak kaydedilen Kürtler.

Sonuç olarak 120-150 bin arasında Kürt’ün vatandaşlıktan çıkarılmasına⁴ neden olan bu sayımla vatansız bırakılma politikası sadece Kürtlere karşı uygulanmıştır. Zira nüfus sayımında amaç Türkiye başta olmak üzere sınırdaş olan diğer ülkelere gelen nüfusu belirlemekse, benzer biçimde göç etmiş olan Keldani, Süryani ve Ermenileri bu politikanın dışında tutması bu açıdan anlaşılmalıdır. Kürtlerin

³ <http://www.damascusbar.org/english/LL%20Eng%20Nationality%20act%201969.htm>

⁴ Günümüzde Suriyeli Kürtlerin 500-600 bininin kimliksiz olduğu kaydedilmektedir (bkz. Yıldız 2005, Nazdar 1993).

vatandaşlıktan çıkarılması açıkça Suriye politikasının etnik ayrımcı boyutunu ve Kürtlerin bir “tehdit” olarak algılandığını göstermiştir.

İzleyen yıllarda kapsamı genişletilen Suriye vatandaşlık yasasında “Suriye’de doğan her çocuğa Suriye vatandaşlığı atfedilmesine karşın ailesi şu durumda olan Kürt çocukları da *maktumin* statüsüne dâhil edilmiştir:

- 1- ebeveynlerden her ikisinin de *maktumin* statüsünde olanlar,
- 2- diğer ebeveynin statüsü ne olursa bir ebeveyni *maktumin* statüsünde olanlar,
- 3- son olarak annesi Suriye vatandaşı, babası ise ecnebi olanlar.

Açıkça görüldüğü üzere, vatandaşlık kanununu ile Kürtlerin otomatikman “düşük” olan statüye dâhil edilmeleri çelişmektedir.⁵

Bunun yanı sıra, 1999 yılına dek, *maktumin* çocukların ebeveynleri, çocuklarının resmi belgeleri için muhtar ya da köy ağasına başvurabiliyordu. Ancak bu resmi belge, çocuğun doğum belgesi değildi. Yalnızca çocuğun ebeveynlerinin tespiti amacını taşıyan bu kayıttan önce güvenlik taramasından geçmesi isteniyordu. Uygulamanın tamamlanması aylar sürebildiğinden, bu süre zarfında çocuğun hiçbir resmi kaydı ve statüsü olamıyordu. 1999 yılına gelindiğinde ise muhtarların *maktuminlere* herhangi bir belge vermesi tümüyle yasaklandı. Kayıtları bulunmadığı için *maktumin* Kürtlerin Suriye’de hiçbir şekilde resmi varlıkları bulunmamaktadır. Bu durum 1958 tarihli Suriye Vatandaşlık Edinme Yasasının 2. maddesi yani “Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlığı Suriye uyruklarına verilir” ile çelişmektedir (Yıldız, 2005, 96). Dahası Suriye vatandaşlığı, diğer ülke vatandaşlarıncadan sonradan kazanılabilmektedir. 18 yaşın üzerinde olup Suriye’de beş yıl yaşayan ve bu süre zarfında bir yıldan fazla ülke dışına çıkmayan ve bir hastalığı ya da çalışma engeli olmayan, iyi bir ünü ve devletin faydalanabileceği yetenekleri olan, Arapça okuyup yazabilen kişiler vatandaşlık için başvurabilmekte (Montgomery, 2007, s. 117) iken uzun süredir orada yaşayan ve vatandaşlık kapsamı dışında bırakılan Kürtlerin böyle bir haktan mahrum bırakılması çelişkiyi gözler önünde sermektedir.

Kürt Kimliği ve Ayrımcılık Pratikleri

Suriye’de sadece *maktumin* ya da *ecnebi*ler vatandaşlık kapsamı dışında bırakılırken, genel olarak tüm Kürtlere karşı yapısal ayrımcılık uygulanmaktadır. Aşağıda aktarılan Suriyeli bir Kürt ile yapılan görüşme Kürtlerin diğer etnik ve dini gruplarla kıyaslamasını yaparak konumlanışını aktarmaktadır. Vatandaşlık bağlamında “tabakalı” bir yapıya işaret eden görüşme, ulus-devlete aidiyet bağlamında “mezhep birliği”ni öne çıkarmaktadır:

⁵ Düşük statüye dâhil edilme, ABD’deki hiposoy olarak isimlendirilen soydanlık kuralıyla benzerlik göstermektedir. Farklı gruplara mensup bireyler arasındaki evliliklerden doğan çocukların otomatik olarak azınlık grupları içerisine dâhil edilmesi hiposoy olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Amerika’daki bazı eyaletlerde siyah bir ataya sahip olan kişi, kaç kuşak uzakta olursa olsun siyah ırkın bir üyesi olarak sınıflandırılmaktadır (Kottak, 2002, s. 91).

Suriye’de kendi çalışmanla zengin olamazsın. Devlet buna izin vermez çünkü. Ya da bir aydın olarak devleti eleştirip yönetim hakkında fikir söyleyemezsin. Tıpkı Şeyh Maşuk gibi. Şeyh Maşuk karşı olduğu için başını kestiler. Türkiye’de insanlar hep aynıdır, belki Türkler (Kürtlerden) biraz daha üstündür ama Suriye’de insanlar tabakalar halindedir. Mesela birinci tabaka Alevi olup da Baas’a yakın olanlardır. İkincisi Alevilerdir. Üçüncü tabaka Baas’a yakın olan Araplardan oluşur. Sonra Araplar gelir. Ondan sonra da Hıristiyanlar vardır. Yani Hıristiyanların değeri Kürtlerden daha çoktur. En son seviyede kim geliyor, Kürtler. Kürtler din adamı olarak ya da devlette önemli görevlerde yer alamazlar. Askerlikte yükselme imkânları yoktur. Yani Kürtler en alt tabakada yer alırlar. Tabi bazı Kürtler vardır görev alabilen ancak bunlar da Baas Partisi’nde çalışanlardır. Onun haricinde resmi kurumlarda çalışmamakta, çalışsa bile yükselmemektedir (Amudeli, erkek, 50’li yaşlarda).

Günümüzde de hala devam eden bu ayrıştırma, verilen farklı kimlik belgeleri ya da hangi statüde olduğunu tanımlayan kartlarla pekiştirilmiş durumdadır. Buna göre yukarıda belirtilen ikinci statüye *ecnebi* olduklarını gösteren kırmızı renkte kartlar verilmektedir. *Ecnebi*ler, kimi temel haklara -sözelimi temel eğitim, ev sahibi olma gibi kısıtlı mülk edinme haklarına- sahip bulunmaktadırlar. *Maktumin*ler ise kimlik yerine beyaz kart taşımaktadır. Suriye vatandaşlarının kimlik kartları da *maktumin*lere verilen kart gibi beyaz renklidir. Uyruk bölümünde Arap yazılı olan kimliklerde, din bölümünde ayrıştırma söz konusudur. Buna göre Müslüman ve Hıristiyan ayrımı yapılır. Ancak *maktumin*lere verilen kartlar ulus-devlet vatandaşlığının bir göstereni olan kimlik kartı yerine geçmez. Üzerinde hangi statüde olduğunu belirten bir ibare ve fotoğraf bulunur. Bu kartlar temel hakları kısıtlamakla birlikte, sağladığı en önemli şey Suriye’de ikamet etme hakkıdır. Sahada gerçekleştirilen bir görüşme Suriye’de Kürtlerin vatandaşlık bağlamında nasıl kategorize edildiğine açıklık getirmektedir:

*Maktumin*lere beyaz kart, *ecnebi*lere kırmızı bir kart veriyorlar. Orda 3 grup insan var: biri kimlikli olanlar, ikincisi *ecnebi*ler, üçüncüsü *maktumin*ler. *Maktumin*lerin hiçbir şeyi yoktur, hiçbir hakları yoktur. *Ecnebi*lerin az olsa var işeyleri. Bizim hiçbir şeyimiz yoktu (Qamişlo, *maktumin* kadın, 30’lu yaşlarda).

Ne var ki, yalnızca ulus-devlet aidiyetinden dışlanan *ecnebi* ve *maktumin*ler değil, benzer biçimde Suriye vatandaşlığına dâhil edilen Kürtler de temel haklardan yoksun bırakılarak sistematik ayrımcılığa tabi tutulmuştur.⁶

⁶ Birebir aynı duruma işaret etmiyor olsa da vatandaşlığın işareti olan pasaport ya da kimlik kartları herkes için bir eşitliği sağlamaz. Kimi zaman “tam” vatandaşlık ile “kısmi” vatandaşlık arasındaki ayrımı ortaya koyar. Örneğin Britanya’ya bağlı topraklarda yaşayan veya Britanya deniz aşırı ülke vatandaşları olan kişilerin Britanya pasaportları vardır. Ancak bu pasaport onlara Britanya’da ikamet etme hakkı tanımaz. Bir diğer örnek Ürdün’den ayrılan Batı Şeria’daki Filistinlilere ilişkindir. Batı Şeria’daki Filistinliler 1995’ten beri beşer yıllık Ürdün pasaportları ve yeşil renkli kimlik kartları vardır. Ürdünlülerin kimlik kartları ise sarı renklidir. Bu ikisi arasındaki fark yeşil renkteki olan kimlik kartı sahiplerinin Ürdün’de ikamet etme hakkı veya sivil, siyasi ve sosyal haklardan yararlanamamasıdır. Batı

Bırak vatandaşlığı, bizi insan yerine bile koymuyor. İneklerin kimlikleri olur ya, bizim de öyle kimliklerimiz var. Bir inekten, hayvandan farkımız yok onların gözünde. Benim kimliğim vardı ama fark etmiyor. Devletin, Arapların bize karşı davranışları hep aynı. En pis işleri biz yapıyoruz orda. Suriyeli diyorlar bazen bana. İşte konuşurken “hani bizim şu Suriyeli” diyorlar. Ama ben çok utanıyorum Suriyeli olmaktan (Qamişlo, erkek, 40’lu yaşlarda).

Saha çalışmasındaki görüşmeler dikkate alınarak vatandaşlıktan çıkarılıp dışlanmanın ve Kürt olmanın gündelik hayatta sivil, siyasal ve sosyal açısından etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

Yurttaşlık: Suriye’de Pan-Arabizmin meşruiyet mantığı içerisinde yer almayan Kürt kimliğine ilişkin inkâra dayalı bir politika bulunur. Suriye’deki Kürtlerle devlet-vatandaşlık ilişkisi ile yapılan görüşmelerde temel vurgu Kürt kimliğinin inkârına yöneliktir. Ayrıca Suriye vatandaşlık mevzuatının diğer etnik ve dini gruplar konusunda net bir tanımlamaya sahip olduğu buna karşın Kürtlerle ilgili tanımlanın belirsizlik ve çelişkilerle dolu olduğu altı çizilen bir diğer noktadır. Örneğin bu konuda sık karşılan bir durum aynı aile içinde hatta çoğu zaman kardeşlerden birinin vatandaş, diğerinin ise *ecnebi* ya da *maktumin* olmasıdır. Benzer biçimde evlilik ile ilgili yasal düzenlemelerde bu üç statü arasında bir geçişlilik mümkün olmamakta ve yapılan evlilikler geçersiz sayılmaktadır. Yine de toplumsal olarak meşru kabul edilen ancak yasal olarak geçersiz olan bir evlilikten olan çocuk düşük olan statüye dâhil edilir. Kimi durumlarda- örneğin rüşvet vererek ya da Arap olduğunu beyan ederek- *maktumin* ya da *ecnebi* vatandaşlık hakkı alabilmektedir:

Şimdi buranın vatandaşı olmadığı sürece, bir vatandaş olma süresi vardır. Almanya’dan da biri gelse oturma izni alır ama bir süre sonra vatandaş olur. Suriye’de kimlikleri de yoktur Kürtlerin. Mesela tanımlama olarak da çok sıkıntılıdır bu konu. Mesela neye göre vatandaş kabul ediyor, neye göre etmiyor bu belli değil. Bu neye dayanıyor bilinmiyor. O yüzden de normal insanların sahip oldukları haklardan da (miras hakları vb.) mahrum edilmiş oluyorlar (Amudeli, erkek, 50’li yaşlarda).

Katılım Hakkı: *Maktumin* ve *ecnebi* Kürtlerin oy kullanma hakları yoktur. *Maktumin* bir kadının katılım hakkının engellenmesine ilişkin, “*Kimliğimiz olmadığı için seçimle ilgili ne bir şeyle ilgilendim ne de bilgim var. Ama dediklerine göre hükümet kendi adamını başa getirir, istemediğini atar*” şekline verdiği bilgi, *maktumin*lerin ne derece bir ayrımcılığa tabi tutulduğunu gösterir. Vatandaş olmayanların katılım hakkının kısıtlanması, vatandaş olmayanlara karşı yurt içi kapanmaya işaret eder. Yurt içi kapanma, modern devletlerin sınırları belli ulus-devletler olarak anlaşılmasına ve devletlerin de kendilerini bu şekilde anlamalarına dayanır. Vatandaş olmayanlara seçimlerde oy kullanma hakkının verilmemesi “çağdaş siyasi hissiyatın ortak üslubu,” “modern devletlerin olağan siyasi hassasiyeti” olduğu veri kabul edilen ulusçuluğun gücünü gösterir. Ulus-devletin üye olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapabileceği ve hatta yapması gerektiği kabulüne dayanarak oy verme hakkı ile diğer kurumların vatandaş

Şeria’daki Filistinliler kimlik kartı ve pasaportu olan, ancak devletli olmayan kişiler haline getirilmiştir (Kadioğlu, 2008, s. 25-26).

olmayanlara kapatılması, bu “normal,” “meşru,” “makul” ulusçuluğun bir ifadesidir (Brubaker, 2009, s. 51).

Bununla birlikte vatandaşlık kimliğine sahip olan Kürtler’in de katılım hakkı sınırlandırılmıştır. Yapılan görüşmelerde seçimlerin “göstermelik” olduğu, hükümetin gösterdiği tek adayın bulunduğu ve Kürtlerin adaylığının ise söz konusu olmadığı aktarılmıştır:

Bizde seçim yok, kim torpilliyse o muhtar olur. Devlete yakın olan muhtar olur. Mesela belediye başkanımız vefat etti. Yerine gelen kişi hem üniversite mezunu hem de devletin adamı olmalıydı. Mesela diyeceksin AKP’li olacak, oldu bitti. Onu oraya koyacaklar. Bizim köyde de öyle bir adam olmadığı için başka köyden getirdiler. Sadece başkan seçimi vardır. O da kaç sene de bir olur. Bir de oy kâğıdında sadece “evet” vardır. Parmak basıyorsun zaten (Qamişlo, erkek, 20’li yaşlarda).

Hareket özgürlüğü ve Konaklama: *Ecnebi* ve *maktumin* statüsünde olan Kürtlerin kimliksiz olmalarının bir diğer etkisi hareket özgürlüklerini ve yurt içi konaklamayı kısıtlamasıdır. Suriye’de, ülke içinde, kimlik belgesi olmadan şehirlerarası yolculuk yapılamaz. Bununla birlikte yurtdışına çıkışları da yasaklanmıştır:

Kimliksiz olmak öyle bir şeydi ki, dışarı bile çıkamıyorduk. Şam’a, Halep’e kadar gidebiliyorduk ama mesela otelde kalamazdık. Otelde kalmak için kimlik lâzım, e kimlik yoksa otel de yok. Gece yarısı bile olsa sokakta yatarsın, kimse almaz seni. Babamla abim Halep’e gittiler, işleri vardı. Mecbur bir gece orda kalacaklardı, mecbur işleri vardı. Türkiye’ye gelebilmek için işlemlerimizi yapmaya gitmişlerdi. Oteller almamış tabi. Polise gitmişler, ordan imzalı bir kâğıt almışlar misafirdirler diye bir gece otelde kalabilmek için (Qamişlo, kadın, 30’lu yaşlarda).

Eğitim Hakkı: Eğitim kurumları ulus-devletin en güçlü asimilasyon araçlarından birini oluşturur. Ancak Suriye’de eğitim hakkı temel eğitim dışında tutulduğunda hem dışlama hem de asimilasyon aracı olarak kullanılır. Qamişlo’da Ermeni, Süryani vb. grupların kendi okulları vardır ve özel okullarda, derneklerde kültürel faaliyetler ile dillerini öğretme konusunda serbesttirler. Benzer biçimde çok sayıda Fransız, Rus ve İngiliz özel okulları bulunur. Buna karşın Kürtlerin ana dilinde eğitim yapan okullarının bulunmaması bir yana *maktumin* ve *ecnebilerin* eğitim haklarında ciddi kısıtlamalar söz konusudur. Örneğin siyasi güvenlikten alınan bir belge olmaksızın *maktuminlerin* okul kaydının yapılmadığı (Montgomery, 2007, s. 123) ve bu belgeyi alanların ise sadece 6. sınıfa kadar okudukları belirtilmektedir. 6. sınıftan sonra eğitime devam edememelerinin temel nedeni, bu eğitimi aldıklarına ilişkin diploma gibi resmi bir mezuniyet belgesinin verilmeyişidir. *Maktuminlere* göre eğitim hakkı bağlamında daha avantajlı görünen *ecnebiler* üniversiteye gitme hakkına sahiptir. Ne var ki, üniversite diplomasına sahip olsalar da kamuda görev alamadıkları gibi tıp vb. uzmanlık alanlarında özel olarak çalışma izni verilmemektedir. Qamişlo’da yaşayan 30 yaşlarındaki *maktumin* kadın bu durumu çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir:

Maktuminler mesela ilkokula kadar okuyabiliyor, ondan sonrasını okumuyor. Ecnebler de okuyabilir ama liseden sonrasını kendi parasıyla okuyabilir. Ama okusan bile, mesela okulu bitirip diplomanı alıp bir işyeri açtığın zaman kaçak açıyorsun. Resmi olmaz. Mesela doktor oldun, devletten izinli işyeri açamazsın, kaçak çalışırsın. Bizim bir tane komşumuz vardı, dış doktor oldu. Çok iyidir, çok bilgilidir. Ama kaçak olarak çalışıyor. Mahalle içinde, kendi evinde, kaçak olarak çalışıyor. *Ecnebidir* o. Normalde hani doktora gidersin bazen olur yanlışlıkla sağlam dişini çeker ya da başka hastalık çıkmasına neden olur sende; şikâyet edersin ama bu diplomasını elinden alınmasına sebep olmaz. Ama onun başına öyle bir şey gelirse hemen diplomasını elinden alırlar. Artık onların vicdanına kalmış bir şey. Bizim Kürtler şikâyet etmez zaten.

Buna karşın vatandaş olan Kürtlerin asgari eğitim süresi, tam vatandaş olan diğer etnik ve dini gruplarda olduğu gibi 9 yıldır. 3+3+3 sisteminde ilk periyot Arapça'nın öğrenilmesini içeren dil eğitiminden oluşur. Kürt çocukları okula başladıkları zaman Arapça'yı öğrenmektedir:

Okullarda sadece Arapça var, Kürtçe yoktur. Kürtçe yasaktır bizde. Şimdi ben öğretmenim, 20 yıldır öğretmenlik yapıyorum. Her yıl bize gelip diyorlar ki “çocuklarla Kürtçe konuşmanız yasak. Okulda Kürtçe konuşmak yasak.” Şimdi sizin burada çocuklar okula başlamadan da Türkçe öğrenip konuşuyorlar. Fakat bizim orda okula başlayınca kadar Arapça konuşmazlar. Evlerde hep Kürtçe konuşuruz. Sizde Türkçe çok egemen oluyor dilde. Ama bizde öyle değil. Siz evde annenizle, babanızla ya da kardeşinizle Türkçe konuşuyorsunuz. Ama bizde ayıptır, evin içinde anne babayla Arapça konuşulmaz. Birbirimizle Arapça konuşmak olmaz, Kürtçe konuşuruz. Çocuklarımız okula başladıklarında hiç Arapça bilmezler. Bizde aşama aşamadır. 3-3 yıl biçiminde. Bizde eğer kimlikliyse bir çocuğun 9. sınıfa kadar okula gitmesi şart. Eğer gitmezse babasını alıp hapse atarlar. Bunun haricinde ilk üç yıl ağırlıklı eğitim dil üzerinedir. Ancak çocuklar Arapça'yı öğreninceye kadar çok zorluk çekiyor. Arapça'nın özellikle yazması zordur. Eğitim çok zor bizde, düşünün çocuk geliyor hiç Arapça bilmiyor. Bizim de Kürtçe konuşmamız yasak. Bu nedenle ilk üç yıl çok zor geçer (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

Sağlık Hakler: Kürtlerin eğitim hakkında olduğu gibi sağlık hizmetlerine erişimi de ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. *Ecnebler* ve *maktuminler*, kimlikleri olmadığından hastaneleri kullanamamaktadır. Bu durumda olan Kürtler, Kürt doktorların özel muayenehanelerini tercih etmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki yukarıda değinildiği üzere Kürtler, mezuniyet belgeleri olsa dahi doktorlar gibi uzmanlık gerektiren işlerde özel çalışma izni alamamaktadırlar. Dolayısıyla bu durumda olan çoğu Kürt doktor gayri-resmi muayene açmaktadır. Aşağıdaki iki görüşme hem sağlık kurumlarında çalışma hem de sağlığa erişim haklarına ilişkin genel durumu özetler niteliktedir:

Suriyeliler çok önem verir okumaya. Ben bütün kız çocuklarımı okutmuşum. Kimliksiz olanlar zaten meslek sahibi olmuyor, diğerleri okuyunca işleri oluyor.

Arapların içinde bir doktor varsa, Kürtlerde 99 doktor vardır. Çarşmayı şimdi gez bir tane Arap doktor bulamazsın. Hepsi Kürttür. Kardeşim Türkiye’de doktorluğu okudu, geldi burada muayenehane açtı (Qamişlo, erkek, 60’lı yaşlarda).

Köylerdeki doktorların çoğu Kürt, çok az Arap doktor var. Qamişlo olaylarında birçok kişiyi vurdular. İnsanları hastaneye götürüyorlardı, çünkü orda tutukluyorlardı. Evlere getiriyorlardı, doktor eve geliyordu. İhbar etmezlerdi, çünkü doktorlar Kürttü. Ama o olaydan sonra baskılar çok arttı (Qamişlo, kadın, 30’lu yaşlarda).

Mülkiyet ve miras hakkı: Suriye’de özellikle Kürtlerin geleneksel mülkiyet ve miras hakkını etkileyen iki önemli gelişme söz konusudur. Bunlardan ilki 1950’lilerin başında uygulamaya konulan toprak reformudur. Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Nasır modelini uygulayan Suriye, Afrin ve Kobani’de geniş topraklara sahip olan ailelerin topraklarını istimlak ederken, Cezire sınır bölgesini, ilk etapta bu toprak reformunun dışında tutar. Bir diğer önemli gelişme ise, aynı zamanda toprak reformunun bir parçası olan ve Kürtlere yönelik asimilasyon politikasının en uç örneği şeklinde tezahür eden “Arap Kemer” uygulamasıdır.

“Arap Kemer”, daha önce toprak reformunun dışında tutulan ve özellikle Türkiye, Irak gibi ülkelerden göç eden Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Cezire bölgesi için özel bir politika olarak benimsenmişti. Plan teorik olarak Muhammed Talib Hilal’in Suriye Ceziresi Kürtlere yönelik hazırladığı 12 maddelik raporla⁷ şaşırtıcı benzerliklere sahiptir. Aslında genel anlamda Suriye’nin ayrımcı ve asimilasyoncu Kürt politikasının bu rapor üzerinden inşa edildiği dikkati çeker. Ancak raporun Kürtlerin yerinden edilmesi, Kürt bölgelerinin demografik karakterinin değiştirilmesi ve böylece Suriye’deki Kürtleri Irak ve Türkiye’dekilerden ayırarak araya koruyucu bir set çekilmesini öngören raporun 9. maddesi⁸ ile büyük benzerlik taşıyan Arap kemer politikasına ilişkin karar 1965’te alınmış olmasına karşın hayata geçirilmesi 1973 yılında yönetimi ele geçiren Hafız Esad dönemine tekabül eder. Arap kemerinin ilk ayağını ise Haseke Nüfus sayımı oluşturur. Nüfus sayımında vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin hâlihazırda topraklarına ve diğer mülklerine el konularak miras hakları ellerinden alınmıştı. Arap kemer ile Türkiye ve Suriye sınırında bulunan Kürtlerin evlerini terk etmeleri ve Suriye’de Kürtlerin bulunmadığı iç bölgelere zorla göçü gündeme gelmiştir.

“Arap Kemer”ne ek olarak geniş Kürt mülklerinin tasfiye edilip çiftçilere dağıtıldığı daha kapsamlı bir toprak reformu programı (1975), ayrıca uygulanmıştır. Ne var ki, reform, toprakları çiftçilere yeniden dağıtmayı hedeflemiş olsa da Kürt çiftçilerin bu topraklara erişimi kısıtlanmıştır. Zira

⁷ *Daresa ‘en muhafazat el-Cezire min el-nawah el-qawmiyye we el-çictimaiyye we el-siyassiye* (Cezire bölgesinin ulusal, sosyal ve siyasal özelliklerine dair inceleme) adındaki bu raporunda Hilal, Kürtleri Arap ulusunun vücudunda gelişen kötü huylu bir tümöre benzeterek, sunduğu 12 madde ile Kürtlerin, Arap ulusunun vücudundan kesip çıkarılması gerektiğini savunur (Yıldız, 2005, s. 35).

⁸ 9. Madde şöyledir: “Türkiye ile olan sınıra askeri bir hat çekilmesi: Kuzey Cezire’deki sınır bölgesi tıpkı cephe gibi askeri bölge haline getirilmelidir. Bu bölgede askeri kamplar kurulmalı, bu kampların görevi de bölgeyi Araplaştırmak ve Kürtleri kovmak olmalıdır” (Nazdar, 1993).

reformun asıl amacı bu toprakların Kürtlerden alınıp bölgeye yerleştirilen Arap çiftçilerine devredilmesiydi. Sadece Cezire bölgesinde uygulanan toprak reformuyla Kürt çiftçilere ait 6.552.700 hektarlık toprak istimlak edilmiştir, ki bu el konulan toprakların %43'ünü oluşturmuştur (Montgomery, 2007, s. 129).

1950 ile 1989 yılları arasında uygulanan kanunlar Kürtlerin önemli bir bölümünü kimliksizleştirerek topraksızlaştırırken,⁹ toprak sahibi olmanın sınırlarını artırarak devletin istimlak edebileceği topraklar için gerekli şartları belirlemiştir. Buna göre:

- Sahipleri tarafından beş yıl süreyle işlenmeyen topraklar devletin mülkiyetine geçer.
- Bir toprağı on yıl boyunca sürekli olarak işleyen kişi, o toprağına sahip olma hakkını elde eder.
- Devletten toprak kiralayan ve o toprağı yirmi yıl boyunca işleyen bir kiracı o toprağına sahip olma hakkını elde eder (Montgomery, 2007, s. 129-130).

Kuşkusuz bu kanunlardan vatandaşlık dışı bırakılan *maktumin* ve *ecnebi* Kürtlerin yararlanması söz konusu değildi. *Maktumin* bir kadının verdiği bilgi, sadece ekonomik amaçlı olan toprakları değil, genel anlamda arazi sahibi olmanın nasıl kısıtlandığını da göstermektedir:

Üzerimizde hiçbir şey olmaz; arsa ev ne gelirse aklına. Mesela *maktumin*ler ehliyet de alamaz ama ecnebler alabiliyor. Bizim üzerimizde elektrik saati bile kayıtlı olamaz. Ne elektrik, ne su, ne telefon, ne ev hiçbir şey. Mesela babam elektrik saatini komşumuzun üzerine yaptırmıştı. Mesela bize su vermediler, tabi evin sahibi evet bu ev benim, bunlar da benim kiracım deyinceye kadar. Ev bizimdi. Toprak almıştık, ev yapmıştık. Arsayı kimden aldıysak, çünkü tapumuz da yoktu, onun adınadır her şey. Biz kiracı görünüyorduk.

Arsa aldığımızda, parasını verip satın almama rağmen tapusu arsanın eski sahibinin adınaydı hala. Kürtler, Kürtlere güveniyor ama başkasına güvenmez. Evet, arsa aldık üzerine de ev yaptık ama tapusunu kendi üzerimize alamıyorduk (Qamişlo, kadın, 30'lu yaşlarda).

Vatandaş sayılmayan Kürtler mülk edinme ve dolayısıyla miras hakkından tümüyle mahrum bırakılırken, vatandaş olan Kürtler ise özellikle sınır bölgesinde yaşayanlar için mülkiyet sahibi olma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Örneğin Suriye'nin herhangi bir yerinde arazi sahibi olmayan isteyen bir Kürdün öncelikle güvenlik güçlerinden izin alması gerekmektedir (Montgomery, 2007, s.

⁹ Suriye toprak reformu, İsrail'deki arazi yasasıyla benzerlik gösterir. "Filistinli mültecilerin toprakları ve taşınmaz varlıkları ve bütün İslami vakıfların mülkleri Mevcut Olmayanların Mülklerini Muhafaza Kurumu aracılığıyla devlete aktarılmakla kalmadı, aynı şey İsraili Araplara ait arazilerin yarısı için de kullanıldı. Bu insanlar tam anlamıyla Orwellci yasal bir kurguyla "mevcut olan, mevcut olmayanlar" olarak değerlendiriliyordu; yani, İsrail topraklarında bulunsalar da, Bağımsızlık Savaşı sırasında köylerini geçici olarak terk ettikleri için yasal olarak "yok" kabul edilmişlerdir. 75.000 Arap "mevcut olan, mevcut olmayan"dı (Dieckhoff, 2007, s. 125-126).

130). Sonuç olarak toprak reformu ve Arap kuşağı aracılığıyla Kürt topraklarının “Araplaştırılması” açısından büyük önem taşımıştır.

Anadilin engellenmesi ve basın- yayın: Suriye’de Kürt diliyle ilgili ilk çalışmalar, özellikle Latin alfabesi kullanma ve Kürtçe’nin standardizasyonu çalışmalarını Türkiye’den Suriye’ye göç eden Kürt entelektüelleri tarafından geliştirilmiştir. Fransız manda döneminin etnik ve dini gruplara ilişkin görece özgür ortamı Kürt dili ve kültürel hareketleriyle (örneğin 1932-35 yılları arasında yayınlanan Hawar Dergisi) ilgili çalışmalara zemin hazırlamıştır. Bu görece özgür ortam etnik mahiyet taşıyan devletin bağımsızlığını izleyen dönemlerde Arap milliyetçiliğinin zirve yapmasıyla sona ermiştir. Suriye için her zaman bir tehdit olarak algılanan Kürt yayınlarına ilk yasaklama Edip Çiçekli’nin yaptığı darbeden (1951-1954) sonra gelmiş ve kitap, dergi gibi her türlü Kürtçe yayına yasaklama getirilerek Kürtçe basılmış her türlü basılı yayın toplatılarak imha edilmiştir. Ardından BAC dönemi (1958-1961) boyunca aynı politika izlenerek Kürtçe yasağı devam etmiştir. 1960 ve 1970’lerde Suriye’de Kürtçe kitap basımı tümüyle imkânsız hale gelmiştir.

Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki demografik yapının değiştirilmesi, Araplaştırmak için Kürt yerleşim birimlerinde heterojen bir yapı oluşturulması gibi asimilasyonun zeminin hazırlayan Hilal’in raporu Kürtçe’nin kullanımıyla ilgili yasaklamalar konusunda da “ilham” kaynağı olmuştur. Kürt dilinin devlet için tehlike olduğunu ortaya atan Hilal raporunda Arapların, Kürtçe konuşanları anlayamayacağını ve Kürtlerin planlarının da tam bu olduğunu yazacaktır. Ayrıca Kürtlerin sadık görünerek, Kürtçeyi kasıtlı olarak Arapların yabancılaştırılması ve dışlanmasında kullandıkları, Kürt milletini Araplara karşı bir silah olarak gördükleri ve Kürt milli devletini kurmak için komplo teorileri kurduklarını ileri sürer. Dili, Kürt tehdidinin merkezi olarak gören Hilal, eğitim yoluyla asimilasyonun Arap milliyetine zarar vereceği üzerinde durur (Montgomery, 2007, s. 137-138). Günümüzde de Suriye’de genel olarak basın özgürlüğü kısıtlanmakta ve gazeteler devlet tarafından kontrol edilmektedir.

Basın tarihi, Suriye’deki gazeteciliğin 1970’lerde Hafız Esad’tan sonra bittiğini gösterir. Özgür değiller. Şimdi Türkiye’de özgürdürler. İstediklerini yazabiliyorlar. Orda bırak yazmayı ben istediğim gazeteyi dahi alamıyorum. Alacaksak da gizli bir şekilde olur. Bizde üç gazete var, onlar da devletindir. Her üçü de 1970’den beri çıkarılıyor. Devletin istediği dışında bir yazı, haber olmaz bu gazetelerde (Amude, erkek, 50’li yaşlarda).

Kürtçe’ye ilişkin baskı Suriye’deki diğer etnik gruplara ve dillere karşı uygulanan politikadan daha katıdır (Montgomery, 2007, s. 139). Örneğin İnsan Hakları İzleme örgütünün bir raporu Kürtçe’nin kullanımıyla ilgili yasakları şöyle özetlemektedir: “1- Çocuklar Kürtçe isimlerle kaydedilemezler; 2- mekânların Kürtçe isimleri Arapça isimlerle değiştirilmiştir; 3- ismi Arapça olmayan işyerleri kapatılmıştır; 3- Kürtçe özel okul açmaya izin verilmez; 4- Kürtçe yazılan kitap ve benzeri materyalin basımı yasaklanmıştır.” Aynı raporda tüm bu baskılara karşın Kürt örgütlerinin çabalarıyla Kürtçe kitap ve benzeri basılı yayınların dolaşımında olduğu belirtilmektedir. Raporda konuyla ilgili bir Kürt entelektüeli ile yapılan görüşme aşağıdaki gibidir:

Kürtçe şarkıların, folklorun ve hikâyelerinin kitap olarak basılması yasaktır. Bunları gizlice basıyoruz ve bu nedenle çoğu yaptığımız ödemeler ederinin üstünde oluyor. Beyrut'ta bir kültür derneğimiz var. Derneğin temel amacı Kürtler tarafından Kürtçe yazılmış kitapları ya da diğer yazarların Kürtler hakkındaki yazdıklarını yayımlamak. Bu kitapları Suriye'ye getirip burada dağıtımını yapıyoruz. Şam'da ve Halep'teki belirli kitapçılar bu illegal kitapları bizden alıp satıyor. Bu kitapçılar, kitapların satılacağını bildikleri için alıyorlar (akt.Malmisanij, 2006, s. 6).

Kürtçe'nin kullanımına ilişkin yasaklamalar sadece basın, yayın alanında değil, gündelik hayat dili olarak kullanılmasında da görülür. 1986 tarihli 1012/S/25 no'lu kararname ile Kürtçe'nin kamusal alanda –devlet daireleri, işyerleri, sinema gibi- kullanılması yasaklanmıştır. 1989 yılında 1865/S/25 no'lu kararname ile özel alana müdahale edilerek düğünlerde ve bayramlarda Kürtçe'ye kısıtlama getirilmiştir (Montgomery, 2007, s. 139). Kanunda yer alan kısıtlamanın gündelik hayattaki yansımaları yapılan bir görüşme şöyle özetlemektedir:

Şimdi Qamişlo'da okulu bitiren kardeşime “hangi dilleri biliyorsun” diye sormuşlar Halep'te. Valla Kürtçe, Arapça, İngilizce biliyorum demiş. Ona kötü davranmışlar. Niye? Kürtçe biliyorum dediği için.

Bir ara da benden önce yani ablamın dönemi ve ondan öncesi okulda Kürtçe konuşmaya da izin vermiyorlardı. Eskiden sokakta da konuşamıyorduk Kürtçeyi. Şimdi konuşuyoruz. Ama sonuçta okulda yasak. İster istemez dilinin ucuna geliyor Kürtçe ama cesaret edemiyorduk okulda Kürtçe konuşalım. Diyorlardı konuşursanız okuldan atarız. Biliyorsun insanın anadili neyse sokakta arkadaşları ve tanıdıklarıyla da o dili konuşuyor. Utanıyorduk Arapça konuşmaya. Dilimiz takılıyordu, dönmüyordu, korkuyorduk. Şimdi ben orda kardeşimle Arapça konuşsam komşular ayıplar beni Arap olmuşum diye. Çok ayıp bir şey bizim için. Şimdi burada normal karşılanıyor. Buradaki Kürtler birbiriyle Türkçe de konuşuyor. Ama bence bir Kürt evinde Kürtçe konuşmalı. Tamam, Türkçe bilsin, dil öğrenmek iyidir. Bazı Kürtler hiç Kürtçe bilmiyor, sadece Türkçe konuşuyor. İnsanın anadili neyse onu konuşmalı. Mesela şimdi kocam ne Türkçe ne de Arapça konuşuyor kızım. Bilmediğinden değil, Araplarla Arapça konuşur. Mesela benimle de hiç Türkçe konuşmazlar. Tek kelime Türkçe bilmem (Qamişlo, kadın, 20'li yaşlarda).

2000 yılında Beşar Esad'ın yönetime geçmesiyle birlikte başlangıçta ılımlı bir hava oluşmuştur. Ancak bu ılımlı hava kısa ömürlü olmuş ve 2003 yılında yeniden eski uygulamalara dönmüştür:

Kürtçe gazeteler devletten gizli çıkarılıyor. Bunlar yasak olduğu için dağıtımını da gizli yapıyor. Gizli çıkartılan çok gazete ve yayın var. Beşar Esad ilk geldiğinde farklı yayınların, farklı görüşlerin olmasını istiyordu. Fakat babasıyla birlikte çalışanlar, iktidarı başka yönere kaymasını istemeyenler Beşar'ı da kendi çizgilerinde tutmayı başardılar. İzin vermediler ona. Şöyle aslında Beşar iktidara ilk geldiğinde farklı

görüştüğü olanları yanına çağırıyor, oturdu onlarla konuştu. Çalışmalarını yapmalarını istedi, hatta o yıllarda bir de gazete çıktı. 30 sayıya kadar da çıkarıldı. Dağıtıma çıktığı saatte bitiyordu. O kadar çok satılıyordu. Onu da kapattılar ve bir daha basımına izin vermediler. Yazarlarını tutukladılar. Şu anda bile Suriye çok fazla gazeteci olmasına rağmen Suriye gazetelerinde yazmıyorlar (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

Ekonomik ayrımcılık: Suriye’de Kürtlerin maruz kaldığı önemli ayrımcılık türlerinden bir diğeri ekonomik ayrımcılıktır. Yine Hilal’in raporunun izlerini taşıyan ekonomik alandaki ayrımcılık Kürtleri yoksullaştırmaktadır. Aşağıda aktarılan iki görüşme ekonomik ayrımcılığın hem Suriyeli hem de Nusaybin’de yaşayan Kürtler tarafından nasıl görüldüğünü/algılandığını örneklemektedir:

Mesela Suriye’de hala bir milyona yakın hüviyetsiz insan var. Mesela onlarda temel gıda maddeleri karneyle, nüfusa dayalı olarak veriliyordu. Mesela kişi başına diyelim beş kilo şeker verilecek, yarım kilo çay verilecek. Cüzi bir fiyat ama kendi vatandaşına yani nüfusa kaydı olana işte bu haklar tanınıyordu ama Kürtler kayıtsız oldukları için, bir kısmı %50’si diyelim hala onlara ecnebi diyorlar, mesela şekerin kilosu 80 kuruşken bunlara 25 liraydı. Yani Arap’a 80 kuruş, Kürde 25 lira. Ellerinde de bişey yok. İş sahası yok, arazi yok, yaşama fırsatı yok yani (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

Orda yaşam koşulları çok zor. Mesela abim yeni hapisten çıktı. Otoyol kenarında espresso satıyordu, seyyar. İki ay hiç haber alamadık. Polis gelmiş demiş “yasak, burada satış yapamazsın.” Başkasına yasak değil, herkes orda mısır satar, her şeyi satar. Onlara yasak değil, ama Kürtlere yasak. Abim direnince alıp götürmüşler, daha yeni hapisten çıktı, değişiklik olsun diye şimdi bizim yanımızda kalıyor (Qamişlo, erkek, 40’lı yaşlarda).

Tutumsal ayrımcılık örnekleri: Son olarak yasalarca belirtilmemiş olan ayrımcılık yani tutumsal ayrımcılık örnekleri de mevcuttur. Aşağıda verilecek iki görüşme tutumsal ayrımcılığın örneklerini oluşturur:

Qamişlo’daki çöpçüler Arap olduğu için Qamişlo da Kürt bölgesi ya temizlemiyorlar. Bizim köyün de çöpçüleri Arap’tı. Haftada bir kez çöp toplarlardı. Çöpümüz birikiyordu, biz de komşumuzun traktörü vardı, ona yüklüyorduk, uzak bir yere götürüp orda yakıyorduk. Düşünsene haftada bir kez geliyorlardı sadece. Bir Arap yetkili vardı bizim yanımıza geldi, ona dedim ki “neden çöpleri toplamıyorsunuz?” Dedi ki “temizlikçilere kahvaltı verin, onları ağırlayın, onlar da karşılığında gelir çöplerinizi toplar.” Kürtleri çöpçü yapmıyorlar. Bir tane Kürt ihtiyar vardı, bir tek o tek tük temizlik işlerinde çalışıyordu. O da doktorların falan bürolarını temizlemekle görevliydi. Mesela çarşıdaki lokantalar hiç temiz değildir; çünkü Araplar işletiyor. Cizre’ye de gittim, orası da Suriye gibiydi. Ama Nusaybin çok temiz bir şehirdir.

Suriye'den daha güzeldir. Suriye'de hastanelerde bile su içemiyoruz. Temiz değildir (Qamişlo, kadın, 40'lı yaşlarda).

Qamişlo, Kürt olduğu için devlet hiçbir şekilde ilgi göstermiyor. Mesela okullara bile bakmıyor. Okulları bir görseniz, pislik içinde. Kürt tarafı böyle. Gidin Süryani tarafına öyle bir temizdir, öyle bir düzenlidir ki... Ama bizim Kürt tarafının hiçbir bakımı yoktur. Maddi durumları da yoktur ki kendileri yapsın. Devlet de yardım etmiyor, hepsi ondandır. Ama Süryani tarafını gittiğinizde görmüşsünüzdür; bütün güzel binalar onlarındır. Kürtlerse çarşının dışındaki toprak evlerde kalıyorlar (Qamişlo, kadın, 50'li yaşlarda).

Suriye'nin iddia ettiği üzere, vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin tümü Irak ve Türkiye'den göç etmiş Türk vatandaşlarıdır. Ancak kesin olan en az 1945 yılından beri bu ülkede yaşadıklarıdır. Dolayısıyla vatandaşlık kanunları hem ülkesel hem de dem soy cemaatine işaret eden Suriye vatandaşlık yasasına karşın, Kürtlerin bunun dışında bırakılması "yurt içi kapanmaya" işaret etmektedir.

Sonuç

Ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı tarihsel alan, iki kez sınır olgusuyla karşı karşıya gelerek bölünmüştür. Bunlardan ilki 16. yy.da Safeviler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki Çaldıran Savaşından sonra, bölgenin bu iki imparatorluk arasında bölüştürülmesiyle gerçekleşir. İkincisi ise Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı topraklarının sömürgeci güçler tarafından işgal yoluyla pay edilmesinin ardından görülen bölünmedir. Ancak ilk bölünme I. Dünya Savaşı'na dek kesin bir sınırdan çok, etki alanları değişebilen uçlara işaret ediyordu. Daha çok aşiretlerin sadakatlerine ve savaşan devletlerin gücüne göre sürekli genişleyen ya da daralan bir bölünmeydi. Sınır bölgelerinde yer alan Kürtler bu iki devlet arasında tampon bir bölge oluşturuyorlardı. Buna karşın ikinci bölünme ilkinden yapısal olarak farklılık gösteren ve sınırlara daha belirgin bir vurgu yapan ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşti. İlkinde olduğu gibi yine etnik devamlılıklar göz ardı edilmişti. Ancak bu kez ulus-devlet formasyonu içinde, izleyen dönemlerde fiziki sınır engelleriyle geçirgenliği mümkün olduğunca azaltılacak olan sınırlar genel olarak bir egemenlik alanının bitimi ve bir diğeri başlangıcına işaret ediyordu. Ayrıca daha önce ikiye bölünmüş olan bu coğrafya, bu eski sınır üzerinde yeni kurulan ulus-devletler arasında tekrar anlaşmaya varılmasıyla birlikte, artık farklı siyasal alanlar içinde yer alan dört parça olarak anılacaktır.

Söz konusu yeni devletler ve sınırların neredeyse karakteristik olarak değerlendirebileceğimiz özelliklerinden biri etnocoğrafi ve etnodemografik uzantıları dikkate almadan çizilmiş olmasıdır. Bu durum, yukarıda belirtildiği üzere Kürtlerin sınırları içerisinde yer aldıkları ulus-devletlerin vatandaşlık kimliklerini edinmek zorunda kalmalarıyla sonuçlanmıştır. Vatandaşlık kimliği günümüz dünyasında önemlidir; ekonomi, sağlık, eğitim, mülkiyet gibi haklara erişim ulus-devletlerin tasarrufundadır ve bu haklar ulus-devlet vatandaşlığını almakla mümkündür. Öte yandan her devletin kimleri vatandaş olarak tanımladığını ya da kimleri dışında tuttuğunu belirleyen mevzuatları bulunur.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Suriye devletinin vatandaşlık mevzuatı siyasal yönünün yanı sıra etno-kültürel bir niteliğe sahiptir. Her ne kadar anayasada bir etnik ya da azınlık bir grup vurgusu yer almamış olsa da 1930’lu yıllarda Suriye devleti vatandaşlığı etnik bir içerik kazanmıştır. Kürtler söz konusunda olduğunda bu içerik daha da belirgindir. Suriye’de yaşayan tüm Kürtler vatandaş olarak kabul edilmez ve Suriye kimliği olan, yani vatandaş Kürtler, Suriye kimliğinden çıkarılan “ecnebi” olarak anılanlar ile nüfus sayımına katılmayan “maktuminler” olmak üzere üç farklı konumlandırılış bulunur. Her bir farklı konumlandırılış ekonomi, eğitim, sağlık gibi vatandaşlık üzerinden erişimi sağlanan haklar konusunda da farklılara neden olmaktadır.

Ne var ki, Kürtlerin bir bölümünü vatandaşlıktan çıkararak dışlayıcı bir politika izleyen Suriye devleti, Kürt kimlik ve kültürüne ilişkin sembollere yasaklamalar getirerek, sınır bölgelerinde yerleşik olanların iç bölgelere zorunlu göçüne neden olan Arap Kemerli gibi politikalar uygulayarak Suriye’de yaşayan Kürtlerin asimilasyonunu hedeflemiştir. Böylece asimilasyonu ön gören kapsayıcılık ile dışlama mekanizmalarını eş zamanlı işlemiştir. Başka bir deyişle Suriye’de farklı kimliklere yönelik Araplaştırma politikası ve etno-kültürel ulus ve vatandaşlık anlayışı, eşitsizliği doğurmaktadır.

Kürtlerin Suriye’de devlet karşısında konumlandırılışı bu devletin ulus-inşa süreciyle içiçedir. Bu bağlamda iki temel faktörün etkili olduğu görülür. Bunlarda ilki Fransız mandası döneminde etnik ve dini gruplar arasında idame ettirilen farklılık ve çeşitlilik politikasıdır. Zira Suriye’nin etnik ve dini esaslı özerk birimlere bölünmesi, bu özerk birimlere sahip olan ya da devamlılığını isteyen hareketlerin Arap milliyetçileri tarafından “bölücü” olarak etiketlenmesiyle sonuçlanmıştır. Kürtler bu bağlamda Arap milliyetçileri için “bölücü” bir gruptu. Diğeri ise Kürt hareketinin varlığıdır. Kürt hareketi, dört devletin sınırları içerisinde yer alan Kürtlerin bir “tehdit” olarak algılanmasına neden olmuştur. “Bölücü”lük ve “tehdit” algısı, Suriye’deki Kürtlerin bir kısmının vatandaşlıktan çıkarılarak “kimliksiz”leştirilmesine yol açarken, genel anlamda tüm Kürtlerin yapısal ayrımcılığa maruz kalmalarına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak Suriye’deki Kürtlerin yasal statülerinin şekillenmesinde Fransız manda yönetimi sırasındaki politikaları ile Kürtlerin kimlik mücadelesinin süreğenlik arz etmesi etkili olmuştur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge.
- Alinia, M. (2007). *Diaspora Mekânları-Kürt Kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*. Fahriye Adsay (Çev.). İstanbul: Avesta.
- Altuğ, S. (2008). Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939). *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 71-94.
- Brubaker, R. (2009). *Fransa Ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus*. Vahide Pekel (Çev.). Ankara: Dost.
- Brubaker, R. (2008). “Fransa ve Almanya’da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz”. Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde. (s. 55-91) İstanbul: Metis.
- Dieckhoff, A. (2007). “İsrail’de Ulus: Demokrasi ile Etnisite Arasında.” Haldun Gülalp (Ed.). *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma* içinde (s. 112-130). İstanbul: Metis
- Falk, R. (2005). *Yurtucu Küreselleşme Bir Eleştiri*. İstanbul: Küre.
- Kadioğlu, A. (2008). “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları.” Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde (s. 21-30). İstanbul: Metis.
- Kartal, F. (2010). “*Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar*” . TODAİ
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji –İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış-* Ankara: Ütopya.
- Malmisanij, M. (2006), *The Past and Present of Book Publishing in Kurdish Language in Syria*. This research had been commissioned by the Next Page Foundation.
- Montgomery, H. (2007). *Suriye Kürtleri-İnkâr Edilen Halk*. İstanbul: Avesta.
- Nazdar, M. (1993). “The Kurds in Syria. Gerard Chailand” (Ed.). in *A People Without a Country: the Kurds and the Kurdistan* (194-202). London: Zed.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. İstanbul: Alfa
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım-Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey.

Turner, B. (2008). “Bir Vatandaşlık Kuramının Ana Hatları.” Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde (s. 107-139). İstanbul: Metis.

Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara: Dost.

Yeğen, M. (2012). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa-Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim.

Yıldız, K. (2005). *The Kurds in Syria-The Forgotten People*. London: Pluto.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 18-05-2021 – Kabul/ACCEPTED: 19-12-2021

Emeğin Dijital Dönüşümü ve İstihdam

Digital Transformation of Labor and Employment

Özlem KÜÇÜK¹

Abstract

Curiosity, the product of the age of Enlightenment, prioritized autonomy and human reason as a way to solve the secrets carried by universe and human. Knowledge is the power of human intelligence. The rapid technological progress through the 21. century, have set the tone how labour market of the 21.century has developed with higher level of education. AI's chief point of promises of is that it can be used to augment human intelligence. The other issue is how we can work together, manage corporations and make cognitive decisions. The economic environment that emerged after II.World War with the rapid

Öz

Aydınlanma çağının ürünü olan merak, evrenin ve insanın sırları çözmenin yolu olarak insan aklını öncelemiştir. Bilgi ise insan zekâsının ortaya koyduğu güçtür. Öyle ki, 2018'de dünya nüfusunun yaklaşık %50'si interneti aktif olarak kullanırken, bu oran 2020'de. dünya nüfusunun %59'una ulaşmıştır. Diğer yandan “gig ekonomi” sayesinde internet kullanıcıları, başka türlü bulmalarına imkân olmayan iş olanaklarına sahiptirler. Bilgi teknolojileriyle “çevrimiçi işgücü platformları” ve uzaktan çalışma ve dışardan kontrol edilen bir gig ekonomi üretilmiştir. Ancak, yaşanan gelişmelerin sosyal güvenlik ve istihdam güvencesi gibi konuları olumsuz

¹ Özlem KÜÇÜK, Öğr.Gör.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, Sosyoloji, ozlem.kucuk@kocaeli.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7717-2439

industrialization process has become available for the formation of transnational companies. These companies, which invest in developing countries for some reasons such as abundance of raw material resources, cheap labor, escaping from taxation responsibility and flexible waste management are now at a turning point. Therefore, UNCTAD data shows foreign direct investment (FDI) inflows, which stood at \$1.54 trillion in 2019, fell by 42% in 2020 to approximately \$859 billion. However, automatization and digitalization in developed countries negatively affects employment in low income countries and reduce the trend of production in offshoring. The aim of this study is to argue that the tendency of TNCs towards cheap labor, which is among the reasons for direct investment in host countries due to the digital transformation of labor, can change.

Keywords: Remote Working, Transnational Companies, Digitalization, Unemployment, Employment

etkilediği gözlenmektedir. UNCTAD'a göre, 2019'da 1.54 trilyon dolar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY) akışı, 2020'de %42 oranında düşerek, yaklaşık 859 milyar dolara gerilemiştir. Son on yıldır iyice zayıflayan uluslararası yatırımlar, Kovid-19 virüsü mutasyonu ve küresel yatırım politikası ortamı nedeniyle olumsuz etkilenmektedir. Aynı zamanda, 20. yüzyıl boyunca yaşanan kapsamlı teknolojik gelişmeler, 21. yüzyıl işgücü piyasasının nasıl gelişeceği ve gelişmeye devam edeceği hususundaki gidişatı belirlemiştir. Yapay zekânın en büyük vaatlerinden biri, insan zekâsını arttırmakken, aynı zamanda birlikte çalışma ve karar verme süreçleri beraberinde, yönetme şeklimizi değiştirmek üzere kullanılabilmesidir. Bu çalışma, ulusötesi şirketlerin evsahibi ülkelerde tek başına ucuz işgücüne yönelik doğrudan yatırım yapma ihtiyaçlarının azaldığını iddia etmektedir. Bu iddia iki şekilde incelenmektedir. Birincisi, yüksek nitelikli becerilere sahip gelişmiş beşeri sermaye ihtiyacının artması ile düşük ve orta vasıflı niteliğe yönelik işlerin büyük bölümünü otomasyon ve dijitalleşmenin alması. İkinci, Kovid-19 döneminde artan uzaktan çalışma ve dijital işgücü platformları ile yaşadığı ülkeden ayrılmaksızın ulusötesi bir şirkete doğru yüksek nitelikli ve ücretli ancak sosyal güvenceden yoksun çalışmanın önünün açılmasıdır.

Anahtar kelimeler: Uzaktan Çalışma, Ulusötesi Şirketler, Dijitalleşme, İşsizlik, İstihdam.

1. Giriş

Dijital teknolojiler, daha az emekle daha fazla mal ve hizmet üretilmesini sağladığından, bazı çalışanları işsizlik veya daha düşük ücret riskine maruz bırakmaktadır. Böylece, dijital teknolojiler işgücü piyasasına dâhil olarak, iş organizasyonunda değişikliklere imkân verirler ve iş kalitesi ile becerilerin geliştirilmesine öncülük ederler (OECD, 2016).

Sürekli teknolojik gelişme, şirketlerin rekabet avantajlarını korumaları için vazgeçilmez bir koşuldur (Szabó-Szentgróti, Végvári ve Varga, 2021, s.1). Kovid-19 salgını, gerçek zamanlı olarak (ofisten-işyerinden çalışma) faaliyet gösteren çokuluslu şirketleri, ekonomik zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Önümüzdeki yıllarda, geriye dönüp baktığımızda 2020 yılını, her şeyi değiştiren an olarak hatırlayacağız. Zira Kovid-19 krizinin ortasında dijital ve e-ticaret sektörlerinde, daha önce görülmemiş bir büyüme olmuştur. Çin'in perakende satışlardaki çevrimiçi payı, Ağustos 2019 ile Ağustos 2020 arasında %19,4'ten %24,6'ya yükselmiştir. Kazakistan'da perakende satışların çevrimiçi payı 2019'da %5'ten 2020'de %9,4'e yükselmiştir. Salgın ayrıca gelir eşitsizliklerini genişletirken, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde ilerlemeyi olumsuz etkilemiştir. BM sosyal zorunluluğu olan – 2030 yılına kadar Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine kimseyi geride bırakmama taahhüdü ile ulaşma – artık imkansız bir görev gibi görünürken, dijital küreselleşmeye karşı yeni bir tepki gelişmiştir (Srinivasan ve Eden, 2021, s.1; UNCTAD, 2021).

Küreselleşme sürecine hız kazandıran en önemli olgulardan biri 1980 Washington Konsensüsü olmuştur. Böylelikle, küresel piyasa ekonomisinin dünyanın her yerine yayılmasını organize edebilecek, yeni düzenin alt yapısı kurulmuştur. 1980 sonrası Washington Konsensüsü ile uluslararası finans örgütlerinin işlevleri genişlerken, ulus devletlerin ulusal piyasalara müdahale yetkileri sınırlandırılmıştır. Dünya Bankası, IMF gibi ulus üstü ekonomik örgütler aracılığıyla ulusal devletlerin iktidar alanları sınırlandırılırken, bilhassa özelleştirmeler ve yapısal uyum reformları ile güçlendirilen piyasa ekonomisi ulusötesi şirketlerin önü açılmıştır (Duman, 2002, s.1; Karakurt, 2011, s.31).

1970-1980'li yıllarda 'laissez-faire' neo-klasik iktisadın ve bireyin özgürlüğünü öne çıkaran liberal düşüncenin tekrar yükselişe geçmesiyle devletin rolünde yeniden bir düzenlemeye gidilirken, Reagan-Thatcher ikilisinin öncülüğünde, Washington Mutabakatı ve "minimal devlet" gündeme taşınmıştır. Sosyalist bloğun çözülmesi, bu yeni formun hızlı bir şekilde gelişmekte olan ülkelere empoze edilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Jantsan, 2013, s.107).

Nitekim 1970'lerin sonlarına kadar, egemen olan devlet müdahalesi anlayışı, genellikle, piyasalarda sadece devletin tekel olarak faaliyet göstermesi şeklindedir. II. Dünya Savaşı sonrası, yaygınlaşan sosyal devlet anlayışı, devletin görevlerini genişletirken, tanımını da değiştirmiştir. Aynı zamanda devletin girişimci olarak faaliyet yürüttüğü pek çok alanda verimlilik ile ilgili olarak yaşanan sıkıntılar, kamu mülkiyetinin piyasacı çözümler sağlamakta yetersiz kaldığı hususunda eleştirileri üzerine çekmiştir. Nitekim piyasa müdahalesine dönük sistemden, regülasyona dönük kamu müdahalesine doğru geçişler yaşanmaya başlamıştır. Bu akımın öncülüğünü ise 1980'lerin başında İngiltere yapmıştır. Doğal tekel niteliğindeki kamu yatırımları Türkiye'ye benzer şekilde İngiltere'de vardı. Ancak, İngiltere'de özelleştirme sonrası kurumların regülasyon ihtiyacı ortaya çıkmış ve düzenleyici kurumların sayısı artmıştır. Böylece, teşebbüsler, tüketiciler ve piyasa açısından güvenilirlik ve şeffaflık öncelenmiştir (Tepe ve Ardiyok, 2004, ss.106-107).

1990'lara geldiğinde küresel ekonomik ilişkilerin şekillenmesi önceki yıllara göre daha hızlı gelişme göstermeye başlamıştır. Zira dünyada ekonomik kurumlar, 20 ve 21.yüzyılda sınırları aşarak küresel ekonomi üretimi ve dolaşımında inanılmaz bir güce ulaşmıştır (Kordos ve Vojtovic, 2016, s.151). Toyota Motor, Ford Otosan, Oyak Renault, Mercedes-Benz Türk, Hyundai Assan gibi ulusötesi şirketler, başka yerlerde olduğu gibi Türkiye'de de üretim yapmaya başlamıştır (Yılmaz,

Taştan, Ecek ve Çınar, 2017, s.690). Oysaki üretimin dijital dönüşümü, şimdiye kadar ekonomik iyileştirmenin verimlilik arayan DYY tarafından yönlendirildiği yerlerde ve emek yoğun faaliyetlerde yoğunlaşmış ülkelerde ‘fabrika ekonomileri’ üzerinde çok büyük zorluklar çıkarabilecektir. Dijitalleşmeye dayalı emek tasarrufu sürecindeki yeniliklerin, büyük bir teknolojik işsizliğe yol açacağı tahmin edilmektedir. Fabrika ekonomilerinden geçiş sürecinde olan toplumlarının adaptasyonunu kolaylaştıracak bazı sosyal, ekonomik ve kurumsal yenilikleri ortaya çıkaramayan ülkelerde bilhassa bu zorluklar artacaktır. Küresel değer zincirlerinin üretimi kendi ülkelerine veya nihai pazarlara yakın bir yere taşımak suretiyle üretimi dijitalleştirilmesi coğrafi üretim organizasyonunun yeniden yapılandırılmasına yol açabilecektir (Szalavetz, 2019, ss.2-3).

Üretimin dijitalleştirilmesinin yanı sıra bir diğer tehdit unsuru ise vasıfsız ve yarı vasıflı emeğe ihtiyacı azaltan otomasyondur. En saf haliyle otomasyon, otomatik cihazların kullanımı yoluyla tüm manuel emeğin yerine geçmesi ve kalitenin temini ile hatasız üretimin sağlanmasıdır. Nitekim otomasyon, çeşitli emek biçimlerini yok ederken belirli meslek türlerinin ise demode olması anlamına gelmektedir. Teknoloji, mevcut toplumun kültürel normlarını aşındırmak anlamına gelse de, insanlık her ne olursa olsun daima toplumlarını ilerletmenin bir yolu olarak teknolojik gelişmelere yönelmiştir (Bard, Söderqvist and Larsson, 2020, s.15).

Böylelikle üretimin değişen yapısı ve emek gücünden tasarruf eden teknolojiler, çalışma ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır (Zengingönül, 2005, s.86). İplikçiler ve dokumacılar gibi bazı meslekleri sona erdiren teknoloji, aynı zamanda işlerini kaybeden işçilere daha iyi ödeme ile yeni işler kazandırmıştır. Bazı bilim insanları ise teknolojik ilerlemenin işçiler açısından daha iyi olacağı görüşündedir. Korinek’e göre teknolojik ilerlemenin daha yüksek ücretlere ve daha iyi geçim kaynaklarına yol açması doğal bir yasa değildir. Son yirmi yılda tam zamanlı işçilerin reel ücretlerinin düşmesi, teknolojik değişimin genel etkisinin güçlü olduğunu göstermektedir. Nitekim emek tasarrufu sağlayan yenilikler ilerledikçe, ekonominin vasıfsız ve orta vasıflı emeğe talebi azalmaktadır. Tanım olarak teknolojik ilerleme, ekonominin belirli bir girdi miktarı için daha fazla mal üretebileceği anlamına gelir ve bu da dağıtılacak daha fazla genel gelir olduğunu göstermektedir (Korinek, 2019, ss.2-3).

Temel amacı ne istihdamı artırmak ne de çalışanların hayat standartlarını yükseltmek olan ulusötesi şirketler, dünyada açlığın nedenini hızlı nüfus artışı ve aşırı nüfus olarak göstermektedir. Oysaki çoğunluğun güvencesizlik ve yoksulluğunun esas nedeni birkaç kişi tarafından doğal üretken kaynaklarının kontrolü sonucunda oluşmuştur. Nitekim bakım, gıda, eğitim, toprak reformu gibi temel sosyo-politik reformların yapıldığı, sosyal refah devletinin yükseldiği dönem de, bebeklerin hayatta kalma oranları artarken, aile planlaması ile doğum oranları düşürülmüştür (Shurtleff ve Aoyagi, 1979, s.19).

Günümüzde, teknoloji insan haklarının bazı yönlerini güçlendirmenin yolu olarak temsil edilirken, daha önce hiç bilinmeyen iletişim biçimlerinin sunumuyla bireylerin ifade özgürlüklerini kullanmalarına izin vermektedir. Ancak bireylerin insan haklarının dijital alana geçişinden kaynaklanan ve daha önce hiç görülmemiş risklere maruz kalmalarının önüne geçememektedir (Coccoli, 2017, s.2).

Tanınmış sosyal medya devi Facebook, 2018 yılının başında Cambridge Analytica veri ihlali skandalı ile gündeme gelmiştir. Milyonlarca Facebook kullanıcısının kişisel verilerini toplayan şirket, bu verileri izinsiz olarak Cambridge Analytica şirketine siyasi reklamcılık için kullanmak üzere temin

etmiştir (González, Yu, Figueroa, López and Aragon, 2019, s.1). Nitekim Facebook, kişisel verilerin mahremiyetini ihlal etmesi nedeniyle FTC (ABD Federal Ticaret Komisyonu) tarafından ağır bir cezaya çarptırılacağını düşünerek yaklaşık 3 milyar \$ fon ayırdıklarını ancak cezanın 5 milyar \$ olmasını öngördüklerini söylemiştir (Habertürk, 25.04.2019). Nihayet, FTC yaklaşık 87 milyon ABD’li seçmenin bilgilerini izin almaksızın Cambridge Analytica isimli şirketle paylaşmasından ötürü Facebook şirketini 5 milyar dolarlık bir rekor tazminata çarptırmıştır (Congar, 2019). Aynı zamanda bir düşünce kuruluşunun Kovid-19 salgını döneminde ABD’nin tanınmış birçok zengininin servetlerini toplamda 565 milyar dolar artırdığını haber vermektedir. 42 milyonu aşkın ABD’linin işsizlik yardımı için müracaat ettiği dönemde servetine servet katanların arasında Facebook sahibi Mark Zuckerberg de vardır (BBC News Türkçe, 05.06.2020).

Bu makalede, Kovid-19 karantina sürecinde hızlanan emegın dijital dönüşümü, istihdam ve ulusötesi şirketler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülen makale için ulusal ve uluslararası literatür taranmış, OECD, UNCTAD, ILO ve Dünya Bankası raporları incelenmiştir. Böylelikle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kovid-19 salgını, uzaktan dijital çalışmaya geçişi hızlı ve sarsıcı ancak ulusötesi şirketleri tatmin eder biçimde verimli bir şekilde gerçekleştirmiştir. Böylece, öncülüğünü ulusötesi şirketlerin yürüttüğü uzaktan dijital çalışma kalıcı hale gelmektedir.
- Evden ya da uzaktan çalışma, özel alanla çalışma alanını birbirine entegre ederken, çalışma gün ve saatinin artmasına daha çok iş talebine zemin hazırlamaktadır.
- Uzaktan dijital çalışma niteliği beyin göçüne dayalı dış göçü azaltma eğilimini amaçlarken, ulusal hukuktan bağımsız kayıt dışı çalışanların sayısını artırmaktadır.
- Sanayi 4.0. ve emek yerine geçen teknolojik yenilikler (otomasyon, yapay zekâ, bilgisayarlaşma vb.) orta ve az nitelikli işgücüne talebi azaltırken, dünyada tam zamanlı (kayıtlı) istihdam oranlarını olumsuz etkilemektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yatırım yapan ve istihdam üreten ulusötesi şirketler, emek yerine geçen teknolojik yenilikler ve uzaktan çalışma ile tetiklenen emegın dijital dönüşümü nedeniyle nihai pazarlara yakın yerlere ve/veya kendi ülkelerine geri dönme eğilimine girebileceklerdir.

2. Emegın Dijitalleşmesi, İstihdam ve Ulusötesi Şirketler

“Ulusötesi şirket”, “çok uluslu şirket” ve “küresel şirket” terimleri genellikle birbirlerinin yerine kullanılır. Ulusötesi bir şirket, birden fazla ülkede iştirak sahibi olan ve işleten bir firma olarak tanımlanabilir. Bir Ulusötesi şirket mutlaka büyük bir firma olmasa da, dünyanın en büyük firmaları genellikle ulusötesi şirketlerden oluşur. 2005 yılında dünya çapında yaklaşık 75.000 Ulusötesi şirket vardır. UNCTAD’a göre (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) Ulusötesi şirketlerin yaklaşık % 73’ünün merkezi, gelişmiş sanayi ekonomilerinde yer almaktadır (Roach 2007, s.3).

Son elli yıldır uluslararası pazarlar, ulusötesi şirketler için gelir ve kâr payının artmasına katkıda bulunmuştur. Örneğin, ABD’de 1960’dan 2000 yılına, toplam kâr miktarı içinde uluslararası kâr oranı miktarı, %5’lerden %25’lerin üzerine çıkmıştır. Nitekim ABD’li firmalar, yurt dışı pazarlarındaki

satışlarının iç pazarlara göre daha yüksek getiri sağladığını ve yurt içi operasyonlara kıyasla kazançlarda daha az değişkenlik olduğunu görmüşlerdir. Bu eğilimin gelecekte devam edip, hız kazanması beklenmektedir. Nitekim küreselleşme, ulusötesi şirketlerin maliyetini azaltıcı ve geliri artırıcı unsurları yönetmeleri için bir araç haline gelmiştir. Küreselleşme, operasyonları yeni coğrafi alanlara yayarak gelir artışı fırsatları ve ölçek ekonomileri yoluyla maliyetleri düşürme ve kârlılığı artırma fırsatları sunmaktadır. Ulusötesi şirketler, yerli firmaların ulaşamayacağı birden fazla yerden girdi alarak, çok çeşitli pazarlara hizmet verebilme avantajına sahiptir. Küreselleşme, firmaların döngü süresini azaltıp yeniliği teşvik ederken, kaliteyi koruyup geliştirmek üzere küresel yeteneklere erişebilmelerini sağlamaktadır (Whitaker, Erkman ve Thompson, 2016, s.2).

Günümüzde ulus devlet, kendini düzenleyen kurumlar olmadan her zamankinden daha küresel olan bir uygarlık biçiminin baskısı altındadır. İçinde tutsak olduğumuz bir medeniyet ürettik (Mujica, 2019, s.12). Gelişmekte olan ekonomiler, çalışmanın doğasında değişiklikler getiren ticaret ve yatırım etkilerinden kaynaklanan değişimin ortasındadır. Ancak, devletler çalışma hayatındaki değişimlerin olumsuz etkilerini hafifletmek için çalışan haklarını iyileştirme rolünü, beşeri sermayeye yatırım yapmakta kullanmaktadırlar. Bazı imalat işleri otomasyon yoluyla yok olsa da inovasyon yoluyla teknoloji yeni sektörler ve görevler oluşturmaktadır. Ancak toplumların bu değişikliklerin sunduğu potansiyelden yararlanabilmesi için, beşeri sermaye ve evrensel sosyal koruma alanına daha fazla yatırımlar yaparak, olumsuz etkileri, en aza indirmeleri gerekecektir (Awad, 2019, ss.228-229).

Dijitalleşmeyi teknolojik bir perspektiften gözlemlerken, tipik sonuç insan işinin yüksek derecede makinelerle ikame edilmesidir. Refah devleti perspektifinden bakıldığında, bu, koşulsuz bir temel gelir üzerine yoğun tartışmalara yol açmaktadır. Zira verimlilik artarken, iş sayısında önemli bir düşüş yaşanmaktadır bu da, çalışma toplumunun üzerine kurulu olduğu gelir dağıtım mekanizmasının sorgulanmasına neden olmaktadır (Weber, 2017, s.22). Diğer bir konu ise, devletlerin gelirleri arasında önemli bir yere sahip olan kurumlar vergisinin sürekli bir düşüş eğiliminde olmasıdır. 1980'lerin ortalarından bu yana OECD ülkeleri arasında kurumlar vergisi oranları istikrarlı bir şekilde düşmüştür. Nitekim 1985'te OECD ülkeleri arasındaki ortalama yasal vergi oranı yüzde 43; 2000'de yüzde 30; 2019'da ise yüzde 21,7 olmuştur (Clausing, 2020, s.240).

2.1. Refah devletinin Sonu, Dördüncü Sanayi Devrimi ve İstihdamın Geleceği

İngiliz Sanayi Devrimi, üretimi mekanikleştirmek üzere buhar ve su gücünü kullanmıştır. İkincisi, elektrik gücünü kullanarak seri üretime geçerken, Üçüncüsü, üretimi elektronik ve bilgi teknolojilerini kullanarak otomatikleştirmiştir. 20.yüzyılın ortalarından beri oluşagelen Üçüncü Sanayi Devrimi (dijital devrim) üzerine Dördüncü Sanayi Devrimi inşa edilmektedir. Dördüncüsü ise, dijital, fiziksel ve biyolojik alanlar arasında çizgileri bulanıklaştıran bir teknoloji füzyonu ile karakterizedir (Ruyter, Brown and Burgess, 2019, s.37).

On dokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin yayılmasıyla birlikte, bazı ülkelerde ilkel halk sağlığı, istihdam düzenlemeleri ve eğitim sistemleri oluşmuştur (Van Lancker ve Van den Heede, 2019, s.7). Refah devletleri, sanayileşme ve küreselleşme zamanlarında ortaya çıktı, o zamandan beri çeşitli ekonomik gerilemelere ve mali krizlere göğüs gererken işgücü piyasası ile toplumda ki köklü değişikliklere adapte oldular. Günümüzde refah devleti, vatandaşları arasında ekonomik eşitliği

sağlamada diğer sosyal örgütlenme biçimlerinden üstün bir ekonomik ve sosyal sistem olarak görülmektedir. Yine de, yoksulluk rakamları artarken çoğu refah devletinde gelir eşitsizliği büyümektedir ve önemli sayıda insanın refah devleti uygulamalarından tam anlamıyla yararlanamadığı gözlenmektedir (Van Lancker and Van den Heede, 2019, s.4).

Yine de, 19. yüzyıl “bırakınız yapsınlar” devletinden refah devletine dönüşüm, (en azından birkaç) vatandaşı sanayileşmiş emek piyasası ve kapitalist üretim tarzı ile ilişkili risklerden korumak için sosyal sigorta mekanizmasının artan kullanımıyla ilişkilidir. Bu tür riskler arasında işsizlik, hastalık veya yaşlılık gibi işgücü piyasasında ücret almasını engelleyen yaşam olayları ve çocuk sahibi olmak gibi ailelere ek maliyet getiren olaylar sayılabilir. 1905'te Fransa, bir işsizlik sigortası planı uygulayan ilk ülke olurken, Norveç (1906'da) ve Danimarka (1907'de) bunu kısa süre sonra izlemiştir. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Belçika, Hollanda, Fransa, İtalya, Almanya, Birleşik Krallık, Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Avusturya, İsviçre, Avustralya ve Yeni Zelanda dâhil olmak üzere birçok ülke eski sosyal risklerin en azından bir kısmını karşılamak üzere sosyal sigorta planlarını uygulamaya koymuştur (Van Lancker ve Van den Heede, 2019, s.8).

Teknolojik değişim, farklı sektörleri farklı şekillerde etkileyebilir. Zira ademi merkezîyetçi ekonomide, “göç” gerektiren sektördeki bireylerin yeni bir yere taşınmak ve gerekli eğitimi almak için kaynakları olmayabilir. Aktif hükümet politikalarının yokluğunda, merkezi olmayan bir piyasa ekonomisinden gelen teknolojik yenilik, refahı düşürebilir (Stiglitz, 2018, s.37: Unemployment).

Dijital devrim, mikroişlemcinin icadı ile başlarken performansını sürekli artırarak devam etmiştir. Böylece, dijital devrim bilgisayar, dijital cep telefonu ve İnternet dâhil olmak üzere dijital mantık devrelerinin ve türetilmiş teknolojilerinin üretimini ve kullanımını mümkün kılmıştır. Bilgi ve iletişim süreçlerinin dijitalleşmesi, bir bilgi patlamasına (“Büyük Veri”) yol açarken üretimin, hizmet sunumunun ve hatta özel alanın bilgisayarlaştırılmasını yönlendirmiştir (Walwei, 2016, s.2).

Yeni teknolojinin üretim sürecine uyarlanması, bu gücün hem üretim hem de nakliye için daha etkin bir şekilde kullanılmak üzere yeni makinelerin icat edilmesi anlamına gelmektedir. Böylece malın hem imalatının hem de pazarlanmasının tamamen yeniden yapılandırılması gerekmektedir (Beaudoin, 2000, s.7).

Teknolojinin kullanımı, genel ve tarihsel anlamda sermayenin üretim süreci üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma eğilimini desteklemiştir. Fordizm süreci boyunca, sermaye-emek-devlet ilişkisi, toplumsal yeniden üretim ve ekonomik büyüme üzerinde garantiler karşılığında sermayeden emeğe bir dereceye kadar yetki devretmiştir. Sanayi 4.0 ile son yıllarda emegın sermayeye daha fazla boyun eğdiği görülmektedir (Hughes and Southern, 2019, s.63).

Esasen hep olan ancak günümüzde yoğunluğu artan bir ulusötesi çağda yaşıyoruz. Örneğin ABD hukukunun kökeni ağırlıklı olarak Roma imparatorluk döneminden gelmektedir. Aynı zamanda, İngiltere ortak hukuku mirasının etkisi de bulunmaktadır. Son zamanlarda, uluslararası, bölgesel ve dönemsal anlaşmaların, düzenleyici ağların ve kurumların çoğalmasını hızlandıran bir ulusötesi ekonomik ve kültürel etkileşimin yoğunlaşması ABD'nin ulusötesi açılımının baştan beri var olduğunu kanıtlanmaktadır (Shaffer, 2012, s.229).

Hızlı teknolojik değişiminle küresel sermaye hareketliliğinin artmasının bir sonucu olarak sanayileşmenin bozulması ve işgücünün yeniden yapılandırılması tam da bir zamanlar güçlü kitlesel

endüstriyel sendikacılığın gücünü bulduğu ekonomik sektörlerde sendikal gücün ve sendikal büyüme potansiyelinin altını oymaktadır (Knotter, 2018, s.274).

Nitekim neo-liberal kapitalizmin çekirdeğinde yer alan çok tanınan Google, Silikon Vadisi, WallMart gibi şirketlerde kadın çalışan sayısı yüksektir. Irk, dil, din, cinsiyet ayırımı yapılmayan bir işgücü piyasasında kadın çalışan olmak üzere gelen göçmenler, bu şirketlerde sosyal haklardan mahrum çalışmaktadır. Diğer taraftan, Google şirketinin çatı şirketi olan Alphabet şirketi ise dünyada çalışanlarına en çok ücret ödeyen şirket sıralamasında ilk sırada yer almaktadır (Koç vd, 2016, s.96).

2.2. Dijitalizasyon, Uzaktan Çalışma ve İstihdam

Kapitalizmin altın yılları olarak anılan (1950-1973) yılları boyunca sanayileşmiş ülkeler, kârlılıklarını zedeleyecek aşırı rekabet içine girmektense, birbirleriyle bölgesel işbirlikleri ile ekonomik ilişkilerini yürütmeyi tercih etmişlerdir. 1970'li yıllar, değişen teknoloji ve açılan sınırlar beraberinde zorlayıcı rekabet olarak adlandırılan konjonktürü getirmiştir. Küreselleşme, ulusal ekonomilerinin ve ticaretin liberalleşmesiyle sermayenin serbest dolaşımını sağlarken, ticaret ve yatırım hacminde artış siddetli bir rekabete yol açarken rekabete aykırı kartelleşme ve uluslar ötesi birleşmelere yönelme eğilimi artırmıştır (Kiely,1998, s.96).

Ev sahibi ülkelerde ulusötesi şirketlerin faaliyetleri, bilimsel literatürde ekonomik büyümeyi canlandıran bir unsur olarak kabul edilmektedir. Zira temelde, üretim kapasitelerinin ekonomik değer kaybının ürettiği işsizlik nedeniyle, istihdam artışı ulusal ekonomi politikasının en önemli öncelikleri arasında yer almaktadır. Ulusötesi şirketler önemli işverenlerdir; nitekim çekicidirler çünkü mevcut işsizliğin azaltılmasında önemli bir faktör olarak algılanırlar (Brancu and Bibu, 2014, s.187).

Bilhassa kamusal alanda istihdamın azaldığı ve geçici, taşeron ve sözleşmeli personel alımlarının arttığı esnek ve yatay istihdam ilişkilerinin güçlendiği post-Fordist dönemde gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım oranları ve yabancı sermaye girişleri artmıştır. Böylelikle kitlesel üretim sisteminden esnek üretim sistemine geçiş, ulusötesi şirketlerin üretimi yönlendirmesi, ürün ve süreç inovasyonu yoluyla teknoloji konusunda üretim alanında hızlı hareket etmeleri söz konusu olmaktadır. Nitekim bilgi tabanlı bir ekonomi üretilerek, girişim, inovasyon ve esneklik taleplerine uygun bir ekonomi meydana gelmiştir (Altay, 2017, ss.40 ve 59).

Son surat hızla gelişen teknoloji, yaşam kalitemiz üzerinde olumlu değişimler yaratırken, hayatımıza Sanayi 4.0, karanlık fabrikalar, yapay zekâ, dijital platformlar gibi yenilikler kazandırmaktadır. Sanayi 4.0, öncekilerden farklı olarak, büyük veri, bulut teknolojileri, yapay zekâ, siber sistemler, karanlık fabrikalar, veri madenciliği, otonom robotlar gibi kavramlar ile günlük yaşamımızda yer bulurken, diğer taraftan üretim süreçlerinde emegın önemini giderek azaltmaktadır (Gökten, 2018, s.882).

Bilindiği üzere, firmalar rekabet güçlerini artırmak ve maliyetlerini düşürmek için çalışma sürelerinde ve saatlerinde esnekleştirmeye yönelmektedir. 1900'lü yıllardan 1980'li yılların ortalarına kadar işçilik maliyetlerinde önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bilgisayar destekli üretimin ve üretimde otomasyonun artması nedeniyle, direkt işçilik maliyetleri düşerken, bilakis yüksek amortisman, enerji ve nitelikli işgücü (endirekt işçilik) giderleri ile genel üretim giderleri artmıştır. Keza endüstri 3.0 genel üretim giderlerinde bir artışa direkt işçilik giderlerinde ise bir azalışa neden olmuştur.

Robotlar günümüz endüstrisi için çok önemli varlıklardır. Robotların kullanımı, üretim hattında esneklik sağlarken üretim miktarını ve kalitesini korumak için endüstriyel otomasyon da hayati önem taşımaktadır. Üretimde miktar ve kalitenin artmasının yanı sıra, üretim maliyetlerini düşürmek, robotik ekipmanların daha fazla benimsenmesine neden olmuştur. Aynı zamanda ev aletleri, gıda ve ilaç malzemeleri gibi pek çok diğer endüstriyel birimlerin üretim hatlarında robotik sistemler kullanılmaya başlanmıştır (Taghırad, 2013, s.1).

2019'un dördüncü çeyreğine göre 2020'de, küresel çalışma saatlerinin yüzde 8,8'i kaybedilmiştir. Bu, 255 milyon tam zamanlı işe eşdeğer bir orandır. Çalışma saati kayıpları özellikle Latin Amerika ve Karayipler, Güney Avrupa ve Güney Asya'da yükselmiştir. 2020'deki çalışma saati kayıpları, 2009'daki küresel mali krizden yaklaşık dört kat daha fazladır. İstihdam kayıpları Amerika'da en yüksekken, özellikle çalışma saatlerindeki azalmayı destekleyen iş tutma planlarının olduğu Avrupa'da ve Orta Asya'da en düşük gerçekleşmiştir. 2019'a göre 2020'de benzeri görülmemiş bir istihdam kaybıyla 114 milyon iş yok olmuştur. Böylelikle, küresel işgücüne katılım oranı, 2020'de 2,2 puan azalarak yüzde 58,7 gerçekleşmiştir (ILO, 2021, ss.1-2).

Nitekim başta gelişmiş ülkeler de istihdamın yapısı atipik istihdama doğru değişmektedir. Bu hızlı değişimin nedenleri arasında teknolojik ilerlemeler, sanal işgücü, katı uluslararası rekabet vardır. Böylece, kısmi süreli çalışma ilişkileri (tele çalışma geçici çalışma, evden çalışma vb.) ile uzaktan çalışma gibi alternatif istihdam şekilleri hızla yayılmaktadır. Zira sanal işçi, telekomite/tele işe gidip gelme uygulaması ile işyeri uygulamasının bir parçası olmakla birlikte, haftanın belirli günleri işe gidip, belirli günleri evde çalışabilmekte, ya da tümüyle evde çalışabilmektedirler. Diğer yandan, sanal işgücünün işyeri aidiyeti düşük, meslek aidiyeti yüksektir. Pek çok işveren bilhassa telekomünikasyon ve enformasyon sektöründe gerek maliyet avantajı gerekse, nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamak üzere sanal işgücüne yönelmektedir. Başta A.B.D olmak üzere enformasyon teknolojileri gelişen ülkelerde sanal işgücü istihdamı artmaktadır (Kağnıcıoğlu, 2004, ss.86-87; Gökten, 2018, s.886).

Ulusötesi şirketler, 1983'ten bu yana üretimde 10 kat büyürlerken, ticarete ise 5 kat büyümüşlerdir (Kaygusuz, 2009, s.170). Dünyanın en değerli teknoloji şirketlerinden birisi olan Microsoft Kovid-19 salgınında, uzaktan çalışma dönemine geçmiştir. Firmanın yayımladığı "The New Future of Work" isimli raporunun başlangıcında şöyle demektedir: Korona virüs salgını yalnızca bir halk sağlığı krizine neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda teknolojik, sosyal ve kültürel bozulmaya da neden olmuştur. Geçtiğimiz yıl, dünyanın dört bir yanındaki insanlar, mevcut uygulamalarını altüst eden ve gelecekte işin nasıl yapılacağı konusunda uzun vadeli etkileri olan uzaktan çalışmaya doğru hızlı bir geçiş yaşadılar. İleriye baktığımızda, ofislerde çalışanların bir kısmının uzaktan çalışmaya devam etmesini, diğerlerinin ise ofisten çalışma ile uzaktan çalışmanın bir kombinasyonunu içeren hibrit modelleri benimsemesini bekliyoruz. Şu an, işin doğasını anlamak, çeşitli iş uygulamaları için uzaktan desteği geliştirmek üzere eşsiz bir fırsat sunmaktadır (Teevan, 2020, s.1).

Çalışmanın geleceğini etkileyen bir diğer konu ise finansallaşmadır. Hem eleştirel hem de teorik iktisat literatüründe finans, bir şey olarak değil, bir süreç olarak anlaşılmaktadır. Finansallaşma, finansal olarak yönlendirilen sermaye birikimini sürdürmek üzere toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesidir. Ekonomik ilişkilerin depolitizasyonu, finansın arkasında ki pratik ve bilişsel süreçlerin bir uzantısıdır. Neoklasik ekonomik düşünce de emek değer teorisi terk edildiğinde, teorik bir nesne olarak çalışmanın

yerini marjinal getiri kavramı almıştır. Kültürel politik ekonominin yeni ortaya çıkan alanı için bile, üretim ve çalışma ihmal edilen kavramlar olmaya devam etmektedir. Finans tahayyülünde, üreticiler ve tüketiciler kredi değerlilikleri açısından homojen hale gelirlerken sadece içsel olarak farklılaşırlar. Finansallaşmanın etkilediği depolitizasyon, işin önemsizleştirilmesinin ardında ki bilişsel ve pratik süreçlerin bir uzantısıdır. Nitekim insan unsuru üzerine kurulu klasik iş modellerinden günümüzün karanlık fabrikalarına, yapay zekâli makinelere ve uzaktan çalışma uygulamalarına geçiş işgücü üzerine bazı ciddi etkilere sahiptir. Zira hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde işlerin yok olması ve yerine yenilerinin yeterli seviyede konulmaması diğer bir kısır döngüdür (Davies, 2012, ss.318-320; Doğru ve Meçik, 2018, s.1582).

Facebook, Kovid-19 salgını geleneksel ofis rutinlerini alt üst etmeye devam ederken, çalışanlarının yarısının önümüzdeki yıllarda kalıcı olarak evden çalışabileceğini duyurmuştur. ABD'nin süper şehirleri ile kalan diğer bölgeleri arasındaki uçurum giderek artarken, ne piyasa güçleri ne de aşağıdan yukarıya ekonomik kalkınma çabaları bu boşluğu kapatamamıştır (Muro, 26.05.2020)

3. Ulusötesi Şirketler, Ulusal Ekonomiler ve İşgücü

Ulusötesi Şirketler, ülke sınırları dışında, üretime dönük doğrudan yatırımları destekleyen ve merkez ülkeden yönetilen bir ana firma beraberinde diğer ülkelerde de üretim tesisleri, şirketler ve şubelerden oluşan ekonomik yapılardır. Operasyonun önemli bir kısmını yurt dışında gerçekleştiren ulusötesi şirketler, yönetim, Ar-Ge, satın alma, pazarlama gibi faaliyetlerini merkez ülkedeki ana firmadan yürütürler (Güner ve Yılmaz, 2010, s.198).

Öyle ki, bazı ulusötesi şirketlerin yıllık kârları bazı ülkelerin yıllık GSYH oranından daha yüksektir. Apple, hisse değeri yüksek bir ABD menşeli ulusötesi teknoloji şirkettir. 1.6 trilyon dolar piyasa değerine sahip Apple, yıllık GSYH oranı 1.5 trilyon dolar olan Avustralya'dan daha zengindir. Nitekim güçlenen şirketler, ulus devletler karşısında daha saldırgan olmaya başlamıştır. 2021 Şubat ayında Avustralya'da çıkarılan sosyal medya yasası nedeniyle Facebook (şimdiki adıyla Meta) tarafından ülkeye yönelik erişim yasağı konmuştur. Daha sonra Avustralya hükümeti ve Facebook anlaşmış olsalar da yaşanan gerginlik akıllarda kalmıştır (Darıcılı, 02.03.2021).

UNCTAD Dünya Yatırım Raporunda şu tanımlı yapmaktadır: "Ulusötesi şirketler, ana şirketlerden ve bunların yabancı iştiraklerinden oluşan tüzel kişilikler veya tüzel kişiliği olmayan kuruluşlardır. Ana şirket, kendi ülkesi dışındaki ülkelerdeki diğer kuruluşların varlıklarını genellikle bir sermaye hissesine sahip olarak kontrol eden bir işletme olarak tanımlanmaktadır" (Kordos ve Vojtovic, 2016, s.151).

Uluslararası danışmanlık ve denetim şirketi PricewaterhouseCooper'ın Geleneksel Yıllık Küresel Ceo araştırması, her yıl olduğu gibi Davos Dünya Ekonomik Forumu yıllık toplantısında paylaşılmıştır. Yaklaşık 1600 CEO (83 ülkeden) ile gerçekleştirilen bir araştırmaya göre gelecek on yıllık döneme girerken CEO'ların dünya ekonomisi hakkında bugüne kadar hiç olmadığı kadar temkinli oldukları görülmüştür. İlerleyen dönemde ekonomik büyümenin yavaşlayacağını öngörmüşlerdir. Ayrıca, Küresel ticaret savaşlarının etkileri doğrultusunda bir önceki yıla göre daha kötümserler görüş bildirmişlerdir. Zira CEO'ların yarıdan fazlası (%53), 2020 yılında ekonomik büyüme hızının yavaşlaması beklemekteler. CEO'ların çok endişeli oldukları ilk üç konu arasında, ilk sırada aşırı

regülasyon (%36) ikinci sırada ticaret savaşları %36 (2019 da 4.sırada), üçüncü sırada ise belirsiz ekonomik büyüme (%34, 2019'da ilk on arasında yer almayan) bulunmaktadır. Türkiye'de CEO'ların %87'si üç yıl içindeki şirketlerinin büyüme potansiyeline güvenmektedirler. Yeni beceri geliştirme konusunda küresel CEO'lar en büyük zorluk olarak, %14.5 ile yetiştirdikleri yeteneklerin elde tutma becerilerini gösterirken, Türkiye için bu oran %28'dir (NTV: Ceo'ların 2020 Büyüme Beklentileri Küresel Ceo Araştırması).

Dünyanın üretim üssü olan Çin ve ABD arasındaki ticaret savaşı son yıllarda belirginleşmiştir. Bu durumdan en fazla etkilenen Çin'in ulusötesi telekomünikasyon şirketi Huawei olmuştur. Bilhassa Google firmasının android işletim sistemi güncellemelerini Huawei cep telefonları için sınırlandırması ile başlayan süreç zamanla daha gerginleşmiştir. Nitekim Trump yönetimi, Huawei donanımlarını kullanan ülkelerin gizlice gözetlendiği ve saldırıya uğramayı mümkün kılan bir geçit ile karşı karşıya olduğunu iddia etmiştir. Huawei firması iddiaları şiddetle reddetmesine rağmen, Trump İngiliz yönetimi etkilemeyi başarmıştır. Nitekim İngiltere'nin cep telefonu sağlayıcılarının 31 Aralık'tan sonra yeni Huawei 5G ekipmanını satın alması yasaklanırken aynı zamanda 2027 yılına kadar Çinli firmanın 5G kitini ağlarından çıkarmaları zorunlu kılınmıştır. Öte yandan Huawei, bu hareketin "İngiltere'de cep telefonu olan herkes için kötü haber" olduğu ve "İngiltere'yi dijital olarak yavaş şeride taşıırken, faturaları yükseltip, dijital bölünmeyi derinleştireceği" açıklamasını yapmıştır. Diğer yandan, ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo haberi memnuniyetle karşılarken şunları kaydetmiştir : "İngiltere, dünyanın dört bir yanından, güvenilirmez, yüksek riskli satıcıların kullanımını yasaklayarak ulusal güvenlikleri için dimdik duran ülkeler listesine katılmıştır" (Kelion, 2020, s.21).

3.1. Ulusötesi Şirketlerin İşgücü Piyasasına Etkileri

19. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir üretim gücüne sahip olan ABD şirketleri, dünyaya açılmak için harekete geçmişlerdir. Etkisi altına aldıkları ABD Dış Ticaret Bürosu ve ABD hükümetine, rekabet güçlerini artırmanın yolu olarak "Açık Kapı" politikasını, 1899'da kabul ettirdiler. Böylece açık kapı politikası, açık kaçınılmaz yazgı ve misyonerlik faaliyetleri ABD'nin ekonomik sürdürülebilirliğinin ve dışa doğru ekonomisini genişletmesinin araçları haline dönüşmüştür (Guliyev, 2004, s.24, Hatipoğlu, 2015, s.160).

Ulusötesi şirketler, İkinci Dünya Savaşı sonrası, uygun ekonomik ve siyasal ortam içinde, ideolojik ayrıştırmaya gitmeksizin, yalnızca kâr beklentisi ile sanayileşmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine hızlı bir şekilde yayılmışlardır. Nitekim soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra sayıları hızla artan ulusötesi şirketler, gelişmekte olan ülkelerde önceleri yer altı kaynaklarının çıkarılması noktasına odaklanırken, sonraları hizmetler sektöründe yoğunlaşma göstermişlerdir. Ulusötesi şirketler, gelişmekte olan ülkeler açısından teknoloji transferi ve yatırım, istihdam gibi faydalar sağlarken, diğer taraftan işgücü piyasasında esnekleşme, çevre kirliliği, sermayenin dışarıya çıkması gibi birçok dezavantajlar taşımaktadırlar (Çam, 1987, ss.94-96).

Ancak, günümüzde Ulusötesi şirketlerin ayırım gözetmeksizin dünyanın her yerine ucuz işgücü ve hammadde bolluğu nedeniyle gitme olasılıkları azalmaktadır. Lyotard'a göre, sanayi ötesi toplumda, enformasyon, bilgisayar, bilimsel bilgi ve icatlar gibi teknolojik ilerlemeleri kullanarak ortaya çıkan değişimler ile gelişen bilgi toplumunda, esasen bilgiyi elinde tutan uzmanlar iktidarı yönlendirebilir.

Bilhassa, serbest piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerde daha hızlı yaygınlaşan ulusötesi şirketler, Türkiye’de 24.01.1980 kararları sonrası gerçekleştirilen 1980 darbesi ile ihracata dayalı rejime geçiş sonrası yaygınlaşma eğilimine girmiştir. Böylelikle ulusal sermayenin uluslararası sermaye ile birleşmesinin önünü açan yeni sağ politikalar aynı zamanda ulus devletlerin emek piyasaları üzerindeki gücünün azalmasına ve korporatist uygulamaların zayıflamasına neden olmuştur (Tarhan, 2010, ss.112, 165 ve 212).

Afrika’da, devlet ulusal istihdam planlarının yanı sıra istihdam dostu yoksulluğu azaltma stratejilerine de odaklanılmıştır. 2004 yılının sonlarında Ouagadougou İstihdam Zirvesi’nin ardından, yoksulluğu azaltma stratejilerinde istihdam sorunları daha belirgin hale gelmiştir. Üretken istihdamın hem büyüme hem de sürdürülebilir yoksulluğun azaltılması için kritik olduğu giderek artan bir oranda kabul görmektedir (ILO, 2015, s.13). Öte yandan, küresel güney için durum karmaşıktır. Zira Fildişi Sahili ve Gana’nın kakao üreten bölgelerinde 5 ile 17 yaş aralığındaki çocukların yaklaşık %50’si, gece vardiyası, keskin aletler ile zirai-kimyasal ilaçlara maruz kalarak çalışmaktadır. ABD Çalışma Bakanlığı’nın desteklediği bir araştırma sonrası yayımlanan bir rapor, son yıllarda çikolata endüstrisinde çalışan çocuk işçilerin %14 civarında arttığını, çikolata üretiminde ise aynı dönemde %62’lik bir artış gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. İstihdamda çocuk işçilerin suüstimalinin, dünyanın en büyük çikolata devi ABD’li Mars’a göre, sorumluluğu kendilerine ait olmamakla birlikte, kakao çiftliklerinde çocuk işçi çalıştıran çiftlik sahiplerindedir. Bu durumun çözümüne ilişkin maddi olarak destek vereceklerini belirten Mars en yüksek kârı elde ederken, kakao çiftliklerinde çalışanlar ise toplam gelirin ancak %6’sını almaktadır (NTV, 21.10.2020).

Diğer yandan, dünyanın 5.büyük kahve üreticisi Etiyopya’da, kahve çiftliklerinde çalışan işçiler günde 1 dolar kazanmaktadırlar. Etiyopya’da 15 milyon insan bu sektörden geçimini sağlamaktadır. Kahve üreticilerinin büyük çoğunluğu küçük tarlaları olan kahve yetiştiricileridir ancak yok pahasına satın alınan kahvenin dünya pazarlarında yüksek fiyatta satılmasına tepki göstermektedirler. Bölge halkı yoksulluk içinde iken, tüccarlar ve komisyoncular zengin yaşamaktadır (Habertürk, 16.01.2017).

Bu arada, Uluslararası Para Fonu, diğer uluslararası liderlerle birlikte Oslo’daki tarihi bir konferansta, küresel ekonomik gerilemeye istihdam odaklı bir politika yanıtı çağrısında bulunmuştur. Seul Kalkınma Mutabakatı (2010), hem büyüme hem de yoksulluğun azaltılması ve istihdam oluşturulması gibi küresel kalkınma hedeflerine yol açan ekonomik politika çerçevelerinin tasarlanması için yeni bir yaklaşım sunmuştur (ILO, 2015, s.11).

Dönüştürücü dijital teknolojiler ve inovasyon, hem BİT sektöründe hem de dijital ekonominin diğer sektörlerinde yüksek vasıflı uzmanlar için artan bir talebe yol açmıştır. Yüksek vasıflı BİT uzmanlarının mevcudiyeti, endüstri 4.02’ye ve BİT içinde BT hizmetlerinin sağlanması da dâhil olmak üzere mevcut endüstrilerde ve hâlihazırda geliştirilmekte olan yenilikçi endüstriler ve hizmetler için önemli bir rekabet faktörü haline gelecektir (ILO, 2019, s.7).

Microsoft’un “The New Future of Work” isimli araştırmasında kalıcı "tamamen uzaktan çalışma" (Şirketinizin ofisinden çalışmak zorunda kalmadığınız herhangi bir iş veya pozisyonudur. Bunun yerine, başka bir yerden çalışırsınız ve başka yerlere seyahat etme esnekliğine sahip olursunuz) "uzaktan önce" (Uzaktan öncelik bir kaç kişinin (varsa) işlerini merkezi bir ofisten düzenli olarak yapması ve çoğunluk için uzaktan çalışmayı birincil seçenek haline getiren kurumsal bir stratejidir) istihdam politikalarının artan eğilimi, özellikle teknoloji endüstrisinde, profesyonellerin nerede çalıştığı

ve benzeri görülmemiş bir ölçekte nerede yaşadıkları arasında bir ayrışma potansiyelini sunmaktadır. Bazı şirketler, tesis maliyetlerini azaltmak veya daha büyük yetenek havuzlarına erişim sağlamak için yalnızca uzaktan veya uzaktan önce politikaları benimsemiştir (Teevan, 2020, p.47).

Marx'a göre vatanı olmayan sermaye ve kısıtsız ticaret, ulus devleti zayıflatmıştır. Sermaye hakimiyetini kontrol altına almak üzere var olan modern devlet, küreselleşme ve ulusötesi şirketlerin yükselişle küçülerek değer kaybetmektedir. Nitekim Bauman, ulusötesi şirketlerin, yabancı sermayenin erişim kaynaklarını engellemeye çalıştıkları için ulusal devletler ile karşı karşıya geldiğini ifade etmektedir (Kara, 2013, s.75).

Aynı zamanda, çeşitli hükümetler çokuluslu şirketleri kamulaştırarak ikili yatırım anlaşmaların ruhuna aykırı hareket ettiler. Doğrudan yabancı yatırım politikaları söz konusu olduğunda, hükümetler önemli ölçüde uluslararası alanda özerkliğini kaybederler. Özellikle Venezuela örneği ikili yatırım anlaşmalarını devletleri uluslararası yatırım rejimine güvenilir bir şekilde bağlamadıklarını göstermiştir (Koivumäki, 2015, ss.119-120).

Nitekim, ulusötesi şirketler herhangi bir ulusal istihdam rejimine takılmadan rahatça yüksek vasıflı kişileri istihdam edebilecekleri uzaktan çalışma dönemine 2020 yılı itibarıyla girmişlerdir. Dünyanın önde gelen teknoloji şirketleri (Microsoft, Facebook...) Kovid-19 salgını sürecinde uzaktan çalışmaya hızlı bir şekilde adapte oldular. Devletler ise uzaktan çalışma yönetmelikleri çıkararak bu alanda yasal düzenlemeler yapmaya başladılar. Tamamen uzaktan çalışma veya önce uzaktan çalışma istihdam politikaları ulus ötesi şirketler arasında yaygınlaşırsa, insanların ülkesinden göç etmeden, bulunduğu yerden anamerkezi uzak bir ülkede olan bir şirkette çalışması mümkün olabilecektir. Bu durum ulusötesi şirketler için büyük bir maliyet avantajı sağlarken, beyin göçü yaşanan ülke için gerek kalifiye işgücü kaybı gerekse vergi kayıpları yaşaması ile kayıt dışı istihdamın yükselmesi anlamına gelmektedir.

3.2. Kayıt dışı istihdam: Kutuplaşma ve Ulusötesi Şirketler

Ford otomobilin kurucusu, barış yanlısı Henry Ford bir halk kahramanıydı. Taylor'ın bilimsel yönetim yaklaşımını üretimde kullanan ve montaj hattı ve seri üretimin mucidi Ford, tüm Amerikan halkına otomobil satın alabilme imkânını sağlamış biridir. Ford, inşa ettiği Barış Gemisi içinde 63 savaş karşıtı kişi ve 54 muhabirle yola çıkmış ve her iki tarafın askerlerini greve ikna ederek, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlanması sağlamak istemiştir. Her ne kadar Ford'un bu hareketinin nedeni, insanlığa karşı gösterilmiş hassasiyet olarak yorumlansa da, savaşa karşı çıkma isteğinin asıl nedeni Ford şirketinin ekonomik kârlılığın devamıdır (Bloomberg, 10.01.2017).

Bazılarına göre yeni sağ politikalar bazılarına göre ise neo-liberalizm olarak anılan, 1980'lerde Washington Konsensüsü ile ortaya atılan mali politikalar esasen Latin Amerika ülkelerinin ekonomik istikrarını sağlamak üzere yapılandırılmıştır. Odak noktası, özelleştirme, ticaretin serbestleştirilmesi ve deregülasyon olarak dünya gündemine giren mali politikalar, daha önceki dönemin sosyal devlet anlayışına karşı devletin küçülmesini desteklemiştir. Zira 1970 krizleri sürecinde en önemli sorumlu olarak görülen devlet, bu yeni sağ politikaların oluşturduğu reform dalgası ile gelişmişlik düzeyine yahut siyasi rejimine bakılmaksızın dünyadaki tüm ülkeleri etkisi altına almıştır. Bu mecburi yol haritası

bilhassa Dünya Bankası ve IMF tarafından yapısal uyum reformları şeklinde ülkelere önerilmiştir (Güngör, 2018, ss.74-75; Karakurt, 2011, s. 31).

1970'lerdeki petrol krizleri beraberinde tartışmaya açılan sosyal devlet, ulusal gelirler içinde sosyal harcamaların çokluğu nedeniyle hantallaştığı ve bir kamu bürokrasisine neden olduğu yönünde eleştirilmiştir. Neo-liberal politikalar ile ulus devletlerin ekonomik yetkileri, zamanla Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü, OECD gibi kurumlara devredilirken, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve merkezi yönetimin yetkilerinin devredilmesi konuları tartışmaya açılmıştır (Acar, 2017, s.251).

Soğuk savaşın sona ermesi ile küresel ticaret ve uluslararası sermaye hareketlerinde belirgin bir artış söz konusu olurken, devletler, çevre, insan hakları ve güvenlik konularında ulusal düzeyden uluslararası düzeye bir düşünce sistemine yönelişleri söz konusu olmuştur. Nitekim tanıklık edilen bu durum, merkezinde devlet olan siyasi yapılandırmadan çok katmanlı ve çok daha karmaşık küresel bir yönetim biçimine geçişe işaret etmektedir. Günümüzde üretim, küresel sermaye hareketleri ile uluslararasılaşmış ve devletlerin ekonomi içindeki etkinliği azalmıştır. Ancak, Ulusötesi şirketlerin büyük çoğunluğunu, özel bir ulusal kimliği olmayan, Ulusötesi bir yönetim kadrosuna sahip, mobilizasyon yeteneği yüksek ulus ötesi şirket profiline değiller henüz. Daha ziyade, birden fazla ulusal nüfuz sahasında şubeleri olup, ulusal politikaların etkisi altında bulunan, ulusötesi şirket görünümündedirler (Munck, 2002, s.75).

Günümüzde, karanlık fabrikalar, endüstriyel robotlar ve enformasyon teknolojileri ile verimliliği artan üretimin, maliyetinin istenilen seviyede olmaması ulusötesi şirketleri yeni bir rekabetin içine çekmiştir. Samsung Electronics Co Ltd, 2021 yılının ilk çeyreğinde 2020 yılının son üç ayında kendisini geçen ABD'li Apple'dan dünyanın en büyük akıllı telefon üreticisi tacını geri alarak toplam küresel sevkiyatların beşte birini gerçekleştirmiştir. Pazar araştırma şirketi Canalys, Çin'li Xiaomi Corp'un, sevkiyatların %62 artarak, 49 milyon telefona ve pazar payının %14'e yükseldiğini ve şimdiye kadar ki en iyi üç aylık performansı ile ilk üç sırayı tamamladığını söylemiştir. Günümüzün akıllı telefon piyasasının önde gelen firması Güney Koreli Samsung, birkaç yıl öncesine kadar akıllı telefon üretiminin büyük bölümünü gerçekleştirdiği Çin'de ki son fabrikasını da kapatmıştır. Üretiminin önemli bir bölümünü Çin'in Huizhou kentinde gerçekleştiren Samsung'un geri çekilmesi nedeni olarak Çin'deki pazar payının %1'in altına düşmesi gösterilmektedir. Aynı şekilde Apple'da Çin'den çekilerek, yeni akıllı telefon üretim tesisini Hindistan'da kurmuştur (Bıktım, 2019: Bhalla ve Patnaik, 29.04.2021).

Daha düşük vergi oranları sağlayan rejimler çok uluslu faaliyetleri çekebilse de, bu tür politikalar bir gelir kaynağı olarak kurumlar vergisini aşındırmaktadır. Ne yazık ki, ABD'de 2017 Vergi Kesintileri ve İşler Yasası bu politika ikilemini çözememiştir. Zira vergi kanunu ile sağlanan azalan oranlar nedeniyle düşen kurumlar vergisine rağmen, kanun kapsamında kâr kaydırma veya deniz aşırı yatırımların ülkeye geri çekilmesi hususu yeterince ele alınmayıp merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan çok uluslu şirketlerin rekabet gücünü artırmamıştır (Clausing, 2020, s.237).

Ulusötesi şirketlerin rekabet yarışı hızla devam etmektedir. Çin'in Şangay bölgesinde elektrikli araba üretimine başlayan Tesla karşısında Çin kamu şirketi SAIC ile ABD'li General Motors ortaklığında üretilen Hong Guang Mini isimli elektrikli araç 2021 yılının Ocak ayında Tesla'yı geçmiştir (Harper, 25.02.2021).

Aynı endüstride ve teknolojiye kalarak, firmaların yüksek maliyetli standart üretim ile uluslararası acımasız rekabeti sürdürebilmeleri her gün zorlaşmaktadır. Bu nedenle firmalar rekabet gücünü korumak üzere, yüksek maliyetli standarttan düşük maliyetli standart üretime geçmek üzere doğrudan dış yatırım yapmaktadırlar. Bu duruma İsveç güzel bir örnektir. Pek çoğu Volvo gibi ulusötesi şirketlerde çalışan İsveçli imalat işçilerinin % 70'i, üretimin düşük maliyetli doğrudan dış yatırımlar aracılığı ile gerçekleşmesi sonrası, 1970'den 1993'e 500.000 özel sektör işi, 1995'teki %13 işsizlik oranı ile yok olmuştur. Avrupa Birliği içinde İsveç vakası tek değildir. Bir Alman şirketi tarafından üretilen her üç arabadan biri Almanya'nın dışında üretilmektedir. Bilhassa Almanya gibi yüksek maliyetli üretim yapan ülkeler, şiddetli rekabet ile başa çıkabilmek için standart ürünler yerine yeni icat ve ürün prosesini destekleyecek bir yapı tasarımılamak durumunda kalmışlardır (Welfens, Audretsch and Addison, 1998, ss.68-69).

Hem ekonomistler hem de ekonomist olmayanlar, istihdamın sürekli değişen mesleki yapısını uzun bir süredir incelemektedir. Ekonomistler, bu değişikliklerin arkasındaki itici güçler hakkında bir takım hipotezler geliştirdiler. İmalatta düşük vasıflı üretim hattı işleri ve pek çok büro işi "rutin" olarak nitelendirilmekte ve günümüzde emegın yerine geçen teknolojik yenilikler ile yerleri doldurulmaktadır. Bu durum orta vasıflı ve iyi ücretli işgücüne olan talebin azalması anlamına gelmektedir. Buna karşılık, örneğin ev işleri, otel ve yemek ile kişisel bakım gibi en kötü ücretli işlerin çoğu, doğası gereği rutin değildir ve bu nedenle teknolojik değişimden nispeten az etkilenmemiştir. Diğer yandan ulusötesi şirketlerin ev sahibi ülkedeki doğrudan yatırımlarında çalışan işçilerin büyük çoğunluğu kayıtlı istihdamdır ve iyi bir maaşları vardır. Ancak günümüzde emegın dijital dönüşümü, uzaktan çalışma ile sosyal güvenceden yoksun bir kayıtdışı alanın açılmasına neden olacaktır. Böylece, yüksek vasıflı kalifiye işgücü ile düşük vasıflı işgücü arasında bir kutuplaşma söz konusudur ve kayıt dışı istihdam artmaktadır (Goos, Manning ve Salomons, 2010).

Sonuç ve Öneriler

Teknoloji, günümüzde daha hızlı şekilde iş dünyasını değiştirirken, işgücü piyasalarını yeniden şekillenmektedir. Farklı üretim hatlarında endüstriyel robot kullanımının yayılmasının ana nedeni, üretim verimliliği ve kalitedir. Bu nedenle her yıl bir önceki yıla göre, endüstriyel robot kullanımı belirgin düzeyde artmaktadır. Otomasyon, bir taraftan endüstriyel robotların kullanımını artırırken, diğer yandan bilhassa otomotiv alanında tüm manuel emegın ortadan kaldırarak, hatasız üretim yapılması ve kalitenin artmasını sağlamıştır. Böylece, Fordist imalat üretiminin getirdiği seri montaj hattı ve yarı vasıflı ve vasıfsız emeğe olan ihtiyaç post-Fordist üretimde önemini yitirmiştir. İmalat hattında vasıfsız ve yarı vasıflı emeğe olan ihtiyaç azalırken, aynı zamanda sosyal haklar, gelir güvencesi, sendikalaşma oranları geriye gitmektedir. Dünya Bankası'na göre (2019), buluş ve icadın hiç görülmemiş hızda üretim teknolojilerine ve hayatımıza yansıdığı bu dönemde, ülkelerin serbest piyasa ekonomisi içinde varlıklarını sürdürmesinin yegâne yolu "gelişmiş beşeri sermaye" dir. Bu nedenle acımasız rekabete uyumlu, sürekli öğrenen, yenilenen, dinamik ve güçlendirilmiş beşeri sermaye ulusötesi şirketlerin gelişmekte olan ülkelere çekilmesinde önemli bir unsurdur. Diğer bir konu ise, otomasyon ve üretimin dijitalleşmesi nedeniyle satın alma gücü ve sosyal güvencesi azalan çalışanların yetersiz tüketim nedeniyle çekici bir pazar konumunu yitirmesidir.

Emegın dijitalleşmesi noktasında en önemli husus ise gelişen gig ekonomidir. Gig ekonomi, normal mesai saatleri dışında çalışmaya imkân veren, bir uzaktan esnek çalışma biçimidir. Geleneksel işçinin sahip olduğu tam zamanlı işyerinde çalışma ile sosyal hakların (sağlık, sosyal güvenlik, yasal tatil izni, lojman, servis, yemek) herhangi birine sahip olmayan gig işgücü, boş zamanlarında para kazanma şansına sahipken, işveren ise yüksek vasıflı işgücünü düşük maliyetli bir şekilde çalıştırabilme olanağına sahip olmaktadır. Bilhassa Kovid-19 salgını ile küresel teknoloji şirketleri tamamen ya da kısmen uzaktan çalışmayı uygulamaya koymuşlardır. Zira şirketlerin sabit giderlerini azaltan uzaktan çalışma aynı zamanda başka ülkelerden beyin göçüne yer değişimi olmaksızın izin vermektedir. Bu durum ulusötesi şirketlerin enformasyon teknolojilerinin sağladığı olanaklar nedeniyle ucuz işgücü için başka bir ülkede yatırım yapmayı sorgulayarak, üretimi kendi ülkelerine taşıma kararını ya da satın alma gücü yüksek pazarlara doğru hareketini tetikleyebilir.

Tüm bu örnekler göstermektedir ki, bilgi ve teknolojik buluşu elinde tutanlar, eşitsizliklere neden olmaktadır. AB tarafından çocuklara ait verileri işleme konusunda bir takım kuralları ihlal ettiği için Facebook Instagram firmasına dava açılmıştır. Hindistan, milli bütünlüğü ve beraberliği olumsuz etkilediği gerekçesi ile Çinli Tik Tok'u yasaklarken, Tiktok'un ABD'deki geleceği ise hala belirsizdir.

Bilhassa teknolojinin üretim tekniklerinde kullanımı ve emegın dijitalleşmesinde çok önemli rol oynayan ulusötesi şirketlerin, Kovid-19 salgınında uzaktan çalışmayı rutin hale getirmek üzere çeşitli düzenlemelere gittikleri görülmektedir. Diğer yandan, artan dünya nüfusu, istihdam oranlarında düşüş ve azalan alım gücü nedeniyle tüketimin sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir. Bilhassa, Bu durum pek çok gelişmekte olan ülke için, Amerikan kültürünün nakli anlamına gelmiştir. Örneğin 1992 de Paris civarında, Walt Disney Şirketi tarafından Eurodisney temalı park kurulmuştur. Fransız eleştirmenler bu durumu 'kültürel Çernobil' olarak nitelendirmiştir. Diğer yandan, küreselleşme ABD açısından farklı etkiler üretmiştir. Şöyle ki, otomobil imalatı ve çelik üretimi ABD'de dramatik olarak azalırken, ABD tüketicisi açısından ucuz fiyattan çok çeşitli ürüne rahatlıkla ulaşabilmenin imkânı mümkün olmuştur (Harrell, Gaustad, Boles, Griffith, Miller and Woods, 2005, s.1207).

Bir diğer konu ise emegın dijital dönüşümüdür. Örneğin, bilgisayarların ofis çalışmalarına uygulanması bilhassa dosyalama, defter tutma ve yazma gibi görevleri yerine getirirken, bilgi üretme ve işleme konusunda insan emegına olan ihtiyacı büyük ölçüde azaltmaktadır. Aynı zamanda hayatımıza hızlı bir giriş yapan yapay zeka, Amazon marketleri gibi perakende sektöründe, iletişim ve enformasyon teknoloji şirketlerinde sesli asistan olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Giderek kullanım oranı artacak olan yapay zekânın Elon Musk'a göre ilerde yapamayacağı herhangi bir iş olmayacaktır. Otomasyon ve yapay zekânın kullanımı dışında istihdamı tehdit eden bir diğer unsur ise ulusötesi şirketlerin kendi ülkelerine ya da nihai pazarlara yakın yere taşınma riskidir. Yatırım yaptıkları ülkede, istihdama ve ekonomik büyümeye katkı sağlayan ulusötesi işletmeler için ucuz işgücü bolluğu artık cezbedici bir durum olmaktan çıkmaktadır. Bu şirketlerin büyük çoğunluğu özel bir ulusal kimliğe sahip, ulusötesi bir yönetim kadrosu olmayan bir görünüm sergilemektedir. Stiglitz, dünyadaki ekonomik eşitsizliğin bu kadar artmasının esas nedeninin komünizmle savaşı abartan ulusötesi şirketler olduğunu iddia etmektedir. Nitekim Apple ve Samsung firmalarının Çin'deki üretim yerlerini kapatmalarının bir nedeni ise Çin tüketicisinin cep telefonu tercihi olmuştur.

Böylece, emek yerine geçen teknolojiler nedeniyle azalan orta vasıflı işler ile rutin olmayan ancak düşük ücretli az vasıflı işler arasında kalan devletlerin, eğitim ve işgücü piyasası politikasını gözden geçirerek, dijital ekonomi ve işgücü piyasası modelini destekleyecek ve ilerletecek önlemler geliştirmeleri gerekmektedir. Mesleki eğitimi daha fazla geliştirmek, kapsamlı bir ileri eğitim politikası tasarlamak ve sosyal güvenlik ve kurumsal esnekliği organize etmek, önemli anahtarlardır.

Kaynakça

- Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 248-263.
- Altay, S. (2017). *Post-Fordizm ve Kamu Yönetimine Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Awad, A.M. (2019). The impact of trade and investment on labour standards in the MENA region. *International Journal of Labour Research, in the future of work: Trade Unions in transformation*, 9(1-2), 215-235.
- Bhalla, A. ve Patnaik, S. (29.04.2021). Samsung overtakes Apple in smartphone shipments as Xiaomi closes in. Erişim Tarihi: 18.06.2021, <https://www.reuters.com/article/us-global-smartphones-idCAKBN2CG0MW>
- Bard, A. & J Söderqvist & A. Larsson (2020). *Behind the history of labor, Technology as the driving force*. In *The Digital Transformation of Labor Automation, the Gig Economy and Welfare Book*. New York: Routledge, (Ed). A.Larsson and R.Teigland, Doi: 10.4324/9780429317866-2, 15-31.
- Benderli, Z.Z. & Z.İ. Görenel (2006). Neo-liberal Ekonomi Politikalarının Latin Amerika Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 183-201
- Beaudoin, S.M. (2000). Current Debates in the Study of the Industrial Revolution. *OAH Magazine of History*, 15(1), 7-13.
- Bıktım, E. (2019). Samsung. Çin'de Yer Alan Son Fabrikasını da Kapattı. *CNN Türk*, 04.10.2019, Erişim: 24.02.2020, <https://www.cnnturk.com/teknoloji/samsung-cinde-yer-alan-son-fabrikasini-da-kapatti>
- Branču, L.& Bibu, N. (2014). The impact of multinational companies on the employment in Romania. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 124, 186 – 193.
- Ceo'ların 2020 Büyüme Beklentileri (Küresel Ceo Araştırması), *NTV Haber Videosu*, Erişim: 28.02.2020, [ntv.com.tr/ekonomi/son-dakika-haberi2019-buyume-rakamlari-aciklandi,w5CYToZfNUOkgw8WL8OzAw#utm_source=insider&utm_medium=web_push&utm_campaign=2019-buyume&webPushId=MjYzNzI=](https://www.ntv.com.tr/ekonomi/son-dakika-haberi2019-buyume-rakamlari-aciklandi,w5CYToZfNUOkgw8WL8OzAw#utm_source=insider&utm_medium=web_push&utm_campaign=2019-buyume&webPushId=MjYzNzI=)
- Clausing, KA. (2020). Taxing Multinational Companies in the 21st Century. <https://www.brookings.edu/research/taxing-multinational-companies-in-the-21st-century/>
- Coccoli, J. (2017). The Challenges of New Technologies in the Implementation of Human Rights: an Analysis of Some Critical Issues in the Digital Era. *PHRG* 1(2), 223-250.
- Congar, K. (13.07.2019). Facebook'a FTC'den 5 milyar dolarlık rekor ceza. Erişim: 11.04.2021, <https://tr.euronews.com/2019/07/13/facebook-a-ftc-den-5-milyar-dolarlik-rekor-ceza-mark-zuckerberg-sosyal-medya>
- Çam, E. (1987). Ulusötesi Şirketler ve Gelişen Ülkeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 93-120.
- Çikolata herkese mutluluk getirmiyor: Dünyada 1, 5 milyon çocuk kakao endüstrisinde çalışıyor. *NTV* (21.10.2020). Erişim: 02.11.2020, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/cikolata-herkese-mutluluk-getirmiyor-dunyada-1-5-milyoncocuk-kakao-endustrisinde-calisiyor,w8e1It_8UEW50pFN_1hDwQ/_4nnBJTF00uH4lpMDeTurg

- Davies, M. (2012). The Aesthetics of the Financial Crisis: Work, Culture, and Politics. *Alternatives: Global, Local, Political*, 37(4), 317-330.
- Darıclı, A.B, (02.03.2021). Ulus-devletler ve teknoloji şirketleri arasındaki güç mücadelesi. Erişim: 16.06.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ulus-devletler-ve-teknoloji-sirketleri-arasinda-guc-mucadelesi/2161618>.
- Doğru, B.N. ve Meçik, O. (2018). Türkiye’de Endüstri 4.0’in İşgücü Piyasasına Etkileri: Firma Beklentileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (23)*, Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı, 1581-1606.
- Duman, M. (2002). Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamın da Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri. *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 1-16.
- Düşünce kuruluşu raporu: Koronavirüs kısıtlamaları döneminde ABD’nin en zenginleri, servetlerini 565 milyar dolar artırdı. *BBC News Türkçe*, (05.06.2020), Erişim: (13.02.2021), <https://www.bbc.com/turkce/topics/c6vzy6z7x11t>
- Etiyopya’da kahve işçilerinin emek mücadelesi. *Habertürk* (16.01.2017), Erişim: 02.11.2020, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1353805-etiyopyada-kahve-iscilerinin-emek-mucadelesi>
- Facebook: ABD’de çarptırılacağımız olası ağır ceza için 3 milyar dolar tahsis ettik. *Habertürk* (25.04.2019), Erişim: 18.07.2020, <https://www.haberturk.com/facebook-abd-de-charptirilacagimiz-olasi-agir-ceza-icin-3-milyar-dolar-tahsis-ettik-2442259>.
- González, F., Yu, Y., Figueroa, A., López, C., Aragon, C. (2019). Global Reactions to the Cambridge Analytica Scandal: An Inter-Language Social Media Study. *WWW ’19 Companion*, May 13–17, 2019, 1-8, SFO, CA, USA
- Goos, M., Manning, A. ve Salomons, A. (2010). Explaining Job Polarization in Europe: The Roles of Technology, Globalization and Institutions, CEP Discussion Paper No 1026
- Gökten, P.O. (2018). Karanlıkta Üretim: Yeni Çağda Maliyetin Kapsamı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 880-897.
- Guliyev S. (2004). *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan – Abd İlişkileri*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güner, Ü. & A.Yılmaz (2010). Ulusötesi Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mi, Fırsat Mi? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 197-212.
- Güngör, Ş.(2018). İdeolojik Boyutlarıyla Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi ve Reform Transferi. *Sayıştay Dergisi*, (110), 63-89.
- Harper, J. (25.02.2021). Çin’de 4.500 dolarlık elektrikli aracın satışı Tesla’yı ikiye katladı. Erişim: 10.05.2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56191840>
- Harrell, Jr.D.E. & E.S. Gaustad & J.B Boles & S.F Griffith & R.M Miller & R.B. Woods (2005). *A History of American People*. Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Hatipoğlu, O. (2015), *Amerikan Yönetim Düşüncesinin Doğuşu*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Henry Ford Hakkında En Az Bilinen Altı Gerçek. *Bloomberg Haber* (10.01.2017), Erişim: 21.02.2020, <https://businessht.bloomberght.com/otomotiv/haber/1346881-henry-ford-hakkında-az-bilinen-6-gercek>
- Hughes, C. & A. Southern (2019). The world of work and the crisis of capitalism: Marx and the Fourth Industrial Revolution. *Journal of Classical Sociology*, 19(1) 59–71.
- ILO (2015). National employment policies: What are they? Why do we need them? Why should trade unions get involved? International Labour Office. – Geneva: ILO, ISBN: 978-92-2-129344-6
- ILO (2019). Skills shortages and labour migration in the field of information and communication technology in India, Indonesia and Thailand. International Labour Organization, ISBN: 978-92-2-133280-0.
- ILO (2021). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition Updated estimates and analysis. International Labour Organisation Publication.
- Jantsan, S. (2013). *Geçiş Ekonomilerinde Reform Sürecinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kağncıoğlu, D. (2004). *Endüstri İlişkileri*. Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No.1573.
- Kara, Z. (2013). *Bauman Sosyolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karakurt, B. (2011). Washington Konsensüsü'nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin ve Türkiye'deki Gelişmeler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 31-53.
- Kaygusuz, C. (2009). Küreselleşme Çağında Barış: Kimle Nasıl? *Toplum ve Demokrasi*, 3(5), 169-190.
- Kelion, L. (14.07.2020). Huawei 5G kit must be removed from UK by 2027. Erişim: 15.03.2021, <https://www.bbc.com/news/technology-53403793>
- Kiely, R.(1998). Globalisation, Post-Fordism and the Contemporary Context of development. *International Sociology*,13(1), 95-114.
- Knotter, A.(2018). Comparative and Transnational Perspectives on Workers Organizing in Europe and the United States, Eighteenth to Twenty-First Centuries. In: Transformations of Trade Unionism. Holland: Amsterdam University Press, 271-276.
- Koç, S.A. & S.Batliwala& Ç. Çıdamlı & D. Dhranraj & H, Einstein&S., Ferguson&N. Fraser, V.Schild (2013). *21. Yüzyıl Feminizmine Doğru*. (Çev.)B. Ahıska, Ankara, NotaBene Yayınları.
- Koivumaeki, R-I. (2015). Oil and Gas Nationalization in Venezuela and Bolivia. *Comparative Politics*. 48(1), 107-125.
- Kordos, M.& S. Vojtovic (2016). Transnational corporations in the global world economic environment. *Social and Behavioral Sciences*, (230), 150-158.
- Korinek, A. (2019). Labor in the Age of Automation and Artificial Intelligence. Economists For Inclusive Prosperity. *Research Brief*, file:///C:/Users/Student1/Downloads/10076_powerpoint_R7RTNBHF.pdf, 1-9.
- Mujica, J. (2019). Reflections on the world of work. International Journal of Labour Research. In The future of work: Trade Unions in transformation. 9(1-2), 11-17.
- Munck, R.(2002). *Emegın Yeni Dünyası, Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*. (Çev.) M. Tekçe, İstanbul: Kitap Yayınevi

- Muro, M. (26.05.2020). Could Big Tech's move to permanent remote work save the American heartland? Erişim: 10.05.2020, <https://www.brookings.edu/blog/the-avenue/2020/05/26/could-big-techs-move-to-permanent-remote-work-save-the-american-heartland/>
- OECD (2016). New Markets and New Jobs in the Digital Economy. <https://www.oecd.org/digital/ministerial/meeting/New-Markets-and-New-Jobs-discussion-paper.pdf>
- Roach, B.(2007). Corporate Power in a Global Economy. Global Development and Environment Institute. Medford, MA: Tufts University, Erişim: 02.06.2020, http://sttpml.org/wp-content/uploads/2014/06/Corporate_Power_in_a_Global_Economy.pdf.
- Ruyter, A.& M. Brown & J.Burgess (2019). Gig Work And The Fourth Industrial Revolution: Conceptual And Regulatory Challenges. *Journal of International Affairs*, 72 (1), 37-50.
- Taghirad, Hamid D. (2013). *Parallel Robots*. Boca Raton: CRC Press.
- Tarhan, A.B. (2010). *Türkiye'de Postmodernizmle Değişen Siyasetin Siyasal İktidara Yansıması*. Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir.
- Shaffer, G. (2012). Transnational Legal Process and State Change. *Law & Social Inquiry*, 37(2), 229-264.
- Shurtleff, W. ve Aoyagi, A. (1979). *The Book of Tempeh*. New York; Harper and Row Publishers.
- Srinivasan, N. ve Eden, L. (2021). Going digital multinationals: Navigating economic and social imperatives in a postpandemic world. *Journal of International Business Policy*, 1-16.
- Stiglitz, J.E. (2018). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*. (Çev). A. Taşcıoğlu ve D. Vural, İstanbul: Alfa Basım, Yayım, Dağıtım.
- Stiglitz, J.E.(2018). Unemployment, Welfare and Innovation. AEA Meetings, Philadelphia USA
- Szabó-Szentgróti, G.; Végvári, B.; Varga, J. (2021). Impact of Industry 4.0 and Digitization on Labor Market for 2030-Verification of Keynes' Prediction. *Sustainability* 13, 1-19.
- Szalavetz, A. (2019). Digitalisation, automation and upgrading in global value chains - factory economy actors versus lead companies. *Post-Communist Economies*, 1-45.
- Teevan, J. (2020). The New Future of Work. Research from Microsoft into the Pandemic's Impact on Work Practices. Erişim: 10.05.2020, <https://www.microsoft.com/en-us/research/event/new-future-of-work/>
- Tepe, B. ve Ş.Ardıyok (2004). Devlete Yeni Rol: Regülasyon. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(1), 105-130.
- Weber, E. (2017). Employment and the Welfare State in the Era of Digitalization. *CESifo Forum* 4 (18), 22-27.
- UNCTAD (2021). How COVID-19 triggered the digital and e-commerce turning point. <https://unctad.org/news/how-covid-19-triggered-digital-and-e-commerce-turning-point>
- University of Richmand Management Faculty Publications*, Erişim: 11.02.2021, <https://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1056&context=management-faculty-publications,1-21>.

- Van Lancker, W. & Van den Heede, A. (2019). Economic Equality and the Welfare State Economic Equality and the Welfare State. *SPSW Working Paper*, CESO/SPSW/2019-2. Leuven: Centre for Sociological Research, KU Leuven, 1-32.
- Walwei, U. (2015), Digitalization and structural labour market problems: The case of Germany. International Labour Organisation, ISSN 2306-0875
- Welfens, Paul J.J. & David, B. Audretsch & John T. Addison (1998). *Technological Competition, Employment and Innovation Policies in OECD Countries*, Germany: Springer Publishing.
- Whitaker, J.W. & P.Erkman & S.M.Thompson (2016). How Multinational Corporations Use Information Technology to Manage Global Operations. *Journal of Computer Information Systems*, 57(2), 1-11
- World Bank Group (2019). The Changing Nature of Work. World Development Report, e-ISBN: 978-1-4648-1356-6
- Yılmaz, S., Taştan, K., Ecek, N. ve Çınar, E. (2017). Otomotiv Sektörünün Dünyadaki ve Türkiye'deki Değişimi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 685-695.
- Zengingönül, O. (2005). Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz? *Siyasa*, 1(1), 85-106.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 05-10-2021 – Kabul/ACCEPTED: 24-12-2021

Animal Studies in Contemporary British Drama: Stef Smith's Non-Human and Human Animals

Çağdaş İngiliz Tiyatrosunda Hayvan Çalışmaları: Stef Smith'in İnsan Olmayan ve İnsan Hayvanları

Cenk TAN¹

Özlem ÖZMEN AKDOĞAN²

Abstract

Scottish playwright Stef Smith's *Human Animals* (2016) recounts the fictional story of a government exterminating all animals in London with the pragmatic pursuit of building commercial construction sites on their natural habitats. In line with recent trends of thought, dramatic texts are getting more engaged with different natures of the relationship between human animals and non-human animals. In this context, animal studies posit a focal place in the analysis of Smith's contemporary play, *Human Animals*. Animal studies take into account the interconnections between humans and animals, thereby making it possible to problematise the

Öz

İskoç oyun yazarı Stef Smith'in *Human Animals* (*İnsan Hayvanlar*) (2016) adlı oyunu, Londra'daki tüm hayvanları doğal ortamlarında ticari şantiyeler inşa etmek gibi pragmatik bir arayışla yok eden bir hükümetin kurgusal hikayesini anlatır. Son zamanlardaki düşünce eğilimleriyle uyumlu olarak, dramatik metinler, insan ve insan olmayan hayvanlar arasındaki ilişkinin farklı doğalarıyla daha fazla ilgilenmektedir. Bu doğrultuda, hayvan çalışmaları, Smith'in oyununun analizinde odak noktasını oluşturur. Hayvan çalışmaları, insanlarla hayvanlar arasındaki ve farklı statüdeki hayvanlar arasındaki bağlantıları dikkate alarak, edebiyat eserlerinde

¹ Cenk Tan, Dr., Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ctan@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2451-3612

² Özlem Özmen Akdoğan, Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, ozlemozmen@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3432-8621

concepts of anthropocentrism and speciesism in works of literature. This study aims to analyse Stef Smith's *Human Animals* as an example by using critical animal studies perspectives with an emphasis on the essentialist human-animal divide. In a more specific context, the article reveals the impact of anthropocentrism through a case study that exemplifies humanity's vicious plans to eradicate all non-human beings for the sake of profit and personal interest. Stef Smith presents different characters which embody disparate viewpoints and exposes the anthropocentric nature of humanity. Smith's portrayal of a dystopian setting not only aims at criticising anthropocentric line of thought but also exposes humanity's tendencies towards speciesism.

Keywords: Animal Studies, Stef Smith, *Human Animals*, Anthropocentrism, Speciesism

insanmerkezcilik ve türçülük kavramlarını sorunsallaştırmayı mümkün kılar. Bu çalışma, örnek bir eser olarak Stef Smith'in *Human Animals* oyununu geleneksel insan-hayvan ayırımına vurgu yaparak, kritik hayvan çalışmaları perspektiflerini kullanarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale, bu bağlamda, insan-merkezciliğin etkisini, insanlığın kâr ve kişisel çıkar uğruna tüm insan olmayan varlıkları ortadan kaldırmaya yönelik kötü planlarını örnekleyen bir olay aracılığıyla ortaya koymaktadır. Stef Smith, farklı bakış açılarına sahip karakterler aracılığıyla insanlığın insan merkezci doğasını dışa vurmaktadır. Smith'in bu distopik kurgusu sadece insan merkezci düşünce şeklini eleştirmekle kalmayıp, insanlığın tür ayırmacılığına yönelik eğilimlerini de yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hayvan Araştırmaları, Stef Smith, *Human Animals*, İnsan Merkezilik, Türçülük

Introduction

Animals have come a long way in terms of their relationship with humans throughout history. They have been used, sold and bought, adopted and abused countless times. This fluctuating relationship has manifested itself in a wide variety of areas and disciplines from science and history to literature and popular culture. Recent developments in animal rights have led to the flourishing of animal studies in literature and humanities in general. In this respect, the field of animal studies has evolved into several branches, fractionating into animal studies, human-animal studies and critical animal studies. The theoretical framework presents a general overview of animal studies, followed by human-animal studies and finally the activist sub-branch of critical animal studies. To this end, this article focuses on Scottish contemporary playwright Stef Smith and her activist play *Human Animals*.

This article interprets Stef Smith's *Human Animals* (2016) from the perspective of animal studies and argues that *Human Animals* manifests the supremacy of humans over non-human beings while demonstrating, in a critical manner, that humans are capable of slaughtering animals out of pure selfish, pragmatic interests. Thus, the play's ultimate purpose is to emphasise the equality of non-human animals over human human beings, or "human animals" as stated in the title of the play.

Animal Studies: An Overview

Humans have had a long-lasting and rough relationship with animals. This relationship has often been reflected in the humanities and specifically, in literature. As a human construct, literature has incorporated the existence of animals, but their occurrence has often been minimal though continuous at the same time (Ortiz-Robles, 2016, p. 1). In ancient stories, animals were represented with substantial roles, but this cannot be claimed for the latest works of literature (2016, p. 1). In fact, from this point of view, “literature can be said to be about how humans describe themselves as *not* animals” (Ortiz-Robles, 2016, p. 1). On the other hand, this self-definition brings about the questioning of “what it would be like for a human to be an animal, or for an animal to be human” and therefore literature helps to “blur” the line between humans and animals, often in a metaphorical context (2016, p. 1). In this case, the purpose of literature is to separate humans from animals while simultaneously blending them to cause uncertainty and perplexity (2016, p. 2). Hence, “the presence of animals in literature, marginal yet constant, suggests that literature is that discourse whereby humans simultaneously declare their difference from animals, and take the measure of their suggestive similarities” (Ortiz-Robles, 2016, p. 2). To this end, the categorical divide between humans and non-humans is “a product of the human imagination” (Waldau, 2013, p. xii). Thus, humans have defined themselves in opposition to animals and have always differentiated themselves from them.

Animal studies, in the broadest way, is described as the interaction between humans, human culture and non-human animals (Waldau, 2013, p. 1). In other words, “animal studies involve the human study of living beings who are sometimes only partially like us in awarenesses, intelligences, perceptions, personalities, societies, allegiances, emotions, and so much else” (Waldau, 2013, p. 2) and focus on how animals are composed and arranged in human worlds that are established through the relationships between humans and animals (Marvin and McHugh, 2014, p. 1). Animals share a vital place for human societies which are constructed “upon animal lives and deaths, conceptually as well as physically” (2014, p. 1). On many occasions, humans have defined themselves through creating a binary opposition with animals and thereby labelling themselves as non-animals. Thus, we are humans because “we have become human alongside other animals” (2014, p. 1). They have been owned, used, worshipped in ancient times but today, animals share a wide variety of functions from their use in museums to sports facilities, in zoos and their companionship to humans as pets (2014, p. 2). Animals have always been studied in medical sciences; biology, ecology, zoology, and medicine but the scrutiny of animals in connection with human beings is an innovation brought forward by animal studies (2014, p. 2).

Animal studies are generally classified into human-animal studies and critical animal studies. Human-animal studies propose: “[A] rich variety of perspectives that help us make sense of the intricate natural-cultural relations between human beings and the multispecies world(s) around them” (Ohrem and Bartosch, 2017, p. v). Human-animal studies is an interdisciplinary discipline that investigates the places that animals inhabit in human social and cultural environments, as well as the connections that people have with them. The study of how animal life interfaces with human society is central to this area (DeMello, 2012, p. 4). Hence, rather than animals alone, this field concentrates

on the interactions between humans and animals. Marvin and McHugh identify three concepts within human-animal studies explaining the nature of the relationship between the two groups: wild, domesticated and feral. Wild refers to humans in the sphere of the uncontrolled animals; domesticated pertains to animals inside the human-controlled sphere, and feral is related to the areas between these two, simultaneously displaying the intersections between such separations (Marvin and McHugh, 2014, p. 3). Thus, “this tripartite structure configures the varied landscapes within which humans and animals encounter one another. All three are terms that define the nature of those relationships and how those relations are sensed, embodied, experienced, and communicated” (2014, p. 3). More specifically, concerning the three spheres, the scholars assert that:

The domestic suggests a process and condition of human control, of shaping, of bringing animals towards humans, or allowing them to draw near, and into a close coexistence. Ideas and practices of domestication can only be understood in terms of ideas about the wild. Feral refers to animals that are interstitial, conceived as in-between the wild and the domestic, animals that have escaped from domestication and recaptured some of the qualities of the wild. (Marvin and McHugh, 2014, pp. 6-7)

As a consequence, the wild, domestic and feral stand and function in relation to one another, rather than as individual notions (2014, p. 7). Hence, these three spheres are interrelated to one another, just as they are interconnected with the human domain. Nonetheless, despite being factually correct, the coining of the above-mentioned terms is anthropocentric as they are all defined, constructed and categorised by human beings. Without the human control and oppression of animals, there would naturally be no need to create such terms. There are several reasons for the recent growth of animal studies as a discipline which are:

[T]he widespread recognition of (1) the commodification of animals in a wide variety of human contexts (2) the degradation of the natural world, a staggering loss of animal habitat, and species extinction, and (3) our increasing need to coexist with other animals in urban, rural, and natural contexts. (Kalof, 2017, p. 1)

These are the major motives that led to a rising interest in the field of human-animal studies. Moreover, in order to comprehend animal studies, it is vital to acknowledge and look into the development of animal rights and animal ethics. Before the 19th century, animals were regarded as “things” that were practically no different than objects and in general humans reserved themselves the right to use and abuse animals in any way they wanted, without bearing the least responsibility (Kalof, 2017, p. 27). The moral duties that humans fostered were generally towards the owners of the animals, rather than the animal itself (2017, p. 27). René Descartes even put forward that animals were not sentient, in other words, that they are similar to inanimate objects. Other thinkers like John Locke, John Stuart Mill and Jeremy Bentham argued that animals existed for the sole pleasure and use of humans and were inferior beings that were not sufficiently developed (2017, p. 27). In short, animals were regarded as underdeveloped beings that were lower than humans.

The domestication of animals forms an important point as it provided a valid argument for animal rights (Beauchamp and Frey, 2011, p. 73). As more and more animals were domesticated, they constructed a community with humans, which eventually led to their acceptance into the household as members of society (2011, p. 73). Their domestic status enabled them to carry out specific tasks for the household that would grant them certain rights against their masters (2011, p. 73). Despite being pragmatic and utilitarian, this development did grant animals with some rights. However, the domestication of animals did not support any type of moral justification in favour of animals (2011, p. 74). This moral justification mainly relies on the notion that animals have aspirations and a sense of well-being similar to humans (2011, p. 74). Scottish-Irish philosopher Francis Hutcheson (1694-1746) defended animal rights and pleaded for the prevention of pain:

Brutes may very justly be said to have a right that no useless pain or misery should be inflicted on them. Men have intimations of this right, and of their own corresponding obligation, by their sense of pity. 'Tis plainly inhuman and immoral to create to brutes any useless torment, or to deprive them of any such natural enjoyments as do not interfere with the interests of men. 'Tis true brutes have no notion of right or of moral qualities: but infants are in the same case, and yet they have their rights, which the adults are obliged to maintain. (Adamson and Edwards, 2018, p. 230)

Hutcheson's formulation of animal rights was more direct and daring as he associated animal rights with infant rights and emphasised the priority of the rightness of any given action. For an action to be considered right, it needs to comply with "the general good." To this end, "a right to be free of useless torment will quickly follow, since animals have a capacity to suffer and some actions that cause animal suffering are not necessary for the general good" (Adamson and Edwards, 2018, p. 230). Hutcheson's second vindication concerning animal rights was based on the notion that humans bear certain duties towards animals, but these duties were linked to maintaining the general good rather than the well-being of the animal itself (2018, p. 231). Thus, the duty remains unclear as it is associated with the general interest. On the other hand, Immanuel Kant stresses that a human with dignity and respect ought to be involved in the whereabouts of animals by directly approaching and regarding them with love and compassion (2018, p. 231). Kant insists that humans need to treat one another and animals with respect but unlike Hutcheson, Kant did not overtly mention animal rights (2018, pp. 231-232). Hence, philosophers such as Hutcheson and Kant have provided unique contributions to animal rights and have attempted to establish a moral basis for the integration of animals into human society and for the recognition of their rights as sentient beings.

Lewis Gompertz wrote one of the most influential books on animal ethics, *Moral Inquiries on the Situation of Man and of Brutes* (1824) where he argues that animal feelings are morally equal to human feelings (2017, p. 30). As a staunch defender of animal rights, Gompertz positions himself against the slaughter of animals. Besides Gompertz, Henry Stephen Salt published *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress* in 1892. Salt became the first person in England to openly mention animal rights in moral and judicial terms (2017, p. 30). Gandhi even stated that Salt had a profound influence on him (2017, p. 30). Both Gompertz and Salt were influential figures who struggled for animal rights

in the 19th century. Their struggle marked the beginning of a long and tedious process of strife for animal rights. To sum up, animal studies and human-animal studies have laid the necessary infrastructure by setting animals at the focal centre and constructing a basis for upcoming, innovative trends of animal studies. All in all, the literary scope and the non-activist nature of animal studies eventually led to the emergence of critical animal studies.

Devoted to Liberation: Critical Animal Studies

The movement known as Critical Animal Studies (CAS) emerged as a result of the endeavour to achieve complete liberation of the field, maintaining an interdisciplinary and multidisciplinary approach by promoting specifically designed courses and programs (Nocella, Sorenson, Socha, and Matsuoka, 2014a, p. xxii). In 2001, Anthony J. Nocella II and Steve Best founded the “Center on Animal Liberation Affairs” (CALA) which was later renamed as “The Institute for Critical Animal Studies” (ICAS) (2014a, p. xxii). This organisation’s purpose was to “obtain creditability for animal and activists” (2014a, p. xxiii). In addition, critical animal studies challenged its predecessors, animal studies, for their history of animal testing and vivisection and also human-animal studies for emphasising the anthropocentric animal-human binary opposition which led to the objectification of animals by researchers (2014a, p. xxiii). While the former statement is still being disputed in many areas, critical animal studies discuss that their predecessors do not openly battle and condemn the abuse of animals and do not refrain from collaborating with those who engage in doing scientific experiments on animals (2014a, p. xxiii). Thus, in general, compared to animal studies, critical animal studies is a movement that supports activism and works to achieve complete abolition of animal abuse, oppression and scientific animal testing. In other words, “CAS is not only opposed to the physical exploitation, torture, and murder of non-human animals by scientists, but it also is strongly opposed to the theoretical analytical dissection of non-human animals, which is not concerned with their oppression” (2014a, p. xiv). CAS publicly declares its ethical and practical commitment to putting an end to pain and injustice and promoting human, animal, and planet freedom via psychological, moral, and social change (Best, 2009, p. 12). Accordingly, CAS cherishes “animals without borders” which “carries figurative and literal meaning in the imagined and real lives of animals, in all the complexity and contradiction the term entails” (Matsuoka and Sorenson, 2018, p. 23). The ultimate purpose of this movement is to maintain solidarity and cooperation between animals and to eradicate the dualistic opposition of the human vs. animal opposition that only categorises and objectifies animals (2018, p. 24). Esfahlani defines CAS as an academic expression of the intersection of animal liberation, advocacy, and rights movements, as well as the humanities (2017, p. 44).

Critical animal studies challenges and contests “the conceptualization of human existence as something superior and opposed to animals and animality” (Nocella, Sorenson, Socha, and Matsuoka, 2014b, p. 3). For this reason, CAS deconstructs and exposes the notions that consolidate “human superiority” namely, anthropocentrism, humanism, speciesism, and carnism (2014b, p. 3). On the other hand, contemporary CAS has a strong connection with feminism, postcolonial theory, and, in particular, 1970s and 1980s ecofeminist literature (Taylor and Twine, 2014, pp. 5-6; Sorenson, 2014, p. xxi). “How the material and symbolic exploitation of animals connects with and helps preserve

dominant categories of gender, race, and class” is shown by ecofeminist effect on CAS (Taylor and Twine, 2014, p. 4). In addition, anthropocentrism is the thought which places humans at the centre of the universe. Along with the support of humanism, the freedom of humans is established upon the deprivation of the freedom of all non-human beings (Nocella, Sorenson, Socha, and Matsuoka, 2014b, p. 3). In other words, anthropocentrism represents much more than a mere concept:

Anthropocentrism is a belief system, an ideology of human supremacy that advocates privileging humans (and those who approximate humanity). Anthropocentrism, as an ideology, functions to maintain the centrality and priority of human existence through marginalizing and subordinating non-human perspectives, interests, and beings. Anthropocentrism requires that a society have a concept of humanity, assign privileged value to it, and measure all other beings by this standard. (Nocella, Sorenson, Socha, and Matsuoka, 2014b, p. 4)

Anthropocentrism dictates that everything ought to be measured through human perception and perspective. Additionally, it may take on different shapes such as human-animal dualism which overtly categorises humans above animals and non-human beings, creating hierarchical supremacy in favour of humans only (2014b, p. 5). Moreover, anthropocentrism also shares a reciprocal relationship with humanism, that is “a belief system that defines human beings as ontologically free through a universally shared essence such as reason, and considers humans as the source of knowledge and value” (2014b, p. 5). According to Jacques Derrida’s analysis, anthropocentrism signifies “an interlocking series of thoughts and practices that revolve around a sharp human/animal binary, a division that ultimately functions to reduce the multiplicity and radical alterity of animals to a single shared essence” (Turner, 2018, p. 283). Thus, anthropocentric thought provides the rationalisation and normalisation of the sharp division between animals and humans.

Besides anthropocentrism and humanism, critical animal studies also faces speciesism which is “the unjustified disadvantageous consideration or treatment of those who are not classified as belonging to one or more [privileged] species” (Nocella, Sorenson, Socha, and Matsuoka, 2014b, p. 10). Thus, anthropocentrism represents the ideological version of humanism as well as speciesism altogether (2014b, p. 10). In this respect, critical animal studies challenge all the facets of the human sphere that prioritises humans and labels non-humans as the others. Furthermore, speciesism is commonly associated with carnism whose most common and visible incidents are also the most banal: the abuse, objectification, and consumption of animals as food (2014b, pp. 20-21). Therefore, carnism is described as: “a sub-ideology of speciesism that dichotomizes non-human animals into ‘edible’ and ‘inedible’ categorizations and legitimates the exploitation and consumption of animal others” (2014b, p. 21). The biggest function of carnism is that it ensures the abuse of non-humans for specific human interests. As a result, carnism acts like an ideology that enables the internalisation of all non-human beings as “edible” and its structure of thought classifies some animals as “edible” while labelling others as “inedible” (2014b, p. 21). It acts as the justification and legalisation for the slaughter of millions of animals. Carnism constitutes a system of victimisation that yearly victimises 10 billion animals by slaughtering in the US. alone (2014b, p. 22). In addition, carnism has evolved into neocarnism which strives to refute the principles defended by veganism: “animal welfare-rights, the environment, and

human health” (2014b, p. 24). What makes neocarnists different from their predecessors is the fact that those who abuse animals display “moral concerns” towards non-humans (2014b, p. 24). As a solution to the carnist exploitation, “the vegan praxis must emphasize animal freedom but also highlight the necessity of complete freedom” (2014b, p. 25). In other words, animal abuse and torture has to be opposed at all cost.

Furthermore, animal experimentation forms another controversial issue in the field of critical animal studies. In this context, opposers of animal experimentation fall into two distinct categories: reformers and abolitionists (McCance, 2013, p. 55). The abolitionists are stark and unconditional adversaries of animal experimentation who resist animal testing whatever the cause or result may be. Reformers, on the other hand, assert that some animal experimentation (if not most) could be viable and acceptable (2013, pp. 55-56). Reformers also proclaim that alternative solutions, those without animals, could take the place of animal experiments (2013, p. 56). The only common ground between the abolitionists and reformers is their acknowledgement of “human exceptionalism” where humans “stand outside (either above or below) any necessary (or dependent) relation to other species” (Weil, 2012, p. 132). Disregarding all personal and political views, animal experimentation must be opposed and resisted at all costs. The first two articles of UNESCO’s “Universal Declaration of Animal Rights” (1978) declare that: “All animals have equal rights to exist within the context of biological equilibrium. This equality of rights does not overshadow the diversity of species and of individuals. All animal life has the right to be respected” (ESDAW, n.d.). However, despite this declaration, governments around the world fall short to combat crimes against animals.

In conclusion, non-human animals serve significant roles in human society and it needs to be acknowledged that we exist altogether on a planet that ultimately has limited resources (Gruen, 2011, p. 2). For non-human beings to find their equitable place amongst humans, it is essential to raise awareness about anthropocentrism and the need to deconstruct it to pave the way for an ecocentric worldview. All in all, the branch of animal studies has contributed new perspectives to the humanities in general and the literary canon in specific. Hence, animal studies “if it is to be something other than a mere thematics, fundamentally challenges the schema of the knowing subject and its anthropocentric underpinnings sustained and reproduced in the current disciplinary protocols of cultural studies” (Wolfe, 2009, pp. 568-569). Therefore, the necessity and functionality of these studies, whether animal, human-animal or critical animal studies is evident and imperative. Despite being primary stages, animal and human-animal studies continue to exist while simultaneously evolve into newer trends and movements such as critical animal studies. In short, as a dynamic movement within the humanities, animal studies will continue to develop as a flourishing field of scholarly research.

A Critical Analysis of Stef Smith's *Human Animals* (2016)

The discussion of animal studies as represented in dramatic literature has become more widespread with the increasing employment of animals or animal characters in recent works of contemporary British drama. This has become possible with the increasing tendency to put dystopian

and/or (post)apocalyptic visions in plays in line with the playwrights' growing interest in ecological matters. As they have handled ecological concerns in their plays, they started to observe nature as a habitat not just for human beings but also for their non-human others. Stef Smith's *Human Animals* (2016), which premiered at the Royal Court Theatre in London, is an example of these plays where both ecological concerns and a discussion of animal rights activism are observed. *Human Animals* is about the discrepancy between human animals and non-human animals and illustrates a society that finds it a lot easier to dispense the latter when the concerns of the humans are prioritised. Therefore, Smith's work is an apt example to analyse contemporary animal studies as it is reflected on the stage.

In *Human Animals*, animals are used both on stage in glass cages and in an offstage context that is reported to the reader/audience by the characters' words. Smith specifically chooses London as the setting of the play to enhance the relationality of the subject with the audience, and she notes that the setting might be changed if the play is to be staged elsewhere. Obviously, Smith's aim is to address the audiences of London and to immerse them in the main argument of the text. Through the use of the setting, the message of the play is enhanced as the audience becomes more familiar with it. This strategy gives the idea that Smith wants the audience to consider the events in the play as real and urgent as possible by making the setting close to the audience's ordinary habitats. In the intended setting of the play, the society has to face an animal-induced pandemic and to fight this, the state decides to get rid of all animals that surround the human-populated lands. In this process, six characters of the play are divided in their views regarding the eradication of animals "for the greater good" (Smith, 2016, p. 69). The state chooses to slaughter all animals, blaming them for the epidemic, and this mass massacre is displayed in the play through periodic gunshots and pigeon blood strewn across the glass stage. While some of the characters support the idea of killing animals, some of them are ready to sacrifice themselves for the salvation of animals as they are aware that the pandemic is a fictional plot created by the state to get rid of animals and use their natural habitat for the creation of more profitable enterprises.

Besides offering a critical view about the human/animal divide, Smith's play is primarily about speciesism, which she denounces as a very crucial problem in animal studies. Marvin and McHugh's observation concerning the three types of human-animal relationships; wild, domesticated, and feral is useful in this discussion. The play presents wild animals as in the case of the fugitive lioness roaming on the streets of London and spreading fear; domesticated animals as in the case of Nancy's lost cat; and feral animals like the pigeons and foxes that the play mostly deals with. The play's characters' approach to each type of animal differs as it is seen that they are afraid when they hear about the lion, they are sad when the cat disappears, and most of them are ready to get rid of pigeons and foxes, which they assume "no one likes [...] anyway" (Smith, 2016, p. 53). According to the dominant discourse about speciesism, human's treatment of various types of animals differs a lot. They refer to a conflicting understanding of human beings' appreciation of wild animals in comparison to their "sofa-based companions" in the words of Rosi Braidotti (2013, p. 73). Humans are more hostile to very little creatures, such as insects, and wild animals, due to the danger and threat associated with such "uncontrolled" species. Similarly, Stef Smith's concern is to prove this idea through the representation

of characters that strive for the well-being of non-human animals regardless of their species, whereas others see animals as an obstacle in the way towards a better capitalist standing.

An evaluation of the characters' responses to the killing of different animal types proves speciesism to be the fundamental theme of the play. The characters fail to recognise that the pests that are killed by the state are not any different from the ones they care for at home. This case is most evident as they search for the lost cat, and do not care about the mass killing of foxes and pigeons every day. June Pham (2018) observes that this tendency is noticeable in the play with the choice of which animals to kill first: "[...] it is the pigeon, the fox, and the rat that are exterminated first when London starts to be infested with wild animals. This is followed by domestic animals. Those perceived as favourite public figures such as the dolphin in the aquarium are the last to be killed" (par. 11). The characters embody a different type of sensitivity towards different types of animals. When they are not "pets" but "pests" in the words of Isla Cowan (2021, p. 161), it becomes easier to dispense them. When the scale of the animals gets bigger, and when human beings start to consider them as companions, they become much more sensitive to any harm they might face. To make this clear for the audience, the play subtly gives the idea that the exploitation of nature caused by human-animals and their lack of care for pests and much smaller animals might in turn do more harm to them as not only the pigeons and foxes are killed in the play, but Nancy's cat also dies in the same process. Cowan (2021) interprets this scene as a note about the dangers of speciesism and anthropocentric practices for human beings as well: "While references to the missing cat are used throughout to highlight the distinction between how humans treat 'pets' and 'pests', his ending reinforces their essential 'similarity, as both 'pets' and 'pests' have suffered due to human actions" (p. 164). The consideration that human beings would not be touched by the death of pest animals is dominantly used in the play as they are largely seen as "animals that cause more damage than benefits to human-valued resources and social wellbeing" (Department of Agriculture and Water Resources, 2017, p. 4), the use of a pet animal in the same context is an apt choice to raise the viewers' consciousness on this matter.

A point that intensifies this argument is that Jamie envisages a fearful future when there is no animal left, human beings would be killed: "First they kill the birds, then the foxes and next it will be us. They'll kill the poor first when we run out of food. They'll kill the poor for the rest of us to eat. After all people just love to eat meat... And no one will notice or care, just like no one cared about the birds" (Smith, 2016, p. 84). As seen in this example, Smith first uses the cat with whom the characters share a living to increase their awareness about the urgency of the mass killing. Then, with Jamie's foreshadowing, Smith seeks to persuade those who are unconcerned about the non-human world to recognise the connection between this horror and humanity. In an interview, Stef Smith makes her argument about the human/animal divide clear, which suggests her position against the dominance of anthropocentrism:

Scientists have found out that we are actually predispositioned to not engage with global warming. There's something that happens in our brains, we've got the idea is too big. I'll protect myself from it so I wouldn't engage with it, and this is cognitive distancing that happens. (Smith, 2020, 3:58-4:12)

The cognitive distancing Smith refers to is based on the long-established idea that human beings are superior to non-human animals. As long as human beings stay away from ecological concerns as if they did not affect them in the same manner, they assume a self-protective position and regard ecological problems as the concerns of the non-human animal world rather than their own. What she argues, contrarily, is that human beings inhabit the same space as non-human beings. To support this idea, Smith presents three characters, Lisa, Nancy, and Si as advocators of anthropocentric worldview as opposed to three others, Jamie, Alex, and John who act as proponents of animal rights.

The play's concern with anthropocentrism is evident in the choice of the title, *Human Animals*. The title's inclusion of the two seemingly disparate words, human and animal suggests the actual close association between the two. With this choice, Smith makes it clear that human beings are also among the animal family, and this connotes that there is not a big difference between the two species. The play makes its stance clear even from the title that humans and animals should not be taken as separate entities, rather they constitute the same family whose problems and concerns need to be handled. Furthermore, the staging of the play plays an important role in the process of raising awareness in the audience about the dangers of anthropocentrism and speciesism. The set where characters perform is designed as a cage made of glass. In the background, there are also several glass cages in which fish are placed, and their movements are projected onto the screen by way of cams installed within the cages. The parallel between the scenery and the setting of the play illustrates the idea that there is not a huge difference between the two groups as they are both placed inside cages, which enhances the play's dystopian undertones and gives the sense that they are used and monitored by a larger social mechanism. As seen, all the technical aspects of the play's writing and staging accompany the criticism of anthropocentrism and speciesism as the central ideas of the play.

The dualism of these ideas is given with characters who support anthropocentrism and speciesism in contrast to those who do not. A dialogue between the couple, Jamie and Lisa, illustrates Lisa's anthropocentric worldview:

JAMIE 'There are five survivors, four normal adult human beings and a dog. The boat will support only four. All will perish if one is not sacrificed. Which one ought to be cast overboard?'

LISA The dog.

JAMIE Why?

LISA Because it's a dog. (Smith, 2016, p. 12)

Jamie's question sounds like a tricky one given his extra care for the dead pigeons. Lisa's hasty reply also shows her readiness to accept an animal's killing for the sake of human beings' salvation. The contrast between Jamie and Lisa continues as Lisa learns that Jamie is eager to protect and heal animals that are shot by state forces:

LISA Where is the pigeon?

JAMIE It's in a box in the bathroom.

LISA In our bathroom?

JAMIE It's the warmest room in the house. I'm nursing it. The thing obviously wants to live. It would have died if it didn't want to live. I've got a lot of respect for pigeons.

LISA Well I don't. (Smith, 2016, p. 15)

Especially Jamie's statements have a lot of respect for pigeons and his belief that pigeons do have a will of their own are exemplary statements of his unmatched sensitivity about animals. Lisa, on the other hand, says she does not have any respect for them, suggesting her support of the state and its decision to kill animals to protect human beings. A detail about Lisa is important in this sense as she works for Si's firm that profits from killing animals. Likewise, Lisa's initial criticism of Jamie can also be seen as an extension of her support of speciesism as she mentions that she would be happy to own a labradoodle, a special-bred animal, "a cross between a Labrador and a poodle" as a pet (Smith, 2016, p. 34) as she does not care for the animals on the streets. In this regard, Lisa epitomises an example behaviour condemned by the animal-rights supporters because she not only differentiates between species but also chooses to pet a specially produced dog, which illustrates she does not consider all dogs as equally "pet"able.

Jamie stands out as the most caring character in the play as he pushes the limits when he buries a dead fox in his garden. The encounter between Jamie and Lisa is symbolical in terms of the depiction of the conflict between the two opposing views:

LISA [...] Normal people just leave dead animals. I hope you washed your hands before touching anything.

JAMIE I was trying to be respectful.

LISA I'm not sure foxes give a shit about respect and it's not the fox's garden.

JAMIE Well maybe it is.

LISA What?

JAMIE Maybe, just maybe a fox and his kids lived there, hundreds of years ago and then we came along and fucked it up for him. I mean I would say he has a right to be buried there, on his great-grandfather's father's land, on his ancestors' land. (Smith, 2016, p. 16)

The usage of the word "respect" repeatedly sticks out because anthropocentrism is defined by a lack of respect for non-human species. Jamie's repetition of this term suggests the need to establish this attitude towards other living beings as thought to be the others, including his partner Lisa, who lacks it. Another important point in Jamie's words is his acknowledgement of a history of animals and their ancestors. When he mentions "his ancestors' land," he uses not so ordinary a word for non-humans as it is mostly used for human beings who are considered to be exceptional in terms of having a lineage of their own. By arguing that the fox might have had its roots on their soil, Jamie also offers the idea that the lands currently inhabited by human beings previously belonged to animals, hence

pointing out the need to acknowledge their existence apart from and even before the existence of human animals.

A similar conflict is observed between characters Nancy and Alex, who, despite their mother-daughter relationship, disagree most of the time in their views about the animal world. One example is when they talk about dolphins, Alex voices that she would be very happy to see a wild dolphin while Nancy considers a dolphin in an aquarium pretty much the same thing (Smith, 2016, p. 37). Nancy's argument that the "dolphin is having a bloody wonderful time" (Smith, 2016, p. 37) echoes a rather common attitude among contemporary societies and their interest in the use of animals in the entertainment industry. Stef Smith uses Alex's views here to suggest the idea that a wild dolphin in its natural habitat cannot be the same as a dolphin caged in an aquarium.

The most hostile character in the play that holds an anthropocentric view is probably Si as he not only represents anthropocentric ideology but also a capitalist one. Si works in a chemical distribution, which has profited a lot from the extermination of animals. "We've done three hundred and twenty-four per cent more business than usual" (Smith, 2016, p. 46), he says, and voices even more greedy attempts as he considers investing in incinerators, which he hopes "will be good for business" (Smith, 2016, p. 54). He, manifestly, only cares for business and hopes to get profit out of the destruction of animals. Jamie, on the other hand, tries to make Si realise the atrocity of this inhuman attitude by drawing an analogy between the act of burning animals and burning humans in concentration camps:

JAMIE What do you do with the bodies of the animals you kill? Consider it an unofficial enquiry.

SI We do as we're told – we burn them.

JAMIE Like how they used to gas and burn people? (Smith, 2016, p. 83)

The parallel Jamie draws is unable to find equivalence for Si as he does not consider non-humans as comparable to human beings. In this regard, Si seems to be the antagonist figure of the play as opposed to the animal-rights activist characters like Jamie and Alex.

The play's criticism of anthropocentrism extends to criticism of capitalism, as well, since it prepares the ground which makes people more concentrated on gaining power through money and ignore all that get in the way. As Smith uses the character Si for such criticism, she also mentions the role of media in the reinforcement of capitalist ideology and the negligence of the concerns of animal and ecology activists. As an animal-rights activist in the play, Alex, suggests the hypocrisy of the media: "The newspapers are fear-mongering. You know they've wanted that park gone for years. It's valuable land. Land where they can build shopping malls and flats. It's just an excuse. They're spreading fear to get what they want. It's what they always do" (Smith, 2016, p. 54). Accordingly, the population's fear of non-human beings, specifically pests, is created in organising humans to kill animals and prepare the ground for the use of animals' natural habitat for the establishment of shopping malls and flats, which constitute the architectural embodiments of capitalism.

In a manner that intensifies the criticism of capitalism, another animal-rights supporter character in the play, John voices his concern towards the exploitation of animals by capitalist industries with a reference to the show business that uses polar bears in unnatural and inappropriate venues including zoos: “That polar bear in that zoo that hits its head off the ground. There was something on the radio about it last year. Shouldn’t have been so out of its natural habitat or something” (2016, p. 73). The fact that zoos are not ideal places for animals is also evident as John reports that “[t]hey’ve started shooting all the animals in the zoo too. Anything with four legs or two wings they’re killing. As a precaution” (2016, p. 76). It needs to be noted that animal studies has gained momentum with the increasing awareness about the recognition of commodification of animals and degradation of their natural habitat. Therefore, John’s sensitivity appeals to one of the seminal concerns of animal-rightism: the loss of the natural world, and its role in the extinction of certain species. Thus, the character’s criticism turns out to be right as it is seen through the end of the play that the state burns down John’s house as a punishment for catching three sparrows and keeping them on his roof (2016, p. 75).

As activist characters are defeated by the systemic forces, their initiative turns out to be more revolutionary. For instance, Jamie has been feeding some animals to protect them from extermination in the hope of setting them free once the plague is over. If he wants to save them, he has to set them free from his sanctuary prematurely as he knows that he is about to get caught upon Si’s report. He shares this with Lisa as follows: “I let all the animals go before they got here. At least twenty foxes, fifteen pigeons and six squirrels. Back out there. If I did one small thing, I saved them – for now. For now, they are free. I’d forgotten what it felt like – to be free” (Smith, 2016, p. 89). Once Jamie is aware that the state is going to take and exterminate the animals he has been trying so hard to protect, he decides to let them go. Instead of handing them over to the state forces, he has to abandon them to their fate. Unsurprisingly, like John, Jamie’s anarchic stance causes him to be hammered by the state, as well: “Once they realised I let the animals go. They hit me until I blacked out” (Smith, 2016, p. 89). The characters’ fight to save the animals is punished by the state, which goes hand in hand with a criticism of the establishment that accompanies the previous parts of the play.

Towards the end of the play, in line with the intended message to raise awareness concerning animal rights and welfare, some of the characters who seem to be at ease with the extermination of animals at the beginning start to change their views. For example, despite the long-lasting conflict between her and her daughter Alex, Nancy starts to understand Alex’s activism and decides to be of help by finally “sharing responsibility for the bird’s egg and replanting roses for the bees” (Voigts and Tönnies, 2020, p. 308). Another similar change is observed as Lisa joins Jamie in his self-sacrificial attitude towards animals. Lisa’s initial attitude in the play forms a contrast with that of Jamie’s as he tries to save pigeons. However, as she also shifts her attitude, we observe these two characters in a scene offering their flesh to feed foxes. According to Eckart Voigts and Merle Tönnies (2020), this act is a “posthuman flattening of the age-old hierarchies between humans and animals” (p. 309). These critics argue that this scene should be taken in a figurative sense as Lisa and Jamie are presented as characters who have transgressed the boundaries of the human/animal divide and strive to ensure

salvation for all. Their act manifests that they do not wish to inhabit a nature that they do not share with their non-human counterparts.

Despite the play's evident criticism of an anthropocentric worldview, some of the reviews seem to have misinterpreted the play's message as seen in the review of Michael Billington in *The Guardian* that sees animals as the cause of the pandemic in the play. According to Billington's observation, the play portrays "a London where the balance of nature has been so destroyed that large parts of the city suffer animal infestation" (2016, par. 1). This statement shows that the play's concern for animals has not only been misinterpreted but has also been comprehended in a limited way as there is mainly an emphasis on how "human animals" suffer this infestation and strive to get through. Another review by Paul Taylor (2016) in *The Independent* points to a very different orientation as he reads the play allegorically and interprets the extermination of certain animals as "a metaphor for ethnic cleansing and the hysteria whipped up against minorities" (par. 3). This reading illustrates a more conventional approach in the analysis of texts that include animal characters. However, in our age, with an increasing interest in critical animal studies and larger ecological matters, it is essential to accept non-human characters in literary texts as non-human characters rather than representative of human beings. Such metaphoric readings also hinder the political associations of the play as it is argued by Isla Cowan (2021) that the play functions as a commentary on the state's current treatment of animals:

Smith's dramatization of prejudices against these specific 'pest' animals recalls 'the hostility displayed in then Mayor Ken Livingstone's by-law prohibiting the 2003 feeding of pigeons in Trafalgar Square, as well as his successor Boris Johnson's condemnation of foxes as urban 'menaces' in 2013 after one attacked a small child in the borough of Bromley. (p. 160)

Accordingly, in an attempt to raise consciousness about how human animals react to the eradication and extinction of certain non-human animals, the play also resonates with some political statements of Ken Livingstone and Boris Johnson that reinforce speciesism.

Conclusion

A survey of animal studies as a literary criticism shows that literature as a human-constructed field primarily deals with the human world and treats the non-human world and characters as not equally worthwhile. The dominance of anthropocentrism in literary works is gradually scrutinised by some recent contemporary British dramatists like Stef Smith and Dawn King. With the initiative of such playwrights, non-human characters are used to increase human animals' awareness about the common aspects between themselves and other animals, hence see their problems as their own and attempt to bring about possible solutions. The increase in the discussion of such matters in literature and literary criticism has become possible with the recognition of problems that mainly concern animals such as their commodification, extinction, and degradation of their habitats. The need to evaluate matters that concern animals also corresponds with the increasing sensitivity towards other larger ecological issues in literary works.

Stef Smith's *Human Animals* provides an example text which makes it possible to analyse the hegemony of human beings over the animal world. The play poses anthropocentrism and speciesism

as among the most urgent issues related to animal studies. Anthropocentrism allows characters to assume an alleged superiority, which enables them to exploit animals to the extent of extinction. As an exemplary scenario, Smith envisages a London that is on the verge of collapse due to an animal-induced plague created by the state. Accordingly, all animals are killed or burnt right away so that they cannot spread contagion. However, the actual reason for this mass killing, as it turns out, is to get rid of the animals that inhabit natural lands and to use these areas to build new shopping malls and flats to meet the capitalist demands of the increasing human population. Smith's play presents strong activist characters to fight against this social war, and through their representation, establishes a consciousness about the enemies of natural riches. In a sense, each activist character works hard to illustrate the dangers of these forces. Alex, for example, criticises capitalism, Jamie criticises anthropocentrism, and John illustrates how capitalism exploits certain animals. By portraying these strong-willed characters and their struggle with their family members and the state, the play attempts to bring about a social change in terms of appreciating non-human animals as no different from *human animals*.

References

- Adamson, P., and Edwards, G. F. (2018). *Animals: A History*. Oxford University Press.
- Beauchamp, T. L., and Frey, R. (2011). *The Oxford Handbook of Animal Ethics*. Oxford University Press.
- Best, S. (2009). The Rise (and Fall) of Critical Animal Studies. *Journal for Critical Animal Studies*, 7(1), 9-52. Retrieved from <http://www.criticalanimalstudies.org/wp-content/uploads/2012/09/JCAS-VII-Issue-1-2009.pdf>
- Billington, M. (2016). Human Animals review – fur flies in chilling vision of dystopian London. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/stage/2016/may/25/human-animals-review-royal-court-theatre>
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity.
- Cowan, I. (2021). Pests and people in Stef Smith's Human Animals. *New Theatre Quarterly* 37 (2), pp. 159-173.
- DeMello, M. (2012). *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.
- Department of Agriculture and Water Resources. (2017). *Australian Pest Animal Strategy 2017 to 2027*. Canberra: Commonwealth of Australia.
- ESDAW. (n.d.). UNESCO Universal Declaration of Animal Rights 17-10-1978. Retrieved from <https://www.esdaw.eu/unesco.html>
- Esfahlani, M. S. (2017). Critical animal studies & the humanities a critical introduction. In J. Ellis (Ed.), *CALGARY: City of Animals* (pp. 42-55). Calgary: University of Calgary Press.
- Gruen, L. (2011). *Ethics and Animals: An Introduction*. Cambridge University Press.
- Kalof, L. (2017). *The Oxford Handbook of Animal Studies*. Oxford University Press.
- Marvin, G., and McHugh, S. (2014). *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*. New York: Routledge.
- Matsuoka, A., and Sorenson, J. (2018). *Critical Animal Studies: Towards Trans-Species Social Justice*. Rowman & Littlefield.
- McCance, D. (2013). *Critical Animal Studies: An Introduction*. SUNY Press.
- Nocella II, A. J., Sorenson, J., Socha, K., and Matsuoka, A. (2014a). INTRODUCTION: The Emergence of Critical Animal Studies: The Rise of Intersectional Animal Liberation. *Counterpoints*, 448, pp. xix–xxxvi. <http://www.jstor.org/stable/42982374>
- Nocella II, A. J., Sorenson, J., Socha, K., and Matsuoka, A. (2014b). *Defining Critical Animal Studies: An Intersectional Social Justice Approach for Liberation*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag Der Wissenschaften.

- Ohrem, D., and Bartosch, R. (2017). *Beyond the Human-Animal Divide: Creaturely Lives in Literature and Culture*. Palgrave Macmillan.
- Ortiz-Robles, M. (2016). *Literature and Animal Studies*. New York: Routledge.
- Pham, J. (2018). "The spectral and the comic animal in contemporary British theatre." *L'Atelier 10* (1), pp. 45-61.
- Smith, S. (2016). *Human Animals*. London: Nick Hern.
- Smith, S. (2020). *Human Animals Post-show Discussion* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=t-BA8Qoiot4>
- Sorenson, J. (Ed.). (2014). *Critical Animal Studies: Thinking the Unthinkable*. Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Taylor, N., and Twine, R. (2014). *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*. London: Routledge.
- Taylor, P. (2016). Human Animals, Royal Court London, theatre review: A very promising debut. *The Independent*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/theatre-dance/reviews/human-animals-royal-court-london-theatre-review-a-very-promising-debut-a7046636.html>
- The Institute for Critical Animal Studies. (n.d.). Retrieved from <https://www.criticalanimalstudies.org/about/>
- Turner, L. (2018). *Edinburgh Companion to Animal Studies*. Edinburgh University Press.
- Voigts, E. and Tönnies, M. (2020). "Posthuman dystopia: Animal surrealism and permanent crisis in contemporary British theatre." *JCDE 8* (2), pp. 295-312.
- Waldau, P. (2013). *Animal Studies: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Weil, K. (2012). *Thinking Animals: Why Animal Studies Now?* Columbia University Press.
- Wolfe, C. (2009). Human, all too human: "Animal studies" and the humanities. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 124(2), pp. 564-575. doi:10.1632/pmla.2009.124.2.564

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 15-10-2021 – Kabul/ACCEPTED: 24-12-2021

Göç Nedeniyle Van Kırgızlarının Doğumla İlgili Gelenek-Göreneklerinde ve Çocukluk Dönemindeki Geçiş Törenlerinde Oluşan Değişimler

Changes in Birth Traditions and Childhood Rites of Passage of the Van Kyrgyz Due to Migration

Aya BAPAEVA¹

Abstract

In 1978 a part of the Pamir Kyrgyz who lived in Afghanistan's Pamir area migrated to Pakistan and later to Turkey in 1982. This ethnic group settled in the province of Van, for which in time they came to be called the Van Kyrgyz. Due to these migrations this Kyrgyz community faced different material and moral challenges brought by different geographic and ethno-cultural environment. The study seeks to know the character of the change in traditions related to the birth and rites of passage in childhood of migrants occurring due to migration. Folkloric material compiled among the Van Kyrgyz in fieldwork during the period 2010-2015 was compared with samples in Afghanistan (Pamir region).

Öz

Van Kırgızları, Afganistan topraklarında yer alan Pamir'den 1978'te 1300 kişilik grupla önce Pakistan'a, sonra 1982'de 1138 kişilik bir kabileyle Türkiye'ye göç eden ve Van iline yerleştirilen bir etnik gruptur. Göç, 1978'ten bu yana bu topluluğun sosyo-kültürel yapısında bir takım değişimlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu araştırmada, bir topluluğun sosyo-kültürel niteliklerini en iyi şekilde ortaya koyan bilim alanlarından biri olan halkbilimi materyali ve inceleme yöntemlerinden hareketle, göçün doğumla ilgili gelenek-göreneklere ve çocukluk dönemindeki geçiş törenlerine etkisi, özellikle de değişimler ortaya koyulmuştur. Bir etnik grubun varlığı sosyo-kültürel kimliğini devam ettirmesiyle mümkün olabilir. Fakat Pamir'den

¹ Aya BAPAEVA, Dr., International University of Kyrgyzstan, bapaeva.aya@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7198-5578

Keywords: Migration, Pamir Kyrgyz, Van Kyrgyz, Rite of Passage, Birth.

göç etmek zorunda kalan ve önce Pakistan'a, sonra Türkiye'ye yerleşen Kırgızların yıllar geçtikçe sosyo-kültürel kimliklerini kaybetmekte olduğu gözlemlenmektedir. Makale, doğumla ilgili gelenek-görenekler ve çocukluk dönemindeki geçiş törenleri örneğinde bu konuya halkbilimi bakış açısından yaklaşarak, durumun ciddiyetini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada yer alan bilgilerin bir bölümü 2010-2015 yılları arasında Van Kırgızları arasında yapılan saha araştırmasında elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göç, Pamir Kırgızları, Van Kırgızları, Geçiş Töreni, Doğum.

Giriş

Van Kırgızları ve Ulupamir köyü, Orta Asya ile Anadolu, Kırgızistan ile Türkiye arasında maddî ve manevî bir bağıdır. Van Kırgızları, aslında, 1982'de Türkiye'ye göç eden ve Van iline yerleştirilen Pamir Kırgızlarıdır. Bu çalışmanın konusu, Afganistan'ın Pamir bölgesinden 1978'te 1300 kişilik grupla önce Pakistan'a, sonra 1982'de 1138 kişilik bir kabileyle Türkiye'ye göç eden Pamir Kırgızlarının doğumla ilgili gelenek-göreneklerinde ve çocukluk dönemindeki geçiş törenlerinde oluşan değişimi, halkbilimi verilerini temel alarak incelemek ve değerlendirmektir.

Çalışmanın amacı, bir topluluğun sosyo-kültürel niteliklerini en iyi şekilde ortaya koyan bilim dallarından biri olan halkbilimi materyali ve inceleme yöntemlerinden hareketle, göçün doğumla ilgili gelenek-göreneklere ve çocukluk dönemindeki geçiş törenlerine etkisini, özellikle de sebep olduğu değişimi ortaya koymaktır. Bu çerçevede şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

1) Günümüzde göçmenlere ait sözkonusu uygulamalar, 1978 göç öncesi Afganistan Pamirindeki uygulamalarla karşılaştırıldığında nasıl değişmiştir?

2) Bu değişimlerin Kırgız sosyo-kültürel kimliğine etkisi nedir?

Çalışmada saha araştırması, sözlü tarih ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmamızda göç olayının içinde yer alan insanların kişisel deneyimlerini aktararak, göç olgusunun psikolojik boyutunu da yansıtmaya çalıştık, çünkü

“Göç, basit anlamda fiziksel bir yer değiştirme değildir. Bir sosyo-ekonomik sistemden diğerine, bir yaşam örüntüsünden diğerine geçmek demektir. Göç edenler üzerindeki en etkili bağlamsal değişiklikler, sosyal destek ağlarında, sosyo-ekonomik statüde, kültürel ortamda ve kişiler arası ilişkilerde meydana gelen değişikliklerdir. Göç, göç edenin gerçek toplumundaki sosyal destek ağlarını koparır ve farklı bir topluma uyum sağlama gibi zorlu bir görevi

de ona yükler. Ayrıca buna ek olarak, göç edenlerin alışık olmadıkları bir toplumun içerisinde sosyo-ekonomik anlamda ekonomik olarak hayatta kalma ve sosyal ortamları da baş etmek durumunda kalırlar. Bu kökten koparıcı deneyimlere, yeni bir dil öğrenme zorunluluğu, göç edilen toplumun değerlerine uyma gibi problemler de eşlik etmektedir”.²

Makalenin giriş kısmında çalışmanın temelini oluşturan olgu ve kavramlar kısaca tanıtılmıştır; birinci bölümde Pamir Kırgızları ve Van Kırgızlarıyla ilgili genel bilgi verilmiştir; ikinci bölümde doğumla ilgili uygulamalar ve çocukluk dönemindeki geçiş törenleri, göç öncesi ve göç sonrası olmak üzere karşılaştırılmıştır. Araştırma bulguları sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Göç: Göç, çok yönlü bir olgudur ve başta sosyoloji, antropoloji, halkbilimi ve psikoloji olmak üzere birkaç bilim dalını yakından ilgilendirir. Halkbiliminde “Göç, ekonomik, toplumsal, siyasal, çevresel, kültürel ya da bireysel nedenlerle (boş zamanları değerlendirme/ dinlenme, aile parçalanması, çatışma, şiddet, terör, korku ve töre vb.), bir yerden başka bir yere yapılan geçici, kısa ya da uzun süreli yerleşim ve barınma amacı güden, istemli/zorunlu bir yatay hareketlilik ve toplumsal değişme sürecidir”.³

Yaşam dönemleri: İnsan, doğumla başlayan ve ölümlerle sona eren yaşamında bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi doğal; evlilik, iş hayatı, emeklilik gibi (her toplumun kendi şartlarına göre oluşturduğu) yapay dönemlerden geçer.

Çeşitli törenleri: Geçiş törenleri, insanın doğal veya yapay bir dönemin sonuna gelişini ve sonraki döneme geçişini gösteren, yeni konumuna ilişkin sorumluluklarını simgeler halinde sunan bir dizi gelenek ve görenektir. Folklor ürünü olarak yaşam dönemleriyle ilgili geçiş törenleri, insana toplum içinde yeni kimlik kazandırır, sosyal gruba aidiyet hissi verir ve toplumsal hafızayı tazeleyerek kültürü ve toplumsal kimliği sürdürürler. Geçiş törenleri, geleneği aktarıcı, dolayısıyla geleneği koruyucu olmakla birlikte her icrada yeniden yaratıldıkları için şartlara göre şeklen değişebilme özelliğine sahiptirler.

Gelenek-Görenek: Gelenek “Bir toplulukta, nesilden nesle aktararak gelen ve bu vasfından dolayı saygı duyulan bilgi, davranış şekilleri, kültür değerleri vb., an’ane”dir. ⁴ Görenek ise “İnsanların birbirine bakarak yaptıkları şey, âdet, usûl, alışılmış olan ve yapılagelen iş, davranış”tır.⁵

Sosyo-Kültürel Kimlik: “Kimlik, bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlandırmasıdır”.⁶ Toplumsal (sosyal) kimlik, sosyal bir gruba aidiyet bilincidir. Toplumsal kimliğin temelinde ortak bir dil ve ortak bir simgesel sistem aracılığıyla ulaşılan

² Psk. Burçak Demirkan, “Göç ve Göç Psikolojisi”, (Çevrimiçi) http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_7838.htm, 14 Haziran 2014.

³ Sabri Çakır, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Aralık 2011, Sayı:24, s. 132.

⁴ **Temel Türkçe Sözlük/ Kâmus-ı Türkî'nin Sâdeleştirilmiş ve Genişletilmiş Basımı**, Ed. Prof. Dr. Mertol Tulum, C. II, İstanbul, Tercüman Genel Kültür Yayınları, 1991, s. 410

⁵ Ali Seyyar, **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2007, s. 433.

⁶ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007, s. 11.

ortak bilgi ve belleğe katılım yatar.⁷ Bireyin içine doğduğu toplumun beslenme, barınma, iletişim, üreme, inanç, değer sistemleri ve kendini geliştirme ve gerçekleştirme yolları ile ilgili edindiği bilgiler ve edimler ona kültürel kimlik kazandırır.

Sosyo-Kültürel Değişme: Değişme, önceki durumdan ve davranıştan farklılaşmadır. Sosyo-kültürel değişme; sosyal kurumlarda, kurumlar arası ilişkilerde ve kültürü oluşturan, maddî ve manevî kültür, ünite ve komplekslerindeki değişmedir. ⁸ Sosyo-kültürel değişmede insan, zaman, mekân-çevre en önemli faktörlerdir.

1. Bölüm: Pamir Kırgızları ve Van Kırgızları Hakkında Genel Bilgi

1.1. Pamir (Afganistan) Kırgızları

Pamir, büyük bölümü Tacikistan ve Kırgızistan'da, daha küçük bölümü ise Çin ve Afganistan'da kalan; Orta Asya'nın Türk ve Türk olmayan halkları tarafından meskûn edilen dağlık bir bölgedir. Pamir bölgesi, 71°-76° doğu boylamları ve 37°-40° kuzey enlemleri arasında, 100.000 km² bir alanı kaplamakta olup dünyanın en büyük dağ düğümüdür.⁹

Pamir Kırgızları, Afganistan'ın kuzey-doğusunda bir çıkıntı şeklinde uzanan Pamir dağlık bölgesinde, deniz düzeyinden 4000-5000 m. yüksekte yer alan *Zor Pamir* (Büyük Pamir) ve *Kıçık Pamir* (Küçük Pamir) bölgelerinde yaşarlar. Bu iki bölgenin ortasından Vahan (Wakhan) sıradağı ve vadisi geçer. Afganistan'ın Pamir dağlık bölgesi, coğrafya açısından dünyanın en zor yaşam alanı olarak kabul edilmiştir. Burayı yurt edinen Kırgızlara komşu kavimler "Pamir'in cehenneminde yaşayanlar" derler.

S. Kayıpov'a göre, Pamir Kırgızlarının etnik yapısı üç gruptan -yüzyıllardır Afganistan Pamirinde yaşayan Kırgızlar, XIX. yy. ortası - XX. yy. başında siyasî sebeplerden dolayı Kırgızistan'dan Pamir'e göç eden Kırgızlar ve Doğu Türkistan'dan gelen Kırgızlar - oluşmaktadır.¹⁰

1.2. Pamir Kırgızlarının Pakistan Dönemi:

Sovyet ordusu Nisan 1978'de Afganistan'da bir darbe yapmıştır. Bu olağanüstü halde Pamir'de aksakallar meclisi toplanmıştır. Toplantıda Pamir'den göç etme kararı alınmıştır. Böylece, han

⁷ Jan Assman, **Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 139.

⁸ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979, s. 10.

⁹ "Pamir" Mad., **Büyük Larousse**, C. 18, Gelişim Yayınları, İstanbul, t.y., s. 9126.

¹⁰ Sulayman Kayıpov, **Folklor Üzerine Yazılar**, Bişkek, 2009, s. 148

Rahmankul'un başkanlığında 500 çadır (yaklaşık 1700 kişi¹¹; bazı kaynaklara göre 1500 kişi¹², bazı kaynaklara göre 1300 kişi¹³), hayvan sürüleriyle birlikte Pakistan'a yol almıştır. Afganistan'da devrim ve devrimden hemen sonra Pamir Kırgızlarının yaşadıklarını Abdülhalim Vatan (14.07.2011) şöyle anlatmaktadır:

«Afganistan'ın Babek Kamran adlı devlet başkanı vardı. Abdulkadir adlı komutan Rusların yardımı ile devrim yaptı ve iktidara el koydu. Bakanları öldürdü. Sonra komünist geldi. Komünist ne yapar? Zenginin malını alır fakire verir. Bizim atalarımız eskiden zenginmiş. Her şeyi bırakıp kaçmışlar. Kırgızlara böyle zulmetmiş: önce malını alır, malından sonra canını alır. Rus'un zulmünden Pakistan'a kaçtık. Çünkü eskiden kalan bir korku vardı. Ağabeyim o dönemde aksakal¹⁴ idi. Gece aksakallar toplandı, erkeklerden 200 korucu görevlendirildi, ellerine tüfek verildi. Gece önce hayvanlarımızı sürdük, atlara ve develere eşyaları yükledik ve kaçtık. Keçe çadırları sökmedik. Her şeyi götürmek mümkün değil. Yüksek dağlar, karlı yamaçlar var. Pakistan en uzak obalar için 4 günlük mesafede. Pakistan ile eskiden beri bağlantımız vardı. Hacı Rahmankul önce adamlarını yolladı, "Geleceğiz" dedi, Pakistan ile anlaştıktan sonra yola çıktık».

Göç, Sovyet sınırındaki askerlere obaların boşaldığını fark ettirmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Bunun için obalarda çadırlar sökülmemiş, ocaklar söndürülmemiş, hayvanların bir kısmı otlaklarda bırakılmıştır. Önce sınıra en yakın oba gece vakti sınırı geçmiş, bu obadan boşalan yere ona en yakın bir diğer oba geçmiştir. Böylece her oba bir diğerinin yerine geçerek aşama aşama sınır geçilmiştir.¹⁵

Pakistan'da kavurucu sıcaklık ve kirli içme suyu sebebiyle bir ayda 170 kişi koleradan yaşamını yitirmiştir.¹⁶ O günleri Abdülhalim Galip, (11.12.2011) şöyle anlatmaktadır:

"Kırgızlar Pakistan'da üç grup olarak yerleştiler: Gilgit'te 200, Çıtırkan'da 100, Misker'de 60-70 ev (...) Gilgit şehrinin kenarında bir kampta yaşadık. Yakınımızda bir ırmak akardı. Üzerinde bir köprü vardı. Şehir, köprünün öteki tarafında bir kilometre uzaktaydı. Yanımızda Kencüttük dediğimiz yerli halk vardı ... Orada [kampta] tuvalet ve banyo yok. O ırmağa girip abdestini de yaparsın, yıkanırısın da, biraz ileri gidip içme suyunu da alırsın, çünkü başka içme suyu yok. Pislik. Ondan çok kişi öldü..."

Sağlık: "Doktor Pakistan'ın kendisinde yok. Hastaneleri Türkiye'nin gecekondularına benzer. İlaç bulunmaz. Doktora gitsen bile derdine deva yok ki. İlaçları kendileri üretip satan eczaneler vardı. Bir yerin ağrırsa yaşlı kadınlar şifalı bitkilerle tedavi etmeye çalışırlar.

"Rahmankul han her gün sabah ev ev gezerek "Tazasınarbı?" (Hastalıktan beri misiniz, temiz misiniz?) diye soruyordu. Bu soru, "koleraya yakalanan kimsem yok, değil mi?" demektir aslında. O günden sonra Pamir Kırgızlarında "Tazasınarbı?" diye hal hatır sormak âdet oldu".¹⁷

Barınma: "Pakistan'da sıcaktan ötürü koyunlarımızı, yaklarımızı, atlarımızı, develerimizi satmaya mecbur kaldık. Pakistan'da kaldığımız sürece Birleşmiş Milletlerin verdiği çadırlarda kaldık. Pakistan fakir bir ülke, orada Türkiye'deki gibi evler yok. Yerli halkın kendisinin oturacağı evleri yok, giyecekleri giyim yok. Kendileri ağaçların

¹¹ Çetin Pekaçar, "Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı", yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1995.

¹² E. Tursunov, **Acal Aytıp Kelbeyt**, Bişkek, Biyiktik, 2004, s. 102.

¹³ Rémy Dor, "Türkiye Kırgızları", Çev., Levent Yılmaz, **Tarih ve Toplum**, C. IX, S. 54, Haziran 1988, İstanbul, s. 20.

¹⁴ Aksakal: toplum içinde sözü dinlenen, orta yaşlı ve yaşlı kişi.

¹⁵ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Bayas Tural, Ayımkan Camankulova, **Rahmankul Han ve Dönemi**, Çev. Ayşe Nur Kırgız, İstanbul, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2014, s. 59-63.

¹⁶ T. Turdubaev, "Vojd Zaoblaçnıh Koçeviy", **Veçerniy Bişkek**, 19.05.1998.

¹⁷ Tural, Camankulova, a.g.e., s. 64.

dibinde, orada-burada yaşıyorlar (...) Çadırları bir yıldan sonra verdiler. O zamana kadar her yerde kaldık. Sartların evinde, duvarın dibinde, barakalarda, çalılıklarda. Kilimlerimizden çadır yaptık. Bir yerde on hane, bir yerde beş hane olarak dağıldık”.

Beslenme: “Bir dönüm-iki dönüm arsası olan Pakistanlı tanıdıklarımız, komşularımız vardı. Bize sebze verirlerdi. Elma, erik ağaçları vardı. Bize bedava verirlerdi. Onlar bize yardım ederlerdi, biz onlara. Pakistan’ın halkı iyidir. Pakistan dağlıktır ve keçi çok olur. Keçi çok kesilir. Hayvan beslemek istersen kumda-taşa ne besleyebilirsin ki? Biz o zaman gençtik. Yazın kardeşlerimle yaylaya çıkardık. Orada su daha temizdi. Beş-altı keçi aldık. Yazın ayran yapıp içerdik. Kışın çadıra dönerdik. Fakat herkesin hayvan alıp yaylaya çıkmak için imkânı yoktu”.

Evllenme: “Biz Pakistan’da 1978 yılında evlendik. Ben 25, yoldaşım ise 15 yaşındaydık. Biz Pakistan’da mülteciydik. Mültecilere Kırgızlar “Kıpçuruun”¹⁸ derler. Muhacir olduğumuz için düğünümüz kendi yurdumuz Pamir’deki gibi olmadı tabii. Bunların ailesi İstanbul ile Ulupamir arasındaki mesafe kadar uzak Misker köyündeydiler. Ben ise Gilgit şehrindeydim. Eşimi araba ile getirdim. Ailelerimiz Pamir’den tanışıyorlardı. Önce elçi gönderdim. Anne-babasını rızasını aldıktan sonra koyun kestik. Pakistan parası ile 500 kaldar kalın verdik. Halkı çağırдық. Hayırdularını aldık. Düğünümüz yaptık o kadar. Pamir’de ise düğüne tüm köy davet edilir, gök börü oynardık. Pakistan’da buna imkân yoktu. Üstümüzde evimiz yok, altımızda atımız yoktu”.

Geçinme: “Pakistan’da bize yeterince yardım verilmedi. BM bize çadır verdi. Pakistan hükümeti bir iki ayda her yuvaya 50 kg civarında buğday verdi. Dört yılda dört kere verdi. O buğdayı biz Gilgit’te değirmende parayla öğütterek un yapıyorduk. Bir küçük kamyon verdi. Para, kıyafet yardımı söz konusu değildi. Arabistan’da Ahmet Hacı adlı bir Kırgız var. O, yardım toplayıp, ne kadar Kırgız varsa kişi başına 100 kaldar para verdi. O zaman Rusların Afganistan’a girdiği dönemdi. Pakistan’a her taraftan altı-yedi milyona yakın mülteci sığındı. Pakistan’ın her tarafında mülteci vardı. Onların hepsine nasıl yetişilebilirdi ki! Birleşmiş Milletlerden gelen yardımdan arta kalanı bize ulaşıyordu. Biz Afganistan’ın doğusundaydık, batıdaysa savaş vardı. Savaşa Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan’ın gençlerini asker olarak yolladılar. Bu savaşta Müslüman ile Müslümanın savaştığını sonra anladılar. Biz kazma kürek ile inşaatta ve nerede, ne iş bulursak çalıştık. Kendi paramızı kendimiz kazandık(...) Kadınlar yorgan-döşek dikerlerdi, biz de dışarı çıkıp satardık”.

Alışılmadık sıcak iklim, sağlıksız koşullar ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı 30 aile Afganistan’a geri dönmüştür. Dönenlerden ve ölenlerden geriye yaklaşık 1300 kişi kalmıştır. Olağanüstü halden çıkış arayan Rahmankul han, Amerika Birleşik Devletleri Pakistan Büyükelçiliğine Amerika’ya göç etme konusunda başvuruda bulunmuştur. Göç ile ilgili iki yıl süren sonuçsuz yazışmalardan¹⁹ sonra Rahmankul han Türkiye Cumhuriyetine müracaat etmiştir. Türkiye devletinden başvuruya olumlu yanıt gelmiştir ve kısa sürede Türkmen, Özbek ve Kırgız mültecileri kapsayan Afgan Mültecileri Göç Koordinasyonu Üst Komitesi kurulmuştur.

1.3. Türkiye (Van) Kırgızları:

1982’de 2641 sayılı kanunla Pakistan’ın başkenti İslamabat’tan Adana’ya 1138²⁰ (bazı kaynaklara göre 760²¹) Kırgız göçmen getirilmiştir. 1982-1986 yılları arasında 298 aileden 202’si Van ilinde Erçek gölü kıyısında Karagündüz köyünde; diğer 96 aile ise Malatya ili Merkez ilçesi Yetiltepe

¹⁹ Yazışma metinleri için bkz: Tural, Camankulova, a.g.e., s. 99-102.

²⁰ Dor, a.g.m., s. 20.

²¹ Kayıpov, a.g.e., s. 160.

köyünde geçici iskâna tabi tutulmuşlardır. Göçmenlerin büyük bölümü Van iline yerleştirildiği için bu etnik grup zamanla “Van Kırgızları” olarak anılmaya başlamıştır.

1982’de geçici olarak ayrı kamplara yerleştirilen göçmenlerin 2641 sayılı kanunla Van ili Erciş ilçesinde Altundere Tarım işletme müdürlüğüne ait yaklaşık 34400 dekarlık alanda tarımsal iskâna tabi tutulmaları karara bağlanmıştır.²² İskân projesi sonucunda 1987’de göçmenler yeni kurulan Altundere köyünde bir araya getirilmişlerdir. Köyün adı köylülerin ricasıyla “Ulupamir” olarak değiştirilmiştir

1987’den bu yana Van Kırgızlarının büyük kısmı Van ili Erciş ilçesine bağlı Ulupamir mahallesinde yaşamaktadırlar. Ulupamir mahallesi, Doğu Anadolu bölgesinde Van iline bağlı Erciş ilçesinin 26 km. kuzey-batısında yer alır. Kavaktepesi’nin eteğindeki (1900 m.) köyün etrafı yüksek dağlarla -Muratbaşı (3510), Aladağlar (3351) ve Tendürek (3680)- çevrilidir. Köyün kuzeyinde Erzurum-Kars platosu geçer, aşağısında Altundere (eski adı Zeylan) deresi akar. Ulupamir’de karasal iklim hâkimdir: kışlar sert ve yoğun kar yağışlı, yazlar ise sıcaktır.²³ Ulupamir köyünün nüfusu 1576 olarak gösterilmiştir (31.05.2021).²⁴

2. Bölüm: Doğumla İlgili Gelenek-Görenekler ve Çocukluk Dönemindeki Geçiş Törenleri

Beşiktegi balanın bek bolorun kim bilet.

Karındaki balanın han bolorun kim bilet.

Beşikteki çocuğun bey olacağını kim bilir
Karındaki çocuğun han olacağını kim bilir.
(Kırgız atasözü)

Balaluu üy-bazar, balasıx üy-mazar. Doğum, ailede soyun sürmesini sağlaması ve sevinç kaynağı olması açısından son derece önemli bir olaydır. Bu bölümde, göç öncesi Pamir’de ve göç sonrası Türkiye’de olmak üzere Kırgızların doğumla ilgili uygulamaları ve çocukluk dönemi geçiş törenleri anlatılacaktır.

2.1. Göç Öncesi Pamir Kırgızlarında Doğum ve Çocuk:

Çocuksuzluk: Kırgız toplumunda çocuk doğurmak, ailede kadının konumunu yükseltirken, çocuksuzluk aile saadetini bozabilir. Evli erkek, çocuk sahibi olamayan hanımının rızasıyla kuma (*tokool*) alabilir. Evli kadın, kısır (*kun bay*) olduğu anlaşılan kocasını boşayabilir.²⁵

Çocuksuzluğa Çare Arama: Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre kısırlığın kaynağı, genelde, kadında aranır. Çocuksuzluğa çare arayan kadın, bölgede hekim bulunmadığı için halk tababetine

²² Ahmet Bilgili, “Bir Dış İskân Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi,-Ulupamir Örneği”, **Bilik Dergisi**, 2/Yaz 96, s. 247-254.

²³ Özdemir Tuncay,“Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Göç ve Tarımsal Üretim Amaçlı İskân Örneği: Ulupamir”,**Türk Coğrafya Dergisi**, S. 32, İstanbul-1997, s. 161-183.

²⁴ <https://www.nufusune.com/159123-van-ercis-ulupamir-mahallesi-nufusu> .Türkiye genelinde Van Kırgızlarının nüfusu tam olarak bilinmemektedir, çeşitli kaynaklarda 3000 ila 6000 arasında rakamlar gösterilmektedir.

²⁵ Rémy Dor, **Oogan Pamirindeki Kırgızlar**, Çev. ve Ed. P. Kazıbayev, Bışkek, Kırgızistan Yayınları, 1993, s. 44.

başvurur. Mesela, kısır kadın, koyunun eritilen içyağını karnına sürer, üzerine yün koyarak sarar. Veya, yeni kesilen koyundan çıkartılan sıcak karnı bezle örtterek üzerinde iki saat oturur. Koyun karnının sıcaklığını kadın bedenine geçmeli ve terletmelidir. Kısırlık vücuttaki “soğuk” veya “sıcak”tan kaynaklanır. Bunu tespit etmek için gece çiğ yumurta kırılır, sıvısı siyah bir yün üstüne dökülür ve kısır kadının alt karnına sarılır. Sabah yün yumurtanın beyazını çektiyse, hastalığın sebebi “sıcak”tır, sarısını çektiyse “soğuk”tur. Böylece, kadının “sıcak”tan veya “soğuk”tan gebe kalamadığı belli olur. (İrisbübü Şanlı, 16.12.2010).

Hamile kalan kadınlar, âdaba göre bir müddet aile büyüklerinin karşısına çıkmazlar.

Doğum: Doğum, yaşam alanı olan keçe çadırda (*boz iy*) gerçekleşir. Doğum yaklaştığında erkekler çadırdan uzaklaşırlar. Çadırın ortasına bir tarafı çift uçlu, diğer tarafı tek uçlu bir direk (*bakan*) saplanır. Gebe, ebenin yardımıyla ayakta direğe tutunarak doğum yapar. Doğan bebek, kız ise çadırın tavan deliğinden (*tündük*) direğin ikili ucu, erkek ise tekli ucu çıkarılarak cinsiyeti çevredekilere duyurulur. Eğer lohusa bayılırsa ayıltmak için keskin ter kokulu erkek şapkası (*tebetey*) koklatılır. Lohusaya alkarısını (*albarsti*) musallat olursa kovmak için dışarıda tüfikle havaya ateş edilir ve köpek havlatılır. (Abdülhalim Vatan, 07.07.2014).

Doğum haberi, önce babaya, sonra obaya, akabinde ulakla (*çabarman*) uzaktaki akrabalara müjdelendir. Müjde istemek (*süyünçü suroo*) âdettir ve baba, hayırlı haber getirene küçükbaş veya büyükbaş hayvan verir. “Büyük Pamir’deki Calil obasında babanın, bebeği kırk gün sonra görebileceğini anlattılar. Nedeni, doğum yapan kadının kırk gün sonra tam olarak temizlenmesi düşüncesidir. Diğer Kırgızlar ise bebeği doğumdan birkaç saat sonra yıkayıp babasına getirirler”.²⁶

Baba olan kişi, âdaba göre bir müddet aile büyüklerinin karşısına çıkmaz. Ayrıca, anne ve baba büyüklerin yanında çocuklarını sevmezler.

Centek Toy: Bebek doğan aile, halktan dua almak için ziyafet (*centek toy*) verir. Koyun kesilir, büyük kazanlarda et pişirilir, pilav yapılır, sütlü çay (*ak çay*) ile *boorsok* (yağda kızartılmış mayalı hamur parçaları) hazırlanır, şekerden saç (*çaçili*) saçılır. Kadın ve erkek misafirler ayrı sofralarda ağırlanırlar.

Beşik Toy: Bebeğin göbek bağı düştükten sonra beşiğe beleme merasimi (*beşik toy*) yapılır. Koyun kesilir ve halka yemek verilir. Anne tarafından akrabalar beşik getirirler. Yaşlı kadınlar beşiği tütsülerler. Bebeği beşiğe ilk defa babaanne, anneanne veya onlar yoksa yaşça büyük hala, teyze beler.

Ad Verme: Doğumdan 10-15 gün sonra çocuğa dedesi, babası, amcası veya imam tarafından isim verilir. Ad koymadan önce bebeğin kulağına “Allahü ekber” zikredilir.²⁷ Pamir Kırgızları arasında Kırgızca, Arapça ve Farsça adlar yaygındır.

Eğer bir ailede daha önce çocuklar öldüyse, o haneye kötü ruhların musallat olduğuna inanılır. Onlardan korumak için bebeğe kötü bir lakap takılır veya bir akrabaya evlat olarak verilir.

Çocuğun İlk Saçının Alınması: Çocuk doğduktan 40 gün sonra ilk saç aksakallar tarafından ustura ile alınır. Onların her biri bebeğe koyun veya keçi armağan eder (*mal ençilöö*). Koyun kesilir, halka ziyafet verilir.

Nezr/ Adak: Çocuk hastalanırsa, iyileşmesi için ailesi bir adak adar. Koyun kesilir, obadakilere yemek verilir ve duaları alınır.

²⁶ Dor, a.g.e., s. 45.

²⁷ Dor, a.g.e., s. 45.

Çocuğun İlk Dişinin Çıkması: Çocuğun ilk dişi çıktığında *mişyək* töreni yapılır. Obadaki çocuklar çağırılır, dişi yeni çıkan çocuğun çevresine oturtulur, dişi yeni çıkan çocuğun başı bezle örtülür ve “Dişleri buğday gibi çıksın” sözleriyle başından aşağı kavrulmuş buğday dökülür, diğer çocuklar buğdayı toplayıp yerler. Çocuklara yemek verilir.

Çocuğun İlk Adımı: İlk adımlarını atan çocuk için köstek kesme (*but tuşoo*) toyu yapılır. Çocuğun ayakları yün ipe bağlanır. Obada çocuklar arasında düzenlenen koşu yarışında ilk gelen, bu ipi keser ve “Çocuğumuz senin gibi hızlı olsun” duasıyla toy sahiplerinden hediye alır.

Doğum Günü Kutlaması Niteliğinde Bir Tören: Bazı aileler 3-4 yaşındaki çocuğu, (yaklaşık olarak) doğum gününde göbek bağının kesildiği yere götürüp toprakta yuvarlatırlar. Bunun amacı, çocuğun Ana Yurdu ile bağ kurmasıdır. Doğum günü kutlamasını andıran bu merasimde koyun kesilir ve obaya yemek verilir. (Abdülhalim Vatan, 07.07.2014).

Sünnet: Erkek çocuk 3 ila 7 yaş arasında yazın sünnet edilir (*sünnötkö oturguzuu*). Koyun kesilir, toy yapılır. Sünneti usta gerçekleştirir. Sünnet düğününe gelenler, çocuğa “*Musulman bolgonuñ maarek bolsun! Moldo bolgonuñ maarek bolsun!* Müslüman olman mübarek olsun! Molla olman mübarek olsun!” sözleriyle para (*pu*), kumaş (*sooda*), kaftan (*çapan*), pantolon (*sım*), yakın akrabaları ise hayvan (*mal ençi*) hediye ederler. Ameliyat yerine küçükbaş hayvanın karın yağını (*çarbi*) çiğneyip koyarlar ve orası yaklaşık bir ayda iyileşir. (Abdülhalim Vatan, 07.07.2014).

Sünnet, erkek için çocukluğa vedadır. Sünnet edilen çocuk, sorumluluk almaya başlar: yazın hayvan güder, tezek toplar, annesi inek, keçi, koyun sağarken yardım eder; kışın ise molladan din dersleri alır. Erkek, aile reisi olarak yetiştirilir.²⁸

Saç Örne: 6 -7 yaşına gelen kızın saçları kırk örgü örülür (*kırk çaç*), örgüler değerli taş ve gümüş bezekle süslenir, üzerine kırmızı başörtü takılır. Koyun kesilir, halka ziyafet verilir.

Saç örme töreniyle kız için çocukluk dönemi kapanır. Artık o, annesinin sağ koludur: ocak temizler, pınardan su taşır, bulaşık yıkar, yemek yapar, küçük kardeşlerine bakar, dikme-dokuma-işleme gibi bir kızın bilmesi gereken becerileri öğrenmeye başlar. Kız “*Kızga kırk üydö kızıu bar/ Kıza kırk evde kısıtlama var*” anlayışıyla büyütülür. (İrisbübü Şanlı, 16.12.2010).

Ergenliğin ilk belirtileri ile genç kızlar ve erkekler, toplumun etkin üyeleri olurlar.

2.2. Pakistan’a Göç Sırasında Doğum ve Çocuk:

Kırgızların Pakistan’da mültecilik yıllarındaki doğum vakaları, buldukları bölgelerdeki sağlık görevlileri yardımıyla gerçekleşmiştir. “Pakistan’da kadınlar sağlık ocaklarında doğum yapardı. Yaşadığı çadırda doğuranlar için parayla kadın doktor çağırırdık” (Kuttubübu Ersöz, 14.06.2015).

Doğumla ilgili gelenek-görenekler ve çocukluk dönemindeki geçiş törenleri şartların elverdiği kadarıyla yerine getirilmiştir. Mesela, *centek toy*, *beşik toy*, *sünnöt toy*, saç kesme, saç örme gibi merasimler koyun keserek değil kasaptan et satın alarak kutlanmıştır, ziyafet verenlere ise küçükbaş veya büyükbaş hayvan değil para, kumaş vs. hediye edilmiştir. “Gurbette çocuklar büyürken elimizden geldiği kadar merasimler yapmaya çalışırdık. Erkek çocukları aramızdan Asan usta sünnet ederdi. Kız çocukların saçlarını kırk örgü örerdik.” (Kuttubübu Ersöz, 14.06.2015).

²⁸ Dor, a.g.e., s. 47.

2.3. Van Kırgızlarında Doğum ve Çocuk:

Van Kırgızlarında doğum ve çocuğun büyüme aşamalarıyla ilgili törenler arasında Pamir'den getirilen ve az-çok değişime uğrayan uygulamalar ile Türkiye'de edinilen yeni âdetler görülür.

Çocuksuzluk: Kaynak kişiler, çocuksuzluk nedeniyle boşanmak veya kuma almak gibi durumların yaşanmadığını belirtmişlerdir.

Çocuksuzluğa Çare Arama: Ulupamir'de çocuk sahibi olamayan çiftler doktorlar yanı sıra köydeki tabiplere de başvururlar. Halk arasında eli şifalı olarak bilinen yaşlı kişiler geleneksel yöntemlerle yardımcı olmaya çalışırlar. Ayrıca, eskiden beri çocuk ölümünü önlemeye yönelik inanışlar da var. Mesela, "Bir ailede daha önce çocuklar öldüyse, yeni doğan bebeği yedi günlüğüne başka bir kadına verirler. Yedi günden sonra bir kovaya tezek, öbür kovaya çocuğu koyarak tartarlar. Tezek dolu kovayı o kadına uzatarak "Bu çocuğu bu tezeğe satın alıyoruz" derler". İrisbübü Şanlı (16.12.2010).

Doğum: Ulupamirli kadınlar, genelde, Erciş Devlet Hastanesinde doğum yaparlar. Lohusa ve bebek hastaneden arabayla eve getirilir ve şoför, babaanneden görümlük (*köründük*) parası aldıktan sonra arabanın kapısını açar. "Kaynanam görümlük olarak şoföre bir tavuk verdi. Arabaya saçı²⁹ saçtı. Sonra beni indirdiler" (Asil Varol, 28.08.2012). Baba, bebeği görmek için hanımına görümlük verir.

Centek Toy: Aile, bebeğin doğumunu kutlamak için koyun keserek, zengin sofraya hazırlayarak halka *centek toy* verir. Toyda bebeğin ağzına *sarı may* (tereyağı) sürülür (*oozantuu*).

Beşik Toy: Bebeği beşiğe beleme merasimi için koyun kesilir, halka ziyafet verilir. Anne tarafından akrabalar beşik getirirler. Beşiğe beleme ritüelinde "Çocuk ağırbaşlı büyüsün" diye önce beşiğin içine ağır bir nesne koyulur. Sonra, belenecek olan kız çocuk ise "Bahtın açık olsun. *Baybiçe*³⁰ ol!", erkek çocuk ise "Zengin ol. Hudâ Teâlâ hidayet yoluna koysun, salih Müslüman ol. Kötülük yoluna girme, iyilik yolunda ilerle. Hudâ Teâlâ alnına kötü yol yazmasın!" dualarıyla beşiğe belendir. Beşiğe beleme esnasında "Çocuk sakın mizaçlı büyüsün!" inancıyla hiç kimse yerinden kalkmaz ve konuşmaz. Beşiğin üzeri örtülür ve ninni (*aldehy*) eşliğinde sallanır (Asil Varol, 28.08.2012):

Aldey, balam, aldey!

Aldey, yavrum, aldey!

Ak beşikke cat, bala

Ak beşiğe yat, yavru

Çakmağında çak, bala

Çakmağın çak, yavru

Balamdın atı Baatırhan

Yavrumun adı Baatırhan

Alsa koldu taldırgan

Alsa kolu yoran

Süysö meer kandırgan.

Sevse gönül doyuran.

Ad Verme: Doğduktan 4-5 gün sonra bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına tekbir okunur ve isim verilir. Ad, dinî veya siyasî görüş, bir niyet veya dilek doğrultusunda seçilir. Kırgızca, Arapça, Farsça adlar yanı sıra Türkiye'de Kırgızlar arasında Türkçe isimler de yaygınlaşmıştır. Mesela, 1982'den sonra doğan erkekler arasında Alparslan, Atilla, Ertuğrul gibi adlar vardır.

²⁹ Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahip olan kurban, kanlı ve kansız olmak üzere iki biçimde görülür. Evrensel bir ibadet olan kurban, mitolojik devirde oluşan "Bir kurban verilerek ona can bahşedilmediği hiçbir şey süremez" mantığına dayanır. Kansız kurbanın bir türü saçdır. "Mahiyet itibarıyla saç, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhlara sunulan ve onlar adına onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan cansız nesnelere verilen bir isim, öz itibarıyla bir cins kurbandır". (Bkz. Selahaddin Bekki, "Türk Mitolojisinde Kurban", *Akademik Araştırmalar* 3, 1996, s. 13.

³⁰ Baybiçe: saygın kadın.

Çocuğun İlk Saçının Alınması: Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre, günümüzde Van Kırgızları arasında 40 günlük bebeğin ilk saçını alma törenini yapanlar azdır.

Nezr/ Adak: Van Kırgızları arasında hastalanan çocuğu hastaneye götürmenin yanı sıra iyileşmesi için adak adama âdeti hâlâ vardır. Bunun için aile tavuk veya koyun kesilir, halka ziyafet verilir ve duası alınır.

Çocuğun İlk Dişinin Çıkması: Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre, çocuğun ilk dişi çıktığında *mişek* merasimini yapan aileler olmakla birlikte bu törenin yaygın olarak yapıldığı söylenemez.

Çocuğun İlk Adımı: Çocuk ilk adımlarını atmaya başladığında annesi “*Baskanıya çaçili kaldım!*” (“Yürümene saçı saçtım!”) sözleriyle dışarıda çocuklara şekerlerden saçı saçar.

Doğum Günü: Ulupamir’de ilkokul öğrencisi, okula yaş pasta ve meşrubat getirerek öğretmeni ve sınıf arkadaşlarıyla birlikte doğum gününü kutlar.

Sünnet: Ulupamir’de erkek çocuklar Erciş Devlet Hastanesinde sünnet ettirilir. Evde sünnet odası süslenir. Koyun kesilir ve *sünnöt toy* verilir. Gelenler çocuğa hediyeler getirirler. Göçmen Kırgızlar arasında sünnet edilen çocuğa altın takma âdeti Türkiye’de edinilmiştir.

Saç Örne: Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre, 6-7 yaşındaki kızların saçlarını kırk örgü olarak örme merasimi nadir yapılır.

Karşılaştırma

Afganistan’ın Pamir bölgesinden 1982’de Türkiye’ye göç eden Kırgızların doğumla ilgili gelenek-göreneklerinde ve çocukluk dönemindeki geçiş törenlerinde tespit edilen değişimlerin bazıları şunlardır:

- Göç öncesinde Pamir’de kısırlığı gidermek için şifacılara (*emçi-domçı*) başvurulurken, günümüzde Ulupamir’de doktora gitmek tercih edilir.
- Doğum, Pamir’de çadırda ebe tarafından gerçekleştirilirken, günümüzde Ulupamir’de Erciş hastanesinde geçer.
- Pamir’de doğum haberi, uzaktaki akrabalara ulak (*çabarman*) aracılığıyla duyurulmuştur, bugün Ulupamir’de ise cep telefonuyla müjdelendir.
- Pamir’de çocuğa Kırgızca, Farsça, Arapça adlar verilmiştir, Van Kırgızları arasında ise bunların yanısıra Türkçe isimler de yaygındır.
- Pamir’de çocuk sahibi olan kadın ve erkek, günlerce aile büyüklerinin karşısına çıkmaz ve çocuklarını büyüklerin yanında sevmezken Van Kırgızları arasında bu anlayışın ortadan kalktığı söylenebilir.
- Pamir’de bebek bir yaşına kadar beşiğe belenirken, bugün Van Kırgızlarında beşik, sadece *beşik toy*’da kültürel bir simge olarak kullanılır.
- Pamir’de yeni doğan bebeği kırk gün dışarıdan kimseye göstermeme durumu günümüzde Van Kırgızları için söz konusu değildir.
- Pamir’de kız çocukların saçlarını kırk örgü olarak örme âdeti günümüzde Van Kırgızları arasında nadir yapılır.

- Pamir’de çocuğun doğum günü kutlanmazken Ulupamir’de (okulda) yaş pastayla küçük bir kutlama düzenlenir.
- Pamir’de erkek çocuk “usta” tarafından, Ulupamir’de ise doktor tarafından sünnet edilir.
- Sünnet edilen çocuğa Pamir’de akrabaları tarafından hayvan hediye edilirken Van Kırgızlarında altın takılır.

Sonuç ve Değerlendirme

Van Kırgızları, Afganistan’ın Pamir bölgesinden 1978’te 1300 kişilik grupla önce Pakistan’a, sonra 1982’de 1138 kişilik bir kabileyle Türkiye’ye göç eden ve Van iline yerleştirilen bir etnik gruptur. Göç, 1978’ten bu yana bu topluluğun sosyo-kültürel yapısında bir takım değişimlerin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye’ye göçün Kırgızların doğumla ilgili gelenek-göreneklerine ve çocukluk dönemindeki geçiş törenlerine etkisi araştırılan bu çalışmada, uygulamaların bazılarının az veya çok değişerek devam ettiği, bazılarının yok olduğu, bazı yeni âdetlerin ortaya çıktığı ve bu değişimlerin kısmen göç sonucu, kısmen çağ gereği olduğu görülmüştür. Tespit edilen değişimlerin, şekil olarak, Kırgız kimliğini olumsuz yönde etkileyecek nitelikte olmadığı görüşündeyiz. Ancak içerik olarak, ister doğumla ilgili gelenek-görenekler ve çocukluk geçiş törenleri olsun, ister hayatın herhangi bir alanı olsun, kültürün maddi olmayan taşıyıcısı olarak Kırgız dilinin kullanım alanı oldukça daralmıştır. Bu topluluk içinde çocuklar, bebekliğinden itibaren çift dilli ortamda yetişmektedirler: bir taraftan, aile ve akraba ortamında günlük konuşmalarla sınırlı kalan Kırgızca ve diğer taraftan, çizgi filmlerinden ve çocuk kitaplarından başlayarak dünyayı tanıma dili olarak Türkçe. Bu durumun Kırgız sosyo-kültürel kimliğine etkisi ayrı bir araştırma konusudur, çünkü dil, kimliği oluşturan temel unsurlardan biridir. Bir topluluk ancak dilini kaybederse kimliğini kaybetmiş olur.

Diğer taraftan, Van Kırgızları, kültürel kimliklerini korumak için yıllardır çeşitli faaliyetler yapmaktadırlar. Mesela:

- Salgından önce her yıl Ulupamir Kırgız Kültür Şöleni düzenlenmiştir.
- Ulupamir Gökbörü Spor Kulübü ve Derneği, Kırgız gençlerinden ülke çapında güçlü bir gökbörü takımı hazırlamak için kurulmuştur. Gökbörü (oğlak kapmaca), milattan önceki devirlerden beri Orta Asya Türk kültürünün temel unsurlarından biridir. Günümüzde Moğolistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Afganistan’da oynanır. 2014’ten beri düzenlenen Dünya Göçebe Oyunlarında Kırgızistan milli takımının bu atlı spor türünde öne çıkması, Kırgızların kendilerini bu oyunla âdeta özdeşleştirmesine yol açmıştır.
- Topluluk olarak hem kendilerini tanıtmak, hem Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde yaşayan Kırgızları bir arada tutmak amacıyla “Kırgız Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği”, “Pamir Kültür, Eğitim ve Dayanışma Derneği”, “Ulupamir Güvenlik Korucuları Aileleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği” (Ulupamir’de köy koruculuğu yapan Kırgızlar, yıllardır hem ülkenin hem köylerinin güvenliğini sağlamaktadırlar) ve başka dernekler kurulmuştur. Sosyal medyada “Ulupamir”, “Ulupamir Kırgız Köyü” gibi gruplar oluşturulmuştur.
- Ulupamirli üniversite mezunları gençler tarafından sosyal medyada kurulan “Gençkeneş” (Genç kurul) platformunda Van Kırgızlarıyla ilgili araştırma yapan, kitap yazan yerli ve yabancı akademisyenler ve gazetecilerle uzaktan çevrimiçi toplantılar düzenlenmekte, gençlere bilgi aktarılmaktadır.

- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi başta olmak üzere Kırgızistan üniversitelerine öğrenciler göndermektedirler.

- Kırgızistanlılarla aileler kurulmaktadır, akraba ziyareti yapılmaktadır.

Bu faaliyetler, toplumsal hafızayı canlı tutmak için son derece önemlidir. Ancak, toplumsal hafızanın bir katmanı olan kültürel belleğin en önemli unsurunun dil olduğunu akılda tutmakta yarar var. Çalışmanın başında belirtildiği gibi, Van Kırgızları, Orta Asya ile Anadolu, Kırgızistan ile Türkiye arasında bir köprüdür; Kırgız ve Türk kültürlerinin özgün bir harmanıdır. Bu özgün kimliği korumak ve geliştirmek, o kimliği taşıyanlar tarafından kültürler ve kültürlerin taşıyıcısı olan diller arasında denge sağlamak, ana dillerini korumak ve geliştirmekten geçer.

Teşekkür

Araştırma sırasında görüştüğüm Van Kırgızlarına; özellikle, beni ailesinden biri kabul edip ilgilenen Ulupamir köyü eski muhtarı Kasımbek Varol ve hanımı Asil Varol'a; bilimsel çalışmalarında bana yol gösteren, şahsiyetiyle bana her zaman ilham veren ve teşvik eden sevgili Hocam Prof. Dr. Şeyma Güngör'e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Seyyar, Ali **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2007.
- Tural, Bayas - **Rahmankul Han ve Dönemi**, Çev. Ayşe Nur Kırgız, İstanbul, Türk Camankulova, Ayımkan Dünyası Belediyeler Birliği, 2014.
- Assman, Jan **Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Tursunov, E. **Acal Aytıp Kelbeyt**, Bişkek, Biyiktik, 2004.
- Bilgin, Nuri **Kimlik İnşası**, Aşına Kitaplar, Ankara, 2007.
- Akkayan, Taylan **Göç ve Değişme**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979.
- Dor, Rémy **Oogan Pamirindeki Kırgızdar**, Çev. ve Ed. P. Kazıbayev, Bişkek, Kırgızistan Yayınları, 1993.
- Kayıpov, Sulayman **Folklor Üzerine Yazılar**, Bişkek, 2009.

Ansiklopediler, sözlükler

- Büyük Larousse**, C. 18, Gelişim Yayınları, İstanbul, t.y.
- Temel Türkçe Sözlük/ Kâmus-ı Türkî'nin Sâdeleştirilmiş ve Genişletilmiş Basımı**, Ed. Prof. Dr. Mertol Tulum, C. II, İstanbul, Tercüman Genel Kültür Yayınları, 1991.

Tezler

- Pekaçar, Çetin "Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı", yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1995.

Makaleler

- Çakır, Sabri "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme", Sosyal Bilimler Dergisi, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Aralık 2011, Sayı:24, s. 132.
- Dor, Rémy "Türkiye Kırgızları", Çev., Levent Yılmaz, Tarih ve Toplum, C. IX, S. 54, Haziran 1988, İstanbul, s. 20.
- Turdubaev, T. "Vojd Zaoblaçnih Koçeviy", Veçerniy Bişkek, 19.05.1998.
- Bilgili, Ahmet "Bir Dış İskân Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi,-Ulupamir Örneği", Bilik Dergisi, 2/Yaz 96, s. 247-254.
- Tuncay, Özdemir "Türkistan'dan Anadolu'ya Bir Göç ve Tarımsal Üretim Amaçlı İskân Örneği: Ulupamir", Türk Coğrafya Dergisi, S. 32, İstanbul-1997, s. 161-183.
- Bekki, Selahaddin "Türk Mitolojisinde Kurban", Akademik Araştırmalar 3, 1996, s. 13.

E-kaynaklar

- Demirkan, Burçak "Göç ve Göç Psikolojisi", http://www.tavsiyediyorum.com/makale_7838.htm

<https://www.nufusune.com/159123-van-ercis-ulupamir-mahallesi-nufusu>

Kaynak kişiler

Abdulhalim Vatan, Abdulhalim Galip, Asil Varol, İrisbübü Şanlı, Kuttubübü Ersöz.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 25-07-2021 – Kabul/ACCEPTED: 17-11-2021

Kadına Yönelik Şiddetin Dijital Dünyaya Yansıması

Digital Reflection of Violence Against Women

Ebru CİRBAN EKREM¹ | Sezer ER GÜNERİ²

Abstract

With the development of information and communication technologies along with globalization, many changes have come in our daily lives. The most important results of globalization are the development of technology and the widespread¹ use of the internet. Our daily life has become much easier thanks to the easy and fast access to information, storage and dissemination of information thanks to the internet. As a result of so much use of the internet, victimization of violence, which is common in all areas of our lives, has also increased over the internet. Violence against

Öz

Küreselleşme ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle gündelik yaşantımızda birçok değişiklikte beraberinde gelmiştir. Küreselleşmenin en önemli sonuçları teknolojinin gelişmesi ve internetin yaygın bir kullanım alanı bulmasıdır. İnternet sayesinde bilgiye kolay ve hızlıca erişilmesi, bilgiyi depolayabilme ve bilgiyi yaymanın kolaylaşması sayesinde gündelik yaşantımız oldukça kolaylaşmıştır. İnternetin bu kadar çok kullanımı sonucunda hayatımızın her alanında yaygın olan şiddet olaylarına internet üzerinden mağduriyet de artmıştır. Sosyal bir sorun olan kadına yönelik

¹Ebru Cirban Ekrem, Öğr. Gör. Bartın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği AD, cirban.ebru@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4442-0675

²Doç. Dr. Sezer Er Güneri, Ege Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, sezer.er.guneri@ege.edu.tr, Orcid: 0000- 0002-6097-841X

Bu derleme, 11-12 Şubat 2021 tarihinde World Women Conference-II, Azerbaycan'da sözel bildiri olarak sunulmuştur.

women, which is a social problem, appears in different forms in every aspect of life. Today, as a result of many possible situations such as the fact that even the domestic life has become dangerous for women, widespread and uncontrolled access of individuals to the internet and social networks, the possibility of freely commenting and sharing, the fact that individuals can hide their own names and genders or use pseudonyms, the internet environment can be easily used for women can become a tool of violence. Violence against women is called cyber violence in the digital world. The aim of this study is to draw attention to the violence against women in the digital world and to reveal the current situation.

Keywords: Internet, Social Media, Violence, Women, Technology

şiddette yaşamın her alanında farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde kadınlar için ev içi yaşamın dahi tehlikeli hale gelmesi, internete ve sosyal ağlara bireylerin yaygın ve kontrolsüz erişimi, özgürce yorum ve paylaşım yapabilme imkanlarının olması, bireylerin kendi isimlerini ve cinsiyetlerini gizleyebilmeleri ya da takma isimler kullanabilmeleri gibi birçok olası durum sonucunda kadınlar için internet ortamı kolaylıkla şiddet aracına dönüşebilmektedir. Kadına yönelik şiddet dijital dünyada siber şiddet olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmanın amacı dijital dünyada kadınlara uygulanan şiddete dikkat çekmek ve mevcut durumu ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: İnternet, Kadın, Sosyal Medya, Şiddet, Teknoloji

Giriş

Gelişen teknoloji ve küreselleşme ile belirli bir mekân veya zaman kısıtlaması olmaksızın farklı kültürlerden, coğrafyalardan, dinlerden topluluklar birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunarak birbirlerine çeşitli konularda aktarımlarda bulunabilmektedir. Küreselleşmenin gün geçtikçe hızlanmasıyla birlikte insanlar arasındaki zaman ve mekânsal uzaklığın azalmasında bilişim teknolojilerinin rolü büyüktür. Bilişim teknolojileri, özellikle de internet, insanların bilgiye kolay ve hızlı ulaşabilmelerini sağlaması, bilgiyi depolayabilme ve bilgiyi dağıtma süreçlerini kolaylaştırması gibi özelliklerinin olması nedeni ile yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Erdur Baker ve Kavşut, 2007, s. 32; Karagülle, 2015, s. 10). Bu doğrultuda online eğitim, mobil bankacılık, e-gazete ve e-kitaptan, e-hayata doğru bir dijital geçiş yaşanmaktadır (Avşar Arık ve Şahin Kütük, 2020, s. 21-22; Rzayeva, 2018; s. 47).

Teknolojik gelişmelere paralel olarak iletişim teknolojilerinde de meydana gelen hızlı gelişmeler ile birlikte yeni sosyalleşme alanları ortaya çıkmıştır. ‘Sosyal medya’ denilen sosyalleşme alanları, her yaştan, her cinsiyetten ve her kültürden insanın erişebildiği, kullanabildiği ve birbirleriyle etkileşime geçebildiği sanal ortamlardır (Rzayeva, 2018, s. 51). Sosyal paylaşım ağlarında bireylerin kolayca iletişime dâhil olabilmesi, kendilerinin içerik üretebilmeleri, kolay ve korkusuzca istedikleri bilgiye erişebilmeleri,

içerikler hakkında yorumlarda bulunabilmeleri, istedikleri ortamlarda paylaşım yapabilmeleri sanal ile gerçek hayatın iç içe geçmesine neden olmaktadır (Kalaman, 2019; s. 576). Ayrıca sosyal ağlarda bireylerin takma isimler kullanabilmeleri, her zaman kimliklerini açıklamak zorunda kalmamaları nedeniyle, gündelik hayatlarında dile getirmediği duygu, düşünce ve tutumları ifade etmeleri kolaylaşmaktadır. Sosyal ağlarda kullanıcılar tarafından üretilen içerikler hızlı bir şekilde internet üzerinden dolaşıma geçmekte ve milyonlarca insanın görmesine olanak sağlanmaktadır. Sosyal ağlarda paylaşım çıkarılan bilgi, video veya resim birçok kişi tarafından olumlu veya olumsuz farklı şekillerde düşünülüp algılanabilmektedir. Yani teknoloji, zamansal, coğrafi ve kişisel sınırları dönüştürerek, bireyler ve gruplar arasındaki iletişim ve etkileşim hızını, türünü ve kapsamını değiştirmiştir. Bu değişimin birçok faydası olduğu gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti tetiklemiş olabilir (Kalaman, 2019, s. 577; Cebecioğlu ve Altıparmak, 2017, s. 424-425). Bu çalışmanın amacı dijital dünyada kadınlara uygulanan şiddete dikkat çekmek ve mevcut durumu ortaya koymaktır.

Sosyal Medya ve Mahremiyet

Teknolojik gelişmelerin paralelinde sosyal ve kültürel değişimlerin bir sonucu olarak yaygınlaşan sosyal medya kullanımları ile birlikte, insanlar düşüncelerini hızlıca internet ortamın paylaşabilmektedir (Akar, Bayar ve Koçtürk, 2021, s. 90). Bireylerin sosyal medyada aktif ve sık sık paylaşımlarda bulunmaları sonucunda kendilerine özel, gizli alanları olan mahremiyet alanlarının sınırlarının da daraldığı görülmektedir (Karagülle, 2015, s. 53; Esen, 2018, s. 44). Mahremiyet, kişilerin istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla kuracakları iletişim ve etkileşimin yer, zaman ve koşullarına kendilerinin karar verebildikleri özel alanlarıdır (Yüksel, 2003, s. 182). Sosyal medya kullanıcıları sosyalleşme, merak ve bilgi edinme gibi nedenlerle başka kullanıcıları gözetlemekte ve aynı şekilde kendileri de gözetlenmektedir (Esen, 2018, s. 42).

Mahremiyet genel olarak bölgesel, kişi ve bilgi mahremiyeti olarak üç boyutta incelenmektedir. Bölgesel mahremiyet fiziki sınırların korunabilmesi, kişi mahremiyeti kişilerin haksız müdahalelere karşı korunabilmesi, bilgi mahremiyeti de kişilerin bilgi ve veri güvenliğinin korunabilmesidir (Kokolakis, 2017, s. 123). Gelişen teknolojik ilerlemelerin sonucunda değişen fiziksel çevre alanı kavramları ile birlikte mahremiyet kavramı da internet gizliliği, kişisel verilerin gizliliği gibi dijital mahremiyet kavramı açısından da ele alınmaya başlamıştır (Eroğlu, 2018, s. 132). Dijital dünyanın alışveriş, online bilet satışı, tatil rezervasyonları, para transferleri gibi bireylerin her ihtiyacına cevap vermesi ve sosyal medya platformlarına kayıt sırasında verilen üyelik bilgileri nedeniyle dijital dünya, kullanıcılarının birçok kişisel bilgisini içerisinde barındırabilmektedir. Bu nedenle dijital dünyada gizlilik ve mahremiyete yönelik kaygılar sıklıkla izinsiz olarak kişisel verilerin paylaşımı, kişisel verilerin üçüncü kişiler ve kuruluşlarca kullanılması gibi başlıkları içermektedir (Boyd ve Ellison, 2007, s. 218).

Dijital Dünyada Kadına Yönelik Şiddet

Şiddet, dünyadaki en yaygın insan hakları ihlalidir (Sivaslıoğlu ve Erdal, 2020, s. 352). Sosyal bir sorun olan kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayanan kamusal veya özel hayatta sıklıkla karşımıza çıkan, kadının özgürlüğünün keyfi olarak kısıtlanmasına ve kadının incinip zarar görmesine neden olmaktadır (WHO, 2014). Şiddet çeşitli şekil ve boyutlarda gündelik hayat içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Kadına

yönelik şiddetin ev ortamını bile tehlikeli hale getirdiği günümüz dünyasında, sosyal ağlara bireylerin yaygın erişimi ve gücün belirsizliği nedeniyle, kadınlar için internet ortamı kolaylıkla şiddet aracına dönüşebilmektedir (Elpeze Ergeç ve Zateri, 2020, s. 105; Freed ve ark., 2017, s. 3; Sili Kalem, 2019, s. 97). Kadına yönelik şiddet sıklıkla fiziksel, psikolojik, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddet olarak görülmektedir (Sili Kalem, 2019, s. 99). Dünya genelinde kadına yönelik şiddet görülme oranları Amerika'da %29,8, Avrupa'da %25,4, Afrika'da %36,6 ve Güney Doğu Asya'da %37,7 düzeyindedir (WHO, 2017). Türkiye'de yaşamlarının herhangi bir döneminde kadınlar fiziksel şiddete %36, cinsel şiddete %12, psikolojik şiddete %44 ve ekonomik şiddete %30 düzeyinde maruz kalmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016, s. 10-13).

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; kadınlar için genellikle olumsuz anlamları içermekte olup, kadına yönelik şiddeti, ev içi şiddeti, eş veya partner şiddetini ve siber şiddet kavramlarını düşündürmektedir. İnternet erişiminin ve kullanımının artması ile birlikte dijital dünyanın ve sosyal medya platformlarının yaygın kullanımı şiddetin türlerine de yenisini ekleyip toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yeni bir biçimi olan siber şiddeti karşımıza çıkarmıştır (Dağdeviren ve Aydemir, 2020, s. 169; Temur Şimşek, 2018, s. 9). Siber şiddetin diğer şiddet türlerinden farkı, zarar verici eylemlerin bilişim teknolojileri yoluyla gerçekleştirilmesidir. Siber şiddet, dijital şiddet, sanal şiddet ve çevrimiçi şiddet kavramları arasında net ayrımlar olmamakla birlikte zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Bireylerin istemediği halde iletişime zorlanması, uygunsuz veya cinsel içerikli mesajlara maruz kalması, kişisel bilgilerin şantaj amaçlı kullanılması siber şiddete örnek verilebilir (Köseoğlu, 2018, s. 80).

Bireylerin internet erişimlerinin ve kullanımının artması ile birlikte siber şiddete maruz kalma düzeyleri de paralellik göstermektedir. 2012 yılında yapılan bir araştırmada siber taciz oranlarının Hollanda'da %17, Fransa'da %15, Finlandiya'da %14, Belçika ve Almanya'da %13, İspanya ve İtalya'da %10, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'da %7 ve Litvanya'da ise %6 düzeylerinde olduğu bulunmuştur (European Parliamentary Research Service, 2021, s. 60-61).

Almanya'da 10-50 yaş arası internet kullanıcısı bireylerin sanal ortamda yaşadıkları mağduriyetleri belirlemek amacıyla yapılmış bir araştırmada, sanal ortamlarda kadınların erkeklere göre daha fazla mağduriyet yaşadığı ve kadınların %81,5'inin sözlü taciz, %68,3'ünün cinsel tacize maruz kaldığı bulunmuştur (Staude Müller ve ark., 2012, s. 267). Temur Şimşek (2018)'in araştırmasında, kadınların %59,8'inin siber şiddete maruz kaldığı, %86,9'unun istenmeyen mesajlara maruz kaldığı ve %58,4'ünün cinsel içerikli mesajlara maruz kaldığı saptanmıştır. Kadınlar en fazla maruz kaldıkları siber şiddet çeşitlerini kullanıcı bilgilerinin üçüncü şahıslar tarafından takip edilmesi, istenmeyen ve cinsel içerikli mesajlara maruz kalma olarak belirtmiştir (Temur Şimşek, 2018, s. 45-46).

Türkiye'de internet kullanan kadınların maruz kaldıkları dijital şiddetin nedenlerini ve kadınların dijital şiddet karşısındaki davranışlarını belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmada, kadınların en fazla maruz kaldıkları dijital şiddet vakalarının tanınmayan kişiler tarafından gönderilen istenmeyen mesajlar, yakın çevredeki kişilerin kadınların özel alanını gasp etmeleri ve kadınların kendilerini ifade etme şekillerine müdahale edilmesi olduğu görülmüştür. Katılımcıların dijital şiddete karşı en çok verdikleri

tepkinin kişiyi engelleme, gelen mesajı ve tepkileri yok sayma ve kendi hesaplarını gizleme olduğu belirlenmiştir (Yıldırım, 2019, s. 82-84).

Lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, öğrencilerin en sık sergiledikleri siber zorbalık türlerinin sohbet odasında hakaret etme/edilme, kamera kullanarak ve mesajlar aracılığı ile başkalarını rahatsız etme ve e-posta şifrelerini ele geçirerek hesap sahiplerinin mesajlarına ulaşma ya da hesaplarına girişlerini engelleme olduğu belirtilmiştir. Bu araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre çok daha fazla siber zorbalık yapıp, buna paralel olarak daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıkları saptanmıştır (Erdur Baker, 2007, s. 37). Yine öğrencilerle yapılan farklı bir araştırmada, öğrencilerin 'Potinss' adı verilen bir uygulama ile birbirlerine isim takma, alay etme ve ifşa etme davranışlarını sıklıkla yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır (Aslan ve Önay Doğan, 2017, s. 107). Eroğlu (2018)'nin araştırmasında ise öğrencilerin %93,3'ü gerçek isimlerini, %98,6'sı ise fotoğraf ve resimlerini sosyal ağlarda paylaştıkları belirtmişlerdir (s. 145). Öğrencilerin %49,6'sı internette yayınladıkları bilgilerinin tanımadıkları insanlarla iletişim kurmalarına neden olduğunu bildirmiştir. Ayrıca öğrencilerin %47'si kişisel verilerinin internette paylaşılmasıyla birlikte birçok insanın bilgilerini görüp öğrenecek olmasından endişelendiğini ifade etmiştir (Eroğlu, 2018, s. 146).

Bir üniversitede okuyan 110 kadın, 96 erkek öğrenci ile yapılan araştırmada, öğrencilerin tamamına yakınının sosyal medyayı kullandığı, sosyal medyanın kadınların %76,4'ünün erkeklerinde %87,1'inin hayatına yön verdiği, dijital şiddet türlerinden kadınların %65,1'inin, erkeklerinde %61,4'ünün en çok istek dışı gelen reklam mesajlarına maruz kaldığı, bu maruziyet karşısında çoğunluğunun uygulamayı kaldırarak tepki gösterdiği ve katılımcıların yarısından fazlası uygulamaları kullanırken kişisel güvenliklerinden endişe ettiğini belirtmiştir (Cebecioğlu, 2017, s. 427).

Adölesan dönemdeki bireylerle yapılan bir araştırmada, katılımcıların %24'ünün siber şiddeti sıklıkla gözlemlediği, en yaygın olarak partnerin sosyal medyadaki etkinliğini izlemek ve telefon kullanımını incelemek olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmada siber şiddeti gözlemleyenlerin üçte birinin pasif davrandığı ve tepki vermediği belirlenmiştir (Rebello-Catalan ve Mayor-Buzon, 2020, s.2031-2037).

Yapılan araştırmalarda genç yaşta ve günlük internet kullanım süresi 4-6 saatin üzerinde olan kadınların daha fazla siber şiddete maruz kaldığı, şiddete tepki vermedikleri ve şiddetin uzun dönem etkisi ile stres, anksiyete ve panik atak gibi psikososyal sorunlar yaşadıkları bulunmuştur (Staude Müller ve ark., 2012, s. 264; European Union Agency for Fundamental Rights, 2014, s. 81; European Parliamentary Research Service, 2021, s. 84; PEW Research Center, 2014, s. 3). Ayrıca yapılan bir başka araştırmada da kadınlara sanal ortamlarda, gündelik yaşamda tanınan kişiler tarafından zarar verilme düzeyinin yalnızca çevrimiçi iletişimde olunan kişilerden daha fazla olduğunu belirlenmiştir (Wolak ve ark., 2007, s. 55-56).

Siber şiddet, farklı biçimler almakta, dijital ve sanal platformlar yaygınlaştıkça çevrimiçi tacizden cinsel tacize, cinayet ve intihardan fiziksel zarar verme arzusuna kadar geniş bir yelpazede görülmektedir (Tandon ve Pritchard, 2015, s. 21). Dünyada ve Türkiye'de yapılan araştırmalar, gözlemler ve deneyimler kadınların siber şiddetin çeşitli biçimlerine maruz kaldığını, hatta internetin

yeni şiddet türleri ürettiğini ve insanlar arası mesafeleri ortadan kaldırarak şiddet uygulamayı kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır (Sili Kalem, 2019, s. 113). Ayrıca siber şiddeti yapan kişinin bilinmemesi, mağdurun yaşadığı olumsuz durumun dijital ortamlarda kolayca yayılması nedeniyle birçok kişinin bu durumu görebilmesi nedeniyle dijital ortam mağdurlar açısından daha olumsuz sonuçlara ve etkilerinin daha ağır olmasına neden olabilir (Aslan ve Önay Doğan, 2017s. 107).

Kişisel mahremiyetin korunması yasal açıdan, insan hakları, anayasal haklar ve veri koruma kuralları ile desteklenmektedir. Belçika, Çekya, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya ve İspanya'da cinsiyete dayalı siber şiddet ile ilgili yasalar bulunmatadır (European Parliamentary Research Service, 2021, s. 55). Temelde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, Türk Medeni Kanunu'nda ve Türk Ceza Kanunu'nda da mahremiyet hakkını korumaya yönelik maddeler yer almaktadır (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1949, s. 2; Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 2016, s. 10-12; T.C. Anayasası, 1982, s. 7; Türk Ceza Kanunu, 2004, s. 9001). Türkiye'de de kişisel verilerin korunmasına yönelik yasal düzenleme çalışmalarına 2000'li yıllarda başlanmış ve 2016 yılında kanun çalışmaları tamamlanmıştır (Eroğlu, 2018). Fakat kadınlar, haklarını yeterince iyi bilmemeleri, dijital ortamların oldukça popüler ve cazip gelmesi, sosyal medya araçlarının toplum tarafından sıklıkla kullanılması gibi nedenlerle dijital ortamlarda şiddete maruz kalmaktadırlar.

Sonuç

Teknolojinin, dijital ve sosyal medya araçlarının yaygın kullanımı mahremiyet ve gizliliğe yönelik riskler yaratmaktadır. İnsanların temel haklarından biri olan mahremiyet kavramının üzerindeki algı ve uygulamalar da bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisi ile birlikte değişiklikler göstermektedir. İnsanların yaşamına birçok olumlu değişiklik getiren internetin en büyük dezavantajlarından birisi siber şiddeti kolaylaştırmasıdır. Siber şiddet sanal ortamlarda kolaylıkla uygulanabilmekte ve kolayca birçok kadının mağdur duruma düşmesine sebep olabilmekte ve kısa ve uzun vadeli birçok soruna neden olabilmektedir. Özellikle dijital ortamları sıklıkla kullanan kadınların, mahremiyet, siber şiddet ve kişisel verilere yönelik algı ve tutumları, farkındalıkları ve yeterlilikleri artırılmalıdır. Siber şiddeti azaltmak/önlemek için bilgisayarlarda kullanılan yazılım programları yaygınlaştırılabilir ve ek özellikli yeni yazılımlar geliştirilebilir. Literatürdeki araştırmaların sınırlı olması ve genellikle öğrenciler ile çalışılmış olması nedeniyle, kadınlar ile ilgili siber şiddete maruz kalma düzeylerinin, nedenlerinin ve çözüm yollarının belirlenebilmesi için yeni araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akar, E., Bayar, Ö. ve Koçtürk, N. (2021). İstanbul Sözleşmesi: Twitter Üzerinden Sözleşmeye Karşı Çıkanların Görüşlerine Yönelik Bir Söylem Analizi. *International Journal of Human Studies*, 4(7), 88-106
- Aslan, A. ve Önay Doğan, B. (2017). Çevrimiçi Şiddet: Bir Siber Zorbalık Alanı Olarak “Potins” Örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 95-119. doi: 10.17829/midr.20172729524
- Avşar Arık, I. ve Şahin Kütük, B. (2020). *Gençlik ve dijital çağ*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Gençlik Araştırmaları ve Uygulama Merkezi.
- Boyd, D.M. ve Ellison, N.B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer Mediated Communication*, 13(1), 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Cebecioglu, G. ve Altıparmak, İ.B. (2017). Dijital Şiddet: Sosyal Paylaşım Ağları Üzerine Bir Araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 423-431.
- Dağdeviren, B. ve Aydemir, İ. (2020). Sağlık Çalışanlarının Cam Tavan Algılarının Toplumsal Cinsiyet Algısı ile İlişkisi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*, 4(3), 167-180. doi: 10.29058/mjwbs.2020.3.9
- Elpeze Ergeç, N. ve Zateri, İ. (2020). Toplumsal Cinsiyet Ve Sosyal Ağların Şiddeti Çoğaltan Etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(1), 102-117. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.570035>
- Erdur Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Eroğlu, Ş. (2018). Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35(2), 130-153.
- Esen, A. (2018). *Sosyal medyada mahremiyetin ifşası: Namık Kemal Üniversitesi akademisyenleri üzerine yapılan bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). *Violence against women: An EU-wide survey. violence against women: an EU-wide survey*. Erişim tarihi: 21.07.2021 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf
- European Parliamentary Research Service. (2021). *Combating gender-based violence: cyber violence*. Erişim tarihi: 11.11.2021 [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU\(2021\)662621](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU(2021)662621)
- Freed, D., Palmer, J., Minchala, D.E., Levy, K., Ristenpart, T., ve Dell, N. (2017). Digital technologies and intimate partner violence: a qualitative analysis with multiple stakeholders. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 1(46), 1-22. <https://doi.org/10.1145/3134681>
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1949). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Erişim tarihi: 20.07.2021, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

- Kalaman, S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi*, 26(2), 575-594. <https://doi.org/10.18657/yonveek.556868>
- Karagülle, A.E. (2015). *Günümüzde değişen mahremiyet algısının sosyal ağlar bağlamında incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016). T.C. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Erişim tarihi: 21.07.2021, [https://www.kisiselverilerinkorunmasi.org/kanunu-6698-sayili/#:~:text=Madde%201%20%E2%80%93%20\(1\)%20Bu,uyacaklar%C4%B1%20usul%20ve%20esaslar%C4%B1%20d%C3%BCzenlemektir](https://www.kisiselverilerinkorunmasi.org/kanunu-6698-sayili/#:~:text=Madde%201%20%E2%80%93%20(1)%20Bu,uyacaklar%C4%B1%20usul%20ve%20esaslar%C4%B1%20d%C3%BCzenlemektir)
- Kokolakis, S. (2017). Privacy attitudes and privacy behaviour: a review of current research on the privacy paradox phenomenon. *Computers & Security*, 64, 122-134.
- Köseoğlu, M. (2018). Kadına yönelik şiddet sorununun sosyalleşme süreci ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(42), 77-95.
- PEW Research Center. (2014). Online Harassment. Erişim tarihi: 19.07.2021, <https://www.pewresearch.org/internet/2014/10/22/online-harassment/>
- Rebello-Catalan, A., Mayor-Buzon, V. (2020). Adolescent bystanders witnessing cyber violence against women and girls: what they observe and how they respond. *Violence Against Women*, 26(15-16), 2024-2040. <https://doi.org/10.1177/1077801219888025>
- Rzayeva, S. (2018). Küreselleşme kapsamında iletişim teknolojileri ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi. *Aşya Studies*, 5, 45-55.
- Sili Kalem, A. (2019). Kadına yönelen çevrimiçi tehdit: Siber şiddet. *Cyberpolitik Journal*, 4(8), 259-272.
- Sivaslıoğlu, F. ve Erdal, N. (2020). Ailede şiddet gören çalışan kadınların iş performansı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 350-367.
- Staude Müller, F., Hansen, B. ve Voss, M. (2012). How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 260-274.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020). Erişim tarihi: 22.07.2021, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf>
- T.C. Anayasası. (1982). T.C. Anayasası. Erişim tarihi: 20.07.2021, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf
- Tandon, N. ve Pritchard, S. (2015). Cyber violence against women and girls. Erişim tarihi: 18.07.2021, <https://en.unesco.org/sites/default/files/genderreport2015final.pdf>
- Temur Şimşek, N. (2018). *Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin başka bir biçimi: Siber şiddet* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). T.C. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Türk Ceza Kanunu. (2004). T.C. Anayasası. Erişim tarihi: 18.07.2021, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

- WHO. (2014). Violence Against Women. Erişim tarihi: 15.07.2021, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112325/WHO_RHR_14.11_eng.pdf
- WHO. (2017). Violence against women. Erişim tarihi: 15.07.2021, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
- Wolak, J., Mitchell, K.J. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health, 41*, 51-58.
- Yıldırım, E. (2019). *Sosyal medyada kadınlara yönelik dijital şiddet* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüksel, M. (2003). Mahremiyet hakkı ve sosyo-tarihsel gelişimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 58*(1), 181-213. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001619